LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

Daiva MURMULAITYTĖ

NAUJAŽODŽIŲ DARYBOS
IR MORFEMIKOS
TYRIMŲ PERSPEKTYVOS
(*Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno atvejis*)

Moksl o m o n o g r a f i j a

Vilnius

2021

Mokslo monografija apsvaistyta Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro 2021 m. kovo 3 d. posėdyje (protokolo Nr. 3) ir patvirtinta išleisti Lietuvių kalbos instituto Mokslo tarybos 2021 m. birželio 28 d. posėdyje (protokolo Nr. MT-6).

RECENZAVO:

doc. dr. Jolanta VASKELIENĖ (Vilniaus universiteto Šiaulių akademija)

doc. dr. Vilma ZUBAITIENĖ (Vilniaus universitetas)

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

DOI doi.org/10.35321/e-pub.16.naujadaros-tyrimu-perspektyvos

ISBN 978-609-411-289-8

© Daiva Murmulaitytė, 2021

© Jovita Bagdonavičiūtė, santraukos vertimas į anglų k., 2021

© Lietuvių kalbos institutas, 2021

PADĖKA

Šiai mokslo monografijai atsirasti reikėjo ne tik idėjos, įkvėpimo, įprasto tiriamojo darbo, laiko ir viso kito, be ko negali gimti tokio žanro kūriniai. Vienaip ar kitaip prie jos atsiradimo prisidėjo nemažai savo sričių specialistų. Autorė dėkinga *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* kūrėjams Ritai Miliūnaitei, Agnei Aleksaitei ir Evaldui Ožeraičiui už geranorišką pagalbą naudojantis šio leksikografijos šaltinio duomenų baze ir galimybę pamatyti jį iš vidaus. Ačiū kolegoms, skaičiusiems ir patarusiems, ką ir kaip galima patobulinti. Ypatinga padėka recenzentėms doc. dr. Jolantai Vaskelienei ir doc. dr. Vilmai Zubaitienei už mano darbui skirtą laiką ir vertingas pastabas, į kurias visas atsižvelgta – vienur sutinkant su recenzenčių argumentais ir pakoreguojant tekstą, kitur dar sykį permąstant, pasitikrinant savo argumentaciją ir vis dėlto liekant su savo nuomone. Nuoširdus ačiū redaktorei Irutei Raišutienei ir santraukos vertėjai Jovitai Bagdonavičiūtei, taip pat maketuotojai Rasai Labutienei, padėjusiai šiam kūriniiui įgauti patrauklesnę formą.

Daiva Murmulaitytė

TURINYS

Ivadas	6
Tiriamasis šaltinis	6
Tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai	9
Tyrimo metodologija	9
Lietuvių kalbos žodžių darybos tyrimų <i>Naujažodžių duomenyno</i> pagrindu apžvalga	17
Monografijos struktūra	19
I. <i>Naujažodžių duomenynas</i> – naujadarų šaltinis ir jų tyrimo priemonė	21
1. Žodžių darybos tyrimų objektas <i>Naujažodžių duomenyne</i>	21
1.1. <i>Naujažodžių duomenyne</i> pateikiamų naujažodžių rūšys	21
1.2. Leksinių ir semantinių naujadarų skirties problema	24
1.3. Atgijusi leksika kaip naujadaros tyrimo objektas	31
1.4. Darybiškai nagrinėtini <i>Naujažodžių duomenyno</i> naujažodžiai	32
1.5. <i>Naujažodžių duomenyno</i> duomenų atrankos principai ir jų įtaka žodžių darybos tyrimų rezultatams	34
1.5.1. Veiksmažodžių abstraktų darybos reguliarumas	34
1.5.2. Sangrąžiniai vadiniai	39
1.5.3. Daugiareikšmiškumas	42
1.5.4. Apibendrinimas	43
2. Žodžių darybos ir morfemikos duomenys <i>Naujažodžių duomenyne</i> – struktūra, ištirtumas ir tyrimų išgalės	45
3. <i>Naujažodžių duomenyno</i> duomenų bazės pritaikymas išsamiai naujažodžių darybos analizei	58
3.1. Nauji duomenų laukai	58
3.2. Duomenų indeksavimas	62
3.3. Ryškėjančios duomenų klasifikavimo problemos	67
3.4. Indeksavimas pagal morfemų kilmę ir jo teikiamos tyrimų galimybės	68
3.4.1. Naujažodžių morfemikos indigenumo tyrimas	68
3.4.2. Naujažodžiai morfemų indigenumo atžvilgiu	70
3.4.3. Morfeminiai hibridai	72
3.4.4. Apibendrinimas	76
II. Naujadaros tyrimo kryptys ir bandomieji tyrimai	77
1. Naujų lietuvių kalbos žodžių darybos polinkių fiksavimas ir analizė	77
1.1. Lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių naujadaros bruožai	77
1.1.1. Daiktavardžių dūrybos dėsninumai	78

1.1.2. Dūrinių darybos tipai	79
1.1.3. Morfeminis pamatinių kamienų sudėtingumas	82
1.1.3.1. Priesaginiai pamatiniai kamieniai	83
1.1.3.2. Priešdėliniai pamatiniai kamieniai	85
1.1.3.3. Sudurtiniai dūrinių sandai	86
1.1.4. Tolesnių tyrimų gairės	87
1.1.5. Apibendrinimas	88
1.2. Naujųjų dūrinių analizės ir klasifikacijos problemos	89
1.2.1. Okaziniai dūriniai	89
1.2.2. Mišriosios darybos naujažodžiai	91
1.2.3. Analoginiai dariniai	92
1.2.4. Apibendrinimas	94
1.3. Kontaminacija ir jos tyrimų perspektyvos	95
1.3.1. Kontaminacijos sąvoka	96
1.3.2. Kontaminaciniai dariniai <i>Naujažodžių duomenyne</i>	97
1.3.3. Probleminiai kontaminantų analizės atvejai	99
1.3.4. Tolesnių tyrimų uždaviniai	103
1.3.5. Apibendrinimas	103
2. Naujažodžių darybinių ryšių tyrimai	105
2.1. Darybos lizdų tyrimai	106
2.2. Darybos kategorijų ir darybos tipų tyrimai	134
2.2.1. Įrankių pavadinimai	134
2.2.2. Pavadinimai pagal lyties skirtumą	144
2.2.3. Apibendrinimas	145
2.3. Darinių leksinių semantinių grupių tyrimai	145
2.3.1. Tiriamosios leksikos atranka	145
2.3.2. Naujieji asmenų pavadinimai	149
2.3.2.1. Darybos ir semantinis tyrimo aspektai	149
2.3.2.2. Priesaginiai vediniai pagal darybos kategorijas	150
2.3.2.3. Vedinių apžvalga pagal priesagas (duomenų dinamika)	154
2.3.2.4. Apibendrinimas	158
Išvados	159
Šaltiniai	166
Literatūra	167
Summary	174

ĮVADAS

Tiriamasis šaltinis

2011 m. pabaigoje, „siekiant sukurti duomenų bazę, kurioje būtų galima nuolat kaupti naująją lietuvių kalbos leksiką ir ilgainiui atskleisti sisteminių šios leksikos vaizdą, taip pat lietuvių kalbos vartotojams pateikti praktinės informacijos, kurios nėra kituose dabartinės leksikografijos šaltiniuose“, Lietuvių kalbos institute buvo pradėtas kurti *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* (toliau – ir *Duomenynas*, ir ND)¹. Tiksliau, tuomet prasidėjo šio skaitmeninio šaltinio kūrimas, o duomenis jo sumanytoja ir tvarkytoja Rita Miliūnaitė jau seniai rinko ir kaupė asmeninėse kartotekose, kurios buvo pildomos ir toliau, nes naujažodžiai viešai pateikiami tik surinkus apie juos reikiamą informaciją, patikrinus vartoseną, aprašius leksikografiškai, įvertinus (kur įmanoma) normos atžvilgiu ir t. t. Šiame žinyne pateikiami atraminiuose leksikografiniuose šaltiniuose nefiksuoti nuo XX a. pabaigos lietuvių kalbos viešojoje vartosenoje atsiradę ir dabar atsirandantys skoliniai ir naujadarai. Ilgainiui tikimasi atskleisti naujosios (keleto pastarųjų dešimtmečių) lietuvių kalbos leksikos mastą ir funkcionavimo sistemą, be kita ko – ir pastebėti naujus žodžių darybos polinkius, fiksuoti ryškėjančius naujus lietuvių kalbos žodžių darybos modelius ir kitas inovacijas.

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas, „kaip ir daugelis internete gyvuojančių ir dabarties procesus atspindinčių skaitmeninių kūrinių, teikiamas vartotojams kaip nebaigtinė ir nuolat besikeičianti, besiplečianti duomenų sandara [...]“². Prieš atsirasdami *Duomenyne* naujažodžiai pirmiausia patenka į skaitmeninę naujažodžių kartoteką, kurią sudaro antraštynas ir vartosenos duomenys, iš jos – į duomenų bazės pavidalą turinčią rengyklę, kuri yra pagrindinė jų tvarkymo (kaupimo, sisteminimo ir aprašymo) priemonė. Iš šios, apdoroti ir atrinkti, duomenys jau matomi viešai kaip ND. Kartais naujažodis šį kelią nukeliauja labai greitai, o kai kada nuo jo įtraukimo į kartotekos antraštinę iki pasirodymo *Duomenyne* praeina nemažai laiko, kol aiškinamasi žodžio kilmė, semantika ir kt. 2014 m. pabaigos duomenimis, kartotekoje naujažodžių ir vartosenos pavyzdžių buvo keliskart daugiau, nei pateikta ND. 2015 m. pabaigoje *Duomenyno* antraštiniai žodžiai viršijo 3 000, iliustracinių vartosenos pavyzdžių buvo pateikta apie 11 700 (Miliūnaitė

¹ Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20%C4%AEvadas> [žiūrėta 2020-11-12].

² Ten pat.

2015: 163–164, 172). 2016 m. viduryje ND buvo aprašyta beveik 3 500 naujažodžių (Miliūnaitė 2016: 14). 2020 m. lapkričio statistiniai duomenys – daugiau nei 6 300 naujažodžių ir daugiau nei 23 000 jų vartosenos pavyzdžių. Visi trys naujažodžių šaltiniai (kartoteka, rengyklė ir *Duomenynas*) yra nuolat pildomi. Taigi, akivaizdu, kad kartotekoje nuolat bus daugiau ir naujesnės, tik neapdorotos, informacijos nei ND, kuris vienintelis iš minėtų šaltinių yra prieinamas viešai. Tai svarbu ir reikia turėti galvoje, nagrinėjant naujažodžių darybinius ryšius, kalbant apie jų darybos lizdus ir pastarųjų išsamumą, apie reguliariusius ir potencinius darinius. Iš esmės tiksliausią ir naujausią tam tikro laikotarpio vaizdą būtų galima susidaryti iš kartotekos duomenų (antraštyno), jei naujažodžio kilmė ir, svarbiausia, semantika nekelia abejonių. Tiesa, kai kuriais atvejais ND atsiranda tik patys antraštiniai naujažodžiai ir informacinis pranešimas: „Naujažodis įtrauktas į duomenyno antraštinę. Informacija renkama.“³ Pavyzdžiui, 2020 m. lapkričio 28 d. taip buvo pateikti *frazynas*, *instagramiškumas*, *portugalakalbis*, *-ė*, *sūrpyragis*, *šilauogynas* ir kt. Jau pats tokių žodžių buvimas šalia į *Duomenyną* įtrauktų *frazažodis*, *instagramas*, *instagrameris*, *-ė*, *instagraminimas*, *instagraminis*, *-ė*, *instagraminti*, *instagramintojas*, *-a* ar seniai žinomų *portugalai*, *kalbėti*, *sūrio pyragas*, *šilauogė* tiriant naujažodžių darybinius ryšius yra reikšmingas. Kita vertus, analogiškai ND pateikti *kutenpėdis*, *pragriūva*, *prietaika*, *janutiena*, *ploneklis*, *skaitukas* iš pirmo žvilgsnio nelabai ką sako be apibrėžčių ar bent jau vartosenos pavyzdžių. Pastaraisiais trimis atvejais galima spėti, kad naujažodis turi kažką bendro su žinoma žiniasklaidininke Rūta Janutiene, plonumu ar skaitymu. Tuo lengva įsitikinti, šiek tiek panaršius internete: [...] *visokios janutienos sužalotas lietuvis savo požiūriu į politikų melą nesiskiria nuo V. Putiną šlovinančių Rusijos vatnikų*.⁴ • **Ploneklis** (kaip vadinu, ir mano vyras labai juokiasi net jį pamatęs ☺) nėra skirtas numesti 10 kg ar atrodyti staiga dvigubai kudesne. Bet 1–2 dydžiais tikrai pamažina ☺ Ir jis ne tam, kad save apgauti ar kitus. Ne, jis yra sirtas PATOBULINTI FIGŪRĄ ir LABIAU PASITIKĖTI saviimi! Šitą korsetą labiausiai mėgstu devėti po suknelėmis, nes tuomet jis “viską sudeda į savo

³ „Tiesa, siekiant operatyviai pateikti duomenis viešai, ne visada įmanoma iš karto nustatyti kai kuriuos naujažodžių požymius, arba informacijos apie ką tik aptiktą žodį turima nepakankamai. Todėl apibrėžta, kokios rūšies informaciją apie naujažodį pateikti ND yra privaloma, o kuri trūktais atvejais gali būti papildoma vėliau“ (Miliūnaitė 2018: 4).

⁴ Prieiga internete: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/r-sadauskas-kvietkevicius-siulau-melagiu-diena-perkelti-is-balandzio-1-osios-ir-pavadinti-trecioko-diena.d?id=70608144> [žiūrėta 2016-08-27 ir 2020-11-28]. Interneto rasti vartosenos pavyzdžiai pateikiami netaisyti, vienas nuo kito atskirti apvaliais punkto ženklais (anglų k. *bullet*, •). Aptariamasis žodis juose paryškintas, kupiūruotos vietos žymimos [...].

vietas”.⁵ • Tokias knygas skaito „*skaitukas*“ – rankoje laikomas pieštuko formos įrenginys. Jį pridėjęs prie puslapio numerio vaikas išgirsta skaitomą to puslapio tekstą.⁶ Tai rodo, kad tiriant naujažodžių darybą pakanka mažiau informacijos negu jos būtina, kad naujažodis atsirastų ND, kai kuriuos duomenis nesunkiai galima greitai gauti pagal nurodytą naujažodį paieškojus jo vartosenos pavyzdžių. Tačiau akivaizdu, kad pats naujažodis turi būti žinomas, t. y. turi būti žinoma, kad naujažodis jau užfiksuotas bent pradinėje minėtų trijų šaltinių (kartotekos, rengyklės, *Duomenyno*) grandyje.

Nagrinėti šios duomenų bazės teikiamas žodžių darybos tyrimų galimybes ir perspektyvas nuodugniau imtasi 2017 m. pavasarį, atskiros temos (pavyzdžiui: naujažodžių darybiniai ryšiai, tam tikrų darybos tipų darinių darybos ir leksinės reikšmės santykis, *Duomenyno* kaip leksikografinio šaltinio specifiška, lyginant su aiškinamaisiais žodynais, ir kt.) tyrinėtos ir anksčiau (žr. Murmulaitytė 2014, 2016a, 2016b, 2016c). Iki 2020 m. lapkričio vidurio – 2021 m. vasario (priklausomai nuo tyrimo temos) stebėta duomenų dinamika, ankstesnių tyrimų rezultatai peržiūrėti ir įvertinti atsižvelgiant į atnaujintus duomenis, kai kurie tyrimai pakartoti su jau gausesniais duomenimis ir palyginti anksčiau bei vėliau gauti rezultatai, ištaisytos anksčiau praslydusios klaidos. Kadangi *Duomenynas* yra nuolat kintantis, gausėjantis šaltinis, toliau pateikiamų statistinių duomenų procentinė išraiška yra iškalbingesnė už absoliučiuosius skaičius.

2020 m. lapkričio 14 d. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* buvo užfiksuoti 6 103 nauji leksiniai vienetai, taigi per tyrimo laikotarpį jis išaugo maždaug 35 proc. (plg. 3 961 naują leksinį vienetą tyrimo pradžioje). Apie 97 proc. jame fiksuotos naujosios leksikos yra naujažodžiai siaurąja prasme, t. y. ne žodžių junginiai ar santrumpos⁷. Labai nedidelė jų dalis (apie 4 proc.) turi kelias reikšmes, dažniausiai dvi (190, arba 84 proc., iš 226 keliareikšmių žodžių, pavyzdžiui: *laipynė* 1. ‘įtaisas žaidžiantiems vaikams, pramogaujantiems, sportuojantiems suaugusiesiems arba gyvūnams (paprastai katėms) laiptoti’; 2. ‘įtaisas vijokliniams augalams užsikabinti augant’; *tagas* 1. ‘grafikių piešėjo ženklas, parašas’; 2. ‘metaduomenų rūšis – esminis žodis informacijos sankaupos esmei perteikti (kompiuterijoje)’ arba tris (30, arba 13 proc. visų keliareikšmių žodžių, pavyzdžiui: *anglakalbis*, –ė 1. ‘įprastai kalbantis anglų kalba’; 2. ‘pateiktas anglų kalba’; 3. ‘toks, kuriame vartojama anglų kalba (apie vietą, erdvę ir pan.)’). Užfiksuotas ir vienas penkia-

⁵ Prieiga internete: <https://www.instagram.com/p/B4b8dHYAQge/> [žiūrėta 2020-11-28].

⁶ Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2013-10-09-lietuvoje-pirma-karta-isleista-save-skaitanciu-knygu-serija/> [žiūrėta 2020-11-29].

⁷ Apie *Duomenyne* pateikiamų naujažodžių rūšis žr. I.1.1 skyrių.

reikšmis žodis – *trumpukas* 1. ‘trumpametražis filmas’; 2. ‘trumpas eilėraštis’; 3. ‘trumpa palaidinė’; 4. ‘trumpas sijonas’; 5. ‘trumpakojis šuo’. Palyginus su 2017 m. kovo 1 d. duomenimis, matyti, kad procentiškai statistinis vaizdas per daugiau nei trejus su puse metų nepakito, tuomet buvo užfiksuotas 3 961 naujas leksinis vienetas, nauji žodžiai taip pat sudarė apie 97 proc. Keliareikšmių žodžių irgi būta apie 4 proc. (165), iš jų dvireikšmių 134 (81 proc.), trireikšmių 25 (15 proc.). Šis kai kurių naujažodžių daugiareikšmiškumas yra svarbus ir į jį reikia atsižvelgti, nes žodžių daryba iš esmės vyksta leksemų lygmenyje – dariniai semantiškai remiasi viena kuria pamatinio žodžio reikšme, taigi darinys yra pamatuojamas konkrečia leksema, o ne visu pamatiniu žodžiu, jei šis turi daugiau nei vieną reikšmę. Atkreiptinas dėmesys, kad leksema monografijoje laikomas žodis viena iš savo reikšmių.

Tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai

Tyrimo objektas – lietuvių kalbos naujadara ir jos analizavimo galimybės naudojantis *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu*, taip pat šis *Duomenynas* kaip lietuvių kalbos žodžių darybos ir morfemikos tyrimo priemonė.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kokio pobūdžio ir kokiomis kryptimis vykdomi lietuvių kalbos naujadaros tyrimai būtų perspektyviausi ir efektyviausi, naudojantis *Duomenynu* – tiek kaip naujosios lietuvių leksikos sanakaupa, tiek kaip žodžių darybos, morfemikos, darybinės ir leksinės semantikos tyrimo priemone.

Tyrimo uždaviniai: išnagrinėti ND duomenų struktūrą žodžių darybos ir morfemikos analizavimo galimybių aspektu ir išsiaiškinti, koku mastu *Duomenynas* gali būti naudingas lietuvių kalbos žodžių darybos ir morfemikos tyrimams; išanalizuoti, kokią įtaką ND duomenų atrankos principai turi naujažodžių darybos tyrimams ir šio šaltinio reprezentatyvumui; nustatyti naujadaros tyrimų kryptis, kurios galėtų būti perspektyviausios ir rezultatyviausios, naudojantis *Duomenyno* teikiamomis galimybėmis; atlikti bandomųjų tyrimų ir aptarti jų rezultatus; stebėti ND duomenų dinamiką ir įvertinti galimą jos įtaką mokslinių tyrimų rezultatams.

Tyrimo metodologija

Pagrindinis metodas, kurį taikant nagrinėta *Duomenyne* teikiama naujoji leksika, yra sinchroninė žodžių darybos analizė. Toliau šiame skyrelyje pagrindinės jos sąvokos

ir žodžių darybos teorijos postulatai iliustruojami naujadarų pavyzdžiais iš ND. Taip pat atlikta morfeminė analizė, semantinė analizė ir taikyti lyginamasis, analitinis, kiekybinis, aprašomasis metodai.

Šią monografiją galima laikyti ir leksikografinės kritikos darbu, nes joje tirtas ir pats *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* – kaip tam tikras leksikografijos šaltinis ir galima šiuolaikinė naujadarų tyrimo priemonė.

Darybos analizės tikslas – atskleisti darybiškai susijusių žodžių formos ir semantikos ryšius, paaiškinti darybos motyvą. „Pirmiausias darybos analizės uždavinys – žiūrėti, ar nagrinėjamas žodis savo forma ir reikšme remiasi kuriuo nors kitu sinchroniškai kalboje esančiu žodžiu (esančiais žodžiais)“ (Urbutis 2009: 82). Toks dvejopas, formalus ir semantinis, vieno žodžio rėmimasis kitu vadinamas **darybos opozicija** – tai esminis darybos santykis ir sinchroninės žodžių darybos analizės išeities taškas (Urbutis 2009: 81–116; Jakaitienė 2009: 240–241). Pagal darybos opozicijos, darybos motyvacijos (ne)buvimą žodžiai skirstomi į paprastuosius ir darinius. **Paprastaisiais žodžiais** vadinami tie, kurie kitais žodžiais nesiremia, t. y. greta jų dabar nevartojami dar paprastesni tos pačios šaknies žodžiai, jų reikšmių negalima paaiškinti remiantis kitais žodžiais (plg. LKŽin 1998: 81, formuluotė Aldonos Paulauskienės). Paprastųjų lietuviškos kilmės žodžių *Duomenyne*, žinoma, nėra, nes jis pateikia tik naujadarus ir naujuosius skolinius bei vertinius. Iš seniau fiksuotųjų paprastieji yra, pavyzdžiui: *akis*, *balandis*, *skruzdėlė*, *žalias*, *-a*, *prastas*, *-a*, *rinkti*, *skatinti* ir kt. **Dariniai** remiasi kitų, paprastesnių, žodžių struktūra ir reikšme. Kaip besiremiantys formaliai ir semantiškai paprastesniais žodžiais dariniai suprantami ne vien lietuvių kalbotyroje, tokių žodžių turi visos kalbos, sintetinės – gerokai daugiau (Jakaitienė 2009: 240)⁸. Vincas Urbutis, remdamasis *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* 1-uoju leidimu (1954), yra apytikriai apskaičiavęs, kad darinių lietuvių kalboje yra maždaug keturi penktadaliai (Urbutis 2009: 77).

Duomenyne pateikiamus naujuosius darinius, arba naujadarus, *asmensargis* ‘asmens sargybinis’, *žioplaklaidė* ‘per žioplumą padaryta klaida’ motyvuoja žodžių junginiai *asmens sargas*, *žiopla klaida*, o *kviestuvės* 1. ‘apeiginis kokio nors gamtos reiškinių (žiemos, pavasario ar pan.) kvietimas’; 2. ‘oficialaus kvietimo dalyvauti kur nors ceremonija’; 3. ‘kviestinis renginys (šventė, pobūvis ar pan.)’, *laikrodinė* ‘dvaro pastatas su laikrodžiu bokšte’ remiasi atitinkamai veiksmažodžiu *kviesti* ir daiktavardžiu *laikrodis*. Šie

⁸ Pagrindines rusų kalbos žodžių darybos sąvokas, (sinchroninės) darybos analizės sampratą žr.: Бутакова 2012: 3–14; Жеребило 2011; *Лингвистика* (prieiga internete: <http://linguistics-konspekt.org/?content=8704>; žiūrėta 2021-05-22).

motyvuojantieji žodžiai, kuriais remiamasi darant kitus žodžius ar iš kurių kiti žodžiai yra padaryti, vadinami **pamatiniais žodžiais**, o bendroji, paprastai sutampančioji, darinio ir pamatinio (-ių) žodžio (-ių) dalis – **darybos pamatu**. Pastarasis daugelyje darybos opozicijų praktiškai nesiskiria nuo **pamatinio kamieno** – darinio ir pamatinio žodžio bendrojo, sutampančio kamieno. Tačiau šie terminai vienas kito neatstoja – tarkim, gryniosios priešdėlinės darybos atveju priešdėlis dedamas prie viso pamatinio žodžio, o ne tik prie jo dalies (kamieno) (Urbutis 2009: 216), pavyzdžiui, *atskambinti* ‘paskambinti telefonu atsakant į buvusį neatsakytą skambutį’ (: *skambinti*). Darybos pamatas darinyje ir pamatiniame žodyje gali skirtis fonetiškai – dėl šaknies balsių kaitos, pavyzdžiui, *atosklaida* ‘atskleidimas’ (: *atskleisti*, *atskleidė*), šis pavyzdys tinka pailiustruoti ir kartais pasitaikančią priešdėlio balsių kaitą (*ato-* : *at-*, taip pat plg.: *nuo-* : *nu-*, *užuo-* : *už-*, *prie-* : *pri-* ir kt.). Kinta ir šaknies priebalsiai, pavyzdžiui, *močiučiauti* ‘atlikti močiutės pareigas – prižiūrėti anūkus’ (: *močiutė*). Pasitaiko kirčių kaitos ir metatonijos. Pamatinis kamienas gali pakisti ir morfemiškai, pavyzdžiui, išleidžiant pamatinio žodžio priesagą: *naikiklis* 1. ‘prietaisas popieriniams dokumentams (paprastai slapstiems) naikinti smulkinant’; 2. ‘priemonė kam naikinti’ (: *naikinti*). Toks reiškiny vadinamas **pamatinio kamieno dezintegracija**. Gali būti išleidžiami ir pamatinio žodžio priešdėlis ar sangrąžos afiksas, pavyzdžiui: *džiugena* ‘besidžiaugiantis žmogus’ (: *džiaugtis*), *išvarža* ‘didžiulis Saulės plazmos išsiveržimas’ (: *išsiveržti*) (daugiau apie darybos pamato pakitimus žr.: Urbutis 2009: 231–246; Jakaitienė 2009: 243; Barauskaitė 1985: 21–25; Keinys 1999: 19–20).

Darybos pamatas darinį sudaro kartu su **darybos formantu** – visuma formalių darybos priemonių, kuriomis darinys skiriasi nuo pamatinio (-ių) žodžio (-ių) (Urbutis 2009: 27; Jakaitienė 2009: 243; plg. Жеребило 2011: 36–37). Rečiau darybos formantas būna grynasis, lygus vienai darybos priemonei: priesagai, pavyzdžiui, *lėtapėdiškai* ‘iš lėto, neskubant’ (: *lėtapėdiškas*, *-a*); galūnei, pavyzdžiui, *vikarė* ‘klebono padėjėja’ (: *vikaras*); priešdėliui, pavyzdžiui, *suputinti* ‘suplakti iki putų’ (: *putinti* ‘daryti putas’), gero- kai dažniau – sudėtinis. Šį sudaro kelios darybos priemonės, kurių viena yra pagrindinė. Vardažodžiams prisegant priesagas ar pridėdant priešdėlius, taip pat suduriant žodžius (pagrindinė darybos priemonė šiais atvejais atitinkamai yra priesaga, priešdėlis ar sandūra), dalyvauja ir šalutinė darybos priemonė – galūnė (čia pateikiamuose pavyzdžiuose darybos formantas paryškinamas, šalutinė darybos priemonė suskliaudžiama). Pavyzdžiui: ***antkoj(is)*** ‘laisvėje gyvenančių nuteistųjų ant čiurnos dėvimas elektroninis prietaisas, skirtas jiems stebėti, kontroliuoti’ (: *koja*), ***betarm(is, -ė)*** ‘kuris neturi prigimtinės tarmės’ (: *tarmė*); ***gandrin(ės)*** ‘kūdikio laukimo šventė (pasitiktuvės), kurią būsimai mamai

surengia draugės ir giminaitės’ (: *gandras*), *gamyklabut(is)* ‘pertvarkytose gamybinėse patalpose įrengtas butas’ (: *gamykla* + *butas*), *klišakalb(ė)* ‘kalba, maišyta iš kelių kalbų’ (: *kliša kalba*) ir kt. Kalbant apie priesaginius vedinius, pagrindinė darybos priemonė (priesaga) pateikiama kartu su šalutine (galūne), pavyzdžiui, priesagos *-imas*, *-tojas*, *-a*, *-iškas*, *-a* ir kt. Neretai, kai galūnės skiriasi, tai padeda išskirti skirtingas priesagas (Keinys 1999: 18–19), plg. minėtąjį žodį *gandrin(ės)* ir *spragėsin(ė)* 1. ‘prietaisas kukurūzų spragėsiams gaminti’; 2. ‘įranga prekiauti kukurūzų spragėsiams’ (: *spragėsiai*) – šiuo atveju vietos pavadinimų priesagą *-in₁(ė)* ir jos homonimą, šventės pavadinimų priesagą *-in₂(ės)*.

Nustatant darybos formantą visada reikia remtis darybos opozicija, t. y. darinys ir pamatinis žodis turi būti susiję tiesiogiai (ne per tarpinius, ankstesnėse darybos pakopose padarytus, darinius) ir jų sąsaja turi būti dvejopa – formos ir reikšmės atžvilgiais. Todėl, pavyzdžiui, *neišnešiotukas* ‘neišnešiotas, per anksti gimęs kūdikis’ nėra padarytas iš *nešti*, nes juos skiria kelios darybos pakopos (*nešti* → *nešioti* → *išnešioti* → *neišnešioti* → *neišnešiotukas*), o naujasis skolinys *karvingas* ‘vaisių pjaustinėjimo menas’ neturi nieko bendro su lietuvišku žodžiu *karvė*, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo turįs tokią šaknį.

Pagal pamatinių žodžių skaičių dariniai skirstomi į *vedinius*, išvestus iš vieno pamatinio žodžio, ir *dūrinis*, arba sudurtinius žodžius, gautus sudūrus du pamatinius žodžius (plg. „dūriniai remiasi žodžių junginiu, sintaksine konstrukcija, kurią visada sudaro daugiau negu vienas žodis“ (Paulauskienė 2007: 20)). Toliau vediniai pagal *darybos afiksus* – reikšminę žodžio dalį (morfemą), dedamą prie pamatinio žodžio ir keičiančią jo leksinę reikšmę (plg.: KTŽ 1990: 12–13; Keinys 1999: 104; Кубрякова, Панкрац 1990: 59–60), – skirstomi į *priesagų*, *priešdėlių*, *galūnių* vedinius, veiksmažodžiai dar daromi su tik jiems būdingu *sangrąžos afiksu* (sangrąžos dalelyte). Taigi, vediniai klasifikuojami pagal pagrindinę jų darybos priemonę. Pavyzdžiui, priesagų vediniai *Duomenyne: keistėjimas* ‘darymasis keistam’ (: *keistėti*), *kritulingas, -a* ‘gausus kritulių’ (: *krituliai*), *meilužiauti* ‘būti meilužiu ar meiluže’ (: *meilužis* / *meilužė*); priešdėlių vediniai: *atgirdėti* ‘padaryti, kad nebūtum girdėjęs’ (: *girdėti*), *papipirinti* ‘pabarstyti pipirais’ (: *pipirinti*)⁹; galūnių vediniai: *auklius* ‘vyras, dirbantis auklės darbą; jauniklių prižiūrėtojas’ (: *auklė*), *pojautis* ‘pajautimas, reagavimas jausmais’ (: *pajausti*, *pajautė*); sangrąžiniai veiksmažodžiai: *įsikrinti* ‘pasiimti auginti pamestą katę’ (: *įkrinti*), *užsigrybauti* ‘užsidirbti pinigų iš parduotų grybų’ (: *užgrybauti*); dūriniai: *agurkžuvė* ‘šviežiais agurkais

⁹ Plg. *papriemonė*, *pasvetainė* ar *popirštinė* tokią galūnę turi ne todėl, kad ji išlieka nepakitusi, nes į darinius ištisai (su galūnėmis) pereina pamatiniai žodžiai *priemonė*, *svetainė* ir *pirštinė*, bet todėl, kad galūnės *-ė* reikalauja priešdėlių *pa-* ir *po-* darybos dėsninčiai (DLKG 2006: 146, 148; LKG 1965: 431), plg. *paprogramė* (: *programa*), *posąlygė*, dar *priešąlygė* (: *sąlyga*) ir kt.

kvepianti žuvis – stinta' (: *agurkas* + *žuvis*), *baisžodis* 'baisus (pavyzdžiui, visiškai nelietuviškai skambantis) žodis' (: *baisus žodis*), *žemėskutis* 'retas dangaus reiškiny – lėtai horizontaliai lekiantis meteoras' (: *žemę skusti* (*skuta*, *skuto*)) ir kt. Šalia išvardytų pagrindinių žodžių *darybos būdų* – priesagų vedybos, arba sufiksacijos, priešdėlių vedybos, arba prefiksacijos, galūnių vedybos, arba paradigmacijos, ir dūrybos, arba kompozicijos (Urbutis 2009: 333–340; Keinys 1999: 22–23), – lietuvių kalboje pasitaiko ir *mišriosios darybos*, kai vienu metu taikomi du žodžių darybos būdai, pavyzdžiui, priešdėlių–priesagų (prefiksacija–sufiksacija, taip padaryti jau seniau fiksuotieji *povestuvinis*, *–ė*, *prieškarinis*, *–ė*, *pakylėti*, *paeiliui* ir kt.) ar dūrybos–priesagų (kompozicija–sufiksacija, pavyzdžiui: *pelėkautai*, *žmogėdra* ir kt.) (Urbutis 2009: 340–342; Jakaitienė 2009: 254; Keinys 1999: 82–83, 97, 102).

Aptartieji būdai yra morfologinės žodžių darybos. Monografijoje nagrinėjami ir nemorfeminiu būdu (kai žodžiai sumaišomi, suliejami nepaisant morfemų ribų) sukurti dariniai – kontaminantai, pavyzdžiui, iš anglų k. *burness* (< *bureaucracy* 'biurokratija' + *business* 'verslas') išsiverstas *biurslas* 'biurokratų ar politikų kuriamas verslas, skirtas jų interesams tenkinti' (< *biurokratas* + *verslas*). Kontaminacija yra vienas iš anglų kalbos žodžių darybos būdų (Bauer 1983: 234–235; Adams 2013a: 139–160; 2013b: 138–140; Gries 2004a: 639; 2004b: 415; 2004c: 201; Астафурова, Сухорыкова 2006: 182 ir kt.), tokių darinių pasitaiko ir kitose kalbose, pavyzdžiui: latvių *mēstule* 'brukalas, elektroninis šlamštlaiškis' (< *mēsle* *vēstule* 'šiukšlių laiškas'; daugiau žr. Ločmele, Veisbergs 2011: 313), rusų *путинердум* 'Putino režimo palaikomas kitos šalies separatistinis referendumas' (< *Путин* [Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas – *aut. past.*] + *референдум*), vokiečių *Ostalgie* 'gyvenimo komunistinėje Rytų Vokietijoje nostalgija' (< *Ost* 'rytai' + *Nostalgie*), *Naktivist* 'praktikuojantis nudistas' (< *nackt* 'nuogas' + *Aktivist*)¹⁰, prancūzų *confiote* (< *confiture* + *compote*; daugiau žr. Renner 2019) ir kt. (dar žr.: Elsen 2008; Bat-El 2013; Прокопец 2006; Лаврова 2008, 2013; Ефанова 2015, 2016; Bugarski 2013, 2014; Mikić Čolić 2015; Tomić 2019a, 2019b, 2019c ir kituose tyrimuose minimus pavyzdžius). Išsamiau apie šį reiškinį žr. II.1.3 skyrių ir jame nurodytą literatūrą.

XX a. antrojoje pusėje konstatuota, kad daugiausia lietuvių kalbos daiktavardžių padaroma su priesagomis, mažiau – galūnių vedinių ir maždaug tiek pat dūrinių, mažiausiai – priešdėlių vedinių (LKG 1965: 252; DLKG 2006: 86). Plg. Jurgita Mikelionienė, tyrusi naująją, 1991–1996 m., lietuvių kalbos leksiką, nustatė, kad to meto periodikos tekstuose vedybos ir dūrybos santykis yra 62,4 : 37,6. Pagal darybos būdų produktyvumą

¹⁰ Prieiga internete: https://en.wiktionary.org/wiki/Category:German_blends [žiūrėta 2021-05-29].

naujieji vediniai (ne vien daiktavardžiai) rikiavosi tokia tvarka: priesaginiai (86 proc. vedinių, arba 54 proc. visų darinių), priešdėliniai (atitinkamai 12 proc., arba 7 proc.), galūniniai (2 proc., arba apie 1 proc. visų darinių) (Mikelionienė 2000: 146–147). Susidaryti tikslesnį daiktavardžių darybos būdų produktyvumo vaizdą iš šio tyrimo trukdo tai, kad kaip dūriniai nagrinėti ir naujieji adaptuoti „svetimos kilmės kompozitai, padaryti iš dviejų ar daugiau svetimos kilmės dėmenų“ (Mikelionienė 2000: 102). Tačiau aptariant išvestinius daiktavardžius pasakyta, kad rasta 83,5 proc. priesaginių, 14,4 proc. priešdėlinių ir 2,1 proc. galūninių daiktavardžių (Mikelionienė 2000: 62). Taigi, atrodytų, kad priešdėlinė daiktavardžių daryba XX a. pačioje pabaigoje buvo suaktyvėjusi, o anksčiau buvęs apylygis galūninės vedybos ir dūrybos produktyvumas galbūt pradėjo smarkiai skirtis. Tačiau šias tendencijas dar reikėtų paremti naujausiais ne tik periodikos, bet ir kitų šaltinių duomenimis.

Kitose kalbose, ypač vokiečių, danų, norvegų, švedų, dūrinių daromasi daugiau – šis darybos būdas ten dominuoja. Be to, jose nevengiama durti daugiau nei dviejų žodžių (Jakaitienė 2009: 254), pavyzdžiui, vokiečių kalboje *Fußballweltmeisterschaftsendrundenteilnehmer* ‘pasaulio futbolo čempionato finalo dalyviai’, *Überschallgeschwindigkeitsflugzeug* ‘viršgarsinio greičio lėktuvas’¹¹. Lietuvių kalbos dūriniai dėsningai remiasi tik dviem pamatiniais žodžiais, nors tarp naujadarų, ypač okazinių, pasitaiko ir išimčių, pavyzdžiui: *dvidešimtkeliametis*, –ė ‘kas turi dvidešimt kelerius metus’ (: *dvidešimt keli metai*), *dvidešimtkazkelintmetis*, –ė ‘kas turi apytikriai dvidešimt suvirš metų’ (: *dvidešimt kazkeli metai*).

Lietuvių kalbotyroje esama ir kitokio požiūrio į žodžių darybos būdus, ypač priešdėlinį. Nuosekliausiai jis išdėstytas Antano Smetonos straipsnyje (2005), šiuo klausimu ne kartą yra rašiusi Aldona Paulauskienė (1983: 100–103; 1994: 81; 2007: 20–22). Esminė jų įžvalga ir naujovė, matyt, yra tai, kad tradiciškai priešdėliniais laikomi *be-galvis*, –ė, *prieangis* tipų žodžiai traktuojami kaip galūnių vediniai, besiremiantys ne vienu pamatiniu žodžiu (*galva*, *anga*), o prielinksninėmis konstrukcijomis *be galvos*, *prie angos* ir pan. Atkreipiamas dėmesys, kad su priešdėliu žodžiai daromi iš tos pačios kalbos dalies žodžių, kurių galūnė nekinta (plg. tradiciniu požiūriu – išvestinis būdvardis *begalvis*, –ė remiasi daiktavardžiu *galva*, o vedinio *prieangis* pamatinis žodis – *anga*, šie pamatiniai žodžiai, pridėjus priešdėlius, keičia galūnes, ir tai neatitinka priešdėlinės darybos taisyklių). Tokiai nuomonei esama ir kontrargumentų – didelės dalies šios rūšies žodžių, pavyzdžiui:

¹¹ Prieiga internete: https://www.facebook.com/VokfilkatedraVU/photos/?tab=album&album_id=1683294251715677 [žiūrėta 2021-05-25].

įtėvis, pameistrys, patėvis ir kt., negalima susieti su prielinksninėmis konstrukcijomis (Jakaitienė 2009: 248). Šiame, *Duomenyno* naujadarų, tyrime taip pat laikomasi tradicinio požiūrio į priešdėlių vedinius (plg. dar Valeckienė 1998: 297), didžiąja dalimi dėl to, kad naujadaros polinkiai lyginami su tradicinės žodžių darybos dėsningumais, aprašytais dabartinės kalbos gramatikose.

Darybos reikšmė – dar viena sąvoka, be kurios neįmanoma išsiversti aptariant darybiškai susijusių žodžių grupes – tipus ir kategorijas. Tai reikšmė, darybos metu susidaranti iš pamatinio (-ių) žodžio (-ių) ir darybos formanto reikšmių bei jų santykio (Urbutis 2009: 172–195; Keinys 1999: 20–22; Jakaitienė 2009: 258–260)¹². Tai yra „apytikrė žodžio sandaros rodoma semantinė schema“ (Urbutis 2009: 174), jos negalima painioti su darinio leksine reikšme. Darybos reikšmės ir leksinės reikšmės skirtumą gerai atskleidžia minėtasis penkias leksines reikšmes *Duomenyne* turintis *trumpukas*. Taip vadinamas trumpametražis filmas, trumpas eilėraštis, trumpa palaidinė, trumpas sijonas ir trumpakojis šuo. Visais atvejais naujadaras turi tą pačią darybos reikšmę ‘kas trumpas’, tačiau *trumpuku* vadinamos penkios skirtingos realijos, kurių skirtingumą atskleidžia minėtos detalesnės, turtingesnės leksinių reikšmių apibrėžtys. Nikolajus Alefirenko (2005: 228) teigia būtinybę aiškiai atskirti leksinės, gramatinės ir darybos reikšmių sąvokas, charakterizuodamas darybos reikšmę kaip ypatingą kalbinės reikšmės tipą ir išskirdamas jai būdingus požymius (realizaciją tik darinyje, formalią raišką, klasifikuojantį ir sisteminantį pobūdį ir kt.).

Pagal abstraktumo laipsnį skiriamos individuali, grupinė ir kategorinė darybos reikšmės (Urbutis 2009: 188–192). Konkrečiausia yra **individuali darybos reikšmė**, ji būdinga atskiram dariniui, remiasi konkrečaus pamatinio žodžio reikšme, tas pamatinis žodis vartojamas darybos reikšmės apibrėžtyje, pavyzdžiui, naujadaras *migdukas* ‘žaislas, kurio skleidžiama muzika, švieselės padeda vaikui užmigti’ (: *migdyti*) darybos reikšmė yra ‘priemonė migdyti’, naujadaras *tildytojas* individuali darybos reikšmė yra ‘kas tildo’, o leksinė – ‘specialiai samdomas žmogus nakties triukšmadariams mieste slopinti’ (kalbant apie Tulūzą). Kai kurių darinių nekonkretizuota, mažiau apibrėžta leksinė reikšmė praktiškai nesiskiria nuo individualios darybos reikšmės, plg.: *įtikinėtojas*, -a ‘kas užsiima kitų įtikinėjimu’ – ‘kas įtikinėja’, *stintautojas*, -a ‘kas žvejoja stintas’ – ‘kas stintauja’ (: *stintauti* ‘žvejoti stintas’), *picakepys*, -ė ‘picos kepėjas’ – ‘kas kepa picas’, *prekybtinklis* ‘prekybos tinklas’, tačiau iš principo tai visai kitokios prigimties reikšmė ir jų suplakti į vieną

¹² Įvairuojančias darybos reikšmes sampratas rusų kalbotyroje plg. Андриянова (2010: 49–53), dėl darybos reikšmės ryšio su darybos lizdu ir svarbos neologijoje žr. Новикова (2009, 2010).

negalima (Urbutis 2009: 174–177; Jakaitienė 2009: 258). **Grupinė darybos reikšmė** išvedama iš tam pačiam darybos tipui priklausančių darinių darybos reikšmių, atsiribojant nuo konkrečių pamatinių žodžių semantikos, – ji bendresnė. Pavyzdžiui: *džiaustynė* ‘įtaisas skalbiniams džiauti’, *laipynė* 1. ‘įtaisas žaidžiantiems vaikams, pramogaujantiems, sportuojantiems suaugusiesiems arba gyvūnams (paprastai katėms) laiptoti’; 2. ‘įtaisas vijokliniams augalams užsikabinti augant’, *nešynė* ‘sėdynė, kuprinė, gultukas, iš ilgų juostų suraišiojama ar kitokia priemonė kūdikiams ir mažiems vaikams nešioti’, *šoklynė* ‘sporto įtaisas šokinėti spyruokliuojant ant įtemptos medžiagos’ (: *šokliuoti* ‘šokčioti, šokuoti’ (LKŽe)), *vaikštynė* ‘įtaisas, padedantis judėjimo sunkumų turinčiam žmogui pasiremiant vaikščioti’ turi tą pačią darybos reikšmę ‘priemonė pamatiniu veiksmažodžiu žymimam veiksmui atlikti’. **Kategorinė darybos reikšmė** yra dar bendresnė ir svarbi klasifikuojant darinius į darybos kategorijas

Darybos tipas – pagrindinis žodžių darybos sistemos vienetas. Tai grupė darybiškai susijusių žodžių, kuriems būdingi šie trys požymiai: su tuo pačiu darybos formantu (1) padaryti iš tai pačiai kalbos daliai priklausančių pamatinių žodžių (2) ir turi tą pačią darybos reikšmę (3). Pavyzdžiui, su priesaga *-tuvas* (1) iš veiksmažodžių (2) padaryti įrankių (priemonių), skirtų pamatiniais veiksmažodžiais žymimiems veiksmams atlikti (3), pavadinimai: *banguotuvas* ‘plaukų formavimo bangomis prietaisas’ (: *banguoti*), *garbanotuvas* (: *garbanoti*), *garbiniuotuvas* (: *garbiniuoti*), *grynintuvas* (: *gryninti*), *kartotuvas* (: *kartoti*), *rašytuvas* (: *rašyti*), *siūlėtuvas* (: *siūlėti*), *skaitytuvas* (: *skaityti*), *skrudintuvas* (: *skrudinti*), *spausdintuvas* (: *spausdinti*), *talpintuvas* (: *talpinti*), *tartuvas* (: *tarti*), *vienodintuvas* (: *vienodinti*) ir kt. (Urbutis 2009: 289–309; Keinys 1999: 24–27; Jakaitienė 2009: 257–258). Dūrinių darybos, **sandūros tipai** skiriami pagal pamatinių žodžių kalbos dalis, pavyzdžiui, *automobilvežis* ‘specialus automobilis, paprastai sudarytas iš vilkiko ir priekabos ar puspriekabės, skirtas vežti lengviesiems automobiliams, motociklams ir pan.’ (: *automobilis* + *vežti*) priklauso sudurtinių daiktavardžių iš daiktavardžio ir veiksmažodžio, o *įvairiareligis*, *-ė* ‘sudarytas iš įvairių religijų’ (: *įvairus*, *-i* + *religija*) – sudurtinių būdvardžių iš būdvardžio ir daiktavardžio sandūros tipams.

Kitas žodžių darybos sistemos vienetas, stambesnis už darybos tipą, yra **darybos kategorija**. Tai tą pačią ar artimą darybos reikšmę turintys darybos tipai, jų darinių visuma (Urbutis 2009: 329–333; Jakaitienė 2009: 260–261). Šiuo atveju svarbu darybos reikšmės bendrumas, o darybos formantai ir pamatinių žodžių kalbos dalys gali įvairuoti, taigi tai pačiai darybos kategorijai, pavyzdžiui, vietų pavadinimams, priklauso *skiepykla* 1. ‘vieta (patalpa ar atitvertas plotas), kur skiepijama nuo užkrečiamųjų ligų’; 2. ‘abstrakti

vieta, kur skiepijamos (diegiamos) kokios nors nuostatos' (: *skiepyti*), *atiduotuė* 'vieta, kur galima atiduoti dar tinkamą naudoti, bet savininkui nebereikalingą daiktą; su tokiu tikslu socialiniame tinkle suburta grupė' (: *atiduoti*), *žvėrelidė* 'pastatas kailiniams žvėreliams laikyti' (: *žvėrelis*), *dešraininė* 'dešrainių užkandinė; vieta, kur pardavinėjami dešrainiai' (: *dešrainis*), *pietainė* 'vieša patalpa, kur pietaujama' (: *pietūs*), *dangoraižynas* 'vieta modernaus miesto centre, kur daug dangoraižių' (: *dangoraižis*) ir kt.

Morfeminė analizė nuo darybos analizės skiriasi tikslais, metodais, apimtimi ir gaunamais rezultatais (Urbutis 2009: 163–171; Kuosienė 1986: 3; Keinys 1999: 29–30; Barauskaitė 1985: 4–6; plg. Быракова 2012: 5–8). Pirmąją siekiama darinyje išskirti visas morfemas, o antrąją – tuos elementus, iš kurių žodis tiesiogiai sudarytas. Taigi, morfeminės analizės rezultatas yra morfeminė žodžio skaida, darybos analizės – darybos pamatas ir formantas (Urbutis 2009: 167). Šių metodų skirtumas geriausiai matyti pasitelkiant aukštesnių nei pirmoji pakopa, daugiau morfemų turinčius darinius. Pavyzdžiui, morfemiškai išanalizuotas naujadaras *išplėštagerklis*, –ė 'kieno balsas stiprus' atrodo kaip septynių morfemų seka: *iš-plėš-t-a-ger-kl-is*, *iš-plėš-t-a-ger-kl-ė*. Darybiškai analizuojant gaunamas darybos pamatas (du žodžiai *išplėšta gerklė*) ir darybos formantas (šiuo atveju – šių žodžių sandūra ir jos sąlygota pakitusi antrojo žodžio galūnė). Arba *įsidarbinamumas* 'galimybė įsidarbinti', plg. jo morfeminės analizės rezultatą *į-si-darb-in-am-um-as* ir darybos analizės rezultatą *įsidarbinam-um(as)* (: *įsidarbinamas*).

Lietuvių kalbos žodžių darybos tyrimų Naujažodžių duomenyno pagrindu apžvalga

ND duomenų pagrindu jau parengta nemažai publikacijų¹³, perskaitytas ne vienas pranešimas seminaruose ir konferencijose, tarp jų ir tarptautinėse (Rygoje, Vroclave ir kt.). Naujadarai tyrinėti darybos kategorijų, atskirų formantų, darybos būdų, darybos ir leksinės semantikos aspektais, taip pat tyrinėtas naujadaros santykis su tradicine žodžių daryba. Rita Miliūnaitė yra išsamiai supažindinusi ir su pačiu *Duomenynu*, duomenų pateikimo jame principais, duomenų paieška ir jos plėtros galimybėmis (Miliūnaitė 2018).

¹³ Miliūnaitė 2014, 2015, 2016, 2018; Aleksaitė 2018, 2019; Aleksaitė, Murmulaitytė 2018; Murmulaitytė 2014, 2016a, 2016b, 2016c, 2018, 2019, 2020; Rimkutė-Ganusauskienė 2019, 2020 ir kt. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20Skelbiniai> [žiūrėta 2020-12-06].

Kita ND tvarkytoja Agnė Aleksaitė rengia daktaro disertaciją apie lietuvių kalbos žodžių darybos naujoves ir dabartinius polinkius.

Kalbant apie *Naujažodžių duomenyno* pagrindu atliktus tyrimus atskirai minėtinas bakalauro darbas „Pagrindinės neologizmų darybos tendencijos dabartinėje lietuvių kalboje“, kuri 2018 m. Sankt Peterburgo valstybiniame universitete parašė Darja Alfimova (vadovė prof. Vanda Kazanskienė)¹⁴. Kaip teigia jo autorė, tai pirmas tokio pobūdžio tyrimas, kuriuo siekiama visapusiškos naujažodžių analizės, jis neturįs analogų rusų kalbotyroje. Įvade pabrėžiama *Duomenyno* svarba¹⁵ ir teigiama, kad be tokio griežtai struktūruoto ir prieinamo šaltinio šis tyrimas būtų buvęs neįmanomas. Darbas, sprendžiant iš statistinių duomenų, greičiausiai pradėtas 2017 m. pabaigoje, kai *Duomenyne* buvo fiksuota 4 370 naujažodžių (Алфимова 2018: 3). Įdomu ir svarbu, kad, „siekiant patogumo ir vaizdumo, buvo sukurtas atgalinis ND naujažodžių žodynas, kuris žymiai palengvino tos pačios darybos ar morfeminės sudėties žodžių paiešką ir analizę“ (Алфимова 2018: 4)¹⁶. Kaip tyrimo objektas nurodytos naujažodžių atsiradimo tendencijos, taip pat darybos ir leksinė semantika, domėtasi naujažodžių kilme (vertinys ar savarankiškai atsiradęs žodis, išorinio stimulo (ne)buvimas, indigenios ir skolintos žodžių dalys, jų kaip žodžių darybos elementų tarpusavio santykis), stilistinėmis, paplitimo ypatybėmis ir vartojimo sritimis. Tyrinėti galūniniai (-a, (-ia), -ė, -as, -ys), priesaginiai -(i)ukas, -ė, -elis, -ė / -ėlis, -ė, -(i)utis, -ė) vediniai, dūriniai ir kontaminantai¹⁷, pastaruosius laikant ypatingu dūrybos būdu, pateikiami dūrinių dažniausių sandų sąrašai. Apskritai nors darbe nemažai naujų šviežių minčių ir įžvalgų, jis stebėtinai brandus kaip bakalauro darbas, vis dėlto kai kurie dalykai (pavyzdžiui: klaidingas, neatsižvelgus į darybos reikšmę, kai kurių priesagos -(i)ukas, -ė vedinių priskyrimas vienai ar kitai darybos kategorijai, kontaminacijos ir mišriosios darybos sąvokų suplakimas (Алфимова 2018: 64), keista išvada dėl

¹⁴ Алфимова Дарья Алексеевна, *Основные тенденции образования неологизмов в современном литовском языке*, Санкт-Петербург, 2018.

¹⁵ «Значение этого ресурса колоссально [...]» (Алфимова 2018: 3).

¹⁶ Įgyvendinti šią idėją padėjo to paties universiteto aspirantas S. Izmailovas.

¹⁷ Šiam gana įvairialypiam reiškiniui – nemorfeminiam žodžių suliejimui, sumaišymui kuriant naujus žodžius (apie tai daugiau žr. II.1.3 skyrių) – ir jo rezultatams pavadinti pasaulinėje kalbotyroje sukurta nemažai skirtingų pavadinimų. Aptariamojo darbo autorė sakosi tokius naujadarus pavadinusi *kontaminatais* (plg.: *kompozitas* < *kompozicija*, *derivatas* < *derivacija*), kiti rusų mokslininkai vartoja terminą *kontaminantas* (plg. Ефанова 2015, 2016). 62-oje savo darbo išnašoje (p. 63) autorė sakosi prieš metus kontaminatus tyrinėjusi kursiniame darbe. Greičiausiai tuomet remtasi ne *Duomenynu* ir net ne lietuvių kalbos pavyzdžiais, tačiau turint galvoje, kad *Duomenyne* šios rūšies naujadarams skiriamas ypatingas dėmesys, galima tikėtis, kad bakalauro darbe jie buvo nagrinėjami jau turint teoretinius pagrindus ir susipažinus su kitų kalbų analogiškais reiškiniais.

neva plintančių veiksmažodžių abstraktų, padarytų su galūnėmis *-a* ir *-is*, kurie iš principo atitinka žodžių darybos taisykles, bet pažeidžia kalbos normą, nes tradiciškai tokie daiktavardžiai daromi su priesaga *-imas*, *-umas* (Алфимова 2018: 76–77) ir kt.) verčia jį vertinti rezervuotai.

Pats *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* kaip leksikografijos (neografijos) šaltinis iki šiol iš esmės beveik netyrinėtas, išskyrus vieną kitą jo struktūros, duomenų atrankos ir pateikimo, paieškos galimybių klausimą minėtuose skelbiniuose ir pranešimuose.

Monografijos struktūra

Monografiją sudaro dvi dalys. Pirmojoje aptariamas pats *Naujažodžių duomenynas* – kaip naujadarų šaltinis ir jų tyrimo priemonė. Minimose jame pateikiamose naujažodžių rūšys, išskiriant tas, kurios sudaro žodžių darybos tyrimų objektą, t. y. darybiškai nagrinėtinus naujažodžius. Paliečiama leksinių ir semantinių naujadarų skirties problema bei supažindinama su atgijusia leksika kaip naujadaros tyrimo objektu. Toliau aptariami *Naujažodžių duomenyno* duomenų atrankos principai ir jų įtaka žodžių darybos tyrimų rezultatams, smulkiau apsistoiant ties veiksmažodžių abstraktų darybos reguliarumo, sangrąžinių vedinių, daugiareikšmiškumo tyrimais ir trumpai apibendrinant jų rezultatus. Toliau koncentruojamasi ties žodžių darybos ir morfemikos duomenimis. Aptarus jų struktūrą šiame šaltinyje, ištirtumą ir tyrimų išgales, pereinama prie *Naujažodžių duomenyno* duomenų bazės pritaikymo išsamiai naujažodžių darybos analizei klausimo. Siūloma tai daryti dviem vienas kitą papildančiais būdais – kurti naujus duomenų laukus ir indeksuoti duomenis. Praktinė duomenų indeksavimo nauda ir jo teikiamos tyrimų galimybės parodomos aptariant bandomojo naujažodžių morfemikos indigenumo tyrimo, kuris buvo atliktas suindeksavus naujažodžius pagal morfemų kilmę, rezultatus.

Antroji monografijos dalis skirta galimoms lietuvių kalbos naujadaros kryptims nubrėžti, tam pasitelkiant įvairius bandomuosius tyrimus ir apibendrinant jų rezultatus. Iliustruojant vieną iš galimų krypčių (naujų lietuvių kalbos žodžių darybos polinkų fiksavimo ir analizės), parodoma, kaip įvairiai ir naudingai gali būti tiriami naujieji lietuvių kalbos dūriniai. Pirmiausia savakilmių dūrinių naujadaros bruožai lyginami su XX a. vidurio gramatikoje aprašytais dūrybos dėsningumais (sandūros tipų, morfeminio pamatinių kamienų sudėtingumo ir kt. aspektais). Supažindinama su probleminiais naujųjų dūrinių analizės ir klasifikacijos atvejais – okazine, analogine, taip pat mišriąja

daryba. Vienas monografijos skyrelis skirtas sudominti beveik netyrinėtu dabartinės lietuvių leksikos reiškiniu – kontaminacija, jame aiškinama ši sąvoka, aptariami *Naujažodžių duomenyne* fiksuoti kontaminantai ir probleminiai jų analizės atvejai, nusakomos tolimesnių tyrimų perspektyvos. Kita naujadaros tyrimo kryptis – naujažodžių darybinių ryšių tyrimai. Šie ryšiai gali būti tiriami daugeliu aspektų, pavyzdžiui, darybos lizdų, darybos kategorijų ir darybos tipų, darinių leksinių semantinių grupių ir kt. Monografijoje kiekvienas minėtų aspektų iliustruojamas atliktų tyrimų rezultatais.

Monografija baigiama išvadomis, santrauka anglų kalba bei šaltinių ir 111 pozicijų literatūros sąrašu. Joje yra 18 lentelių ir 12 paveikslų.

I. NAUJAŽODŽIŲ DUOMENYNAS – NAUJADARŲ ŠALTINIS IR JŲ TYRIMO PRIEMONĖ

1. Žodžių darybos tyrimų objektas *Naujažodžių duomenyne*

1.1. *Naujažodžių duomenyne* pateikiamų naujažodžių rūšys

1.1.1. ND numatyta kaupti trijų formų ir penkių tipų neologizmus (žr. 1-ąją lentelę), iš viso tai būtų 13 rūšių naujieji leksikos vienetai: skolinti ir naujai pasidaryti arba atgiję, taip pat naujas reikšmės įgiję žodžiai ir žodžių junginiai, skolintos ir naujai pasidarytos santrumpos bei skolintos vienažodės ir keliažodės citatos¹⁸.

1 lentelė

Naujažodžių klasifikacija *Naujažodžių duomenyne*

Tipas \ Forma		žodis	žodžių junginys	santrumpa
naujai skolinta	šaknis	naujai skolintos šaknies žodis	naujai skolintas junginys	naujai skolinta santrumpa
	citata	naujai skolinta vienažodė citata	naujai skolinta keliažodė citata	naujai skolinta citatos santrumpa
naujai pasidaryta (sukurta arba išsiversta)		naujadaras	naujai sukurtas junginys	naujai sukurta santrumpa
nauja reikšmė		nauja žodžio reikšmė	nauja junginio reikšmė	–
atnaujinta (atgiję)		atgijęs žodis	atgijęs junginys	–

Žodžių darybos ir morfemikos požiūriu nagrinėtini tik keturių rūšių neologizmai – naujai pasidaryti arba išsiversti, skolinti, atgiję ir naujas reikšmės įgiję žodžiai, taigi tik vienos (žodžių) formos ir keturių tipų (skolinių, darinių, atgijusios leksikos

¹⁸ 2017 m. buvo 14 rūšių, šalia šių dar minėtos naujos santrumpų reikšmės ir atgijusios santrumpos, tačiau dar nebuvo išskirtos naujai skolintos citatų santrumpos.

ir semantinio) leksiniai vienetai. Žodžių junginiai, santrumpos ir citatos nėra darybinės analizės objektas. Be abejo, gali atsirasti tokių junginių, kuriuose pasitaikys ir darybiškai nagrinėtinų naujažodžių (pavyzdžiui: *europanglų kalba*, *kaštoninė kersakandė*, *Patagonijos iltžuvė*), tačiau tokiu atveju pastarieji, matyt, irgi galėtų (turėtų?) būti atskirai pateikiami *Duomenyne*.

Logiška manyti, kad tiriant naują žodžių darybą turėtų būti griežtai apsiribojama viena ND neologizmų rūšimi – naujadarais (naujai skolintos šaknies žodžiai darybos atžvilgiu taip pat gali būti naujadarai, apie tai daugiau žr. I.1.4 skyrių). Tačiau, numatant ir morfemikos tyrimus, atsižvelgiant į skolinių adaptavimą, formalųjų naujų ir atgijusių leksemų identifikavimo būdą, tyrimo objektas suprantamas plačiau. Į jį plačiąja prasme taip pat įeina ir naujas reikšmės įgiję bei atgiję žodžiai.

1.1.2. Duomenyne pateikiama „ir vadinamųjų autorinių, dažnai vienadienių (situacinių), tik tam kartui sukurtų naujadarų, nes jie įdomūs ir kaip naujos minties raiškos būdas, ir kaip lietuvių kalbos darybinių išgalių išbandymas“¹⁹. Pavyzdžiui, į jį 2013 m. pateko TV humoro laidoje „Dviračio žinios“ 2003 m. pavartotas *jezomatas* ‘juokaujamame kontekste – nuodėmių išpažinimo automatas’²⁰, kurio vartosenos pavyzdžių *Google* paieškos sistemai daugiau ir nepavyko rasti (išskyrus paminėjimą kontaminantus tiriančiame mokslo straipsnyje). Arba *proselis* ‘prosenelio pavadinimas vaikų kalba’, sukurtas Vytauto Landsbergio proanūkės ir vargu ar kur kitur, išskyrus šią šeimą, vartojamas²¹. Visiški prelogizmai, t. y. ne natūraliai atsiradę, o tam tikra proga kuriami, specialiai konstruojami naujažodžiai į jį lyg ir nededami. Kita vertus, 2020 m. *Duomenynas* papildytas keletu Gabrieliaus ir Eduardo Klimenkų koronaviruso pandemijos proga tamtyč sukurtų *pan-demžodžių* (*koronalogizmas*, *koronokratija*, *koronorama*, *korontinas*, *kurortinas*).

Tokių naujadarų pagavus įkvėpimui gali žaibiškai pridyti ištisais tiltais. Visuomenė šiais interneto ir socialinių tinklų laikais labai greitai reaguoja į vienus ar kitus įvykius, nedelsdama reiškia savo nuomonę įvairiais aktualiais, ypač nuskambėjusiais, klausimais ir daro tą laisvai, nesivaržydama (šios srities naujažodžių daryba neretai balansuoja ant

¹⁹ Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20Apie%20nauja%C5%BEod%C5%BEius> [žiūrėta 2021-02-07].

²⁰ Vienintelis vartosenos pavyzdys: *Rimto pokalbio metu vyrai aptarė, kad neblogai būtų Lietuvoje pradėti gaminti jezomatus. Šie aparatai supaprastintų išpažinties ir nuodėmių išrišimo procesą.* Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/jezomatas?paieska=jezomatas&i=8a069b72-1734-4026-a305-4b93943eb8ff> [žiūrėta 2021-02-07].

²¹ Šiaip neologijoje vaikų sukurti žodžiai prie naujažodžių paprastai neskiriami ir į *Duomenyną* netraukiami (Miliūnaitė 2020: 98).

žodžių žaismo ir patyčių ribos). Antai per 2016 m. Seimo rinkimus, visuomenei esant itin jautriai politikų ir jais norinčių tapti žmonių poelgiams, Haroldo Mackevičiaus feisbuko paskyroje tiesiog akyse gimė visa virtualinė pavardinių naujadarų, padarytų iš J. Pundziaus, R. Karbauskio, J. Olekos, A. Pitrėnienės, B. Vėsaitės, R. Pakso pavardžių (kontekstas – politiku siekiančio tapti garsaus mediko at(si)statydinimas dėl į viešumą iškilusios informacijos apie galimai neteisėtą praturtėjimą):

- *Išsipundzins ar išpundzins?*
- *Apsikarbauskins, išsipundzins ir nusiolekins toliau pitrėnintis.*
- *Manau, kad apsivēsaitins ir nusipaksins.*
- *Neatmestina galimybė, kad apipundzins visus ☺*
- *Statau už išpu.*
- *Išpundzins ir po rinkimų pripundzins atgal.*
- [...]
- *Čia gavosi, kad išsipundzino ir dar buvo išpundzintas.*
- *Pundziava visiška.*²²

Šie situaciniai naujadarai, akivaizdu, neprigijo ir neįsitvirtino visuotinėje vartosenoje, tačiau jie puikiai iliustruoja plačias pavardinių priesagos *-inti* veiksmažodžių ir sangrąžinių jų vedinių darybos galimybes.

2021 m. vasario 1 d. Justinas Žilinskas taip pat savo feisbuko draugams pasiūlė sugalvoti „gražų lietuvišką žodį vietoje "blackout", t. y. blekauto“²³ (kontekstas – neeilinis snygis, virstantys medžiai ir dėl to kai kur ilgam nutrūkęs elektros tiekimas). Įdomesni atsiliepusiųjų naujadarai (pateikimo eilės tvarka): *tamsiukas* (Vytautas Vorobjovas), *tamsius* arba *išjungis* (Kazys Preikšas), *išjunga*, *išsijunga* (Justinas Žilinskas), *iškirta* (Skirmantas Tumelis), *iškirta* ir *atjungis* (Kazys Preikšas), *Elektinėrai* (Juozas Liesis), *atkirta*, *atkirtis* (Aretas Norkunas), *blESOutas* (Paulius Andriuškevičius, aliuzija į ESO – Energijos skirstymo operatorių), *atjungis*, *atjungys* (Germanas Skoris), *nergija* (Zygimantas Zabieta), *juodiša* (Martynas Urbonas, motyvacija iš anglų k. *black* – ‘juoda’, *out* – ‘iš’), *elekTrūkis*, *elekTrukis*, *elekTrukys* (Martynas Goot), *tamsausis* (Rokas Povilius, aliuzija į *sausio* mėnesį), *išsijungys* (Daina Julija), *E-at skirtis* (Egle My), *smygis* (Rimantas Liubertas, plg. *snygis*), *trūkis*, *užtema*, *besrovė* (Irmantas Frankonis), *įtamsė* (Skirmantas Tumelis), *negravimas*

²² Plg. <https://www.facebook.com/haroldas.mackevicius?fref=ts> [žiūrėta 2016-10-19].

²³ Prieiga internete: <https://www.facebook.com/hashtag/nauja%C5%BEodis> [žiūrėta 2021-02-05].

(Mark Adam Harold), *nėrgija* (Saulius Lovčikas), *belektris* (Virginijus Misiūnas), *protam-sis* (Vilija Kruopienė), *juoduva* (Gytis Nėnius), *atjunga* (Eduardas Šmitas) ir kt. Matyti, kad naujažodžių kūrėjai naudoja ne tik tradicinius (morfologinius) žodžių darybos būdus – priešdėlinį, galūninį ir sandūros, bet ir žaidžia su rašytiniais žodžių pavidalais, verčia iš anglų kalbos, naudoja kontaminaciją. Be kita ko, įdomu pasekti ir naujažodžių kūrimo logiką. Pavyzdžiui, Juozo Liesio kontaminantą *Elektnerai* Justinas Žilinskas pataisė į *Elektnerą* („nes būseną“), į tai naujažodžio autorius atsakė: „*Elektnerai* – nes ilgam, nes kitas būdas gyvenimo.“

Taigi, tokie tyčia konstruojami naujadarai taip pat gali padėti suprasti naujadaros procesus, užčiuopti naujus polinkius, suvokti naujų žodžių darymo motyvą. Galbūt verta pagalvoti apie nuoseklų, sistemiską ir tokių neologizmų kaupimą *Duomenyne*, kad jie nedingtų, kaip dingsta vos ištarti šnekamojoje kalboje. Nuo natūraliai gimstančių naujažodžių jie galėtų būti atskirti pažymint ypatinguoju požymiu (kaip yra, tarkim, kontaminantų atveju).

1.2. Leksinių ir semantinių naujadarų skirties problema

1.2.1. Minėta, kad dalis *Duomenyno* leksikos turi daugiau nei vieną reikšmę. Išsamus naujažodžių darybos tyrimas galimas ne žodžių, o leksemų lygmeniu, todėl itin aktuali yra ne kartą įvairiomis progomis iškilusi ir minėta, daugiau ar mažiau panagrinėta naujadarų ir naujų reikšmių, arba leksinių ir semantinių naujadarų, skirties *Duomenyne* problema (Miliūnaitė 2015: 175–180; Murmulaitytė 2014: 12–14; dar plg. Miliūnaitė 2016: 14–15; Murmulaitytė 2016a: 17). Trumpai primintina, kad *Duomenyne*, bent jau pradiniam naujažodžių atrankos ir informacijos pateikimo etape, iš esmės laikomasi formalaus šių reiškinių skyrimo kriterijaus, atsižvelgiant į tai, ar žodis (reikšmė) buvo fiksuotas (–a) atraminuose *Duomenyno* šaltiniuose – trijuose žodynuose: akademiniame *Lietuvių kalbos žodyne* (internetiniame jo variante ir LKŽ Papildymų kartotekoje), *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (šeštajame, elektroniniame, leidime, 2011) ir *Tarptautinių žodžių žodyne* (Alma littera, 2001). Tai pripažintas kriterijus neologijos teorijoje ir praktikoje²⁴.

Akivaizdu, kad vienas pirmųjų žingsnių pradedant naujadaros tyrimus būtų leksinių ir semantinių naujadarų atskyrimas remiantis darybos opozicijomis ir žodžių semantinė raida. Pirmiausia ieškant atsakymo į šį klausimą, ar naujasis leksinis vienetas

²⁴ Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20Apie%20nauja%C5%BEod%C5%BEius> [žiūrėta 2021-01-22].

yra naujadaras, ar nauja jau fiksuoto žodžio, jau buvusio darinio reikšmė, prisimintina, kad „[...] daugybė kalbant pavartojamų darinių [...] prisimenami kaip ištisiniai leksikos vienetai ir tik dalis darybiškai arba atkuriami, arba – tokie ypač reti – visiškai naujai sukuriami“ (Urbutis 2009: 310). O aiškinantis kiekvieną konkretų atvejį vėlgi pirmiausia nagrinėtina pamatinio žodžio reikšmių struktūra. Jei naujoji leksema remiasi kita pamatinio žodžio reikšme nei jau fiksuotosios, galima manyti, kad žodis padarytas naujai ar darybiškai atkurtas. Juk darant naują žodį, paprastai semantiškai remiamasi ne visa semantinė pamatinio žodžio struktūra, ne visomis jo reikšmėmis, o viena kuria leksema. Kalbos akte iš esmės ir kuriamos naujos leksemos (t. y. žodžiai viena kuria savo reikšme), o ne ištisi daugiareikšmiai žodžiai²⁵. Jei pamatinis žodis vienareikšmis ar darant naujadarą remiamasi ta pačia jo reikšme, kuria rėmėsi ir anksčiau fiksuoti vediniai, reikia gilintis į abiejų (pamatinio žodžio ir vedinio) semantinę struktūrą ir tirti, ar naujoji reikšmė negalėjo atsirasti semantinės raidos keliu, t. y. išsirutulioti iš buvusios leksemos reikšmės šiai siaurėjant²⁶ ar plėtėjant, ar perkeliant vienos realijos pavadinimą kitai (Jakaitienė 2009: 212–213), o ne iš naujo darant vedinį iš to paties pamatinio žodžio.

Galima paminėti tik keletą pavyzdžių, įrodančių, kad tyrinėjant naujažodžius žodžių darybos aspektu formalusis žodžio ar reikšmės fiksavimo atraminiuose šaltiniuose kriterijus netinka ar, tiksliau, jo nepakanka. Pavyzdžiui, *Duomenyje* tiek *svaigti* ‘svaičioti; kalbėti niekus; būti karštai (bet nepagrįstai) įsitikinus ar susižavėjus kuo nors’, tiek *svaigimas* ‘svaičiojimas; niekų kalbėjimas; nepagrįstas, bet aistringas įsitikinimas ar žavėjimasis kuo nors’ laikomi naujomis žodžio reikšmėmis. Tačiau darybiškai semantiiniu naujadaru, t. y. semantinės raidos rezultatu, būtų galima laikyti tik veiksmąžodį. Jo abstraktas, be jokios abejonės, yra naujadaras, atsiradęs iš naujosios *svaigti* leksemos, o ne semantiškai išriedėjęs iš kitų veiksmąžodinio daiktavardžio *svaigimas* leksemų. Kitas pavyzdys – jau ne kartą minėtas *trumpukas*. Šio žodžio *Duomenyje* fiksuotos penkios naujos reikšmės (1. ‘trumpametražis filmas’; 2. ‘trumpas eilėraštis’; 3. ‘trumpa palaidinė’; 4. ‘trumpas sijonas’; 5. ‘trumpakojis šuo’), LKŽe jis apibrėžtas kaip ‘trumpasis mažasis traukinys’. *Duomenyje* taip pat fiksuotas daugiskaitinis daiktavardis *trumpukai* ‘batai trumpais aulais’, klasifikuojamas kaip naujadaras. Akivaizdu, kad naujosios leksemos yra skirtingi vardažodinės ypatybės turėtojo pavadinimo, kurio darybos reikšmė yra ‘kas

²⁵ Plg.: „Darinys nebūtinai turi remtis visomis leksinėmis daugiareikšmio pamatinio žodžio reikšmėmis“ (Keinys 1999: 21).

²⁶ „Reikšmės siaurėjimą lietuvių kalboje gerai iliustruoja žodžiai, kurių nauja reikšmė formuojasi toldama nuo darybinės (t. y. žodžio struktūros lemiamos) reikšmės“ (Jakaitienė 2009: 212).

trumpas', leksikalizacijos, specializacijos rezultatai, t. y. atsirado kiekvieną kartą remiantis neleksikalizuotu pirminiu vediniu, o ne išsirutuliojo viena iš kitos (ar iš pirmosios, LKŽe fiksuotosios, leksemos). Tikėtina, kad taip atsitiko ir su naujažodžiu *saugiklis* 'teisinės ar administracinės priemonės, užkertančios kelią galimiems neigiamiems padariniams', kuris turi tą pačią darybos reikšmę, kaip ir jau įprastas *saugiklis* 'detalė, sauganti, kad prietaisas nepradėtų ne laiku ar netinkamai veikti', ir kiekvienas jų atskirai galėjo būti pasidarytas iš tos pačios leksemos *saugoti* 'ginti nuo pavojų, nykimo, prižiūrėti, sergėti'. Nors šiuo atveju neatmestinas ir reikšmės perkėlimas.

Kas kita – *ežys* 'dygliuota priverstinio automobilio stabdymo kelyje juosta'. Naujoji leksema aiškiai remiasi pagrindine seniai fiksuoto žodžio *ežys* reikšme 'toks nedidelis gyvulėlis, apaugęs spygliais (*Erinaceus europaeus*)' (LKŽe) ir yra atsiradusi jos perkėlimo būdu. Tokiu pačiu būdu atsirado ir *kosmosas* 'protu nesuvokiamas, nesuprantamas dalykas', *krabas* 'kelių policijos naudojamas automobilio rato blokavimo įtaisas', *lydytis* 'tirpti, salti nuo malonių jausmų', *lubos* 'viršutinė ko nors (kiekio, galimybių) riba', *orakulas* 'žmonių sudarytose situacijose savo neprognozuojamu elgesiu varžybų baigtį ar kokių įvykių eigą „spėjantis“ gyvūnas', *pasiskiepyti* 'įgyti politinį atsparumą, t. y. viešųjų ryšių arba politinėmis priemonėmis užbėgti už akių galimiems skandalams', *pypt* 'eufeminis ištiktukas nusakyti pyptelėjimo signalui, kuris sakytinėje žiniasklaidoje vartojamas keiksmožodžiui užmaskuoti' ir kt. Plg. leksema *blakė* 'slapto klausymosi ir stebėjimo įranga' atsirado lygiai tokiu pačiu būdu, tik ne lietuvių kalboje, plg. anglų (amerikiečių) k. *bug* 3. 'a miniature microphone, typically concealed in a room or telephone, used for surveillance'²⁷ ar *bug* 4. 'a small piece of electronic equipment used for secretly listening to what people are saying'²⁸, taigi lietuvių kalboje ji yra pasiskolinta²⁹.

Kitas pavyzdys – *kramtukas*, *Duomenyne* klasifikuojamas kaip nauja žodžio reikšmė, papildomai informuojant: „Lietuvių kalbos žodyne“ (LKŽe) *kramtukas*, –ė yra reikšmė „kas kandžiojasi, kramto“ – gyvai būtybei pavadinti.“ *Duomenyne* pateikiamos dvi naujažodžio leksemos: 1. 'dažniausiai žaislo pavidalo kramtoma priemonė dantenoms

²⁷ Prieiga internete: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/bug> [žiūrėta 2016-10-08].

²⁸ Prieiga internete: http://www.macmillandictionary.com/dictionary/american/bug_1 [žiūrėta 2016-10-08].

²⁹ Iš anglų k. šią leksemą perėmė ne tik lietuviai, plg.: Из фильмов все знают – «жучком» или «блохой» называется устройство, призванное вести скрытое наблюдение. Это может быть микрофон или видеокамера (prieiga internete: <http://planeta.by/article/680>; žiūrėta 2016-10-08); Залладки (сокращение от «залладные устройства»; внезапно, «жучки», от англ. bugs, так же известные как «клопы», «блохи» etc.) [...] (prieiga internete: <http://lurkmore.to/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B8>; žiūrėta 2016-10-08 ir 2021-02-21).

masažuoti dygstant dantims, saugiai pratinti valgyti kietą maistą ir kt.; kaulo ar žaislo pavidalo kramtoma priemonė šunims'; 2. 'kramtomas valgis (paprastai skanėstas) ar maisto papildas'. Tačiau reikia turėti galvoje, kad LKŽe yra fiksuotas *substantivum mobile* (vyriškosios ir moteriškosios giminės formas turintis daiktavardis), priesagos *-ukas*, *-ė* vedinys, priklausantis veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategorijai (DLKG 2006: 111). Pirmoji iš naujųjų leksemų galėtų būti laikoma priesagos *-ukas* vediniu, priklausančiu įrankių darybos kategorijai, jo darybos reikšmė – 'priemonė kramtyti' (DLKG 2006: 131). Arba ji, kaip ir antroji, galėtų būti laikoma galūnės *-as* vedinio, kuris pagal darybos reikšmę būtų veiksmo rezultato (objekto) pavadinimas (DLKG 2006: 125), deminutyvu, padarytu su priesaga *-(i)ukas*, *-ė* (*kramt-ukas* : *kram-tas* : *kramt-yti*). Taigi, mažiausiai dėl dviejų priežasčių – skirtingų gramatinių ypatybių ir priklausymo skirtingoms darybos kategorijoms – naująsias *kramtuko* leksemas, nagrinėjant darybiniu aspektu, reikėtų laikyti ne semantiniais (reikšmės), o leksiniais naujadarais, naujai pasidarytais žodžiais.

Kramtalas 'kramtoma priemonė šunims' *Duomenyne* pažymėta kaip nauja žodžio reikšmė, pateikiant papildomos informacijos: „LKŽe yra *kramtalas* r. „sukramtytas maistas“.“ Atsižvelgiant į kramtymo objektą turbūt nelabai galima įsivaizduoti, kad nauja leksema atsirado reikšmės perkėlimo būdu. Seniau fiksuotoji leksema žymi valgomą daiktą, tai, kas sukramtoma ir surijama, o naujoji – kaip tik ne maistą, o tik dantų higienos ar sveikatinimo priemonę, skirtą kramtyti ir kramtomą ne tam, kad būtų pasisotinta. Pirmuoju atveju *kramtalas* yra veiksmo objektas, antruoju – priemonė, taigi viena leksema priklauso veiksmo rezultatų pavadinimų, kita – įrankių darybos kategorijoms. Dar daugiau – jos remiasi skirtingomis to paties pamatinio veiksmažodžio reikšmėmis: *kramtalas* 'sukramtytas maistas' yra padarytas iš *kramtyti* 1. 'smulkinti dantimis (maistą), kąsnoti', o *kramtalas* 'kramtoma priemonė šunims' – iš *kramtyti* 2. 'krimsti, graužti' (LKŽe). Nors tokios leksemos žodynuose paprastai pateikiamos kaip vieno žodžio reikšmės, iš esmės tai yra darybiniai homonimai.

Taigi, ne semantinės raidos (reikšmės perkėlimo ar pan.), o naujos žodžių darybos rezultatu reikėtų laikyti atvejus, kai nauja leksema galėjo atsirasti remiantis ta pačia ar kitomis nei iki šiol pamatinio daugiareikšmio žodžio reikšmėmis. Pavyzdžiui, *išvarža* 'didžiulis Saulės plazmos išsiveržimas'. LKŽe ir DŽ_{7e} fiksuotos šio žodžio leksemos: 1. 'išveržtas, atimtas daiktas, grobis, laimikis'; 2. 'organo ar jo dalies išvirtimas nuo trūkio (hernia)': *Žarnų i. Įstrigusi i.* (apibrėžtys iš DŽ_{7e}). Tai yra veiksmo rezultatų pavadinimai, padaryti iš *išveržti* 'prievara, jėga ką iš ko atimti, išplėsti' ir *išsiveržti* 'išsišokti, išsikelti,

išvirsti' (atitinkamai 7-oji ir 3-ioji sangrąžinė *išveržti* leksemos LKŽe). *Duomenyne* fiksuotas naujažodis yra kitos darybos kategorijos – tai veiksmo pavadinimas, ir jis ne koku nors būdu išsirutuliojo iš jau žodynuose fiksuotų veiksmo rezultatų pavadinimų, o buvo naujai pasidarytas iš kitos žodžio *išsiveržti* leksemos 'staiga srautu išsiliėti, paplūsti' (LKŽe 6. refl.; DŽ_{7e} šios pamatinės leksemos nepateikia). Dar kitaip yra su naujažodžiu *pasta* 'tešlos gaminiai, paprastai makaronai, taip pat spagečiai, ravioliai ir kt., gaminami iš kietųjų kviečių'. Lietuvių kalboje jau žinotas skolinys iki šiol reiškė 'tyrės pavidalo masė (ppr. tepalas, kremas)' (LKŽe) arba 'tirštos masės gaminys' (DŽ_{7e}). Naujasis kulinarijos terminas neabejotinai iš naujo pasiskolintas iš italų kalbos, o ne lietuvių kalboje išriedėjo iš seniau pasiskolintos leksemos. Tačiau šis naujažodis, kaip ir anksčiau minėti *kosmosas*, *krabas*, *lydytis*, *lubos*, *orakulas*, *pasiskiepyti* ir pan., *Duomenyne* taip pat pažymėtas kaip įgijęs naują reikšmę, nes pateikiant duomenis turėtas tikslas formaliuoju būdu atskirti visus atraminiuose šaltiniuose jau fiksuotus, tačiau kitką reiškiančius žodžius, nesigilinant į jų atsiradimo kelius ir būdus. Tyrinėjant naujažodžių darybą, šį požymį turintys žodžiai klasifikuotini į kelias grupes, atskiriant semantinius naujadarus nuo naujųjų darinių ir skolinių.

1.2.2. Kiek nukrypstant į šalį atkreiptinas dėmesys į vieną *Duomenyno* struktūros dalyką: naujažodžio rūšis (naujadaras, nauja žodžio reikšmė, naujai skolintos šaknies žodis, naujai skolinta citata ir kt.) naujažodžio apraše yra nurodoma bendrosios informacijos dalyje, t. y. tinka visoms leksemoms (reikšmėms), kurios toliau atskirai pateikiamos aprašo dalyje „Reikšmės ir vartoseną“ (žr. 1 pav., žiūrėta 2021-03-04). Išėtų, kad kiek bebūtų aptikta naujų tam tikro žodžio leksemų, jos tegali būti vienos, t. y. tos pačios, rūšies – arba naujadarai, arba naujos žodžio reikšmės (turint galvoje aptariamąją problemą). Tačiau neatmestini ir tokie atvejai, kai viena nauja leksema atsirado semantinės raidos (leksikalizacijos, specializacijos, reikšmės perkėlimo) keliu, o kita buvo iš naujo pasidaryta, pavyzdžiui, remiantis kita pamatinio žodžio leksema (palyginti su jau fiksuotąja leksema). Tokio atvejo pavyzdžiu kaip tik galėtų būti naujažodis *kablys*, kurio rūšis *Duomenyne* pažymėta „nauja žodžio reikšmė“, o apraše pateikiamos dvi leksemos: 1. 'kamolio metimo technika krepšinyje' ir 2. 'dėmesį patraukiantis, užkabinantis dalykas'. Pirmoji atsirado kaip perkeltinė žodžio *kablys* (padaryto iš veiksmazodžio *kabinti* 'sieti,

segti, jungti lenktu įrankiu³⁰ ir reiškiančio kam nors užkabinti, sukabinti skirtą kuolelį ar pan. įrankį lenktu galu) reikšmė. Kuriant naująją leksemą remtasi lenktos judesio trajektorijos panašumu į to įrankio formą. Antrąją naujažodžio *kablys* leksemą pamatuoja veiksmazodis *kabinti*, laisvajame stiliuje vartojamas reikšme ‘patraukti, sudominti’³¹, t. y. kita to paties pamatinio žodžio leksema. Šiuo atveju greičiausiai užfiksuotas priesagos *-lys* vedinys. Taigi, pirmoji naujažodžio *kablys* leksema yra semantinis, o antroji – leksinis naujadaras. Žinant, kad *Duomenyne* leksinius naujadarus skiriant nuo semantinių dažniausiai laikomasi minėto formaliojo kriterijaus (ar žodis jau buvo, ar dar nebuvo fiksuotas atraminuose leidiniuose) (Miliūnaitė 2015: 175–179), tokia šios duomenų bazės struktūros ypatybė lyg ir neatrodo nesistemiška. Tačiau, ND duomenis tiriant darybos aspektu ir perklasifikuojant kai kuriuos semantinius naujadarus į leksinius, akivaizdu, kad kelios leksemos gali ir nebūti tos pačios rūšies. Apskritai, turint galvoje iki šiol mažai nagrinėtą leksinių ir semantinių naujadarų skirties problemą ir kuo toliau, tuo labiau įsitikinant, kad ji yra įvairialypė ir verta atskiroms nuodugnaus nagrinėjimo, matyt, reikėtų pirmiausia iš *Duomenyno* išsirinkti visus semantinius naujadarus ir ištirti kiekvieno jų atsiradimo istoriją bei semantinius ir darybinius ryšius su kitomis to paties, jau fiksuoto, žodžio leksemomis. Turėtų išaiškėti pagrindinės jų grupės, pasidaryti skaidresni tiek pačių *Duomenyno* semantinių naujadarų, tiek jų skirties nuo leksinių naujadarų kriterijai ir susidaryti tikslesnis dabartinės žodžių bei semantinės darybos vaizdas. Tai galėtų būti dar viena įdomi ir perspektyvi naujažodžių tyrimų kryptis.

³⁰ Įrankio pavadinimas *kablys* ‘vąšas; vertyklė, kanabėkas; gaisrininkų kartis su vąšu’ kildinamas iš *kabinti* (LKG 1965: 389), pamatinio žodžio reikšmė nepaaiškinta. LKŽe šis veiksmazodis turi keletą reikšmių, vedinį *kablys* pamatuoja antroji, jos apibrėžtis suformuluota ‘užsklęsti; vieną su kitu segti, sieti, jungti, rišti’, DŽ_{7e} ši leksema apibrėžiama ‘sieti kabliu’, t. y. pamatinį žodį aiškinant jo vediniu. LKŽe apibrėžtis pernelyg plati, nes nenurodomas šiuo atveju iš esmės svarbus kabinimo būdas, o pateiktoji DŽ_{7e} trukdo suvokti darybinius žodžių *kablys* ir *kabinti* ryšius.

³¹ Šios *kabinti* reikšmės nepateikia atraminiai *Naujažodžių duomenyno* šaltiniai, tad ji irgi galėtų būti įtraukta į ND.

1 paveikslas

Naujažodžio *kablys* aprašas *Naujažodžių duomenyne* (fragmentas)

kabl̃ys

f

xml

pdf

Bendroji informacija

Kirčiuotos formos:

kabl̃ys

Rūšis:

nauja žodžio reikšmė

Kalbos dalis:

daiktavardis

Kirčiuotė:

4

Kilmė:

lietuvių

Giminiški naujažodžiai:

[kabliuoti](#); [užkabliuoti](#)

Pateikta:

2016-01-22

Reikšmės ir vartoseną

1-a reikšmė

2-a reikšmė

Apibrėžtis:

kamuolio metimo technika krepšinyje.

Vartojimo sritys:

sportas

Semantiniai požymiai:

sporto technika

Sąajos:

[kabliuoti_1](#)

Vartosenos pavyzdžiai

1-as pavyzdys

Pavyzdys:

Laikraštis žavisi Lietuvos krepšininko "kabliais" bei metimais iš vidutinio nuotolio.

1.3. Atgijusi leksika kaip naujadaros tyrimo objektas

Dar reikia turėti galvoje ir žodžius, *Duomenyne* klasifikuojamus kaip atgijusius, atnaujintus (t. y. seniai fiksuotus ta pačia reikšme, kuria jie ilgai nebuvo vartojami ir todėl dabar skamba neįprastai ir atrodo kaip nauji). Taip pažymėtų žodžių 2020 m. lapkričio gale buvo 18 (vienas dvireikšmis, tad leksemų 19)³²: *aštuonratis*, *atgrasa*, *beigelis*, *birštonuotis*, *didbobė*, *fifa*, *inkariukai*, *kiaulasubinis*, *-ė*, *matymas* (pastarojo atgijo nenorminė reikšmė ‘pažiūra į ką nors; nuomonės apie ką nors turėjimas’), *mokslintojas*, *-a* 1. ‘mokslo populiariojas, mokslo komunikatorius’; 2. ‘kas moko (mokslina) kitus’, *motociklizmas*, *nukriukščiavimas*, *papilda*, *paskanda*, *poskonis*, *škadė*, *vėjai* ir *vėjastruikė*. Dalis jų tikrai yra atgiję – tiek skoliniai, pavyzdžiui, *beigelis*, pavadinantis suaktualėjusią žydų kultūrinę realiją, tam tikru būdu kepamą didriestainį, ar *motociklizmas* ‘motociklų konstravimas, gamyba ir naudojimas’ (vartotas dar prieškarinio Lietuvoje, tačiau pagrindiniuose leksikografinių šaltiniuose nefiksuotas), tiek savakilmiai *paskanda* ‘patvinimas, užliejimas; tvanas’, *škadė* ‘sena nykstanti, bet pastaruoju metu Lietuvoje gaivinama baltiška avių veislė’, *inkariukai* ‘tvirto audinio sportiniai bateliai guminiiais padais, gaminti tarpukariu ir sovietiniais laikais Kauno „Inkaro“ fabrike, šiais laikais atnaujinti’, Vaižganto naujadaras *birštonuotis* ‘taisyti sveikatą Birštone’. Kiti vienaip ar kitaip kelia abejonių. Pavyzdžiui, *Duomenyne* apie žodį *atgrasa* ‘atgrasymas (atbaidymas); atgrasymo priemonių visuma’ pateikiama papildomos informacijos: „Lietuvių kalbos žodyne“ (LKŽe) yra tik Vinco Mykolaičio-Putino sakiny, kur *atgrasa* reiškia greičiau „atgrasumą“ nei „atgrasymą“ (*Dėl ko iš konfesionalo (klausyklos) pūtė į jo širdį šaltis ir atgrasa?*).“ Taigi, šis žodis gali būti traktuojamas ir kaip V. Mykolaičio-Putino pavartotojo homonimas (*atgrasa*²) – jis reikštų kitką, bet jo negalima būtų laikyti tik įgijusiu naują reikšmę, nes dabar *atgrasa* pasidarytas ne iš būdvardžio *atgrasus*, o iš veiksmažodžio *atgrasyti*, taigi remiasi kitu pamatiniu žodžiu ir yra kitos darybos kategorijos – ne būdvardžio, o veiksmažodžio abstraktas, t. y. ne ypatybė, o veiksmo pavadinimas. Kad ir kaip būtų, ši *Duomenyno* klasifikacijos grupė, nors nėra tikrasis naujosios žodžių darybos tyrimo objektas, nes joje kaupiama jau seniau pasidaryta ar skolinta leksika, taip pat turėtų būti peržiūrėta ir įvertinta darybiniu aspektu.

³² 2017 m. pavasarį atgijusių žodžių fiksuota 11, tad akivaizdu, kad šios rūšies naujažodžių randasi vos po vieną kitą (fiksuota mažai ir gausėja lėtai).

1.4. Darybiškai nagrinėtini *Naujažodžių duomenyno* naujažodžiai

Atkreiptinas dėmesys, kad *Duomenyno* naujažodžių klasifikacija – dėl *naujai skolintos šaknies* tipo – ne visai atitinka įprastą jų skirstymą į skolinius ir darinius. Naujai skolintą šaknį gali turėti ir skoliniai (tiek išlaikę originalo formą, tiek adaptuoti), ir hibridiniai vediniai bei dūriniai. Taigi, šis tipas apima darybos ir kilmės požiūriu ketverio-
pus naujažodžius, pavyzdžiui: 1) *flomo* ‘audinio raštas, kurio foną sudaro kamufliažinis spalvinimas, o ant jo – ryškiaspalvės gėlės’; 2) *hipsteris* ‘postmodernios miesto jaunimo subkultūros atstovas, pabrėžtinai išsiskiriantis išvaizdos ir pažiūrų naujumu ir originalumu’; 3) *hipsteriškai* ‘būdingai hipsteriams’; 4) *dietoraštis* ‘dietos laikymosi dienoraštis’ – visi šie naujažodžiai turi skolintas (-ų) šaknis (-ų), tačiau pirmasis yra tokios formos, kokią jis turi ir skolinančioje kalboje, antrasis yra adaptuotas (skolinant pritaikytas prie lietuvių kalbos morfologijos sistemos), trečiasis ir ketvirtasis, nors ir turi skolintas (-ų) šaknis (-ų), yra jau lietuvių kalbos dirvoje pasidaryti vedybos ir dūrybos būdais. Šis ketverio-
pumas ND duomenų klasifikacijoje, kuri remiasi tik naujažodžių tipu ir forma, yra svarbus naujažodžių darybos analizei.

2 lentelė

Darybiškai nagrinėtinos *Naujažodžių duomenyno* naujažodžių rūšys

Pagrindinis tyrimo objektas				Pavyzdžiai
Dariniai	lietuviški	vediniai	priešdėliniai	nuteisėjauti, pasvetainė
			priesaginiai	džiugena, girtuomenė, rašytojautojas
			galūniniai	tėvė, riedis, sesutis, pertampa
		dūriniai	paminklokūra, sauskelnės	
		mišrieji	posqjūdinis, -ė, visaaikštiškas, -a, pošaltkaris	
		netipiniai	užužužužužpernykštis, -ė, gražulesnis, -ė	
		alternatyvūs	apybliūškis, -ė	
	hibridiniai	vediniai	lietuviška šaknis + svetimas formantas	pliurpalizmas, žaidimizacija, smegenistas, -ė
			svetima šaknis + lietuviškas formantas	zombė, hipsteriškai, kėglinė, raliuoti
		dūriniai	lietuviška šaknis + svetima šaknis	prekybcentris
			svetima šaknis + lietuviška šaknis	dietoraštis
		mišrieji	poteatrinis, -ė, hariopoteriškas, -a	
Gretutiniai tyrimo objektai				
Skoliniai	ištisiniai	animė, tuina, flomo		
	adaptuoti	avataras, hipsteris, -ė, afokalinis, -ė, panseksualus, -i, liofilizuoti		
Semantiniai naujadarai				ežys, kablys, lubos, lydytis, kosmosas, orakulas
Atgiję žodžiai				inkariukai, paskanda

1.5. Naujažodžių duomenyno duomenų atrankos principai ir jų įtaka žodžių darybos tyrimų rezultatams

Iš pradžių naujažodžiai į *Duomenyną* patekdavo nuosekliai peržiūrint įvairius XX a. pabaigos – XXI a. pradžios kodifikacijos veikalus ir naujažodžiams skirtus mokslo darbus bei skaitant įvairius tekstus ir rankiniu būdu iš jų renkant naująją leksiką (Miliūnaitė 2015: 170). Dabartiniu laikotarpiu turbūt daugiausia naujažodžių atsiunčia visuomenė. Naujažodžių kaupimo būdas išliko rankinis ir į *Duomenyną* dedama, kas aptinkama ar atsiunčiama, privalomai neieškant tos pačios semantinės grupės ar vartojimo srities, to paties darybos afikso ar darybos lizdo naujažodžių (bet radus juos susiejant). Tuo (be įvairių kitų dalykų) *Duomenynas* skiriasi nuo žodynų, kuriuose tokie dalykai tikrinami, siekiant vieno pagrindinių žodyno bruožų – sistemiškumo. *Duomenyne* „[...] duomenys aprašomi ne sisteminiu principu (t. y. ne nuosekliai semantinėmis grupėmis ir išsamiai pagal darybos lizdus, kaip kad, pavyzdžiui, BLKŽ), o tik tie, kurie fiksuojami. Darybos lizdo išsamumą dažniausiai lemia naujažodžių vartojimo dažnumas ir populiarumas“ (Miliūnaitė 2018: 6).

Domintis, kaip *Duomenyno* informacija naudojama ir pritaikoma kuriant žodynus, buvo patyrinėti *Duomenyne* pateikiami veiksmažodžiai ir jų abstraktai – veiksmažodiniai priesagos *-imas* / *-ymas* vediniai (žr. Murmulaitytė 2016c). Tai yra naujažodžiai (naujadarai, skoliniai, hibridai) ir naujas reikšmės įgiję jau anksčiau fiksuoti žodžiai. Šio tyrimo rezultatai svarbūs ir kalbant apie tai, kokią įtaką ND duomenų atrankos principai turi naujažodžių darybos tyrimams, kiek patikimas būtų šis šaltinis ir ar būtų naudinga jį tikslingai papildyti trūkstamais duomenimis. Šiuo atžvilgiu aptartini keli aspektai:

- veiksmažodžių abstraktų darybos reguliarumas,
- sangrąža,
- daugiareikšmiškumas.

1.5.1. Veiksmažodžių abstraktų darybos reguliarumas

2016 m. viduryje atlikto tyrimo metu *Duomenyne* buvo pateikiama 273 veiksmažodžio bendratys ir 93 veiksmažodžių abstraktai, padaryti su priesaga *-imas* / *-ymas*³³. Keli

³³ Atnaujinus statistinius duomenis 2020 m. gruodžio vidury rasta 571 veiksmažodis, o priesagos *-imas* / *-ymas* vedinių fiksuota 195. Veiksmažodžių ir veiksmažodžių abstraktų santykis išliko toks pats kaip ir prieš 2016 m. – 3 : 1, tačiau reikia turėti galvoje ir tam tikras jų pateikimo *Duomenyne* „žirkles“ – ne visi veiksmažodžiai *Duomenyne* turi savo abstraktus, išvestus su minėta priesaga, ir ne visi šios priesagos vediniai turi fiksuotus jų pamatinius veiksmažodžius.

naujažodžiai turėjo ne vieną, o dvi–tris reikšmes, pavyzdžiui: *kabliuoti* 1. ‘mesti kamuolį kabliu krepšinyje’; 2. ‘patraukti’; 3. ‘priekabauti’ (daugiau apie šio žodžio ir jo abstrakto semantiką bei darybą žr. I.1.5.3 skyriuje); *pozicionavimas* 1. ‘rinkodaroje – tam tikros prekės ar organizacijos įvaizdžio kūrimas, orientuojantis į tam tikrą tikslinę grupę ir siekiant įsitvirtinti tarp konkurentų’; 2. ‘kokio nors asmens įvaizdžio kūrimas’³⁴, taigi iš viso tirta 280 veiksmažodžių leksemų ir 94 veiksmažodžių abstraktų leksemos.

Tik ketvirtadalis (25 proc.) veiksmažodžių abstraktų, padarytų su priesaga *-imas / -ymas* *Duomenyne* turėjo pamatinius veiksmažodžius, pavyzdžiui: *aitvaravimas – aitvaruoti*, *barmenavimas – barmenauti*, *dykumėjimas – dykumėti*, *gryninimas – gryninti*, *klubinėjimas – klubinėti*, *skaitmeninimas – skaitmeninti*, *trolinimas – trolinti*, *apšildymas – apšildyti* ir kt. Interneto vartoseną parodė, kad iš tiesų tokių porų būta apie 74 proc., t. y. realiai vartojami į *Duomenyną* neįtraukti abstraktų *banalizavimas*, *gražulėjimas*, *įgalūninimas*, *išsikūnijimas*, *keistėjimas*, *nukrikščionėjimas*, *nureligėjimas*, *nusvaigimas*, *pasidūzginiimas*, *pasisėdėjimas*, *persemantizavimas*, *sumamėjimas*, *vaiduokliavimas*, *vokavimas*, *žaliniimas* ir kitų pamatiniai veiksmažodžiai *banalizuoti*, *gražulėti*, *įgalūninti*, *išsikūnyti*, *keistėti*, *nukrikščionėti*, *nureligėti*, *nusvaigti*, *pasidūzginti*, *pasisėdėti*, *persemantizuoti*, *sumamėti*, *vaiduokliauti*, *vokuoti*, *žalinti* ir kt.³⁵ Tas pats pasakytina ir apie paprastai neteiktinus skolinčių šaknų žodžius *aplaukinimas*, *apsišopinimas*, *kliksėjimas*, *pasikoučtinimas* ir kt., kurių internete vartojami pamatiniai veiksmažodžiai *aplaukinti*, *apsišopinti*, *kliksėti*, *pasikoučinti* ir kt. *Duomenyne* nebuvo pateikiami.

Panaši padėtis pastebima ir pažiūrėjus atvirkščia kryptimi, t. y. panagrinėjus, kiek *Duomenyno* veiksmažodžių šiame šaltinyje turi savo abstraktus ir kiek tokių pamatinių veiksmažodžių bei jų abstraktų porų realiai vartojama. Kadangi veiksmažodžių bendračių apskritai *Duomenyne* yra daugiau nei veiksmažodžių abstraktų, padarytų su priesaga *-imas / -ymas*, tai bendračių, *Duomenyne* turinčių atitinkamą abstraktą, procentas yra mažesnis (17 proc.) nei abstraktų, turinčių pamatinį veiksmažodį (min. 25 proc.). Interneto vartoseną rodo, kad dar 54 proc. *Duomenyne* pateikiamų veiksmažodžių (*aiškiaregiauti*, *alkoholiauti*, *atsitapatinti*, *atskambinti*, *atvirauti*, *audituoti*, *debatuoti*, *dekupažinti*, *dietintis*, *donuoti*, *feminizuoti*, *grilinti*, *guglinti*, *homoseksualizuoti*, *įbūtinti*, *įdrauginti*, *įmuziejinti*, *įsipatoginti*, *isterikuoti*, *išgryninti*, *išmanėti*, *į(si)tinklinti*, *kabliuoti*, *kriminalizuoti*, *levituoti*,

³⁴ Iš naujesnių pavyzdžių plg.: *serumavimas* 1. ‘kosmetikoje – kelių serumų sluoksniavimas, siekiant atkurti ir gerinti odos būklę’; 2. ‘serumo, apsaugančio nuo kai kurių infekcinių ligų, suleidimas (paprastai kalbant apie naminius gyvūnus – šunis, kates)’; *koloravimas* 1. ‘plaukų dažymas įvairių spalvų sruogelėmis, suteikiant plaukams keletą atspalvių’; 2. ‘audinių marginimas’ ir kt.

³⁵ Vėliau sukaupiti duomenys rodo analogišką padėtį.

lobuoti, maskulinizuoti, monetizuoti, naviguoti, nomenklatūrėti, nujautrinti, numokyti, nuotykiauti, nutekinti, paguglinti, papirinti, paprieskoniuoti, pasikultūrinti, persipuošti, pramogėti, radikalizuoti(s), seneliauti, struktūruoti, suarabėti, sucivilinti, sugrėsmini, suradikalėti, surobotėti, susisvarbinti, vienišiauti, žaliavalgiauti ir kt., taip pat nenorminiai feikinti, išsikalnėti, laikinti, nuherojinti, nuseselfinti, perspjauti, replikuoti, selfintis ir kt.) turi realiai vartojamus, bet Duomenyne neužfiksuotus abstraktus, tad apskritai galima teigti, kad tokių porų vartosenoje yra apie 70 proc.

Apibendrinant, matyt, galima teigti, kad 70–75 proc. naujųjų veiksmažodžių dabartinėje kalboje vartojami su savo abstraktais, priesagos *-imas / -ymas* vediniais³⁶. Taigi, nors teoriškai šios priesagos vediniai padaromi iš kiekvieno veiksmažodžio, naujažodžių atveju tokių abstrakto – pamatinio veiksmažodžio – porų realiai vartojama apie $\frac{3}{4}$. Duomenyne tik 17–25 proc., t. y. ne daugiau kaip $\frac{1}{4}$, nagrinėtos grupės naujažodžių pateikiama poromis – veiksmažodis su savo minėtos darybos abstraktu. Akivaizdu, kad toli gražu ne visi iš tiesų vartojami porų „veiksmažodis – jo abstraktas, priesagos *-imas / -ymas* vedinys“ nariai patenka į Duomenyną. Žinoma, reikia nepamiršti, kad tam tikra jų dalis yra patekę, tik kol kas viešai nerodomi, nes jų duomenys dar nėra apdoroti.

³⁶ Atskirai netirta ir neatsižvelgta į tai, kuris iš poros narių lietuvių kalboje atsirado ar galėjo atsirasti pirmasis. Įprasta manyti, kad, darantis savus žodžius, dažniausiai pirma sukuriamas naujas veiksmažodis, o iš jo pasidaromas abstraktas (*dykumėti* → *dykumėjimas*). Gali būti ir atvirkščiai – pirma (galbūt kaip terminas) pasiskolinamas, išsiverčiamas, adaptuojamas ar analogijos būdu atsiranda veiksmažodžio abstraktas, vėliau vartosenai prireikia ir paties veiksmažodžio, matyt, sąmonėje buvusio atsirandant abstraktui, bet realiai nevartoto. Plg. atitinkamų veiksmažodžių Duomenyne neturinčius *pelėdžiavimas* ‘internetu pramoga – fotografavimasis neįprastu būdu (tupint kaip pelėdai) ir nuotraukų skleidimas’, taip pat, ko gero, autorinį pavienį *automobilinimas* ‘senamiesčio užkimšimas automobiliais’ ir kitus pavienius (nors Duomenyne taip nepažymėtus) *reitingėjimas* ‘reitingų sureikšminimas; mėginimas sureitinguoti viską, kas įmanoma’, *subankinimas* ‘atsiskaitymo grynaisiais pinigais apribojimas, atliekant šią funkciją tiesiogiai per bankus’, iš naujesnių – *guogavimas* ‘politiko liberalo europarlamentaro Antano Guogos reiškimas’ (fiksuotas 2017 m. pabaigoje, kai minėtas politikas dar priklausė liberalams), *kengūravimas* ‘naujagimių (ypač neišnešiotų) priežiūros metodas, kai motina ilgai laiko kūdikį prie krūtinės (oda prie odos)’, *susipūtimas* ‘didelis metinis pučiamaisiais instrumentais grojančių atlikėjų renginys’ (fiksuoti atitinkamai 2019 ir 2020 m.). Pasitaiko, kad abstraktas ar kitoks vedinys įgyja naują reikšmę, o jo pamatinis (formos požiūriu) veiksmažodis ta naująją reikšmę lyg ir nėra vartojamas ar pasirodo tik sporadiškai. Pavyzdžiui, jau įprasti slengo žodžiai *atsilupęs, -usi* ‘nesiorientuojantis aplinkoje, atsilikęs’, *atsilupėlis, atsilupėlė* ‘kas nesiorientuoja aplinkoje, yra atsilikęs’, *atsilupimas* ‘nesiorientavimas aplinkoje, atsilikimas’, tačiau praktiškai negirdėti ir nematyti asmenuojamųjų pamatinio veiksmažodžio *atsilupti* formų šia reikšme (ko gero, net minėtas dalyvis jau yra subūdvardėjęs). Panašiai ir *atsipūtęs, -usi* ‘atsipalaidavęs, be įtampos’ atveju – vargu, ar šis (subūdvardėjęs?) dalyvis remiasi LKŽe pateikiama veiksmažodžio *atsipūsti* leksema ‘pailsėti, atsigauti’ ar kuria iš DŽe pateikiamų leksemų 1. ‘atsikvėpti’; 2. ‘kiek pailsėti’. Kita vertus, *atsilupti* lizdo atveju būtų sudėtinga paaiškinti net keleto veiksmažodinių vedinių atsiradimą nesant jų pamatinio veiksmažodžio. Tam, kad būtų konkrečiau atsakyta į šį ir su juo susijusius klausimus, reikia atskiros nuodugnaus tyrimo, matyt, apimančio ne tik nagrinėtos grupės darybiškai susijusius žodžius.

Darybos poros „veiksmazodis – jo abstraktas, veiksmazodinis priesagos *-imas / -ymas* vedinys“ leksikografiškai turi būti nagrinėjamos kartu. Naudojantis *Duomenynu* kaip vienu iš kokio nors, pavyzdžiui, *Bendrinės lietuvių kalbos*, žodyno šaltiniu ir nusprendus į žodyną traukti vieną ar kitą jame užfiksuotą veiksmazodį, turi būti tiriama ir jo abstrakto³⁷ vartosena. Ir atvirkščiai – jei *Duomenynas* teikia tik abstraktą, bet nefiksuoja jo pamatinio veiksmazodžio, žodynininkas turi pasidomėti ir pastarojo vartosena. Pačiame *Duomenyne* (dėl skirtingų tikslų, uždavinių ir sudarymo metodikos) tokia procedūra nėra atliekama. Tai akivaizdu tais atvejais, kai radus jame užfiksuotą abstraktą ir pasidomėjus jo pamatinio žodžiu paaiškėja, kad pastarasis yra dažnai vartojamas, *Google* paieškos sistema jo vartosenos pavyzdžių randa šimtus ar net tūkstančius (skaičiuojant su pasikartojančiais). Pavyzdžiui, *Duomenynas* pateikia veiksmazodį *struktūruoti* ‘struktūrinti, sukurti struktūrą’³⁸. Jo abstrakto *struktūravimas* vartosenos pavyzdžių 2016 m. liepos 1 d. rasta 7 400 (nesikartojančių – 175; 2020 m. gruodžio 9 d. – atitinkamai 7 510 ir 130), pavyzdžiui: *knygos **struktūravimas** yra aiškus ir patogus • istorijos žinios ir jų **struktūravimas** • [...] politologinis Lietuvos ir Lenkijos santykių **struktūravimas** • dienos planavimas ir **struktūravimas** • šios pamokos padeda mokinių **struktūravimo** ir formalizavimo gebėjimams lavinti, algoritminiam mąstymui formuoti • taip pat atlieku medienos sendinimą – **struktūravimą***

³⁷ Abstraktų, padaromų su kitomis priesagomis ar galūnėmis, pavyzdžiui: *-esys, -ulys, -yba, -smas, -sena, -ynės; -a, -is, -as* ir kt. (DLKG 2006: 94–100), daryba nėra tokia reguliari, todėl jų atveju toks privalomas tyrimas nėra tikslingas.

³⁸ Tiesa, iliustruojamas jis kito veiksmazodžio, išvesto iš *struktūruoti* su priešdėliu *ne-*, vartosenos pavyzdžiu: [...] *šiuolaikinis studentas nemoka mokytis – **nestruktūruoja** nei darbo laiko, nei informacijos [...]*. Matyt, jį reikėtų pakeisti tinkamais iliustruoti vartosenos pavyzdžiais, kurių internete jau apstu: *Mokymasis – tai aktyvus prasmės suteikimo procesas. Kokią informaciją mokiniai panaudoja praktiškai? Tą kurią patys **struktūravo** ir sistemino* (prieiga internete: <https://www.gamtosmokykla.com/single-post/mokytis-ir-atximinti-nera-tas-pats>; žiūrėta 2021-01-27). • *Siduras* (sidur hebr. tvarka) *metų ciklo judėjų maldynas: maldos sudėliotos tam tikra nustatyta nekintama tvarka. Visas pagrindines judėjų maldas suformulavo, **struktūravo** ir į sidurą sudėjo Didžiojo Susirinkimo vyrai laikais, kai buvo atstatyta Antroji Šventykla, maždaug prieš du tūkstančius penkis šimtus metų* (prieiga internete: <http://www.jmuseum.lt/old/www.jmuseum.lt/index6b5f.html?Element=ViewArticle&TopicID=909>; žiūrėta 2021-01-27). • *Iš esmės sovietinį laiką **struktūravo** penkmečiai ir metiniai planai, o to meto ritualų struktūroje itin ryškiai išsiskyrė dvi metinės atskaitos šventės – Internacionalo dienos, švęstos gegužės 1–2 dienomis, bei Didžiosios spalio revoliucijos metinių minėjimai, vykę lapkričio 7–8 dienomis* (prieiga internete: <https://www.ateitis.net/lt/temos/896/>; žiūrėta 2021-01-27). • *Roma **struktūravo** Europą, davė kalbas ir pavadinimus, paštą ir komunikacijas, ir savo ribų supratimą* (prieiga internete: http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Beresnevičius_Gintaras/Beresnevičius_2005_NAI.pdf; žiūrėta 2021-01-27). • [...] *kava gali būti ir vieno žmogaus ritualas, **struktūruojantis** jo dieną ir aiškiai apibrėžiantis, kas dabar vyksta* (prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/39221/ka-geriama-kava-pasako-apie-zmogaus-amziu-bei-jo-pomegius>; žiūrėta 2021-01-27). • *Tikimybė, kad Šiaurės Korėja gali pasitraukti iš susitarimo, būtų galima sumažinti tinkamai jį **struktūravus*** (prieiga internete: <https://www.delfi.lt/news/daily/world/parako-statine-korejos-pusiasalyje-jav-pasirinkimu-variantai-blogi-ir-dar-blogesni.d?id=75375941>; žiūrėta 2021-01-27) ir kt.

(rieiviavimą) išryškinant medžio struktūrą • tekstas, pasak R. Barthes'o, yra „ne struktūra, bet **struktūravimas**, ne daiktas, bet darbas ir žaidimas“ • muzikos prasmė glūdi jos **struktūravime** • **struktūravimo** metodas – dalyvio veikla apribojama, pateikiamos specifinės instrukcijos, parenkama muzika arba instrumentai, nurodomos veiklos rūšys • paveikslus galima naudoti sąmonės erdvės **struktūravimui** • vienas įrankis ir trys specialūs šepėčiai – **struktūravimui**, tarpiniam šlifavimui ir poliravimui • vadovėlio tekstas vientisas, be paryškinių, išskyrimų, **struktūravimų** ir t. t. Pavyzdžių įvairovė ir daugiskaitinių formų vartoseną rodo, kad abstrakto atveju, matyt, būtų galima skirti ne vieną šio žodžio reikšmę (tokiu atveju papildomai semantiškai tirtinas ir pats pamatinis veiksmažodis, siekiant išsiaiškinti, ar nereikia konkretinti ir jo reikšmės). Analogiškas darbas turėtų būti atliekamas ir atvirkščia kryptimi – jei *Duomenyne* yra abstraktas, pavyzdžiui, *sumamėjimas* 'buvimo mama suabsoliutinimas, atsiribojimas nuo kitų gyvenimo dalykų', bet nėra jo pamatinio veiksmažodžio, šiuo atveju – *sumamėti*³⁹, reikia išsiaiškinti ir pastarojo vartoseną. Jos rasta įvairių formų: *moterys susilaukusios bijo „sumamėti“* • *nereikia sumamėti* ir *nieko nematyti tik kūdikį* • *vienos lieka patrauklios, kitos nelabai, vienos „sumamėja“* ar *net subobėja, kitos lieka misės* • *tiesiog jei esi mergina iš tų jaunesniųjų ir susilauki vaikučio, tai juk automatiškai sumamėji*, *pradedi labai daug šnekėti apie mamų reikalus [...]* • *feministės neniekina motinystės, jos nesutinka, kad moteris sumamėtų* ir *daugiau neturėtų jokių tikslų ir siekių* • *teisingai, atspėjote – tai beviltiškai sumamėjusios nenusivylusios namų šeimininkės* • *laukiamos visos mamos, ir „sumamėjusios“* ir *nelabai* • *parašiau kaip kokia „sumamėjus“ :)))* ir kt.⁴⁰

³⁹ *Duomenyne* nėra šio veiksmažodžio pamatinio žodžio *mamėti*. Taip pat neužfiksuotas *grybauti*, nors teikiamas *nugrybauti* 'nuklysti (ir perkeltine reikšme)' ir pan. *Duomenyne* nesantys jame pateikiamų priešdėlinių veiksmažodžių pamatiniai žodžiai – dar vienas atskiro tyrimo reikalaujantis dalykas. Dar žr. 41-ą išnašą.

⁴⁰ Grįžtant prie *Duomenyno* naudojimo kuriant žodynus dar pridurtina, jog išsiaiškinus, kad jame nesantis vienas iš poros „veiksmažodis – jo abstraktas“ narių yra vartojamas, toliau jis nagrinėjamas įprasta žodyno teksto rašymo tvarka – domimasi šio žodžio vartosenos dažnumu, normiškumu, paplitimu ir kt. Gali būti, kad *Duomenyne* nefiksuotas, bet papildomai ieškant rastas žodis vis dėlto yra pernelyg retas ar okazinis. Šiuo atveju išryškėja *Duomenyno* ir žodyno, kaip dviejų leksikos kaupyklų, skirtumas: į *Duomenyną* jis vis dėlto, matyt, trauktinas, o į žodyną – ne (nebent tai būtų, pavyzdžiui, okazionalizmų žodynas). Priežastis vėlgi – skirtingi šių šaltinių uždaviniai ir funkcijos. *Duomenyne* svarbiausia nepraleisti naujo fakto, žodyne tas faktas turi būti gana dažnas, nusistovėjęs vartosenos, aiškos semantinės struktūros. Ir, be kita ko, norminis, jei tai bendrinės kalbos žodynas.

1.5.2. Sangrąžiniai vediniai

Tiriant naujųjų veiksmažodžių ir jų abstraktų santykį, vartoseną ir fiksavimą *Duomeny*ne, pastebėta, kad jame dažnai pateikiamas paprastasis veiksmažodis (pavyzdžiui: *feisbukinti* ‘nekonkrečios reikšmės veiksmažodis, sietinas su socialiniu tinklu feisbuku’, *nugrybauti* ‘nuklysti (ir perkeltine reikšme)’ ir kt.), bet nėra realiai vartojamo atitinkamo sangrąžinio (*feisbukintis*, *nusigrybauti*⁴¹ ir kt.).

Kartais *Duomenynas* pateikia sangrąžinį vedinį, bet nefiksuoja vartojamo atitinkamo paprastojo, pavyzdžiui: vartosenos pavyzdys *tas pretenzingas manieringas jūsinimas atrodo juokingai ir keistai, ypač karštų diskusijų fone* rodo, kad įmanomas ir nesangrąžinis veiksmažodis *jūsinti* (*Duomeny*ne pateikiamas tik sangrąžinis *jūsintis* ‘kreiptis į asmenį įvardžiu *jūs*’⁴²). Ir iš tiesų internetinėje vartosenoje jo esama: [...] *būna, kad žmonės taip, pavyzdžiui, darbinėje aplinkoje, įpranta visus jūsinėti, kad jūsina ir savo draugų draugus ar net antras puses [...]*. Kitas atvejis – *Duomeny*ne pateikiami veiksmažodžių abstraktai *apsipirkinėjimas* (ir veikėjo pavadinimas *apsipirkinėtojas*, -a), *apsišopinimas*, bet nėra nei atitinkamų nesangrąžinių vedinių, nei pastarųjų pamatinių nesangrąžinių veiksmažodžių. Vis dėlto internete skelbiama: *10 metų stilisto patirties turinti apipirkinėtoja internetu kviečia pakeisti savo gyvenimą. Galiu suformuoti Jūsų stilių [...]*, ir šis veikėjo pavadinimas padarytas ne iš LKŽe fiksuotos leksemos *apipirkinėti* iter. dem. apipirkti 1. ‘visiems užtekčiai visko nupirkti’. Vadinasi, nauja nesangrąžinė vartoseną vis dėlto yra, ir *Duomeny*ne galima būtų fiksuoti bent jau naują *apipirkinėti* reikšmę⁴³. Plg. naujažodžius *nusiselfinti* ‘nusifotografuoti asmenukei’, *nusišalčiūnti* ‘nusifotografuoti asmenukei socialinių tinklų

⁴¹ Turint galvoje, kas dėstyta anksčiau (žr. I.1.5.1 skyrių), čia pasakytina, kad *Duomeny*ne nepateikiama ir šių abiejų veiksmažodžių abstraktų, nors interneto vartosenoje jų galima rasti: 2016 m. liepos 1 d. *nugrybavimas* pavyzdžių rasta 5 850 (nesikartojančių – 130), 2021 m. sausio 27 d. – atitinkamai 689 (80): *nemėgstu eksperimentinio kino ir nugrybavimo į muzikinio klipo stilių • bet grįžtam atgal į temą, nes vėl nugrybavimas bus :) • populiarių Holivudo filmų nugrybavimai • o tas nugrybavimas finansine išraiška – 27 000 litų iš mano kišenės • gal forumo dalyviai neužpyks už mūsų nugrybavimą, jei ką moderatoriai įves tvarką • nevažiukit ant teisėjų, nugrybavimai paprastai yra skundžiami proceso įstatymų nustatyta tvarka, o ir šiaip tai nerimtai atrodo (visi mes grybaujam kartais) ir kt.*; *nusigrybavimas* – atitinkamai 4 678 (99), 2021 m. sausio 27 d. – 886 (64): *man tai jis gan neblogas o apie Star Gate Atlantis net nesneku nes ten tau jau nusigrybavimas i lankas nes benera pagrindiniu aktoriu • taip kad kurjeris savo skambiom antrastem ir nusigrybavimais, eilini karta PRO SONA • mergaitė bando laužti geležinkelio istorijos specialistę, tačiau nusigrybavimas į pievas totalus • žmogus norėdamas paskaityti apie jį dominantį dalyką turi skaityti ir forumiečių nusigrybavimus* ir kt.

⁴² Abstraktai nei tyrimo metu 2016 m., nei analogiškais aspektais peržvelgiant duomenis 2020 m. *Duomeny*ne nefiksuoti.

⁴³ Jeigu tai nėra nauja reikšmė atgijęs žodis ar naujažodis, nes LKŽe iš esmės pateikia tik sangrąžinę vartoseną: **apipirkinėti**; M iter. dem. apipirkti 1. | refl. K: *Iš tų uogų* (už uogas gautų pinigų) *apsipirkinėju* Rdn. *Nora apsipirkinėti i žanyties* Krš.

ir pramogų pasaulio veikėjos Monikos Šalčiūtės stiliumi', kurie dėl savo semantikos (asmenukės sukuriama fotografuojant save) negali būti nesangražiniai. Taip pat čia neturimi galvoje ir tie atvejai, kai *Duomenyne* fiksuojamas tik sangražinis vedinys, nes potencialaus nesangražinio vartosenos nėra, pavyzdžiui, nei 2016 m. tyrimo metu, nei 2020 m. nepavyko rasti žodžio **įvaikaitinti* vartosenos, plg. *Duomenyne* fiksuotąjį *įsivaikaitinti* 'prisiimti svetimą vaiką vaikaičio (anūko) teisėmis'.

Pasitaiko, kad apie (sangražinio) veiksmazodžio buvimą (jei ne realioje vartosenoje, tai bent naujažodžio kūrėjų sąmonėje) galima spręsti tik iš realiai vartojamo jo abstrakto. Tarkim, siekiant išsiaiškinti, ar vartojamas veiksmazodžio *nugalinėti* 'atimti galią' abstraktas, rastas sakiny: *ar nebus taip, kad visuomenės **nugalinimas** ir **nusigalinimas** taip įsisavintas, jog egzistencija kitaip nesuvokiama ir nepateisinama kaip tik per įtakingųjų ir galingųjų dominavimą?*⁴⁴ Iš jo galima spręsti, kad teoriškai įmanomas ir sangražinis veiksmazodis *nusigalinėti*. Ar jis išties vartojamas, ar rastas sangražinis daiktavardis tėra okazinis, reikia tirti atskirai.

Idomus naujadaro *išžmoginti* atvejis. Tyrimo metu *Duomenyne* jis buvo apibrėžiamas 'sunaikinti žmogiškąją (skirtingą nuo gyvūno) žmogaus prigimtį' ir iliustruojamas vieninteliu Vytauto Radžvilo sakiniu su dviem – paprastuoju ir sangražiniu – veiksmazodiniais priesagos *-imas* vediniais (*kelis šimtmečius trunkantis Vakarų žmogaus iš(si)žmoginimo procesas*). Iškalbina korektūros klaida (veiksmazodžio vartoseną pailiustruota jo vedinio, daiktavardžio, pavyzdžiais), rodanti jaučiamą organišką veiksmazodžio ir jo abstrakto ryšį. Veiksmazodis *išžmoginti* išties yra vartojamas, ir ne viena reikšme, plg. platesnius dviejų leksemų kontekstus, pirmuoju atveju dar galima kalbėti apie sąsąjas su gyvūnais semą, antruoju jos nėra:

1) *Tai yra svarbiausia ir esminė pasakos savybė – herojai sugrąžina sau žmogišką pavildą ar jį išsaugo. [...] Ką gi mes regime daugelyje šiuolaikinių „pasakų“? [...] Pirmiausiai krinta į akis herojų esmės transformacija – jie yra, jei galima taip pasakyti – **išžmoginti**. Ryškus to pavyzdys – Voražmogis (būtent taip – ne žmogiavoris, o voražmogis: Spider-Man) ir ištisa gauja įvairiausių mutantų, pradedant kiborgais, baigiant vampyrais.*⁴⁵

2) *Tapyba – subjektyvus menas. Taip pat ir abstraktus. Tai yra pastanga pasiekti vieną idealą, taigi nepasiekiamą ribą – „sužmoginti“ savo vaizdinius, kitaip tariant, ištirpdyti pasaulį subjektyviame „žmogaus“ vaizdinyje, parodyti, koks jis būtų absoliučiai žmogiškam žvilgsniui.*

⁴⁴ Nei paprastasis, nei sangražinis daiktavardžiai (*nugalinimas*, *nusigalinimas*) *Duomenyne* tiek 2016 m. birželio 28 d., tiek 2020 m. gruodžio 18 d. nebuvo užfiksuoti.

⁴⁵ Prieiga internete: <http://versijos.lt/trumpa-animacines-mitologijos-anatomija/> [žiūrėta 2016-07-11].

Objektyvusis menas siekia kitos, priešingos, idealios ribos – mėgina „išžmoginti“ tikrovę ir jos vaizdinius, parodyti, kokie jie būtų stebimi „ikižmogišku“ grynosios gamtos žvilgsniu.⁴⁶ • Abstrakcionizmas įveikė ir pašalino stebėjimo kryptis, suteikdamas žvilgsniui kontrastų, formų, spalvų žaismės potyrį, meno dehumanizavimo džiaugsmą. Išžmogintas menas susiliejo su gamtos formų žaismingais atspindžiais, išsivadavusiais iš fizinės priklausomybės, su spalvų energija, netekusi evoliucinės ar ideologinės krypties ir reikšmės [...].⁴⁷

Paminėtina, kad, atsižvelgiant į šiuos pastebėjimus, ND duomenys jau 2016 m. rugpjūčio mėnesį buvo atnaujinti. *Išžmoginti* buvo naujai, plačiau, apibrėžtas – ‘pašalinti sąsajas su žmogumi’, jis neteko požymio „pavienis“.

Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne (DLKT) sangražinio veiksmažodžio išsižmoginti vartosenos nėra, tačiau vieną faktą, ieškant daugiau sangražinio abstrakto pavyzdžių, pavyko aptikti kitame to paties Vytauto Radžvilo tekste: Kitaip tariant, gilėjanti ES integracija yra tolydžio stiprėjantis ir spartėjantis to, ką mes dar iki XX a. vid. vadinome Europa, naikinimo vyksmas. Ir šitas vyksmas reiškia, kad mes, kurie save laikome europiečiais, paprasčiausiai išsižmoginame. Specialiai vartoju „išsižmoginimo“ sąvoką turėdamas omenyje, kad virstame savotiškos rūšies socialiais gyvūnais, neturinčiais jokių aukštesnių siekių ir tikslų.⁴⁸ Taigi, Duomenyne galėtų būti fiksuojamas ir sangražinis veiksmažodis.

Apibendrinant pastabas apie sangražinių ir nesangražinių žodžių santykį, vartoseną ir pateikimą *Duomenyne* primintina, kad pagrindinis šios duomenų bazės tikslas – fiksuoti naują leksiką, ją pastebinti įvairiuose informacijos šaltiniuose, bet neieškant metodiškai, tikslingai. *Duomenynas* neturi tikslo suformuoti sangražinių ir nesangražinių veiksmažodžių bei atitinkamų jų vedinių sistemos. Čia svarbiau „laiku pastebėti naujus leksikos reiškinius, juos fiksuoti, susisteminti [užfiksuotus – *aut. past.*], aprašyti, parodyti vartosenos polinkius, nustatyti naujažodžių normiškumą ir teikti rekomendacijas kalbos vartotojams, nelaukiant, kol pasirodys ar atsinaujins ilgai rengiami norminamieji veikalai“ (Miliūnaitė 2015: 162).

⁴⁶ Prieiga internete: <http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/menas/dvi-tapybos-ir-realybes-puses-125392> [žiūrėta 2016-07-11].

⁴⁷ Prieiga internete: http://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2015/04/PMDF_Mazeikis_7.pdf [žiūrėta 2016-07-11].

⁴⁸ Prieiga internete: <http://www.propatria.lt/2015/12/vytautas-radzvilas-europos-sajunga-prie.html> [žiūrėta 2016-07-11].

1.5.3. Daugiareikšmiškumas

Pasitaiko vienas kitas naujažodis, kurio reikšmių interneto vartosenoje yra daugiau, nei jų pateikiama *Duomenyne*. Minėta, kad *Duomenyne* užfiksuotos 3 *kabliuoti* leksemos: 1. ‘mesti kamuolį kabliu krepšinyje’; 2. ‘patraukti’ ir 3. ‘priekabiauoti’. Tyrimo metu vartosenoje pastebėta 4-oji leksema iš žvejojimo srities – ‘žvejoti pakertant, užkabinant žuvį kabliu (kabliukais)’: *dazniausiai kabliuoja tie, kurie nesugeba normaliu budu pagauti ‘uz lupos’*. Iš dalies (nelaikant šios leksemos žvejojimo srities terminu) galima sutikti, kad ji jau yra fiksuota LKŽe (plg.: 1. ‘kabinti su kabliu’: *Matytum, kaip Adolis kabliuoja mėšlą – nu, tėvas nesusilygins!* Srv. *Tik štai mėšlą kabliavo* (su kabliu vertė iš vežimo) Ds.; 2. ‘traukti su kabliu per ką nors, šukuoti, draskyti, pešti, versti’: *Su kabliu kabliuok jeib ką, t. y. užkabinęs pritrauk J. Jis kailį kabliuoja* Kkl.), tad *Duomenyno* mastu nelaikytina nauja. Tokio draudžiamo žvejojimo būdo reikšmė vartojamas ir veiksmažodžio abstraktas *kabliavimas*: *Kauno mariose – būrys „kabliavimo“ mėgėjų • teks sumokėti tris kartus didesnę sumą, jei bus žvejojama draudžiamais įrankiais ar būdais (žeberklavimas, kabliavimas)* ir kt. Pastebėta, kad ši abstrakto leksema vartojama bene dažniausiai, kitos (pavyzdžiui, ‘patraukimo’: *žaidimas apart puikios grafikos, vidutiniško įgarsinimo, neturi svarbiausia jam elemento – „kabliavimo“*) pasitaiko rečiau, o krepšinio srities abstrakto vartosenos nepavyko rasti. Kas kita yra vienas, greičiausiai okazinis, abstrakto pavartojimas *Duomenyne* nefiksuota reikšmė ‘kablelių dėliojimas rašant’: *Čia, matot, tinklaraštis – nėra galimybių samdyti lituanistą ar šviežgalvį⁴⁹ – pats aukoju savo laisvą laiką ir rašinėju mėgėjiškai. O kablelių per daug ar per mažai? Kalbininkai yra įnešę painiavos – kažkada „kabliavimas“ buvo griežtesnis, po to – atlaisvintas, o dabar jau ir nežinau...* Jis padarytas iš naujadaro *kabliuoti* ‘rašant dėlioti kablelius’, o pastarasis, bent jau semantiškai, sietinas su daiktavardžiu *kablelis* ‘toks skyrybos ženklas’, taigi šis galėtų būti laikomas anksčiau minėto keliareikšmio *kabliuoti* darybiniu homonimu. Regis, bent jau LKŽe, jis iki šiol nefiksuotas. Vartosenos pavyzdys: [...] *daugelis mokytojų ir toliau moko vaikus formalių dalykų – rašybos, skyrybos ir taip toliau. Yra išleista labai daug tikrai gerų lietuvių kalbos testo knygelių, kurias yra nusipirkę vaikai, mokytojai ir tiesiog, kaip mes su vaikais vadiname, „kabliuoja“*. Mes taip pat prieš testo egzaminą priversti dėlioti kablelius ir aiškintis, kodėl jų reikia ar nereikia.⁵⁰

⁴⁹ Daiktavardžio *šviežgalvis* ‘kas turi šviežią galvą’, regis, nėra atramininiuose *Duomenyno* šaltiniuose, tad galbūt, labiau ištyrus vartoseną, jį irgi galima būtų įtraukti į *Duomenyną*.

⁵⁰ Prieiga internete: <https://www.delfi.lt/news/daily/education/ne-viena-o-du-lietuviu-kalbos-egzaminus-abiturientai-laikys-ir-kitamet.d?id=9365940> [žiūrėta 2020-12-10].

2016 m. tyrimo metu buvo pastebėta, kad *stoguoti* ND užfiksuotas kaip turintis tik vieną naują reikšmę ‘krepšinyje – mėginti išmušti varžovo į krepšį mestą kamuolį’⁵¹: *Sabonis – tai krepšinio antologija. [...] Jis stoguoja, deda į krepšį, mėto iš kur nori, atakuoja lyg didžiulis pitonas. Daugiau pavyzdžių iš interneto: per pirmą rungtynių pusę Alytaus „Dzūkija“ „stogavo“ 3 varžovų metimus ir visus 3 kartus pasižymėjo skirtingi žaidėjai • šiuo metu geriausiai sekasi kovoti dėl atšokusių kamuolių ir „stoguoti“, tačiau ir čia reikia tobulėti. Interneto vartoseną rodė esant ir kitą, Duomenyne nefiksuojamą, šio veiksmazodžio reikšmę – ‘suteikti stogą, būti stogu – įtakinga apsauga, reikalinga ne visada teisėtiems veiksams atlikti ar veiklai organizuoti’ (taip apibrėžtas⁵² stogas Duomenyne buvo pateiktas): tarybinės milicijos auklėtinis, apsimetėlis patriotas, ginantis valdančiųjų klanų interesus ir „stoguojantis“ jų padarytus nusikaltimus • ji pasakojo, jog jei firmoje apsilankydavo kas nors, norintis „stoguoti“ (t. y. saugoti nuo kitų nusikaltėlių už tam tikrą atlyginimą), suteneris paskambindavo į policiją ir pareigūnai netrukus prisistatydavo ir išspresdavo konfliktus ir kt. Įdomu, kad pirmosios leksemos (krepšinio termino) abstrakto interneto vartosenoje nei 2016 m., nei 2020 m. nerasta, o antrios (teisinių srities) 2016 m. birželio 4 d. rasta apie 2 050 (nesikartojančių – 90; 2020 m. gruodžio 10 d. – atitinkamai 373 ir 42), pavyzdžiui: labai keista pozicija, labiau primenanti liūdnai pagarsėjusį sovietinių teisėsaugos struktūrų *stogavimą* nusikaltėliams • Daliai Grybauskaitei bus pradėta apkalta Seime dėl N. Venckienės „stogavimo“, – taip strategavo kai kurie įtakingi buvę teisėjai ir prokurorai ir kt.*

2020 m. *stoguoti* ND jau turi ir antrąją, žargoniškąją, reikšmę ‘ginti, užstoti, remti, dengti’, o pirmosios apibrėžtis pakoreguota – ‘krepšinyje – mėginti blokuoti varžovo į krepšį mestą kamuolį’. Tai (kaip ir anksčiau minėtasis *išžmoginti* atvejis), be kita ko, taip pat rodo *Duomenyno* dinamiškumą – jame ne tik kaupiami nauji duomenys, bet ir, atsižvelgiant į vartosenos pokyčius ir motyvuotas vartotojų pastabas, koreguojami jau esantys.

1.5.4. Apibendrinimas

Norint *Duomenyną* naudoti naujadaros polinkių tyrimams, jame dar nefiksuotų naujadarų reikia ieškoti tiksliai. Rastais naujažodžiais galima būtų šį šaltinį pildyti ir

⁵¹ Taip pat pastebėta, kad *Duomenyne* nėra krepšinio termino *stogas* ‘varžovo metimo į krepšį blokavimas numušant kamuolį ore, blokas’ (plg. <http://www.zodynas.lt/jaunimo-zodynas/S/stogas>; žiūrėta 2016-07-12). Svarstyta, kad, remiantis šiuo apibrėžimu, matyt, reikėtų tikslinti, konkretinti ir *stoguoti* apibrėžtį – taip vadinamas ne bet koks varžovo metamo kamuolio išmušimas.

⁵² Plg. *stogas* 1. *krim.* ‘apsauga, užnugaris’ (Zaikauskas 2007: 142).

tai neturėtų būti nusižengimas principui, kad darybos lizdo išsamumą dažniausiai lemia naujažodžių vartojimo dažnumas ir populiarumas (Miliūnaitė 2018: 6). *Duomenyne* gausu ir okazinių, pavienių, autorinių naujažodžių, kurie iliustruojami vienetiniais pavyzdžiais ir, akivaizdu, nėra plačiai vartojami. Tad retas, ne atsitiktinai aptiktas, o specialiai ieškotas ir rastas naujadaras, užpildantis trūkstamą grandį darybos lizde ar tiesiog kartu su kitais bendrašakniais naujadarais rodantis to lizdo išsamumą, neturėtų būti vertinamas kaip neatitinkantis ND duomenų atrankos metodų.

2. Žodžių darybos ir morfemikos duomenys *Naujažodžių duomenyne* – struktūra, ištirtumas ir tyrimų išgalės

Kuriant *Duomenyną*, kaupiant ir pateikiant informaciją apie naujažodžių morfologiją, semantiką, raiškos variantus, vartoseną, normiškumą ir kt., buvo preliminariai pasirengta ir naujažodžių darybos bei morfeminei analizei – numatyti duomenų bazės laukai atitinkamiems pagrindiniams duomenims, tačiau juose informacija pradiniu etapu dar nebuvo kaupiama sistemiškai, išsamiai ir tikslingai. Pavyzdžiui, „[...] darinio rūšis, darybos formantas ir darybos reikšmė kai kada reikalauja specialių tyrimų, todėl nurodomi ne visada iš karto“ (Miliūnaitė 2018: 5). Gausėjant pačių naujažodžių, ryškėjant naujiems nagrinėtiniams klausimams ir atliekant bandomuosius tyrimus, t. y. atėjus laikui naujažodžius nuodugniai tirti ir pastaraisiais – žodžių darybos ir morfemikos – aspektais, duomenų bazės struktūrą būtų tikslinga kiek pakoreguoti. Kokybiškoms morfeminei ir darybinei analizėms atlikti reikia ir tokių duomenų, kurie dar nebuvo fiksuojami ND duomenų bazėje, kai kuriems jų reikia sukurti atskirus laukus.

3 lentelė

Numatytieji ir perspektyviniai
naujažodžių darybos ir morfemikos tyrimo aspektai

Tyrimo aspektai	Galimybė tirti	Pastabos ir pavyzdžiai
Kilmė (savi, svetimi, hibridai): a) morfemų kilmė, b) naujažodžio kilmė	+ + +	<ul style="list-style-type: none"> dėl <i>naujai skolintos šaknies</i> tipo ND naujažodžių klasifikacija ne visai atitinka įprastą naujažodžių skirstymą į skolinius ir darinius; yra atskiras naujažodžio kilmės duomenų laukas
Forma (žodžiai, žodžių junginiai, santrumpos)	+	<ul style="list-style-type: none"> yra atskiras duomenų laukas
Darinio rūšis	+	<ul style="list-style-type: none"> yra atskiras duomenų laukas; iš dalies sužymėta
Darybos formantas	+	<ul style="list-style-type: none"> yra atskiras duomenų laukas; atliktas formalus dalinis žymėjimas

Tyrimo aspektai	Galimybė tirti	Pastabos ir pavyzdžiai
Darybos kategorija	+	<ul style="list-style-type: none"> yra atskiras duomenų laukas „Darybos reikšmė“, atitinkantis darybos kategorijų sąrašą
Giminiški žodžiai	+	<ul style="list-style-type: none"> yra atskiras duomenų laukas; pvz.: <i>dūzgės – dūzgalius, –ė, dūzgiažodis, dūzgintis, dūzgiukas, –ė, pasidūzginimas</i>
Pamatinio (-ių) žodžio (-ių) kalbos dalis (-ys)	–	<ul style="list-style-type: none"> svarbu nustatant darybos kategoriją (darybinę reikšmę); reikalingas atskiras duomenų laukas
Darybos pamato pakitimas	–	<ul style="list-style-type: none"> pvz., kontaminacinių darinių: <i>vėminutyvas</i> (: <i>vemti (vėmė) + deminutyvas</i>); žymėtina indeksais
Okazinė daryba	+	<ul style="list-style-type: none"> informacija ypatingų požymių duomenų lauke, požymiai: autorinis, pavienis; žymėtina ir indeksu
Netipinė daryba	+ / –	<ul style="list-style-type: none"> pvz.: <i>užužužužpernykštis, –ė, gražulesnis, –ė</i>; kai kurių žodžių netipiškumas minimas pastabose vartotojui; žymėtina indeksu
Alternatyvi daryba	–	<ul style="list-style-type: none"> pvz.: <i>apybliūškis: apibliūkšti / bliūkšti / bliūškus, –i?</i>; žymėtina indeksu
Analoginė daryba	–	<ul style="list-style-type: none"> pvz.: <i>plaukuosena</i> (plg. <i>šukuosena</i>), <i>ausiratis</i> (plg. <i>akiratis</i>), <i>povaizdė</i> (plg. <i>potekstė</i>); žymėtina indeksu
Vertiniai	+	<ul style="list-style-type: none"> pvz.: <i>graikoholikas, –ė</i> (plg. anglų k. <i>greekoholic</i>), <i>veidaknygė</i> (plg. anglų k. <i>Facebook</i>)
Semantiniai naujadarai	+	<ul style="list-style-type: none"> atliktas formalus žymėjimas (tik pagal fiksimą atraminuose šaltiniuose)
Atgiję žodžiai	+	<ul style="list-style-type: none"> pvz.: <i>škudė, vėjai</i>; informacija naujažodžių tipo duomenų lauke
Morfeminė sudėtis	–	<ul style="list-style-type: none"> reikalingas atskiras duomenų laukas
Morfeminis modelis	–	<ul style="list-style-type: none"> reikalingas atskiras duomenų laukas

Tyrimo aspektai	Galimybė tirti	Pastabos ir pavyzdžiai
Neaiški daryba	–	• žymėtina indeksu
Neaiški morfeminė skaida / sudėtis	–	• žymėtina indeksu
Skolinių adaptavimas	–	• pvz.: <i>bioninis</i> , <i>-ė</i> (plg. anglų k. <i>bionic</i>), <i>gloka-lus</i> , <i>-i</i> (plg. anglų k. <i>glocal</i>); • žymėtina indeksu

3-iojoje lentelėje matyti, kuriais aspektais naujažodžių daryba *Duomenyne* jau gali būti tiriama, kokie duomenys daugiau ar mažiau sistemiškai ir nuosekliai jau sužymėti ir pagal juos jau galima rūšiuoti naujažodžius, o kurie tyrimo aspektai reikalauja papildomo duomenų bazės pritaikymo sukuriant duomenims naujus laukus arba specialaus, pirmi-niame *Duomenyno* kūrimo etape nenumatyto, žymėjimo – indeksavimo.

Jau pradiniam ND duomenų bazės kūrimo etape buvo numatyta kaupti svarbiausią informaciją apie naujadarus, t. y. tam skirtuose laukuose nurodyti darinių rūšis, darybos formantus, darybos kategorijas (reikšmes), giminiškus žodžius ir kt. Ypatingų požymių lauke dalis naujažodžių pažymėti kaip pavieniai (2020 m. lapkričio 23 d. tokių buvo 552⁵³, pavyzdžiui: *karštė* ‘arbata’, *lovininkas* ‘kas mano, kad į Seimą dirbti ei-nama siekiant būti arčiau lovio (t. y. materialinių gėrybių)’, *įsikatinti* ‘pasiimti auginti pamestą katę’, *varškėfobija* ‘taip pavadintas visuomenės judėjimas, atsiradęs kaip ironiš-kas protestas prieš žiniasklaidą, kuri išpūtė iki sensacijos faktą, kad apsauginis neįsileido Zitės Čepaitės, nešinos grūdėtosios varškės indeliu, į „Anties“ koncertą Mokytojų namų kiemelyje’, *veikėjauti* ‘būti (knygos) veikėju’), autoriniai (216⁵⁴, pavyzdžiui: *demaguogija* ‘situacinis naujadaras europarlamentaro Antano Guogos nevienaprasmiškiems išvedžio-jimams įvardyti’ (aut. Šarūnas Černiauskas), *fotosofija* ‘fotografijos ir filosofijos sintezė’ (aut. Arvydas Šliogeris), *išvirkštėnai* ‘viską darantys ir aiškinantys atvirkščiai (apie rusų propagandininkus)’ (aut. Vytautas Landsbergis) ir kt.), kontaminaciniai ir galimai kon-taminaciniai (287⁵⁵, tiesa, tik dalis jų yra lietuvių kalbos žodžių darybos produktai, apie

⁵³ Plg. 2017 m. kovo mėn. – 426, taigi per daugiau nei 3,5 metų jų padaugėjo apie 23 proc.

⁵⁴ Plg. 2017 m. kovo mėn. – 145, padaugėjo 33 proc.

⁵⁵ Plg. 2017 m. kovo mėn. – 143, jų skaičius išaugo dvigubai.

tai išsamiau žr. II.1.3 skyrių, pavyzdžiui: *irba* (< *ir* + *arba*)⁵⁶, *dzūkodelika* ‘slaptina dzūkišką pagrindą turinti muzika su balso pritarimu’ (< *dzūkai* + *psichodelika*), *murmanas* ‘kas mėgsta glaistytus varškės sūrelius „Murr...”’ (< *mur* + *gurmanas*), *katuiruotė* ‘kates įdrėskimas žmogui’ (< *katė* + *tatuiruotė*), *sūprizas* ‘prizas su daug sūrio (olandiškas dešrainis)’ (< *sūris* + *siurprizas*), kiti tokie jau pasiskolinti, pavyzdžiui: *glokalus*, *-i* ‘derinantis globalų mąstymą ir veikimą, atsižvelgiant į vietos sąlygas’, *hakatonas* ‘programinės įrangos kūrėjų maratonas (kelių dienų renginys), kurio metu kartu su grafikos dizaineriais siekiama kūrybinių ir edukacinių tikslų (kuriami konkretūs programavimo produktai)’, *kiborgas* ‘kibernetinis organizmas – biologinių sistemų ir technologijų sintezės produktas’, *kosplėjus* ‘Japonijos popkultūrai būdingas kostiuminis animacijos, komiksų, filmų ir pan. personažų pasirodymas’, *kryminalizacija* ‘nusikalstama Rusijos politika Kryme’, *netiketas* ‘interneto etiketas’, *trampokalipsė* ‘apokalipsei – pasaulio pabaigos artėjimui – prilygintas Donaldo Trumpo išrinkimas JAV prezidentu’ ir kt. Tai svarbi informacija nagrinėjant okazinius darinius, kurie dažnai nepaklūsta iki šiol nustatytiems žodžių darybos dėsniams.

Taigi iš dalies, tam tikrais aspektais, kad ir nesistemiškai, naujažodžiai jau yra pradėti analizuoti ir darybiniu aspektu.

Darinio rūšies lauke numatyta žymėti priesaginius, priešdėlinius, galūninius, sudurtinius ir mišriuosius, taip pat kol kas neklasifikuotus naujadarus. Pradedant tyrimą, t. y. 2017 m., dalies⁵⁷ naujųjų darinių rūšis *Duomenyne* dar nebuvo nustatyta – vieni jų buvo neklasifikuoti, dar antra tiek šiuo aspektu nežymėti. Tyrimo pabaigoje, *Duomenynui* papildžius bene 35 proc. naujos leksikos, rūšies atžvilgiu neklasifikuotų ir nežymėtų darinių irgi pagausėjo. Idealiu atveju nežymėtų darinių turėtų būti minimaliai, nenustatytos rūšies dariniai galėtų būti iškart žymimi kaip neklasifikuoti.

Darybos formantų laukas pradėtas pildyti tik testavimo tikslais, tad duomenys jame kol kas nėra tikslūs ir išsamūs. 2017 m. kovo 1 d. šiame lauke buvo suregistruota 124 priesagos, priešdėliai ir galūnės, 2020 m. gale formantų padaugėjo iki 138. Didžioji dalis formantų – daiktavardžių priesagos. 4-ojoje lentelėje pabraukti darybos formantai, ND duomenų bazėje pažymėti po 2017 m. kovo mėn. (žiūrėta 2020-11-30). Vienintelis tyrimo pradžioje rastos priesagos *-izacija* vedinys *saugumizacija* ‘visuotinis, plačiai

⁵⁶ Pusjuodžiu šriftu čia ir toliau kontaminacijos iliustraciniuose pavyzdžiuose pateikiamos į kontaminantą perėjusios pradinių žodžių dalys, pabrauktos sanklotos – analogiškos, sutampančios pradinių žodžių grafemos (fonemos), jų deriniai (dėl termino žr. Miliūnaitė 2014: 252, kitur tas pats reiškiny vadinas sankloda (Kabašinskaitė 1998: 67), anglų k. *overlap*).

⁵⁷ Negavus *Duomenyno* sudarytojos sutikimo tikslesnė tos dalies apimtis neviešinama.

apimantis saugumo užtikrinimas' (: *saugumizuoti*)⁵⁸ vėliau teisingai perklasifikuotas kaip turintis priesagą *-acija*, taigi formantų sąrašė priesagos *-izacija* nebeliko.

4 lentelė

Darybos formantai Naujažodžių duomenyne

Darybos formantų rūšys	Formantai	Formantų skaičius
Priesagos	<i>-acija, -ainė, -ainis, -aitis, -alas, -alius, -alus, -astis, -atorius, -auja, -ėčia, -eika, -eiva, -ėjas, -ėlė, -elis, -ėlis, -ena, -ėnas, -ėnis, -ėsis, -esys, -evičius, -iada, -iakas, -iakas, -ė, -iana, -iava, -idė, -iena, -ienė, -ierius, -ietis, -ija, -ikas, -ikės, -iklis, -ilė, -imas, -inas, -inė, -inės, -ingas, -ininkas, -inis, -inys, -iokas, -istas, -išius, -iškas, -iškės, -iškis, -itas, -iūga, -iukas, -iukė, -izacija, -izmas, -yba, -ybė, -ykla, -yklė, -ymas, -ynas, -ynė, -ynės, -ystė, -ytė, -kė, -klė, -lė, -mas, -mė, -mena, -na, -nikas, -očius, -oidas, -okas, -oklė, -oklis, -okšlis, -onė, -ovas, -ovė, -ozė, -sena, -smas, -ščikas, -šnikas, -ta, -tinis, -tinys, -tis, -tynės, -tojas, -tukas, -tukė, -tuvas, -tuvė, -tuvės, -ukas, -ukė, -ulas, -ulis, -ulyš, -umas, -ūnas, -ūnė, -uočius, -uoklė, -uoklis, -uolė, -uolis, -uomenė, -uonis, -uosena, -uotas, -uotė, -uotis, -ūra, -utė, -ūtė, -utis, -uva, -uvės, -uvis</i>	113 (2017-03) 126 (2020-12)
Priešdėliai	<i>ant-, ap-, de-, iš-, į-, nebe-, nu-, pa-, per-, po-, už-</i>	9 (2017-03) 10 (2020-12)
Galūnės	<i>-ė, -is</i>	2
Iš viso		124 (2017-03) 138 (2020-12)

⁵⁸ Duomenyne pamatinis veiksmožodis nefiksuotas, tačiau interneto vartoseną rodo jį esant: *Telefonu kalbėdamasis su DELFI J. Assange'as neigė išskirtinai siekęs pakenkti JAV ir perspėjo apie valstybių vyriausybių polinkį saugumizuoti problemas, arba viską aiškinti per nacionalinio saugumo prizmę* (prieiga internete: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/j-assangeas-turime-reikšmingos-informacijos-ir-apie-islamo-valstybe-ir-apie-rusija.d?id=70239774>; žiūrėta 2020-11-30). • *Sėkmingai saugumizuotas klausimas suteikia saugumizuojančiam veikėjui galią prisidengiant ypatingomis aplinkybėmis ir nepaprastosiomis priemonėmis naudotis resursais bei priimti sprendimus laisviau, su gerokai mažesniais apribojimais ir, galbūt, net mažiau demokratiškais būdais* (prieiga internete: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:29686343/29686343.pdf>; žiūrėta 2020-11-30) ir kt.

Panagrinėjus pačius naujažodžius (ieškant jų tiek pagal nurodytus darybos formantus, tiek pagal atitinkamas raidžių sekas) pradiniam tyrimo etape paaiškėjo, kad tam tikras procentas vedinių darybos formanto aspektu jame buvo dar nežymėti arba pažymėti netiksliai. Toliau pateikiamos kelių naujažodžių grupių duomenų analizės rodo, kad didelė dalis darinių darybos formanto, kaip ir darinio rūšies, aspektu išlieka neklasifikuoti ar apskritai neanalizuoti. Norint šiuos duomenis patikslinti, reikia atskiro – darybinio, kartais ir morfeminio, taip pat etimologinio – nagrinėjimo, kurį atliekant sykiu su pagrindiniu naujažodžio duomenų apdorojimu (t. y. aiškinant reikšmę, nustatant vartosenos sritis, iliustruojant vartoseną, tiriant kodifikacijos aspektus ir t. t.) *Duomenyno* naujinimas smarkiai sulėtėtų.

Atidžiau panagrinėjus žodžius su baigmeniu *-acija*, matyti, kad kol kas jie nei darybos, nei kilmės požiūriu sistemiškai dar nėra ištirti. 2017 m. tokių naujažodžių buvo 50. Kaip darybiškai neaktualius atmetus tris semantinius naujadarus (*akcentuacija*, *prezentacija* ir *simuliacija*), iš likusiųjų 47-ių: 13 darinio rūšies atžvilgiu buvo klasifikuoti kaip priesaginiai – 12-os priesaga *-acija* ir vieno *-izacija* (*saugumizacija*), kiti šiuo atžvilgiu buvo neklasifikuoti (12: *atomizacija*, *demotyvacija*, *eksformacija*, *europaizacija*, *kedofilizacija*, *miostimuliacija*, *neurovizualizacija*, *parafarmacija*, *putinizacija*, *seksualizacija*, *singapūrizacija*) arba nežymėti (22). Iš pastarųjų keturi traktuoti kaip naujadarai (*homoseksualizacija*, *kebabizacija*, *puponizacija*, *radikalizacija*), 18 – kaip turintys naujai skolintą šaknį, t. y. skoliniai (*advokacija*, *aplikacija*, *balkanizacija*, *fasilitacija* ir kt.).

2020 m. gale aptariamąją baigmenį turėjo 83 žodžiai, 28 iš jų pažymėti kaip priesaginiai (priesaga *-acija*), vienas sudurtinis (*saviizoliacija*), vienas priešdėlinis (*dekioskelizacija*), 48 darinio rūšies atžvilgiu buvo nežymėti, neklasifikuotų liko tik penki (*atomizacija*, *eksformacija*, *kedofilizacija*, *neurovizualizacija*, *singapūrizacija*). Dėl priesaginių žodžių požymi turinčių naujažodžių pastebėtina, kad didžioji jų dalis remiasi savakilmiais, kartais – paliudytais (pavyzdžiui, *bijūnizacija* : *bijūnizuotis* ‘sutelktinai papuošti (miestą) daugybe bijūnų’), dažnai – lengvai nuspėjamais pamatiniais žodžiais (pavyzdžiui, *lesyklizacija* ‘ministrų kuruojamų įmonių pavertimas tuos ministrus delegavusių partijų „lesyklėlėmis“, t. y. pasipelnymo šaltiniais’ (: **lesyklizuoti*)⁵⁹, taigi iš tiesų yra aptariamąsios priesagos

⁵⁹ Naujadaras *lesyklizacija* ND kildinamas iš *lesykla*, *naisizacija* ‘Ramūno Karbauskio idėjų, įgyvendintų Naisių gyvenvietėje, plėtra’ – iš *Naisiai* [žiūrėta 2021-01-01], tačiau tai yra veiksmažodžių abstraktai, taigi jie dėsningai remiasi veiksmažodžiais. Galbūt būtų galima šiuose ir toliau minimuose naujadaruose įžvelgti ir tiesioginę darybą iš daiktavardžių (pagal analogiją su žodžiais, turinčiais baigmenį *-izacija*), tačiau pagal darybos semantiką tai yra veiksmonių pavadinimai, taigi ryšio su paliudytais ar tik spėjamais pamatiniais veiksmažodžiais (neatmestina, kad atvirkštine tvarka sukuriama kaip tik iš tų abstraktų) ignoruoti neišeitų.

vediniai (*butelizacija* 1. ‘butelių (t. y. alkoholio) pirkimas; alkoholizmas’; 2. ‘apsišvarinimo – simbolinio tuščių butelių supirkimo – akcija’, *geležinkelizacija* ‘geležinkelių tinklo plėtojimas’, *kirvizacija* ‘miškų naikinimas – (dažniausiai) plynas kirtimas’, *naisizacija*, *trinkelizacija* ‘visuotinis viešųjų erdvių klojimas trinkelėmis už Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšas, niveliuojant vietovių išskirtinumą’, *vadovėlizacija* ‘literatūros mokymosi būdas, kai ištiso kūrinio skaitymą atstoja vadovėlis ir kūrinių ištraukos’, *verygizacija* ‘sveikatos ministro Aurelijaus Verygos inicijuotas alkoholio kontrolės griežtinimas’, *visureigizacija* ‘visureigių išpopuliarėjimo banga’ ir kt.). Kitos dalies naujadarų pamatiniai žodžiai (tiek paliudyti, tiek potenciniai) yra darybiniai hibridai, pavyzdžiui: *akropolizacija* (: *akropolizuotis* ‘leisti laisvalaikį dideliuose prekybcentriuose (Vilniaus „Akropolyje“ ir pan.)’), *angelizacija* ‘besaikis angelų skulptūrų statymas mieste’ (: **angelizuoti*). Nors šiuos veiksmazodžių abstraktus sudaro vien svetimos kilmės morfemos, jie taip pat laikytini priesagos *-acija* vediniais, atsiradusiais lietuvių kalbos dirvoje. Dar kitų atsiradimas lietuvių kalboje kelia abejonių, nes teoriškai vienodai įtikima gali būti ir jų daryba, ir skolinimasis, plg. pavienį *apartamentizacija* ‘brangiuose miestų sklypuose stovinčių senų pastatų perstatymas į pelningus pastatus’ ir rusų k. *апартаментизация*⁶⁰. Kai kuriais atvejais tiksliai nustatyti vargu ar įmanoma, pavyzdžiui, *banalizacija* ‘ko nors pavirtimas banaliu dalyku’ kaip kiekvienas reguliarus veiksmo pavadinimas gali būti pasidarytas iš *banalizuoti*⁶¹, o gali būti ir prireikus pasiskolintas, plg. rusų k. *банализация*. Pasitaiko ir vertinių – *žaidimizacija* ‘kompiuterinių žaidimų mąstymo logikos ir modelių panaudojimas nežaidybinėse srityse (švietimo ir mokymo sistemoje, prekyboje ir pan.)’, plg. anglų k. *gamification*.

Dėl žodžio *dekioskelizacija* kaip priešdėlinio vedinio, matyt, galėtų būti įmanoma ir kitokia nuomonė: formaliai jis vienodai gerai galėtų būti išvestas iš veiksmazodžio *dekioskelizuoti* ir tuomet tai būtų ne priešdėlio *de-* (: *kioskelizacija*), o priesagos *-acija* (: *dekioskelizuoti*) vedinys. *Duomenyne* tiek *dekioskelizacija*, tiek *kioskelizacija* yra pavieniai

⁶⁰ *Апартаментизация всего Юга | Квартиры и недвижимость* (prieiga internete: <http://www.droledepoque.com/Apartamentizacija-vsego-JUga/>; žiūrėta 2020-12-19).

⁶¹ *Duomenyne* teikiamas tik šio veiksmazodžio abstraktas *banalizavimas* ‘ko nors pavertimas banaliu dalyku’, tačiau interneto šaltiniuose esama ir paties veiksmazodžio vartosenos: *Dabartinės maldos kartais labai banalizuotos* (prieiga internete: <https://www.lksb.lt/lt/straipsnis/nugaletojo-tapatybe>; žiūrėta 2021-01-02). • *Reikia pastebėti, kad smurto klausimai viešojoje erdvėje dažniausiai aptariami banalizuojant ir nujautrinant smurto klausimą arba perkeltiant jį į bausmių kategoriją ir reikalaujant smurtinio kerštavimo* (prieiga internete: http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2020/06/ZmogausTeisesLietuvoje_galutinis.pdf; žiūrėta 2021-01-02 ir kt.).

autoriniai naujažodžiai, pateikiami iš vienintelio šaltinio, ir dar vartojami jame perkeltine reikšme (kalbant apie švietimą, mokslą), tad visiško tikrumo dėl jų darybos vis dėlto nėra.

Palyginus padėtį 2017 m. pavasarį ir daugiau nei po 3,5 metų, matyti, kad darybos atžvilgiu žodžių su baigmeniu *-acija* padėtis *Duomenyje* atspindima tiksliau, nors, dar kartą primintina, darybos analizė nėra pirmasis ir svarbiausias ND autorių uždavinys. Kai kurie darybos aspektu vienaip ar kitaip pažymėti ir suklasifikuoti naujažodžiai gali pasirodyti ne tokie darybiškai aiškūs į akiratį patekus kitų to paties darybos lizdo ar kaip nors kitaip susijusių žodžių, paaiškęjus naujų reikšmių, sužinojus atitikmenų kitose kalbose ir kt. Taigi *-acija* ne visais atvejais gali būti laikoma darybos formantu, kartais naujažodžiai šias morfemas (priesagą *-acij-* ir galūnę *-a*) tiesiog turi, nes tokia forma buvo pasiskolinti, o ne pasidaryti lietuvių kalboje. Akivaizdu, kad ši grupė naujažodžių, norint tinkamai suklasifikuoti, dar turi būti tiriama sistemiškai, pasitelkus daugiau vartosenos pavyzdžių, įvairesnių kontekstų, šiuo konkrečiu atveju pasidomint ir situacija kalbose, iš kurių esame linkę skolintis leksiką.

Analizuojant veiksmažodžius pagal darybos būdą, nustatyta, kad iš 68 naujažodžių su baigmeniu *-iauti*, atmetus tokius, kurių *-au-* priklauso šakniai (*pasiplauti*, *perkrauti*, *perspjauti*), neklasifikuotų pagal darinio rūšį buvo 19, arba 20 leksemų (*atsiseimauti*, *atvirauti*, *barmenauti*, *batauti*, *korepetitoriauti*, *modeliauti*, *nuotykiauti*, *paatvirauti*, *pabarmenauti*, *premjerauti*, *savanoriauti*, *seneliauti*, *šešėliauti* (dvi leksemos), *skvotauti*, *skvoteriauti*, *sraigiauti*, *vienišauti*, *vienišiauti*, *žaliavalgiauti*), kaip priesaginiai pažymėti du: *jubiliejauti* ir *veiklauti*, kaip priešdėliniai – irgi du: *nugrybauti* ir *nuteisėjauti*. Likę 42 šiuo atžvilgiu nepažymėti (*aiškiaregiauti*, *alkoholiauti*, *breikauti*, *darbostogauti*, *didžėjauti*, *doiprasmiauti*, *frilanserauti*, *generaliauti*, *gidauti*, *gražuliauti*, *grikiauti*, *humorauti*, *imtyniauti*, *keiksmazodžiauti*, *meilužiauti*, *merauti*, *močiučiauti*, *naujažodžiauti*, *nuolaidžiauti*, *pamentoriauti*, *pa-modeliauti*, *parašiauti*, *partneriauti*, *pertraukauti*, *piknikauti*, *posūniauti*, *prisibriuselpūsteliauti*, *protingauti*, *puodeliauti*, *savaitgaliauti*, *saviveiklauti*, *sekmadieniauti*, *šeštadieniauti*, *šimašiauti*, *skautauti*, *stintauti*, *šucheriauti*, *šunauti*, *užsigrybauti*, *veikėjauti*, *vikingauti*, *zūkiauti*). Darybos formanto atžvilgiu pažymėti tik minėtieji du priešdėliniai veiksmažodžiai, visų kitų darybos formanto lauke nėra nurodyta joks kitas priešdėlis ar priesaga. Iš pateiktų naujažodžių matyti, kad absoliuti jų dauguma yra priesagos *-(i)auti* vediniai (pavyzdžiui: *savanoriauti*, *skautauti*, *gidauti* ‘dirbti (būti) gidu’, *merauti* ‘dirbti meru’, *močiučiauti* ‘atlikti močiutės pareigas – prižiūrėti anūkus’; *stintauti*, *sraigiauti*, *parašiauti* ‘rinkti parašus kokiais nors visuomenei svarbiais klausimais’; *grikiauti* ‘laikytis grikių dietos’),

mažiau priešdėlinių (*nugrybauti* ‘nuklysti (ir perkeltine reikšme)’⁶², *paatvirauti*, *pabarmentauti*, *pamodeliauti* ‘padirbėti modeliu’), keli pagal kitų žodžių analogiją padaryti su priešdėliu ir sangrąžos afiksu (*užsigrybauti* ‘užsidirbti pinigų iš parduotų grybų’, plg. *užsidirbti*, *atsiseimauti* ‘užtektinai, iki nebenorint prisibūti Seimo nariu’, plg. *atsivalgyti*). Yra ir netipinės darybos okazinių darinių – *prisibriuselpūsteliauti*, *Duomenyne* aiškinamas kaip naujadaras ironiškam susiskaidžiusios Lietuvos visuomenės santykiui su Europos Sąjungos biurokratija nusakyti. Jam atsirasti, be jokios abejonės, padėjo kuri nors iš liaudies ilgiausiomis laikomų lietuvių kalbos žodžio formų *nebeprisikiškiakopūsteliaudavome*, *nebeprisikiškiakopūsteliaujantiesiems* ar pan.

⁶² *Duomenyne* šis žodis klasifikuotas kaip nauja žodžio reikšmė, t. y. semantinis, ne morfologinis, darinys, tačiau iš tiesų semantinis darinys yra jo pamatinis žodis *grybauti* 1. ‘neteisingai ar nelogiškai elgtis, prastai ką daryti, nesuprasti, kalbėti nesąmonės, nusišnekėti’; 2. ‘prastai veikti (apie prietaisą)’; 3. ‘klaidžioti, vaikštinėti be tikslo, nerasti reikiamos vietos, neturėti kur pasidėti’ (Zaikauskas 2007: 61), atsiradęs ne dėl žodžių darybos, o dėl reikšmės perkėlimo. Priešdėlinis jo vedinys *nugrybauti* yra morfologinės žodžių darybos rezultatas.

5 lentelė

Veiksmazodžiai su baigmeniu *-uoti* (2020-12-02)

Darybos formantas Darinio rūšis	<i>per-</i>	nežymėti
priešdėliniai	<i>peredaguoti</i>	
priesaginiai		<i>raliuoti</i>
neklasifikuoti		<i>aktyvuoti, audituoti, debatuoti, defibriliuoti, dekriminlizuoti, feminizuoti, išpublikuoti, išraidžiuoti, isterikuoti, įšurmuliuoti, kriminalizuoti, liberaliuoti, maskulinizuoti, naviguoti, pasyvuoti, perdozuoti, poligrafuoti, pornografizuoti, pozicionuoti, prichvatizuoti, prisivibruoti, seksualizuoti, strateguoti, struktūruoti, sublenderiuoti, sumanipuliuoti, susihorizontuoti, tekstualizuoti, triminguoti, užkakaduoti, videografuoti (31 veiksmazodis)</i>
nežymėti		<i>aitvaruoti, alienuoti, alutizuoti, apgrafičiuoti, aplikuoti, čipuoti, civiliuoti, debiurokratizuoti, dekonstruoti, delistinguoti, dialogizuoti, dialoguoti, donuoti, driftinguoti, edukuoti, emocionuoti, ereliuoti, eutanazuoti, fasilituoti, finalizuoti, homoseksualizuoti, ikonizuoti, infuzuoti, injektuoti, institucionalizuoti, intervenuoti, invalidizuoti, įsirotuoti, iškomunikuoti, kabeliuoti, kairuoti, kanibalizuoti, karantinuoti, kaskaduoti, kohabituoti, kolaboruoti, koloruoti, levituoti, liofilizuoti, lobuoti, masteriuoti, mikročipuoti, miksuoti, miliruoti, monetizuoti, musulmonizuoti, nupaukščiuoti, nupilinguoti, nuseimuoti, oligarchizuoti, oligopolizuoti, padainaklamuoti, paprieskoniuoti, pilotuoti, prieskoniuoti, prokrastinuoti, puponizuoti, putinizuoti, radikalizuoti, ranguoti, reisuoti, reivuoti, rekrutuoti, seimuoti, sekvenuoti, serumuoti, silantuoti, sofistikuoti, srautuoti, stereotipizuoti, stoguoti, subudžetuoti, sučiuoti, supervizuoti, suranguoti, suserumuoti, susiteipuoti, susitraumuoti, tabuizuoti, taksuoti, teipuoti, teraformuoti, tokenizuoti, uspaskizuoti, užpaukščiuoti, vermikompostuoti, žemėlapiuoti, žiuljeuoti, zombifikuoti, zonuoti (90 veiksmazodžių)</i>

5-ojoje lentelėje dar vaizdžiau matyti, kad dauguma veiksmažodžių, turinčių baigmenį *-uoti*, 2020 m. gale buvo nežymėti nei darinio rūšies, nei darybos formanto atžvilgiu. Iš 128 tokių naujažodžių, atmetus penkis žodžius, kurie į *Duomenyną* įtraukti dėl naujų reikšmių (*replikuoti*, *egzminuoti*, *kabliuoti*, *spekuliuoti*, *užkabliuoti*), tik vienas klasifikuotas kaip priešdėlinis, nurodant ir jo darybos formantą (*peredaguoti*, priešdėlis *per-*), vienas priesaginis (*raliuoti*, bet priesaga nenurodyta). 31 veiksmažodis darinio rūšies atžvilgiu neklasifikuotas, 90 nežymėta. Suprantama, kad pastaraisiais dviem atvejais darybos formantas irgi nepažymėtas. Taigi, galima sakyti, kad absoliuti dauguma aptariamųjų veiksmažodžių darybiškai dar nevertinta. Peržvelgus juos matyti ir neabejotinų⁶³ priešdėlinių (*išpublikuoti*, *perdozuoti*, *sublenderiuoti*; *iškomunikuoti*, *sučipuoti* ir kt.), priesaginių (*isterikuoti*; *aitvaruoti*, *alutizuoti* ‘paversti (renginį) alaus gėrimu’ (: *alutis?*), *ereliuoti* ‘elgtis kelyje pramušgalviškai kaip kelių ereliui’, *stoguoti* 1. ‘krepšinyje – mėginti blokuoti varžovo į krepšį mestą kamuolį’; 2. ‘ginti, užstoti, remti, dengti’ (: *stogas*), *žemėlapiuoti* ir kt.) vedinių, yra kontaminacinis naujadaras *padainaklamuoti* ‘dainuojant padeklamuoti’ (< *padainuoti* + *padeklamuoti*). Akivaizdu, kad kai kurie naujadarai turi pakitusį darybos pamatą, pavyzdžiui: *čiviliuoti* ‘dainuoti Rositos Čivilytės maniera’ (: *Čivilytė*; išleista priesaga *-yt-*), *puponizuoti* ‘daryti ką panašų į pupelės formos plastikinį žaisliuką – puponautą, sieti su juo’ (: *puponautas*; nutrupėjęs antrasis sandas *-naut-*), *uspaskizuoti* ‘platinti politiko Viktoro Uspaskicho stilių’ (: *Uspaskich*; siekiant patogesnio tarimo darinyje išleistas paskutinis pamatinio kamieno priebalsis). Galima gana pagrįstai spėti, kad *paprieskoniuoti* galbūt yra mišrusis darinys, sukurtas iš karto su priešdėliu ir priesaga (*pa-* + *prieskoniai* + *-iuoti*). Tačiau daugeliu atveju, kalbant apie skolintos šaknies naujažodžius, be atskiro kiekvieno žodžio tyrimo neįmanoma nustatyti, taigi ir iš karto teisingai sužymėti, kurie naujažodžiai yra adaptuoti skoliniai, o kurių priesagos ar priešdėliai įgyti lietuvių kalboje kaip darybos priemonės, pavyzdžiui: *dekonstruoti*, *edukuoti*, *injektuoti* (plg. *injekcija*), *levituoti*, *pilotuoti* ir kt.

Įtraukiant naujažodį į *Duomenyną* ir pateikiant jo duomenis, reikia aprėpti nemažai sričių, kiek įmanoma (be nuodugnesnių papildomų tyrimų) nustatyti jo kilmę, gramatines, darybines charakteristikas, kirčiavimą, normiškumą, vartosenos sritis, rasti informatyvių vartosenos pavyzdžių bei aprašyti jų šaltinius ir kt. O sutelkus dėmesį vien į naujadarų darybos analizę paaiškėja, kad kai kuriuos naujažodžius greičiausiai reikėtų perklasifikuoti (peržymėti). Antai *póskonis* ‘įprastai silpnesnis skonis, liežuvio receptoriais jaučiamas greta pagrindinio patiekalo ar gėrimo skonio’ ND bazėje pažymėtas kaip

⁶³ Jų darybos formantas lentelėje paryškintas.

atgijęs mišriosios darybos naujažodis. Kadangi tai nėra naujadaras – LKŽe pateikia šį žodį iš 1932–1968 m. Maxo Niedermanno ir kt. sudaryto *Lietuvių rašomosios kalbos žodyno*, apibrėžtą ‘papildomas skonis, prieskonis’, – jis neturėtų būti naujosios žodžių darybos tyrimo objektas (žodis ne naujai, o seniau padarytas, dabar tik atgijo jo vartoseną) ir, norint turėti tikslią būtent naujadarų darybos rūšių statistiką, nereikėtų žymėti jo rūšies. Beje, tai nėra ir mišrusis darinys⁶⁴. Kitas dalykas, kad sprendžiant iš vartosenos⁶⁵ ir kt. kalbų atitikmenų⁶⁶ *poskonis* yra vartojamas ir kiek kita reikšme (artimesne darybinei) – skonis, išliekantis nurijus ragaujamą gėrimą ar maisto patiekalą (tai, kas lieka po skonio). Pasigilinus į jo vartoseną ir papildomai ištyrus semantiką, jis gali būti tiriamas kaip semantinis naujadaras. Turint galvoje tai, kas pasakyta apie atgijusią leksemą ‘papildomas, įprastai silpnėjęs patiekalo ar gėrimo skonis šalia pagrindinio’ (subendrinta ND ir LKŽ apibrėžtis) arba semantinį naujadarą ‘skonis, išliekantis nurijus ragaujamą gėrimą ar maisto patiekalą’, galbūt neatmestinas ir darybos pamatas *po skoniu* (tai, kas slypi po (pagrindiniu) skoniu)?

Taigi, darybos formanto lauko duomenis reikėtų pildyti ir iš esmės tikslinti. Tikrieji darybos formantai, t. y. afiksai, išsiskiriantys darinyje paskutinės jo darybos pakopos analizėje, turėtų būti atskirti nuo atitinkamų morfemų, kurias naujadaras tiesiog turi, bet tai nėra jų darybos afiksas, t. y. vedinys ar mišrusis darinys nėra būtent su jais padarytas. Geriausiai būtų šiame lauke palikti tik darybinę informaciją (pažymėtas tikrąsias darybos priemones). Prireikus visų naujažodžių su atitinkamais baigmenimis ar pradmenimis, juos būtų galima išsirinkti pagal atitinkamus baigmenis (pradmenis), t. y. tiesiog pagal

⁶⁴ *Poskonis* nėra mišrusis darinys nei tradicinės, nei modernesnės žodžių darybos teorijos požiūriu. Tradiciškai jis būtų laikomas priešdėlio vediniu (DLKG 2006: 148), žvelgiant moderniau – prefiksatu (Smetona 2005: 85–56) arba dūriniu (Paulauskienė 2007: 20–21), priklausomai nuo to, kas laikoma jo darybos pamatu – daiktavardis *skonis* ar prielinksninė konstrukcija *po skonio* (o gal *po skoniu*?).

⁶⁵ *Specialus pupelių skrudinimas ir malimas suteikia ypatingą saldumą, ilgai išliekantį poskonį ir tirštą, aukso spalvos kavos putą* (prieiga internete: <http://amoka.lt/kava/kapsules/>; žiūrėta 2021-11-10). • [...] *paragavę antrą gurkšnį alaus neskubėkite, pasistenkite pajausti poskonį, kurį suteikia Raudonųjų dobilų žiedai* (prieiga internete: http://www.piniavosalutis.lt/raudonuju_dobilu; žiūrėta 2021-11-10).

⁶⁶ Learn about *wine's finish*, the taste that stays on the palate after the *wine* has been swallowed (prieiga internete: <http://www.totalwine.com/wine-guide/wine-finish>; žiūrėta 2017-09-14). • **послевкусие**, фр.- Persistance. Вкус или ароматы, которые задерживаются во рту (на нёбе) после того как вино попробовали, подержали в полости рта и проглотили. Синоним продолжительности (без какой-либо количественной оценки) ароматических и вкусовых ощущений после дегустации вина. Послевкусие (или финиш) – наиболее важный фактор в оценке характера и качества вина. Чем дольше послевкусие, тем вино ценнее. Этот показатель помогает (но не является единственным!) выстроить иерархию вин от малых до великих. Великие вина имеют богатое, долгое, сложное послевкусие (*Объединенный словарь кулинарных терминов*; prieiga internete: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_culinary/1784/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B2-%D0%BA%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%B5; žiūrėta 2017-09-19).

tam tikras raidžių sekas. Jei vis dėlto būtų nuspręsta, kad šiame duomenų lauke turi būti toliau renkama tiek darybiškai, tiek morfemiškai svarbi informacija, reikėtų rasti būdą (grafiškai, pavyzdžiui, didžiosiomis raidėmis ar pan.) darybos formantus išskirti iš kitų afiksų.

Pabrėžtina, kad darinių rūšių ir darybos formantų laukų duomenys nėra pateikiami viešai, pagal juos nevykdoma paieška, tad išorinio naudotojo juose pateikiama informacija jokių būdu neklaidina. Laukai sukurti, kad ateityje, atlikus naujadarų darybos analizę, būtų galima darinius suklasifikuoti pagal šiuos kriterijus. Tai, kas čia pasakyta šių laukų atžvilgiu, neturėtų būti suprata kaip *Duomenyno* kritika dėl neva nepakankamai parengtų duomenų. Monografijoje nagrinėjamos ND kaip mokslinio tyrimo priemonės galimybės. Šiuo aspektu tos galimybės yra didelės turint gerai parengtus duomenis. Tokia iš esmės dar juodraštinų duomenų analize norėta atkreipti dėmesį, kad tie duomenys negali būti sutvarkomi iš karto, tam reikia daugiau laiko ir papildomų pajėgų. Detalus skirtingos rūšies duomenų tyrimas buvo prasmingas, nes parodė, kokio masto parengiamasis darbas dar turėtų būti atliktas. Galimas daiktas, ypač gausėjant duomenų, vienas tyrėjas turėtų rūpintis vien tik naujažodžių darybos analize.

Darybos kategorijos iš dalies (priesaginių ir galūninių daiktavardžių) galėtų būti tiriamos remiantis *Duomenyno* „Darybos reikšmės“ lauko duomenimis. Šiame lauke naujadarų darybos reikšmės numatyta žymėti remiantis daiktavardžių darybos kategorijų sąrašu⁶⁷. Kitų kalbos dalių dariniai į darybos kategorijas skirstomi retai, nors atskiros ryškesnės darinių klasės (į kurias žodžiai grupuojami pagal darybos reikšmes), daugiau ar mažiau primenančios darybos kategorijas, gramatikose skiriamos (plg. Urbutis 2009: 332). Kol kas naujažodžiai darybos kategorijų ar darybos reikšmių atžvilgiu *Duomenyne* nėra žymimi, ateityje, kaupiantis ne tik daiktavardžiams (kurių ND, matyt, visada bus dauguma, ir šis aspektas jiems yra aktualiausias), bet ir kitų kalbos dalių žodžiams, galbūt būtų racionalu turėti atskirus darybos reikšmių ir darybos kategorijų laukus.

⁶⁷ Daiktavardžių darybos kategorijos: 1. Deminutyvai. 2. Veiksmų pavadinimai. 3. Ypatybių pavadinimai. 4. Veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimai. 5. Vardažadinės ypatybės turėtojų pavadinimai. 6. Veiksmo rezultato pavadinimai. 7. Įrankių pavadinimai. 8. Vietų pavadinimai. 9. Asmenų pavadinimai pagal profesiją. 10. Pavadinimai pagal kilmę bei priklausymą (pastarieji gramatikose ir žodžių darybos veikaluose smulkiau skirstomi į asmenų pavadinimus pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą, vaikų pavadinimus pagal jų tėvus, mėsos pavadinimus, augalų stiebų pavadinimus, odų bei kailių pavadinimus, žodžių bei posakių pavadinimus). 11. Pavadinimai pagal lyties skirtumą. 12. Kuopiniai pavadinimai. 13. Švenčių bei apeigų pavadinimai (LKG 1965: 251–423; DLKG 2006: 87–144; Urbutis 2009: 330).

3. Naujažodžių duomenyno duomenų bazės pritaikymas išsamiai naujažodžių darybos analizei

Siekiant išsamios ir kokybiškos žodžių darybos analizės taip pat svarbu atsižvelgti į kai kuriuos pradžioje nenumatytus fiksuoti dalykus – darinio pamatinio žodžio kalbos dalį, darybos pamato pakitimus, analogijos, vertimo vaidmenį darantis naujažodį, netipinės darybos apraiškas ir kt. Nauji duomenys, priklausomai nuo jų pobūdžio, fiksuotini dviem būdais:

- 1) ND duomenų bazėje jiems sukuriant papildomus laukus – kai reikia pateikti kokią nors išsamesnę, individualesnę informaciją;
- 2) žymint specialiais indeksais viename, taip pat papildomai sukurtame, indeksų lauke – kai reikia tik pažymėti kokio požymio (ne)buvimo faktą.

3.1. Nauji duomenų laukai

Naujų laukų reikėtų šiems duomenims:

- pamatinių žodžių kalbos dalims,
- morfeminei žodžio sudėčiai,
- morfeminiams modeliams.

Pamatinių žodžių kalbos dalys yra svarbios nustatant darybos kategorijas arba sandūros tipus. Tarkim, su homoniminėmis priesagomis *-ėlis*, *-ė* iš daiktavardžių ir būdvardžių daromi atitinkamų kalbos dalių deminutyvai (pavyzdžiai *Duomenyne: batonėlis* ‘nedidelis pailgas batono pavidalo skanėstas – saldainis, šokoladas su įdaru, javainis ir pan.’, dar plg. analoginį darinį *didžiutėlis*, *-ė* ‘kas turtingas ir galingas, esantis valdžioje’), iš veiksmažodžių – veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (pavyzdžiai *Duomenyne: apsiskaitėlis*, *-ė* ‘kas daug skaito, yra apsiskaitęs’, *išsitrynėlis*, *-ė* ‘kas pasitraukia iš socialinio tinklo ir išsitrina savo paskyrą’, *nesprogėlis* ‘nedetonavęs šaudmuo’, *susidomėjęlis*, *-ė* ‘kas susidomėjęs koku dalyku’ ir kt.), taip pat (iš būdvardžių, rečiau – iš daiktavardžių) – vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (pavyzdžiui: *jaunėlis*, *-ė*, *raudonėlis*; *nelaimėlis*; *Duomenyne* tiriamuoju laikotarpiu šios kategorijos vedinių nebuvo užfiksuota). Remiantis vien pamatinio žodžio kalbos dalies požymiu galima konstatuoti,

kad dauguma darybos afiksą *-ėlis*, *-ė* turinčių naujažodžių yra veiksmožodiniai vediniai (16 iš 19-os). Pagal šį – pamatinio žodžio kalbos dalies – požymį būtų galima sužinoti, kurių kalbos dalių žodžiais apskritai linkstama labiau remtis kuriant naujadarus, o kurių žodžiai šiuo požūriu yra mažai naudojami ar visai nenaudojami vediniams ir dūriniams pasidaryti. Taigi, aptariamasis požymis ir galimybė pagal jį rūšiuoti duomenis svarbūs tiek tvarkant ND duomenis, tiek juos analizuojant ir aiškinantis naujadaros polinkius.

6-ojoje lentelėje matyti, kokio pobūdžio ir koku būdu informacija galėtų būti pateikiama naujažodžių morfeminės sudėties ir morfeminio modelio laukuose.

6 lentelė

Morfeminės naujažodžių sudėties ir morfeminių modelių pavyzdžiai

Naujažodis	Morfeminė sudėtis	Morfeminis modelis*
<i>neužmirštuoliškumas</i>	<u>ne</u> - <u>už</u> - miršt - <i>uol-išk-UM-as</i>	pd ₂ pd ₁ šk ps ₁ ps ₂ PS ₃ gl
<i>antineužmirštuolininkas</i>	<u>ANTI</u> - <u>ne</u> - <u>už</u> - miršt - <i>uol-inink-as</i>	PD ₃ pd ₂ pd ₁ šk ps ₁ ps ₂ gl
<i>nusmauktakaukis, -ė</i>	<u>nu</u> - smauk - <i>t-a-kauk-is</i>	pd ₁ šk ₁ ps ₁ jb šk ₂ gl
<i>trispalvyčgediminstulpis, -ė</i>	tri - spal(v) - vyč - gedimin - stulp -is	(šk ₁ šk ₂) šk ₃ (šk ₄ šk ₅) gl
<i>užužužužpernykštis, -ė</i>	<u>už</u> - <u>už</u> - <u>už</u> - <u>už</u> - <u>už</u> - pern - <i>ykšt-is</i>	PD ₅ PD ₄ PD ₃ pd ₂ pd ₁ šk ps ₁ gl
<i>įsilietuviškėti</i>	<u>į</u> - <u>si</u> - lietuv - <i>išk-ė-ti</i>	PD ₁ SD šk ps ₁ ps ₂ ps ₃

* Santrumpų reikšmės žr. toliau tekste (apie morfeminius modelius).

Morfeminės sudėties lauke būtų pateikiamas morfemomis išskaidytas naujažodis, skirtingų rūšių morfemos (šaknys, priešdėliai, priesagos, galūnės, sangrąžos afiksai, dūrinių jungiamieji balsiai) būtų vaizduojamos skirtingai. Šioje lentelėje priešdėliai pateikiami pabraukti vienu brūkšniu, sangrąžos afiksas – dviem, šaknys – pusjuodžiu, priesagos – pasviruoju šriftais; jungiamieji balsiai ir galūnės rašomi paprastuoju šriftu (sistemos atžvilgiu tai nėra idealu, nes kiekvienai morfemai siektina turėti tik jai vienai skirtą žymėjimą, tačiau pastarąsias morfemas galima skirti ir pagal jų būdingą vietą žodyje – jungiamasis balsis gali eiti tik prieš kitą šaknį, o galūnė – tik žodžio gale, tad vienoda žymėjimo forma neturėtų labai klaidinti). Darybos afiksus tikslinga išskirti iš bendros morfemų sekos, jie galėtų būti pateikiami, pavyzdžiui, didžiosiomis raidėmis ar pan. Šie duomenys galėtų padėti automatiškai formuojant naujažodžių darybos lizdus

ar bent suskaičiuoti tos pačios šaknies naujažodžius, kartkartėmis peržiūrint atnaujintus *Duomenyno* duomenis ir tiriant naujažodžių darybos ryšių dinamiką (apie tokius tyrimus žr. II.2.1 skyriuje).

Morfeminiai modeliai gali būti pateikiami įvairiai. Lentelėje rodomas vienas iš būdų – morfemos žymimos tam tikromis santrumpomis: pd – priešdėlis, šk – šaknis, ps – priesaga, gl – galūnė, sd – sangrąžos dalelytė, jb – jungiamasis balsis⁶⁸. Tos pačios rūšies morfemos numeruojamos skaičiuojant nuo darybiškai su jomis susijusios šaknies, priešdėliai skaičiuojami jų pridėjimo eilės tvarka, t. y. kryptimi nuo šaknies į kairę. Tikslesnis ir informatyvesnis numeravimas būtų vienareikšmiškai pažymint kiekvieną morfemą pagal jos darybinius ryšius ir struktūrinę vietą žodyje, t. y. ne tik nurodant, kad, pavyzdžiui, priesaga yra pirma, bet ir tai, kad ji priklauso antrai šakniai ir todėl jos indeksas nesutampa su pirmos priesagos, bet priklausančios pirmai šakniai, indeksu (plg. naujadaro *megztaberetininkai* morfeminio modelio žymėjimo variantus 2 pav.).

2 paveikslas

Morfeminio modelio žymėjimo variantai

	<i>megz</i>	<i>t</i>	<i>a</i>	<i>beret</i>	<i>inink</i>	<i>ai</i>
I variantas	šk ₁	ps ₁	jb	šk ₂	PS ₁	gl
II variantas	šk ₁	ps _{1.1}	jb	šk ₂	PS _{2.1}	gl

Antrojo varianto pasirinkimas suteiktų įvairesnės ir visapusiškesnės duomenų paieškos ir analizės galimybių. Darybos afiksas vienaip ar kitaip numeruojant būtų žymimas indeksu didžiosiomis raidėmis. Pamatinių dūrinių šaknys būtų suskliaustos. Žymėjimas galėtų būti ir kitoks, galbūt grafinis, įprastas mokant žodžių darybos mokyklose, būtų patogesnis ir raiškesnis, plg. 3 ir 4 pav. iš *Moksleivio žinyno* (1998: 30–31). Šie paveikslai čia pasitelkiami tik grafiniam morfemų žymėjimui pailiustruoti, kritiškai nevertinant pačių morfemų apibrėžčių (4 pav.), kurios, natūralu, yra supaprastintos atsižvelgiant į leidinio paskirtį.

⁶⁸ Dažnai tokiuose modeliuose vartojamos šaknies ir kt. morfemų anglišų pavadinimų santrumpos (Rimkutė ir kt. 2011, 2016), tačiau, turint galvoje, kad *Duomenynas* gali būti naudojamas mokyklose, mokant morfemikos ir žodžių darybos, santrumpos jame vartotinos lietuviškos.

3 paveikslas

Žodžio sudėties nagrinėjimo sutartiniai ženklai:
šaknis		intarpas
galūnė		sangražos dalelytė
priešdėlis		jungiamasis balsis
priesaga		kamienas

4 paveikslas

Lietuvių kalbos morfemos

Šaknis – pagrindinė žodžių dalis, pasikartojanti to paties žodžio formose ir giminiškuose žodžiuose (*ŋamas, ŋamo...; ŋamelis, paŋamė, ŋaminis*).

Galūnė – žodžio pabaigos dalis, kintanti priklausomai nuo kitų žodžių (*ša k[ā] šak[os]...; j[ī], j[os]...; bėg[u] bėg[i]..*).

Priešdėlis – žodžio dalis prieš šaknį (*p[ā]mokymas, ap[ų]šviesis, už[š]okti*).

Priesaga – žodžio dalis, kuri eina tarp šaknies ir galūnės (*kirp[ų]kl[ā], mok[ų]t[ų]oj[as]*).

Intarpas – žodžio dalis, įsiterpusi į šaknį (*ra[ū]da: rado; li[m]pa: lipa*).

Sangražos dalelytė – žodžio dalis, įsiterpusi tarp priešdėlio ir šaknies arba einanti po galūnės (*ap si juokė, prausimas is*).

Kamienas – žodžio dalis be galūnės (*draugystė, nuvažiuodavome*).

Pastarųjų dviejų laukų informacija suteiktą galimybę verifikuoti kai kuriuos tradicinės žodžių darybos teiginius, kad ir šiuos:

„Daugeliui lietuvių kalbos žodžių darybos tipų labai būdinga tendencija remtis paprastaisiais (darybiškai bei morfemiškai neskaidomais) ar bent ne tokiais sudėtingais pamatiniais kamienais. Juo žodžio kamienas sudėtingesnis, tuo paprastai menkesnės jo darybos išgalės. Jei vis dėlto pasirenkamas skaidomą kamieną turintis pamatinis žodis, dėl minėtos tendencijos tam tikrais atvejais pamatiniu kamieniu eina ne visas toks kamienas, o tik jo pagrindinė dalis, liekanti pašalinus afiksą (retkarčiais – net daugiau afiksų iš karto)“ (Urbutis 2009: 234–235); „[...] bendroji tendencija remtis kuo paprastesniais pamatiniais

kamienais daugelyje deverbalinės darybos tipų pasireiškia tuo, kad palyginti nedaug tėra ar net visai nėra žinoma darinių iš prefiksinių veiksmažodžių“ (Urbutis 2009: 240).

Akivaizdu, kad tokie naujadarai kaip *bendragyventinis*, *-ė*, *gauruotažnyplis*, *-ė*, *išplautsmegenis*, *-ė*, *įvairiplotmis*, *-ė*, *medžioklėtyra*, *miaujienušis* ‘kačių priežiūrai skirtas naujienušis’, *nuolaidynmetis* ‘prekybos nuolaidų metas’, *paminklokūra*, *pusgimtadienis* ir kt. pagrįstai leidžia daryti prielaidą, kad minėtos tendencijos nebėra „labai būdingos“ ir bendros. Be abejo, jei pasirodytų, kad tą laisvėjimą liudija tik nedidelė grupė okazinių darinių, tai būtų tik okazinės darybos specifikos patvirtinimas, o ne naujo darybos polinkio pagrindimas. Įsitikinti, kad sudėtingesni pamatiniai kamieniai būdingi ne vien pavieniams, autoriniams, neįprastiems naujažodžiams ir kad jų yra pakankamai, leistų statistiniai duomenys, kuriuos gauti padėtų ir minėtas indeksavimas. Daugiau apie naujadarų pamatinio kamieno struktūros pokyčius ir su tuo susijusius naujadaros polinkius žr. II.1.1 skyrių.

3.2. Duomenų indeksavimas

Kai kuriais kitais aspektais naujažodžiai galėtų būti žymimi įvairiais indeksais. Paskui jau indeksuoti naujažodžiai pagal konkrečius indeksus ir jų derinius galėtų būti grupuojami, lyginami ir analizuojami. Naudojant indeksus ND duomenis būtų galima surūšiuoti kitais pjūviais, negu buvo numatyta kuriant pirminę duomenų bazės struktūrą. Atsirastų galimybė derinti paieškos kryptis, siaurinti paiešką ir pan. Svarbu sukurti gerą – išsamią, lanksčią, patogią naudoti, pildyti ir koreguoti – indeksų sistemą.

Atskirame indeksų lauke įvairiais indeksais galėtų būti žymima:

- darybos pamato pakitimai,
- okazinė daryba,
- netipinė daryba,
- alternatyvi daryba (paraleliniai pamatiniai žodžiai),
- analoginė daryba,
- semantinė daryba,
- skolinių adaptavimas,
- neaiški daryba,
- neaiški morfeminė skaida.

Darybos pamato pakitimai teoriškai (Urbutis 2009: 231–248, 263–279; Barauskaitė 1985: 21–25) galėtų būti šie:

- pamatinio kamieno priešdėlio kaita, pavyzdžiui: *sqšvelnis* (: *sušvelninti*);
- pamatinio kamieno priesagos praleidimas, pavyzdžiui: *apkalta* (: *apkaltinti*), *skolyba* (: *skolintis*);
- sangrąžos afikso praleidimas, pavyzdžiui: *sąspietis* (: *susispiesti*), *skolyba* (: *skolintis*);
- šaknies balsių kaita, pavyzdžiui: *skrajutė* (: *skrieti*), *vargospūdis* (: *vargas* + *spaudė*);
- šaknies priebalsių kaita, pavyzdžiui: *mamyčiukas*, *-ė* (: *mamytė*);
- metatonija (kirčių, priegaidžių kaita).

Taip pat minėtini su nereguliariais formos pakitimais susiję reiškiniai:

- morfemų sankloda (morfonologinis mazgas), pavyzdžiui: *trispalvųčgedimin-stulpis*, *-ė* ‘kuris brangina lietuviškumo simbolius – trispalvę, Vytį ir Gedimino stulpus’ (: *trispalvė* + *Vytis* + *Gedimino stulpai*); dar plg. ne naujažodį *rusvas* (: *rud-as* + *-svas*);
- kontaminacija, pavyzdžiui: *vėminutyvas* ‘vemti verčiantis deminutyvas (mažybinis maloninis žodis)’ (< *vemti* (*vėmė*) + *deminutyvas*), *barbaliausė* ‘barbarams gąsdinti padaryta kaliausė’ (< *barbarai* + *kaliausė*), *navakaras* ‘poeto Kęstučio Navako vakaras’ (< *Navakas* + *vakaras*), *trumpasakaitė* ‘trumpa pasaka’ (< *trumpa* *pasakaitė*); daugiau žr. II.1.3 skyrių.

Darybos pamato pakitimai, kaip matyti, gali būti įvairių rūšių. Pradžioje juos būtų galima žymėti vienu indeksu, pagal kurį išsirinkus visus naujažodžius, turinčius pakitusį darybos pamatą, būtų matyti, ar reikia juos klasifikuoti smulkiau. Prireikus turėtų būti galimybė vartoti išvestinius indeksus, t. y. reikėtų iš anksto apgalvoti jų sistemą, kad vienos rūšies, šiuo atveju – darybos pamato pakitimus žymintys, indeksai derėtų tarpusavyje ir aiškiai skirtųsi nuo kitokias problemas žyminčių.

Okazinė daryba. Okaziniais vadinami „neįprasti kalbėjimo žodžiai, dažnai tyčia pasidaryti tik tai progai, tam tikrame kontekste“ (Urbutis 2009: 322), be kurio būtų nesuprantami. Nenuostabu, kad *Duomenyje* jų galima rasti tarp naujažodžių, pažymėtų ypatingais požymiais „pavienis“ arba (ir) „autorinis“. Tačiau okaziniai dariniai išsiskiria tuo, kad yra daugiau ar mažiau nutolę nuo darybos sistemos, jie arba neatitinka darybos tipų reikalavimų, arba tipai, pagal kuriuos jie padaryti, yra neproduktyvūs (Urbutis

2009: 322–322). O pagal minėtus požymius išsirinkus naujažodžius, sudarytame sąrašė matyti ir visiškai tipišku, net potencinių darinių (kurie yra okazinių priešingybė, nes yra iš anksto sistemos numatyti). Tokie yra, pavyzdžiui, Vytauto Landsbergio naujadaras *dalykla* ‘vieta, kur kas nors dalijama’, Artūro Zuoko – *draika* ‘padrikas ploto plėtimasis’ (: *driekti*, *draikyti*), Rūtos Vainienės – *pasmerkis* ‘pasmerkimas’, priklausantys atitinkamai vietų pavadinimų ir veiksmų pavadinimų darybos kategorijoms. Arba dūriniai *pypliotyra* ‘vaiko (pyplio) raidos tyrinėjimas’ (aut. Jūratė Jadkonytė-Petraitienė) ir *veidotyra* (aut. Liuda Petkevičiūtė). Pastarasis *Duomenyje* apibrėžtas kaip ‘sugebėjimas nustatyti žmogaus psichikos ypatumus pagal veido bruožus’, o viename iš iliustracinių vartosenos pavyzdžių paaiškintas visiškai analogiškai taip pat padarytiems mokslo šakų pavadinimams – ‘veidotyra yra mokslas apie veido tyrinėjimą’ (kituose tekstuose ji vadinama pseudomokslu, bet žodžių darybos atžvilgiu tai nėra taip svarbu). Tokie žodžiai yra suprantami ir be pradinio konteksto. Taigi, ne visi naujadarai, *Duomenyje* turintys požymius „pavienis“ arba (ir) „autorinis“, yra okaziniai. Pastaruosius būtų galima papildomai žymėti okazinę darybą reiškiančiu indeksu ir tai padėtų rūpimu aspektu sutelkti preliminarai jau apdorotus, bet darybiškai nenagrinėtus duomenis.

Apie okazinius darinius dar žr. II.1.2.1 skyrių.

Netipinės darybos atvejams reikėtų kito indekso, nes, viena vertus, ši sąvoka yra platesnė už okazinių darinių sąvoką, kitą vertus, ji neapima tipišku (neproduktyviais darybos tipais besiremiančių) okazinių darinių. Šios sąvokos yra susikryžiuojančios (Urbutis 2009: 327). Vadinasi, *Duomenyje* bus naujadarų, kurie yra ir okaziniai, ir netipiški. Jie turėtų būti žymimi dviem indeksais, pagal kuriuos atitinkamai (priklausomai nuo naujažodžių tyrėjo poreikių) turėtų būti rūšiuojami arba su okaziniais, arba su netipinės darybos naujadarais, arba pagal abu indeksus būtų galima išsirinkti netipiškai padarytų okazionalizmų sąrašą. Štai keletas ryškesnių *Duomenyje* fiksuotų netipinės darybos pavyzdžių.

Būdvardis *užužužužpernykštis*, *-ė* ‘gerokai seniau negu užpernai pagamintas, atsiradęs, buvęs’ turi penkis vienodus priešdėlius, bet vargu, ar jie atsirado palaipsniui, po vieną, keliomis darybos pakopomis. LKŽe pateikia *užžpernykštis*, *-ė* ‘užžpernai buvęs, vykęs’: *Matyt, šituos kailinius vilkėjo ne tik nedorėlis pernykštis piemu, bet ir užpernykštis, ir gal dar užžpernykštis* J. Balt. Taigi, jei *Duomenyje* fiksuotas naujažodis būtų buvęs daromas nuosekliai, jam atsirasti būtų reikėję bent trijų pakopų – *užužužužpernykštis*, *-ė* : *užužužužpernykštis*, *-ė* : *užužužpernykštis*, *-ė* : *užužpernykštis*, *-ė*. Nors LKŽe nepateikia, bet interneto vartoseną rodo ir keletą (atitinkamai keturis ir vieną) vartosenos pavyzdžių

su trimis ir keturiais priešdėliais už-: *Kiek aš tau kartų galiu kartoti: tavo „vardai“, „vertinimai“, pravardžiovimai man svarbūs lygiai tiek pat, kiek užužužpernykštis sniegas.*⁶⁹ • *Kremliaus subinlaižių „nuomonė“, pravardės ar kitokios įžvalgos man svarbios lygiai tiek pat, kiek užužužužpernykštis sniegas.*⁷⁰ Tačiau vargu, ar *Duomeny*ne fiksuotas naujažodis darytas nuosekliai. Sprendžiant iš apibrėžties, rodančios, kad šio būdvardžio semantikoje yra neapibrėžto, o ne tikslaus laiko sema, taip pat turint galvoje jo funkcinį stilių (laisvasis) ir ekspresinį atspalvį (juokaujamas), greičiausiai užužužužužpernykštis, -ė padarytas iškart pridėdant kelis vienodus priešdėlius, galbūt prie vieną tokį jau turinčio būdvardžio užpernykštis, -ė ar du priešdėlius turinčio užužpernykštis, -ė. Šie galimi pamatiniai būdvardžiai yra kur kas dažniau vartojami nei minėtieji tris ir keturis priešdėlius už- turintys būdvardžiai.

To paties funkcinio stiliaus ir to paties ekspresinio atspalvio okazionalizmas *gražulesnis*, -ė ‘panašus į Gražulį (turimas galvoje Lietuvos Respublikos Seimo narys Petras Gražulis)’ su kaitybine (aukštesniojo laipsnio) priesaga yra padarytas iš (tikrinio) daiktavardžio. Tokia daryba reta, bet ne vienietinė (plg. už *tave mamesnė*⁷¹ • *abu yra tėvai, nei vienas nėra labiau „tėvesnis“*⁷²). Kitas pavyzdys iš interneto – *pasitabaluos Balinskas ir taps eiliniu seimo nariu, bus du Gražuliai, galės rungtyniausti kuris Gražulesnis*⁷³ – taip pat rodo, kad darantis tokius aukštesniojo laipsnio būdvardžius yra svarbi priesagos suteikiama laipsniavimo, lyginimo sema.

Nenutaijotizmas ‘reiškinys, kai, neturint tvirtos nuomonės, vienu kartu tas pats dalykas ir paneigiamas, ir jam pritariama’, priesagos -izmas vedinys, yra netipiškas dviem aspektais – pirma, remiasi ne vienu žodžiu, o visu posakiu *ne, nu tai jo*, ir, antra, prieš priesagą įterpiamas priebalsis -t- (galbūt pagal daugybės žodžių, kurie priesagą -izmas turi prisegtą prie kamieno, besibaigiančio šiuo priebalsiu, analogiją, plg.: *idiotizmas, lunatizmas, nepotizmas, neurotizmas, patriotizmas, pragmatizmas* ir t. t.).

⁶⁹ Prieiga internete: <http://www.lrytas.lt/?id=14300002071429184091&order=3&view=6&p=13> [žiūrėta 2015-08-30].

⁷⁰ Prieiga internete: <http://www.lrytas.lt/?id=14256716861424829181&order=3&view=6&p=4> [žiūrėta 2015-08-30].

⁷¹ Prieiga internete: <http://ask.fm/littledaisy> [žiūrėta 2015-08-31].

⁷² Prieiga internete: http://www.prisimink.lt/lt/diskusijos.forum_zinutes/100317.2?sev=page [žiūrėta 2015-08-31].

⁷³ Prieiga internete: <http://www.tv3.lt/komentarai/buve-bendrazygiai-a-valinskui-verzia-kilpa-rengiama-interpelacija/2427552073/naujausi-virsuje> [žiūrėta 2015-08-31].

Vytauto Landsbergio naujadaras *išvirkštėnai* ‘viską darantys ir aiškinantys atvirkščiai (apie rusų propagandininkus)’, sukurtas su priesaga, būdinga asmenų pavadinimams pagal kilimo ar gyvenamąją vietą, tačiau tiek formos, tiek reikšmės atžvilgiu šiai darybos kategorijai nepriklauso, nes remiasi ne daiktavardžiu, o būdvardžiu ar prieveiksmiu *išvirkščias*, *-ia* / *išvirkščiai*, ir pamatinis žodis nereiškia vietos.

Alternatyvia daryba čia sąlygiškai vadinami tokie atvejai, kai sudėtinga viena-reikšmiškai nurodyti vieną naujažodžio darybos pamatą, vienodai įtikimos atrodo kelios darybos opozicijos. Pavyzdžiui, būdvardžio *apybliūškis* ‘kiek subliūškęs’⁷⁴ darybą galima aiškinti alternatyviai, net trejopai. Tai galėtų būti arba priešdėlinis būdvardžio *bliūškus*, *-i* (DLKG 2006: 224), arba priešdėlinis veiksmažodžio *bliūkšti* (LKG 1965: 591; DLKG 2006: 224), arba galūninis veiksmažodžio *apibliūkšti* (DLKG 2006: 225) vedinys. Išlygos būtų tokios, kad nei LKŽe, nei DŽ_{7e} nepateikia būdvardžio *bliūškus*, *-i*, nėra šiuose žodynuose fiksuota (nors ją nesunku įsivaizduoti) ir tokia veiksmažodžio *apibliūkšti* reikšmė, kuria galėtų remtis nagrinėjamas būdvardis (tėra *apibliūkšti* ‘kiek suslysti’: *Į vasarą visų veidai apibliūkšta*). Vis dėlto internetinė vartoseną rodo, kad būdvardis *bliūškus*, *-i* egzistuoja, štai keletas pavyzdžių: *Tarsi **bliūški** svajonė*.⁷⁵ • *Tas laikinumas toks **bliūškus** dalykas. Dabar lengva pasiekti nesvarumo būseną, o išnykimą dar lengviau*.⁷⁶ • *Šaukštas nudarda per virtuvę, iš paskos nurieda svogūnas. Užtat pomidoras, pernokęs ir, šiaip ar taip, per **bliūškus** kautis, tēkšteli, sultys, minkštimas ir sėklos ištrykšta ant raudonų ir baltų linoleumo plytelių*.⁷⁷

Taigi, naujažodis *apybliūškis*, *-ė* tarsi ir galėtų būti laikomas priešdėliniu būdvardžio *bliūškus*, *-i* ‘galintis subliūkšti, lengvai, greitai bliūkstantis, subliūškęs’ vediniu. Tokių būdvardžių daromasi įprasčiau ir yra daugiau nei tik kartais pasidaromų veiksmažodinių priešdėlio *apy-* vedinių. Tačiau pagal darybos reikšmę naujažodis *apybliūškis*, *-ė*, matyt,

⁷⁴ Pavienis Zitos Čepaitės naujadaras, *Duomenyne* pateikiamas su vartosenos pavyzdžiu iš jos knygos *Emigrantės dienoraštis: Tas visame pasaulyje atpažįstamas prabangios prestižinės Londono parduotuvės maišelis galėjo puikiausiai tilpti **apybliūškėje** kuprinėje, tačiau privalėjo būti laikomas viešai kaip neginčijamas sėkmės simbolis ir statuso ženklas*.

⁷⁵ Prieiga internete: <http://neformate.blogas.lt/kazkas-narse-po-mano-smegenine-kurdamas-ji-ir-kelia-vo-i-mano-sapna-grazus-prisiminimas-isliks-ilgam-neformate-dziaugiasi-467.html> [pavartota 2011 m., žiūrėta 2015-06-16].

⁷⁶ Prieiga internete: <http://uzciauptosmarginalijos.blogspot.com/2010/03/sveika.html> [pavartota 2011 m., žiūrėta 2015-06-16].

⁷⁷ Prieiga internete: http://www.knyguklubas.lt/out/1/html/0/dyn_images/0/cdb_Sokoladinis-pabegimas_fl.pdf [žiūrėta 2015-06-16].

labiau sietinas ne su būdvardiniais, reiškiančiais „ne visai pilną, daugiau negu vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį“ (DLKG 2006: 224), o su veiksmožodiniais, žyminčiais „ne visai pilną iš veiksmo kylančios ypatybės kiekį“ (DLKG 2006: 224), vediniais. Todėl *apybliūškis*, *-ė* gali būti laikomas alternatyvios darybos naujažodžiu.

Semantinė daryba. Indeksavimas taip pat padėtų darybos tyrimo reikmėms perklasifikuoti kai kuriuos duomenis. Naujas reikšmės įgiję ir atgiję žodžiai *Duomenyne* identifikuojami formaliuoju – fiksavimo trijuose atraminiuose šaltiniuose – būdu. Logiškai svarstant, semantiniai naujadarai ir atgijusios vartosenos jau fiksuotieji žodžiai neturėtų būti naujosios žodžių darybos tyrimo objektas. Tačiau nauja žodžio reikšmė gali atsirasti ne tik semantinės raidos keliu, o atgyti žodis irgi gali ne visai toks, koks kažkada buvo fiksuotas. Taigi, tarp šių grupių naujažodžių *Duomenyne* yra ir naujos darybos atvejų, kurie suindeksavus galėtų būti išrinkti ir tiriami atsiribojant nuo nedarybinių reiškinių, tarkim, tokių kaip I.1.3 skyriuje aptartieji *atgrasa* ‘atgrasymas (atbaidymas); atgrasymo priemonių visuma’ ar *išvarža* ‘didžiulis Saulės plazmos išsiveržimas’.

Skolinių adaptavimas. Adaptuoti skoliniai turi lietuviškų morfemų, kurios yra ne jų darybos afiksai, o tik adaptavimo lietuvių kalboje priemonės. Nuodugniau dar netyrus matyti, kad tokių bus nemaža dalis būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* ar galūne *-us*, *-i*, vienas kitas su priesaga *-iškas*, *-a*, su kuriomis tradiciškai adaptuojami svetimų kalbų būdvardžiai, plg.: naujuosius *bioninis*, *-ė* ‘imituojantis biologines sistemas’ (plg. anglų k. *bionic*), *sinefiliškas*, *-a* ‘būdingas sinefilui’ (plg. anglų k. *cinophilic*), *glokalus*, *-i* ‘derinantis globalų mąstymą ir veikimą, atsižvelgiant į vietos sąlygas’ (plg. anglų k. *glocal* < *global* + *local*) ir jau seniau pasiskolintus *tautosilabinis*, *-ė*, *taktiškas*, *-a*, *unikalus*, *-i*. Specialus indeksas leistų tokius skolinius atskirti nuo atitinkamų priesagų (*-inis*, *-ė*, *-iškas*, *-ė*) ar galūnės (*-us*, *-i*) vedinių.

3.3. Ryškėjančios duomenų klasifikavimo problemos

Remiantis ne vien tradicinės, iš esmės dar XX a. viduryje akademinėje gramatikoje aprašytos lietuvių kalbos žodžių darybos postulatais⁷⁸, bet atsižvelgiant ir į vėlesnius

⁷⁸ Vėlesnėje *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*, visuose jos leidimuose, sutrumpintai, neličiant tar-
mėms būdingų dalykų, iš tikrųjų pakartoti Vinco Urbučio, Adelės Valeckienės rengti daiktavardžių,
būdvardžių darybos aprašai, iš esmės naujai Evaldos Jakaitienės aprašyta tik veiksmožodžių daryba.

šios srities specialistų (Aldonos Paulauskienės (1994, 2007), Antano Smetonos (2005) ir kt.) tyrimus akivaizdu, kad dariniai ir jų ryšiai, pagrindiniai žodžių darybos būdai gali būti suprantami, vertinami ir klasifikuojami nevienodai. Kokių teorinių principų laikytis, klasifikuojant *Naujažodžių duomenyno* naujadarus? Ar gali būti taip, kad, laikantis vieno teorinių postulatų ir klasifikuojant pagal juos, kaupiami duomenys ima nepasiduoti tai klasifikacijai, vis daugiau lieka neaiškių atvejų, kurių negalima priskirti nė vienai išskirtai grupei arba jie lyg ir tiktų kelioms iš karto? Ar tokiu atveju, nustačius, kad viena klasifikacija netinkama, galima duomenis perklasifikuoti pagal kitą? Ar tam užtektų tik pakeisti indeksus, ar atsirastų struktūrinių duomenų bazės problemų (nenumatytų laukų ir pan.)? Pavyzdžiui, ar *bežidinis*, *-ė*, *pošaltkaris*, *posqjūdinis*, *-ė* yra 1) mišrieji dariniai, pasidaryti iš karto pridedant du afiksus – priešdėlį ir galūnę (*be-* + *židinys* + *-is*, *-ė*), priešdėlį ir priesagą (*po-* + *Sqjūdis* + *-inis*, *-ė*) arba suduriant ir pridedant priešdėlį (*po-* + *šaltas* + *karas*), ar 2) galūnės ir priesagos vediniai iš žodžių junginio (*be židinio* + *-is*, *-ė*; *po šaltojo karo* + *-is*, *po Sqjūdžio* + *-inis*, *-ė*). Skirtumas principinis – ar žodžio daryboje iš karto reiškiasi du skirtingi darybos būdai (Urbutis 2009: 340), ar vis dėlto darybos būdas vienas, bet darybos pamatas yra ne žodis, o žodžių junginys ar prielinksninė konstrukcija. Kitas pavyzdys – naujadaras *sočiapilvis* ‘kuris gerai pavalgęs (sočiu pilvu)’. Tradiciškai jis aiškintinas kaip atsiradęs sudūrus būdvardį *sotus*, *-i* ir daiktavardį *pilvas* (plg.: DLKG 2006: 229–230; LKG 1965: 596–597), bet galbūt čia rodytų, kad darybos pamatu galima laikyti žodžių junginį *sočiu pilvu*? Tokiu atveju naująją būdvardį reikėtų laikyti ne dūriniu, o galūnės vediniu. Nebūtų ir atitinkamu indeksu žymėtino darybos pamato pakitimo (*t* → *č*).

3.4. Indeksavimas pagal morfemų kilmę ir jo teikiamos tyrimų galimybės

3.4.1. Naujažodžių morfemikos indigenumo tyrimas

Turint galvoje, kad naujažodžiai tirtini ir morfeminiu požiūriu, bei siekiant smulkiau suklasifikuoti minėto *naujai skolintos šaknies* tipo žodžius, 2017–2018 m. kartu su doktorante Agne Aleksaite buvo atliktas bandomasis naujažodžių indigenumo⁷⁹ tyrimas⁸⁰. Siekiant įvertinti morfeminį *Duomenyno* naujažodžių indigenumą, buvo išanalizuota

⁷⁹ Indigenus, *-i* – savos kilmės, ne svetimas, ne skolintas.

⁸⁰ Jo rezultatai pristatyti tarptautinėje mokslinėje konferencijoje Rygoje ir straipsnyje „Naujoji lietuvių kalbos leksika – sava ir svėtima“ (Aleksaitė, Murmulaitytė 2018).

3 525-ių leksikos vienetų, skolinių ir darinių, morfeminė skaida ir morfemų kilmė. 2017 m. liepos mėn. *Duomenyne* buvo 4 098 leksikografiškai aprašyti nauji kalbos vienetai. Darybiškai ir (ar) morfemiškai nagrinėtinų neologizmų buvo maždaug 89 proc. – tai savakilmiai naujadarai ir mišrios sandaros dariniai (hibridai)⁸¹, jie ir sudarė pagrindinį tyrimo objektą.

7 lentelė

Naujažodžių indeksavimas pagal morfemų kilmę

Naujažodžių morfemos	Indeksai	Pavyzdžiai
Visos lietuviškos	L	<i>karulis, krivė, plaukuosena, protmūšis</i>
Visos skolintos (išskyrus galūnę ⁸²)	S	<i>felinologija, kobido, okupendumas</i>
Mišrios (hibridinės)	H	<i>paguglinti, paneuropietiškumas, žalfanis, -ė</i>
Abejotini atvejai	L?	<i>subumčikinti, babatukas;</i>
	S?	<i>eksas, -ė, delfinizmas;</i>
	H?	<i>alitas, baudžiakas, klikt</i>

Duomenyno naujažodžiai pirmiausia buvo suskirstyti pagal morfemų kilmę: į turinčius tik savas, tik skolintas (išskyrus galūnę, kuri skolinantis yra adaptacinė), mišrias

⁸¹ Norint atsiriboti nuo daugiaprasmės *hibrido* sąvokos (plačiau žr. Keinys 1984: 113–125), vartojami keli naujažodžio sandaros mišrumą ir darybos aplinkybes nusakantys terminai. *Morfeminis hibridas* – žodis, turintis savų ir skolintų morfemų (plg. Keinys 1984: 115), pavyzdžiui, *feisbukėnas, -ė* ‘socialinio tinklo *feisbuko* naudotojas’ (plg. anglų k. *Facebook*). *Adaptacinis hibridas* – tai toks kalbos vienetas, kurio kalbos donorės darybinė priesaga pakeičiama kalbos recipientės priesaga, o kalboje recipientėje nėra fiksuotas potencialus darybos pamatas (plg. Pakerys 2016: 264; dėl darybinio hibridų skaidumo plg. Smetonienė 2016: 73). Kitaip tariant, *adaptaciniai hibridai* – tai skoliniai, lietuvišką priesagą įgiję pritaikant juos prie lietuvių kalbos morfologinės (kaitymo) sistemos, o ne kaip darybos formantą, pavyzdžiui, *multifokalinis, -ė* ‘(optikoje) turintis kelis židinius’ (plg. anglų k. *multifocal*). *Darybiniai hibridai* – dariniai, kurių vienas iš sudaromųjų sandų (darybos pamatas arba darybos formantas) yra savas, o kitas – skolintas, pavyzdžiui, *dekupažininkas, -ė* ‘kas užsiima dekupažu’ (: *dekupažas*, plg. prancūzų k. *decoupage*). Darybiniai hibridai yra žodžių darybos rezultatas, o adaptaciniai susiję su žodžių skolinimusi. Morfeminių hibridų terminas vartojamas kalbant apie žodžius ne jų darybos ar skolinimosi (t. y. atsiradimo kalboje), o morfeminės sandaros aspektu. Tam tikra prasme ši sąvoka apima kitas dvi minėtąsias.

⁸² Visos žodžio morfemos gali būti svetimos tik nekaitomų skolinių atveju, tokių yra labai nedidelė dalis (pavyzdžiui: *aka, auč, bri, fugu, imho, indi, kazu, mačo* ir kt.). Kaitomi skoliniai turi būti pritaikomi prie lietuvių kalbos kaitbos (linksniavimo, asmenavimo) sistemų, taigi adaptuojant įgyja lietuviškas galūnes. Todėl indeksuojant naujažodžius pagal morfemų kilmę galūnei padaryta ši išlyga. Adaptuojant įgyjamos priesagos (būdvardžių *-inis, -ė, -iškas, -a* ar veiksmažodžių *-uoti, -inti*) ir jas turintys naujažodžiai nagrinėtini kitame tyrimo etape, taigi tokie atvejai būtų indeksuojami papildomai.

morfemas ir morfemų kilmės požiūriu abejotinus atvejus. Tam naudoti atitinkami indeksai (žr. 7-ąją lentelę). Vėliau pagal minėtus indeksus atitinkamai surūšiuojamus naujažodžius, kiekviena grupė nagrinėta atskirai, joje aktualius dalykus (darybos, skolinimosi, vertimo, adaptacijos ir kt.) žymint kitais indeksais⁸³.

3.4.2. Naujažodžiai morfemų indigenumo atžvilgiu

Morfeminė naujažodžių analizė ir morfemų kilmės tyrimas parodė, kad *Duomenyje* daugiausia fiksuota naujažodžių, turinčių tik indigenias morfemas – 39 proc. (žr. 8-ąją lentelę), pavyzdžiui: *drėkiklis* ‘priemonė ar medžiaga plaukams, odai drėkinti’, *duoniukas* ‘be riebalų keptas, džiovintas ar spaudžiant pagamintas sausas, paprastai traškus, paplotėlis iš miltų ir vandens’, *gelminti* ‘gilinti, suteikti gelmės’, *išlaiduolis*, *-ė* ‘kas išlaidauja’ ir kt. Plg. 1991–1996 m. laikotarpio naujojoje lietuvių kalbos leksikoje, periodikos tekstyno duomenimis, savųjų darinių rasta tik 23 proc. (Mikelionienė 2000s: 9).

8 lentelė

Naujažodžiai pagal morfemų kilmę (palyginamoji statistika)

Naujažodžių morfemos	Naujažodžių skaičius (proc.)	
	<i>Naujažodžių duomenyje</i> 2017	<i>Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne</i> (periodika) 1991–1996
Lietuviškos	39	23
Skolintos	36	59
Mišrios	24	18
Neaiškūs atvejai	1	–
Iš viso	100	100

Beveik tiek pat (36 proc.) buvo vien svetimas morfemas turinčių žodžių, daugiausia tai – adaptuoti ar neadaptuoti skoliniai, pavyzdžiui: *auč* (anglų k. *ouch*) *ntk.* ‘jaustukas

⁸³ Pavyzdžiui, atskiros indeksų priemonės norint atskirti lietuviškos darybos kontaminacinius darinius nuo skolintų (daugiau apie kontaminantus žr. II.1.3 skyrių). Pagal jį išsiaiškinta, kad *Duomenyje* tokie žodžiai sudaro apie 35 proc. visų kontaminacinių darinių (pavyzdžiui: *irba*, *verktinis*, *klaikraštis*), dar apie 5 proc. greičiausiai yra vertiniai (pavyzdžiui: *darbostogos*, *dovanomika*, *graikoholikas*, *-ė*, *kaimobilis*, *labraliūtas*, *laisvanomika*, *mokomatas*, *robošuo*). Taip pat tapo akivaizdu, kad vertiniai apskritai sudaro nemažą dalį *Duomenyje* fiksuotų naujažodžių, todėl juos (kaip ir netipinės darybos žodžius, analoginius darinius ir kt.) irgi reikia suindeksuoti, atskirai išsirinkti ir ištirti.

ūmiam skausmui ar apmaudui reikšti’, *chačiapuris* (kartvelų; anglų k. perraša *chachapuri*, *khachapuri*, rusų k. perraša *xachanypu*) ‘gruziniškas patiekalas – paplotis su sūriu, mėsa ar žuvimi’, *fugu* (japonų; anglų k. perraša *fugu*) ‘labai nuodinga žuvis; delikatesinis patiekalas Japonijoje, ruošiamas iš šios žuvies pašalinus nuodingas dalis’; *gi* (hindi; anglų k. perraša *ghi*, *ghee*) ‘indiškas lydytas sviestas’, *jupis* (anglų k. *yuppie*) ‘jaunas, išsilavinęs ir gerai uždirbantis didmiesčio gyventojas’, *kalanetika* (anglų k. *callanetics*) ‘gimnastika, derinanti baleto ir jogos elementus’, *kesadilija* (ispanų k. *quesadilla*) ‘meksikietiškas patiekalas – perlenkta per pusę ir su sūrio įdaru apkepta tortilija’, *maskarponė* (italų k. *mascarpone*) ‘itališkas riebus purus tepamas varškės sūris’ ir kt. Plg. 1991–1996 m. skoliniai sudarė net 59 proc. visos naujosios rašytinės lietuvių kalbos (periodikos) leksikos (Mikelionienė 2000s: 9), tuomet buvo padaryt išvada – „taigi šiuo metu labiau linkstama skolintis, o ne kurti naujadarus“ (Mikelionienė 2000: 145).

Šią grupę tyrinėjant darybiniu aspektu, paaiškėjo, kad iš naujažodžių, kurių visos morfemos yra svetimos, išsiskiria negausi grupelė (keliasdešimt darinių ir vertinių, kai kurie abejotini) lietuviškos darybos, t. y. iš skolintų morfemų akivaizdžiai lietuvių kalbos dirvoje pasidarytų, žodžių, pavyzdžiui: *akropolizacija* ‘laisvalaikio leidimas dideliuose prekybcentriuose (Vilniaus „Akropolyje“ ir pan.)’, *hiperlituanistas*, *-ė* (graikų k. *hyper-* ‘viršum, per’ + *lituanistas*) ‘kraštutinių pažiūrų lituanistas, perdėtai ginantis lietuvių kalbą’, *kalafiorgeitas* (*kalafioras* + *-geitas*, plg. anglų k. *-gate* < *Watergate*) ‘juok. skandalas, kurį Lietuvoje žmonės sukėlė dėl itin išaugusių kainų; jo pradžia buvo vieno piliečio pasipiktinimas žiedinių kopūstų kaina (už galvą – 3,49 Eur)’, *sakurozė* ‘sakurų psichozė – masiškas fotografavimasis prie žydinčių sakurų (ypač Lietuvos didmiesčiuose)’, iš naujesnių dar plg. *kotletogeitas* ‘skandalas, kilęs dėl susisiekiimo ministro Jaroslavo Narkevičiaus pietų (neva su kotletu), kuriais vaišino jam pavaldi įstaiga’ ir kt.

Tarpinę padėtį tarp skolintų ir indigenių žodžių užimantys morfeminiai hibridai sudarė 24 proc. visos *Duomenyne* pateikiamos naujosios leksikos. Plg. 1991–1996 m. DLKT (periodikos tekстыne) jie sudarė 18 proc. visos rašytinės lietuvių kalbos leksikos (Mikelionienė 2000s: 9). Konstatuota, kad šie morfeminiai hibridai yra įvairių modelių, kuriems suklasifikuoti ir nustatyti vyraujančius reikia atskiro nuodugnesnio naujažodžių morfemų ir darybos tyrimo. Keli būdingesni modeliai:

- svetima šaknis ir indigenus darybos formantas, pavyzdžiui: *kėgl-inė* ‘vieta, kur žaidžiama kėgliais’, *internet-ininkas*, *-ė* 1. ‘kas daug laiko praleidžia naršydamas internete’; 2. ‘interneto ryšio specialistas’; 3. ‘internetinės parduotuvės prekiautojas’, *interoperabil-umas* ‘sąveikos geba – skirtingų informacinių sistemų gebėjimas

automatiškai veikti drauge', *gugl-inti* 'naudotis (ieškoti informacijos) interneto paieškos įrankiu „Google“';

- I skolintas (neoklasikinis) dėmuo ir II indigenus dėmuo, pavyzdžiui: *agro-vilnietis*, *-ė juok.* 'valstietiško šaknų turintis Vilniaus gyventojas', *bio-spausdintuvas* 'spausdintuvas, gaminantis gyvus audinius ar organų fragmentus', *euro-sąžinė* 'Europai priskiriama kolektyvinė sąžinė kaip civilizacijos apraiška', *eko-vairavimas* 'ramus, racionalus, nuosaikus, nekenkiantis aplinkai vairavimo būdas';
- I indigenus dėmuo ir II skolintas (neoklasikinis) dėmuo, pavyzdžiui: *dvasingo-logas*, *-ė iron.* 'dvasingumo specialistas', *dergo-manija* 'liguistai stiprus potraukis koneveikti kokį nors objektą, reiškinį ar asmenį', *darbo-holikas*, *-ė* 'priklausomas nuo darbo žmogus; ilgai, bet dažniausiai neefektyviai dirbantis žmogus', *tieso-metras* 'naujiųjų portalų naudojamas virtualus prietaisas, kuriuo žiniasklaidininkai įvertina politiko skelbiamų minčių teisingumo lygį' ir kt.

Duomenyje buvo fiksuoti keli naujažodžiai, dėl kurių morfemų kilmės būtų galima diskutuoti (apskritai tokie neaiškūs atvejai sudarė 1 proc. šiuo aspektu tirtos naujosios leksikos). Daugiausia keblumų kilo dėl autorinių, situacinių, okazinių naujažodžių morfeminės skaidos, nes pavieniai jų vartosenos pavyzdžiai nepateikė išsamios kontekstinės informacijos⁸⁴, pavyzdžiui, *alitas juok.* 'chamiškumu pasižymintis tariamasis elitas'. Akivaizdu, kad dalis šio darinio yra likusi iš žodžio *elitas* (plg. prancūzų k. *élite* 'geriausias, rinktinis'), tačiau neaišku, kaip interpretuoti elementą *a-*. Galbūt naujadarą *alitas* galima nagrinėti kaip fonetinį *elito* variantą (plg. *eina* ir *aina*, *ežeras* ir tarm. *ažeras*), o gal traktuoti kaip morfeminį hibridą – indigenus dėmuo (*alus*) + skolintas dėmuo (*elitas*) –, jei naujadaras autorius savo sukurtame žodyje būtų norėjęs išryškinti nužeminimo, vartotojiškumo, chamiškumo semas.

3.4.3. Morfeminiai hibridai

Tyrimo metu įdėmiau pažvelgta į morfeminius hibridus. Indeksuoiant jie smulkiau suklasifikuoti pagal atsiradimo lietuvių kalboje būdus į:

⁸⁴ Daugiau vartosenos pavyzdžių buvo ieškota DLKT ir įvairiuose interneto šaltiniuose, naudojant paieškos sistemą *Google*. Tiesa, turint omenyje skiriamąją *okazinio naujažodžio* savybę – gebėjimą „sustingti“ tam tikrame kontekste, kuriame buvo pavartotas (Jakaitienė 2009: 207), daugiau pavyzdžių rasti paprastai nepavyksta.

- darinius, pasidarytus iš skolinto žodžio (dèmens) su indigeniomis darybos priemonėmis arba iš indigenaus žodžio (dèmens) su skolintomis darybos priemonėmis, arba sudūrus savos ir svetimos kilmės žodžius (dèmenis),
- adaptuotus skolinius,
- vertinius⁸⁵ ir
- (galimai) analoginius darinius (plg. Jakaitienė 2009: 206, 255–256).

Darybiniai hibridai sudarė apie 75 proc. visų *Duomenyne* pateikiamų morfeminių hibridų, pavyzdžiui: *afroamerikietiškas*, *-a* ‘būdingas afroamerikiečiams’ (: *afroamerikietis*, *-ė*), *falafelinė* ‘falafelių užkandinė (vieta, kur galima pavalgyti čia pat gaminamų falafelių)’ (: *falafelis*), žargonybė *postinti*⁸⁶ ‘daryti įrašą (-us), skelbti informaciją socialiniuose tinkluose’ (: *postas*, plg. anglų k. *to post*) ir kt. Adaptacinių hibridų *Duomenyne* buvo fiksuota kone keturiskart mažiau nei darybinių – apie 18 proc., vyravo darybiškai neskaidūs (neturintys pamatinių žodžių) būdvardžiai ir veiksmažodžiai, šių skolinių priesagos tėra morfologinės adaptacijos priemonė (plg. Pakerys 2013–2014: 5), pavyzdžiui: *bifokalinis*, *-ė* ‘turintis du židinius’ (plg. anglų k. *bifocal*), *generinis*, *-ė* ‘nesusaisytas išskirtinėmis teisėmis, netekęs patentinės apsaugos (dažniausiai vartojamas kalbant apie vaistus)’ (plg. anglų k. *generic*), *teraformuoti* ‘padaryti kitų planetų sąlygas panašias į esančias Žemėje, kad jos būtų palankios gyvybei egzistuoti’ (plg. anglų k. *to terraform*),

⁸⁵ „Dalis kalkių, ypač vadinamos tikrosiomis, tiksliosiomis arba adekvačiosiomis, nuosekliai atliepia kitos kalbos darinių morfeminę struktūrą ir sudaro pamorfeminio vertimo iliuziją [...], tačiau tai dar nėra įrodymas, kad naujų žodžių sudarymas kitos kalbos darinių pavyzdžiu remiasi pamorfeminiu vertimu ir mechanišku „išverstų“ morfemų sudėjimu, t. y. iš esmės skiriasi nuo žodžių darybos, vykstančios normaliomis kalbos raidos sąlygomis. Tokios išvados neleidžia daryti patys šio proceso rezultatai: juk tokias kalkes galima laikyti tos pačios kalbos žodžių darybos sistemos realizacijomis“ (Pažūsis 1989: 61). „Vertinių struktūra kartais visiškai atitinka lietuvių kalbos darybos dėsnius“ ir kūrybiškai sudaryti tokie žodžiai „gali sutapti su reguliariaisiais naujadarais ir įeiti į tą patį darybos tipą“ (Jakaitienė 2009: 209). Kita vertus, jų darybos ir semantinė motyvacija yra skolinta, tad, pavyzdžiui, gali būti sudėtinga suformuluoti individualią darybos reikšmę. Tarkim, žodžio *tekstilininkas*, *-ė* ‘nūdisto priešingybė’ (Нудисты и текстильщики – нужен ли апартеид; prieiga internete: <https://www.naturismforum.com/topic/15381-nudisty-i-tekstilschiki-nuzhen-li-aparteid/>; žiūrėta 2021-02-04) atveju – ar individuali darybos reikšmė būtų ‘kas dėvi tekstilę’, ‘kas turi polinkį prie tekstilės’ ar pan.? Bet lietuvių kalboje šis žodis neturi ‘drabužių’ reikšmės. Klausimas dėl darinių ir vertinių santykio bei jų skyrimo griežtumo dar svarstytinas, tačiau *Duomenyne* vertinius linkstama laikyti darinių porūšiu. Neišleidžiant iš akių kitų kalbų postūmio jiems atsirasti, vis dėlto tokie naujažodžiai labai remiasi vertimo kalbos darybos sistema. Dar plg. Butėna 2014.

⁸⁶ *Postinti* gali būti traktuojamas ir kaip adaptacinis (greičiausiai taip ir yra), bet vartojamas ir šio veiksmažodžio bendrašaknis daiktavardis *postas* (pavyzdžiui: *Dar yra žmonių, kuriuos mielai sekčiau, tačiau jie savo profilius yra nutarę laikyti slapta ir šios galimybės nesuteikia arba viešus **postus** rašo baisiai retai*; prieiga internete: <https://mahila.lt/index.php/tag/mantas-velykis/>; žiūrėta 2017-12-03 ir 2021-02-21), todėl sinchroniškai čia galima įžvelgti darybos opoziciją, t. y. veiksmažodį laikyti daiktavardžio vediniu.

nenorminis *risaiklinti* ‘perdirbti, kad būtų galima vėl naudoti; vėl naudoti; pritaikyti naudoti kitai paskirčiai (ir perkeltine reikšme)’ (plg. anglų k. *to recycle*) ir kt. Daugiausia skolinto kamieno būdvardžių turi priesagą *-inis*, *-ė* (apie šią priesagą darybiniu aspektu dar žr.: Mikelionienė 2000s: 13; Vaicekauskienė ir kt. 2013–2014: 18), produktyviausias skolinto kamieno veiksmažodžių adaptacinis afiksas *-uoti* (darybiniu aspektu dar žr. Mikelionienė 2000s: 15) vartosenoje konkuruoja su priesaga *-inti*⁸⁷ (dar žr. Pakerys 2013–2014: 5–6). Iš tyrinėtų duomenų galima susidaryti vaizdą, kad linkstama kurti įvairius hibridinius darinius, vartojami prie lietuvių kalbos morfologinės sistemos pritaikyti adaptaciniai hibridai, o hibridiniai vertiniai lietuvių kalboje nėra paplitę – jų *Duomenyne* buvo fiksuota apie 1 proc., pavyzdžiui, *repšiukas* ‘1992 m. įvesta laikinoji Latvijos valiuta – Latvijos rublis’ (plg. latvių k. *repšītis*, *repšīks* < *Repše* (Latvijos banko prezidento Einaro Repšės pavardė); dgs. *repšīši*, *repšīki*). Vienam hibridui atsirasti galbūt yra padėjusi analogija – tai *videografuoti* ‘filmuoti su vaizdo kamera’, galimas daiktas, pasidarytas nusižiūrėjus į veiksmažodį *fotografuoti* (nors *Duomenyne* jo kilmė nurodyta iš anglų k. *videograph*, tačiau tokį veiksmažodį *Google* paieškos sistema rado vos viename (slengo) internetiniame anglų kalbos žodyne⁸⁸.

Apie 6 proc. *Duomenyne* pateikiamų morfeminių hibridų kėlė abejonių, pavyzdžiui: *egzomėnulis* ‘egzoplanetos palydovas’, *paleomityba* 1. ‘akmens amžiaus žmonių mityba’; 2. ‘mityba, pagrįsta akmens amžiaus žmonių maitinimosi būdu’. Rodos, juos galima laikyti tiek vertiniais (plg. anglų k. *exomoon*; *paleo nutrition*), tiek hibridiniais dariniais, atsiradusiais sudūrus lietuviškus žodžius su tarptautiniais sandais⁸⁹. *Duomenyne* fiksuota ir daugiau naujažodžių su neoklasikiniais dėmenimis *egzo-* (graikų k. *exō* ‘išorėje’) ir *paleo-* (graikų k. *palaíos* ‘senas, senovinis’), pavyzdžiui: *egzoplaneta* ‘planeta, esanti už Saulės sistemos ribų’ (plg. rusų k. *эззопланета*, anglų k. *exoplanet*), *egzoskeletas* ‘aprranga ar ant žmogaus kūno tvirtinami įtaisai, sukurti pagal kaulinį ar suragėjusį gyvūnų dangalą: turi apsauginę (asmenims, dirbantiems pavojingoje aplinkoje, pavyzdžiui, gelbėtojams)

⁸⁷ „Adaptuojant skolintus (paprastai – anglų kalbos) ir vadinamuosius tarptautinius veiksmažodžius lietuvių kalboje taikoma netiesioginio įterpimo strategija, realizuojama priesagomis *-uoti* ir *-inti*. Pirmoji (daryboje prototipinė denominatyvinė) paprastai pasitelkiama adaptuojant tarptautinę leksiką, o antroji (daryboje prototipinė priežastinė ir padaromoji) – į nestandartinę kalbą ateinančius veiksmažodžius“ (Pakerys 2013–2014: 20).

⁸⁸ Prieiga internete: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=videograph> [žiūrėta 2017-12-16].

⁸⁹ „Konstatuodami, kad tas ar kitas žodis yra sudarytas iš jau esamų žodžių (šiuo atveju – ir dėmenų – *aut. past.*) kitos kalbos darinio pavyzdžiu, mes viena pusė pabrėžiame jo svetimumą, išleisdami iš akių tai, kad jo darybą lemia ir ta pati kalba, kad jis kartu yra ir jos žodžių darybos analogijos produktas“ (Pažūsis 1989: 59).

arba pagalbinę (padeda judėti neįgaliesiems) paskirti’ (plg. rusų k. *экзоскелет*, anglų k. *exoskeleton*); *paleodieta* ‘dieta, pagrįsta akmens amžiaus žmonių maitinimosi būdu’ (plg. anglų k. *paleolithic diet*, *paleo diet*, *paleodiet*). Žodynai ir tekstynai taip pat pateikia gaušybę jau fiksuotų (*egzobiologija*, *egzocivilizacija*, *egzogenezė*; *paleoantropologija*, *paleolitas*, *paleozauras* – Interleksis) ir naujų (*egzoveiksny*, *egzopraktinis*, *-ė*; *paleosritis*, *paleoežeras*, *paleotelevizija*⁹⁰ – DLKT) žodžių su šiais pirmaisiais tarptautiniais žodžių sandais. Tik ištyrus jų morfemiką, kilmę, darybą, semantinius ryšius ir kt. bus galima tvirčiau paremti kurią vieną iš naujažodžių *egzomėnulis* ir *paleomityba* kilmės hipotezių.

Duomenyne nestinga morfeminių hibridų, dėl kurių priskyrimo darybiniais ar adaptaciniais būtų galima diskutuoti, pavyzdžiui: *fasilituoti* (plg. *fasilitacija*, anglų k. *to facilitate*) ‘tarpininkauti, padedant grupei ar bendruomenei koordinuoti veiksmus ir siekti bendrų tikslų’⁹¹; taip pat *eutanazuoti* (plg. *eutanazija*, anglų k. *to euthanize*) ‘neskausmingai numarinti’, *kohabituoti* (plg. *kohabitacija*, anglų k. *to cohabit*) ‘gyventi nesusituokus’, nenorminis *šierinti* (plg. *šieras*, anglų k. *to share*) ‘dalytis įrašų nuorodomis socialiniuose tinkluose’, *delistinguoti* (: *delistingacija*, plg. anglų k. *delisting*) ‘išbraukti iš sąrašo (dažniausiai kalbant apie biržos akcijas)’, *invalidizuoti* (plg.: *invalidas*, *invalidizacija*, anglų k. *to invalidize*) ‘padaryti neįgalų’ ir kt. Panagrinėjus šių žodžių vartoseną⁹², atskirais atvejais būtų galima tvirčiau paremti vieną ar kitą alternatyvą, pavyzdžiui, lietuviškoje vartosenoje daiktavardžiai *eutanazija*, *kohabitacija* labiau paplitę nei jiems giminiški *eutanazuoti*, *kohabituoti*, todėl būtų logiška manyti, kad pastarieji lietuvių kalboje remiasi pirmaisiais. *Delistinguoti* – *delistingacija* atveju atrodytų atvirkščiai – interneto vartosenoje rastas vos vienas daiktavardžio pavyzdys, todėl tikėtina, kad *delistinguoti* lietuvių kalboje pagal kilmę yra adaptacinis hibridas. Tačiau norint vertinti visumą reikia ištirti gerokai daugiau *-uoti* : *-acija* opozicijos naujažodžių, nei jų yra *Duomenyne*.

⁹⁰ *Tai, kas buvo prieš visuomeninių televizijų monopolio griūtį, vadinama iškasenų televizija (paleotelevizija)* (Žyngintas Pečiulis, *Iki ir po televizijos: žvilgsnis į XX amžiaus audiovizualinės masinės komunikacijos fenomeną*, Vilnius: Versus Aureus, 2007; cit. iš http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/from_table.search?word=paleotelevizija&hitsPerPage=300&corpus1=Neg&size=150&opt=starts; žiūrėta 2017-12-08).

⁹¹ Interneto paieškos sistema *Google* pateikė 979 *fasilitacijos* paradigmos vartosenos pavyzdžius (atmetus pasikartojančius – 90), o pagrindinių veiksmazodžio *fasilituoti* formų rasta šiek tiek daugiau – 1 220 (atmetus pasikartojančius – 90) [žiūrėta 2017-12-02]. *Duomenyne* fiksuota ir daugiau giminių vedinių: *fasilitatorius*, *-ė*, *fasilitavimas*.

⁹² Tyrimo metu *Google* paieškos sistema rado 70 400 žodžio *eutanazija* paradigmos vartosenos pavyzdžių (atmetus pasikartojančius – 130), o pagrindinių veiksmazodžio *eutanazuoti* formų – tik 10 600 vartosenos pavyzdžių (atmetus pasikartojančius – 96); atitinkamai *kohabitacija* 3 890 (130) – *kohabituoti* 802 (40), *šieras* 951 (90) – *šierinti* 883 (90), *delistingacija* 1 – *delistinguoti* 1 250 (96), *invalidizacija* 1 930 (90) – *invalidizuoti* 3 000 (90) [žiūrėta 2017-12-02].

3.4.4. Apibendrinimas

Tyrimo rezultatai leido įsitikinti indeksavimo (apskritai ir pagal morfemų kilmę konkrečiai) nauda. Kadangi ND duomenų klasifikacija nevisiškai tinka žodžių darybos tyrimams, papildomas indeksavimas leidžia naujažodžius sužymėti kitais, nei *Duomenyno* kūrėjų numatyti, aspektais. Pirminis rūšiavimas pagal morfemų kilmę leidžia išsamiau, įvairesnėmis kryptimis tirti naujažodžių darybą bei suteikia galimybę juos toliau nagrinėti ir morfeminiu atžvilgiu (turint galvoje, kad morfeminė analizė skiriasi nuo darybinės)⁹³.

Tyrimo metu nustatyta, kad nors indigenių neologizmų grupė didžiausia, jų vis dėlto yra mažiau nei skolintų morfemų turinčių žodžių, t. y. skolinių ir morfeminių hibridų (santykis maždaug 40 : 60). Tai leidžia daryti prielaidą, kad skolinimasis lietuvių kalboje yra aktyvus ir paplitęs. Palyginus su Jurgitos Mikelionienės 2000 m. atliktų 1991–1996 m. *Dabartinės lietuvių kalbos (periodikos) tekстыne* fiksuotos naujosios leksikos tyrimų rezultatais, paaiškėjo, kad tuo laiku savos morfemikos naujažodžių buvo mažiau nei skolintų morfemų turinčių žodžių (santykis 23 : 77). Be abejonės, būtina atsižvelgti į skirtingą tyrinėtų šaltinių pobūdį, nevienodą duomenų kiekį ir iš principo skirtingą jų atranką, tačiau abiem atvejais matyti, kad bent jau morfemiškai naujoji leksika buvo ir yra daugiau svetima nei sava.

Nors rankiniu būdu *Duomenyne* kaupiami duomenys ištis nepateikė visiškai objektyvaus ir išsamaus XX a. pabaigos – XXI a. pradžios naujosios lietuvių kalbos leksikos vaizdo, tačiau jų pakako susidaryti preliminarą nuomonę apie naujažodžių morfemikos būklę indigenumo atžvilgiu. *Duomenyno* medžiaga, palyginta su gausesnių, bet mažiau tirtų ir leksikografiškai neapdorotų duomenų tyrimų rezultatais, žodžių darybos specialistams gali teikti svarbios informacijos apie naujosios leksikos morfemikos būklę indigenumo atžvilgiu ir naujažodžių darybos polinkius. *Duomenynas* yra tinkamas alternatyvus šaltinis ir parankus tyrimo įrankis, bet hipotezes ir prielaidas būtina tikrinti ieškant daugiau duomenų, o tyrimų rezultatus lyginti su rezultatais, gautais tyrinėjant kompiuterinių gaudyklių ir tekstynų, eliminuojančių naujažodžių atrankos subjektyvumo veiksnį, pateikiamus duomenis.

⁹³ Vienas iš esminių morfeminės ir darybinės analizių skirtumų yra tas, kad analizuojant morfemiškai žodyje turi būti surasti visi mažiausi reikšmę turintys kalbos vienetai – morfemos (pagrindinis morfeminės skaidos vienetas), o darybos analize siekiama išskirti tuos elementus, iš kurių žodis yra tiesiogiai padarytas, t. y. vieną dalį, kuria darinys sutampa su pamatiniu žodžiu (darybos pamatą), ir antrą, kuria darinys nuo pamatinio žodžio skiriasi (darybos formantą), todėl darinio skaidymas visada yra tik dvinaris, pagrindiniai vienetai yra darybos pamatas ir formantas (Urbutis 2009: 164, 167). Šiame tyrime atliktos abi analizės.

II. NAUJADAROS TYRIMO KRYPTYS IR BANDOMIEJI TYRIMAI

Naujažodžių duomenynu naudojamosi rašant mokslinius skelbinius leksikologijos, neologijos, leksikografijos temomis, žodynininkai juo remiasi ir kasdieniame savo darbe, kurdami leksikografinius šaltinius. Toliau pristatoma keletas bandomųjų tyrimų iš žodžių darybos srities, paremtų ND duomenimis. Jų metu rūpėjo ne tik patyrinėti vieną ar kitą mokslinę problemą, bet ir išsiaiškinti *Duomenyno* kaip šaltinio galimybes ir patikimumą. Preliminariai tyrinėjant vieną ar kitą pasirinktą temą, pavyzdžiui, lietuvių kalbos naujadaros polinkius ar naujažodžių darybinius ryšius, ėmė ryškėti ir naujos tyrimų kryptys. Viena iš tokių perspektyvių temų – kontaminacija, kurios tyrimai iš esmės atnaujinti tik pradėjus šios rūšies darinius kaupti *Duomenyne*, iki tol sistemingiau buvo tirta tik senosios leksikos kontaminacija (Kabašinskaitė 1998).

Pradėtus tyrimus ateityje tikimasi tęsti operuojant gausesniais ir naujesniais ND duomenimis.

1. Naujų lietuvių kalbos žodžių darybos polinkių fiksavimas ir analizė

1.1. Lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių naujadaros bruožai

2019–2020 m. buvo tiriami *Duomenyne* fiksuoti savakilmiai sudurtiniai daiktavardžiai⁹⁴. 2019 m. pradžioje jame rasta apie 550 naujažodžių, padarytų iš dviejų ar kelių lietuviškų žodžių. Atmetus kontaminantus (maišinius) (apie juos plačiau žr. II.1.3 skyriuje) ir kelis galbūt mišrius ar netipiškus darinius, tikrųjų dūrinių rasta apie 500, ir tai sudarė apie du trečdalius visų šio šaltinio daiktavardžių, padarytų iš dviejų (kelių) žodžių⁹⁵. Siekta išsiaiškinti, ar šie naujieji dūriniai atitinka gramatikose aprašytas lietuvių kalbos žodžių darybos taisykles, patyrinėti, kokios yra lietuvių kalbos daiktavardžių dūrybos naujovės, ar jos sistemiškos, ar būdingos tik okazinei vartosenai. Daugiausia dėmesio skirta naujadarų struktūros klausimams.

⁹⁴ Išsamiau apie tyrimus ir jų rezultatus žr. Murmulaitytė 2019, 2020.

⁹⁵ Likę – mišrios kilmės dūriniai ir kontaminantai, kurių bendrai fiksuota apie 275.

1.1.1. Daiktavardžių dūrybos dėsningumai

Akademiniėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* pateikiamame daiktavardžių dūrybos apraše (LKG 1965: 437–473), be kita ko, konstatuoti šie dėsningumai.

1. Kur kas labiau įprasta sudurtinius daiktavardžius darytis iš paprastųjų žodžių nei iš vedinių ar dūrinių, būtent:

- retai kuris nors sandas yra atsiradęs iš priesaginio daiktavardžio, pavyzdžiui: *keiksmazodis* (: *keik-sm-as* + *žodis*), *puskailiniai* (: *pusė* + *kail-in-iai*);
- o jei taip atsitinka, suduriant sandus kartais priesagos atmetamos, pavyzdžiui: *žiedadulkė* (: *žiedas* + *dulk-el-ė*), *vainiklapis* (: *vainik-ėl-is* + *lap-el-is*);
- „priešdėlius turintys daiktavardžiai niekada nevirsta sudurtinių daiktavardžių sandais“;
- nesiremiamą sudurtiniais daiktavardžiais, vertinys *sienlaikraštis* – reta išimtis (LKG 1965: 443 t.).

2. Beveik devyni dešimtadaliai dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais savo gimine nesiskiria nuo jų antraisiais sandais einančių daiktavardžių (LKG 1965: 449).

3. Didžiosios dalies, beveik trijų ketvirtadalių, dūrinių antrasis sandas yra daiktavardinis, ketvirtadalio – veiksmazodinis (LKG 1965: 437, 463)⁹⁶. Kitur dar teigiama, kad dviem daiktavardžiais remiasi apie pusę visų dūrinių (Urbutis 1962: 49; Keinys 1999: 69).

Tie patys postulatai kartojami ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 2006: 151, 153, 154, 161), kurios išėjo keturios laidos – 1994, 1996, 1997, 2006 m. Iš esmės tą patį skelbia ir amžių sandūroje pasirodęs glaustas dabartinės bendrinės lietuvių kalbos žodžių darybos aprašas⁹⁷, kur teigiama, kad „[S]andai, kurių pamatiniai žodžiai turi ryškesnių priesagų (ypač skiemenų atžvilgiu ilginančių žodį), priešdėlių ar patys yra sudurtiniai, tebėra gan retas dalykas ir laikytini išimtimi“, čia pat pastebint, kad tokių dūrinių, kad ir pamažu, vis dėlto gausėja⁹⁸, kartais – dėl kitų kalbų įtakos, todėl „visuomet dera ieškoti kuo paprastesnės ir lietuviškesnės išraiškos“ (Keinys 1999: 72). Vis dėlto jau praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio viduryje tiriant gramatikose fiksuotų normų ir tuometės gramatinių formų vartosenos skirtumus, natūraliai susidarančius kalbai kintant,

⁹⁶ Stasio Keinio nuomone, tik maždaug penktadalio sudurtinių daiktavardžių antrasis sandas remiasi veiksmazodžiu (Keinys 1999: 69).

⁹⁷ Daugiausia studijuojantiems ir dėstantiems lietuvių kalbą skirtoje knygoje pateikiami žodžių darybos teorijos pradmenys ir svarbiausi dabartinės bendrinės lietuvių kalbos žodžių darybos dalykai.

⁹⁸ Kita proga 1995 m. to paties darybininko buvo pastebėta, kad „[D]arybinė dabartinės bendrinės kalbos žodžių sandara pastebimai sudėtingėja – vis daugiau žodžių daromasi iš darinių, neretai toli gražu ne pirmos pakopos“ (Keinys 2005: 20).

pastebėta, kad senojo dėsnių – remtis tik paprastaisiais pamatiniais žodžiais – griežtumas silpnėja, pavyzdžiui: *bendrakeleivis*, *nakvynpinigiai*, *pasaulėžiūra*, *puslaidininkis* (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 63). Plg. lietuvių kalbos morfologijos vadovėlyje prieš dešimtmetį dar teigta, kad dūrinių, padarytų iš priesagos ir priešdėlius turinčių kamienų, yra labai mažai (Jakaitienė ir kt. 1976: 275).

1.1.2. Dūrinių darybos tipai

Duomenyne pateikiami savakilmiai sudurtiniai daiktavardžiai tiriant pirmiausia klasifikuoti pagal gramatikose aprašytus sandūros tipus. 9-ojoje lentelėje matyti, kad *Duomenyne* užfiksuota visų pagrindinių darybos tipų, išskyrus dūrinius iš skaitvardžio ir veiksmažodžio, naujadarų. Negausiesiems (t. y. tiems, kurių antrieji sandai nėra daiktavardiniai ar veiksmažodiniai) darybos tipams priklausančių dūrinių tyrimo laikotarpiu šiame šaltinyje nebuvo pateikta. Keli naujadarai sukėlė abejonių, nes jų sandaros bruožai gramatikose nėra aprašyti. *Karkadienis* ‘ledų „Kar kar“ atsiradimo diena (simbolinis gimtadienis)’ iš pradžių laikytas galimu netipišku ištiktuko ir daiktavardžio dūriniu (Murmulaitytė 2019: 110–111). Vėliau jis perklasifikuotas ir papildė dūrinių iš dviejų daiktavardžių gretas, nes simboliniai pavadinimai (šiuo atveju – „Kar kar“) vartojami daiktavardiškai ir gramatiniu atžvilgiu laikomi tikriniais daiktavardžiais (nors abejonių dėl šio žodžio sandūros tipo lieka, juk vis dėlto ištiktukų ir daiktavardžių morfologija gerokai skiriasi). Kitas naujadaras, neatitinkantis gramatikose aprašytų darybos tipų, – dviejų veiksmažodžių dūrinys *sėdnešė* ‘į balną panaši nešioklė dvejų–penkerių metų vaikams nešioti pasisodinus ant sprando’. (Tiesa, kitur užsiminta: „Galimas daiktas, jog vienas kitas tarminis žodis gali būti aiškinamas, kaip susidaręs iš dviejų veiksmažodžių“, pavyzdžiui: *drebkulys*, *miegpuvys*, *pajodžarga* (Urbutis 1961: 118).) Kiek abejotinas *šokvaikštis* ‘nauja gatvės mada – vaikščiojimas šokant’ (: *šokis* / *šokti* + *vaikščioti*; plg. anglų k. *dance walking*) priskirtas daiktavardžių ir veiksmažodžių dūriniams – ir reikšmės (‘vaikščiojimas šokant’ / ‘šokis vaikstant’), ir formos atžvilgiu jis vienodai gerai gali remtis tiek veiksmažodžiu, tiek jo abstraktu (veiksmažodžio pavadinimu). *Sėdnešės* atveju pirmasis sandas nesiejamas su koku nors veiksmažodiniu daiktavardžiu, jis remiasi pačiu veiksmažodžiu *sėdėti* (galbūt jo padalyvio forma *sėdinti*). Vertinant tik semantiniu aspektu, gal galima būtų pirmąjį sandą sieti ir surieveksmiu *sėdom*, tačiau tiek šiuo, tiek rėmimosi padalyviu atvejais reikėtų kalbėti ir apie pakitusį darybos pamatą – išleistą priesagą. Akivaizdu, kad rimtesnes hipotezes kelti dar gerokai per anksti dėl duomenų stokos.

9 lentelė

Naujažodžių duomenyno dūriniai pagal darybos tipus

Darybos tipai pagal gramatikas	ND naujadarai		Naujadarų pavyzdžiai
	abs. sk.	% visų dūrinių	
II daiktavardinis sandas			
daiktavardis + daiktavardis	193	38,52	dantisiūlis, dešranosis, grotažymė, lietuviakalbis, -ė, mamadienis, protmūšis, purvadainė, striukmarškiniai, šernakiaulė, tinklalaidė ir kt.
būdvardis + daiktavardis	73	14,57	baisžodis, didriestainis, gyvasienė, kiaurabačiai, klišakalbė, nešvankiaburnis, -ė, svetimraidė, šlapsniegis, žioplaklaidė ir kt.
skaitvardis + daiktavardis	22	4,39	antrabangis, -ė, dvikėdis, -ė, keturratis, šimtalapis, trimiestis, vienatūris ir kt.
veiksmazodis + daiktavardis	38	7,58	aiškinraštis, bėgtakis, gulmaišis, kaitlentė, išplautsmegenis, -ė, limpakojis, pirkligė, spoksadėžė, sutaupadienis, tįskelnės ir kt.
prieveiksmis + daiktavardis	7	1,40	daugiarųžis, nevisžmogis, pusgimtadienis, pusiaušeimis, -ė, pusknygė, pusvyrė, šiandienžmogis
prielinksnis + daiktavardis	2	0,40	tarpukalbė, tarpurinkimis
įvardis + daiktavardis	3	0,60	savivaizdis, savižodis, savipagalba
iš viso	338	67,46	
II veiksmazodinis sandas			
daiktavardis + veiksmazodis	139	27,74	akmenstūmis, darbgavys, -ė, galvasopė, kalbaknisis, -ė, kalbotarša, medžioklėtyra, noskaras, puslapiakarpys, -ė, rąstgula, žemėraižis, žvėrėda ir kt. šokvaikštis (?)
būdvardis arba būdvardinis prieveiksmis + veiksmazodis	2 ir 9	2,20	keršakandė, žaliavalgis, -ė; baltprausys, -ė, greitaveika, naujaradas, viešakalbis, -ė ir kt.

Darybos tipai pagal gramatikas	ND naujadarai		Naujadarų pavyzdžiai
	abs. sk.	% visų dūrinių	
skaitvardis + veiksmažodis	–	–	–
įvardis + veiksmažodis	7	1,40	<i>kitovalda, savigrauža, savikūra, savivarta, savižaba, savižala, visavalgis, –ė</i>
prieveiksmis + veiksmažodis	3	0,60	<i>daugiaveika, greitošauda, sengyvena</i>
<i>iš viso</i>	160	31,94	
Kiti dūriniai			
prieveiksmis + būdvardis	–	–	–
daiktavardis + būdvardis	–	–	–
būdvardis + skaitvardis	–	–	–
daiktavardis + skaitvardis	–	–	–
prielinksnis + įvardis	–	–	–
kartotiniai	–	–	–
Gramatikose nenurodyti darybos tipai ir neaiškūs atvejai			
veiksmažodis? + veiksmažodis	1	0,20	<i>sėdnešė</i>
?	2	0,40	<i>kūnovara, megztipaltis</i>
<i>iš viso</i>	3	0,60	
Iš viso	501	100	

Kai kurių dūrinių, dažniau okazinių, daryba kelia abejonių įvairiais aspektais – sunku nustatyti pamatinius žodžius, kartais ir jų kalbos dalį, neiški darybos motyvacija ir pan., tad neiškūs ir jų darybos tipai. Daugiau apie okazinius dūrinius žr. II.1.2.1 skyriuje.

Dūrinių su antruoju daiktavardiniu sandu *Duomenyne* tyrimo metu nustatyta apytiksliai dukart daugiau nei su veiksmažodiniu – atitinkamai 67,26 proc. ir 31,94 proc.; plg. gramatikose nurodoma proporcija – trys ketvirtadaliai su vienu.

Trys gausiausi dūrinių tipai:

1) dūriniai iš dviejų daiktavardžių. Jų *Duomenyne* buvo pateikta 192, arba 38,3 proc. visų savakilmių sudurtinių daiktavardžių, t. y. procentiškai kiek mažiau, nei teigiama gramatikose ir kituose žodžių darybai skirtuose veikaluose; plg. minėtus apie 50 proc. (Urbutis 1962: 49);

2) daiktavardžio ir veiksmažodžio dūriniai (139, arba apie 27 proc. visų tirtų naujadarų). Gramatikose teigiama, kad jie sudaro keturis penktadalius visų dūrinių su antruoju veiksmažodiniu sandu. *Duomenyne* pateiktų naujadarų tyrimas rodo šiek tiek daugiau – apie 87 proc.;

3) būdvardžio ir daiktavardžio dūriniai (73, arba apie 14,5 proc. visų tirtų naujadarų).

Pamatinių kamienų sudėtingumo aspektu dar reikšmingas yra veiksmažodžių ir daiktavardžių dūrinių tipas. Jis pagal dūrinių skaičių yra ketvirtas (38, arba apie 7,5 proc. visų savakilmių sudurtinių daiktavardžių).

1.1.3. Morfeminis pamatinių kamienų sudėtingumas

Tiriant dūrinių pamatinius kamienus morfeminio sudėtingumo atžvilgiu nustatyta, kad rėmimasis priesaginiais, priešdėliniais, sudurtiniais pamatiniais žodžiais ar pakitęs darybos pamatas nėra išimtis ar retas dalykas (žr. 10-ąją lentelę).

Vienaip ar kitaip pamatinių kamienų paprastumo taisyklės neatitiko nuo 21 iki 41 proc. (priklausomai nuo sandūros tipo) dūrinių. Išsamius įvairių afiksų perėjimo į dūrinius ar jų atmetimo variantus pagal darybos tipus, afiksų derinius ir kt. reikia tirti toliau, kol kas galima paminėti keletą būdingesnių bruožų.

10 lentelė

Dūriniai pamatinių kamienų morfeminio sudėtingumo atžvilgiu

Dūrinių pamatiniai kamieniai	Dūrinių tipai			
	dktv. + dktv.	bdv. + dktv.	dktv. + vksm.	vksm. + dktv.
lygūs šakniai	136 (71 %)	46 (63 %)	110 (79 %)	23 (59 %)
turi priesagų, priešdėlių, sangrąžos dalelyčių arba pakitusį darybos pamatą	55 (29 %)	27 (37 %)	29 (21 %)	16 (41 %)

1.1.3.1. Priesaginiai pamatiniai kamieniai

1. Dviejų daiktavardžių dūriniai neretai išlaiko arba pirmo (12,5 proc.), arba antro (9,9 proc.), arba abiejų pamatinių kamienų (1 proc.) priesagas (žr. 11-ąją lentelę). Jos paprastai yra minimalaus ilgio – 1–2 fonemos / grafemos.

2. Kai kurios priesagos yra išlikusios iš dar ankstesnių darybos pakopų, pamatiniai žodžiai nėra jų vediniai, pavyzdžiui, priesaga *-v-* žodžiuose *kiauliagyvis*, *valdžiagyvis*, *vištgyvis*. Dėl šios priežasties pamatiniai kamieniai gali turėti ir ne vieną priesagą, pavyzdžiui: *gy-v-ūn-žmogis*, *kup-r-in-maišis*, *ries-t-ain-iagalvis*.

3. Atmetamos taip pat gali būti tiek pirmo (a), tiek antro (b), tiek abiejų (c) sandų priesagos:

a) *grot(a)žymė* ‘socialiniuose tinkluose ir tviteryje grotelėmis⁹⁹ (#) žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda’, *didlaikraštis* ‘didelės apimties laikraštis’, *kinkagalvis* ‘žaislas, kurio galva kinkuoja linguoja’ (: *kinkuoti*, *kinkuoja*, *kinkavo* + *galva*);

b) *asmenuklazdė* ‘lazdelė, prie kurios pritvirtinus išmanųjį telefoną, daromos asmenukės’, *gars(a)takis* (: *garso takelis*), *žaliamarškinis* ‘kas apsivilkęs žalius marškinėlius’, *laikmatis* ‘automatinis arba rankinis laiko trukmės nustatymo matuoklis’ (: *laikas* + *matuoti*, *matuoja*, *matavo*);

c) *asmenlazdė* ‘lazdelė, prie kurios pritvirtinus išmanųjį telefoną, daromos asmenukės’.

⁹⁹ Čia ir toliau išleidžiamos pamatinių žodžių dalys pabrauktos.

11 lentelė

Priesagos pamatiniuose kamieniuose (dviejų daiktavardžių sandūra)

Sandai	Dūrinių skaičius	Pavyzdžiai
I	24, arba 12,5 %	<i>gam-ykl-abutis, lig-on-lapis, maud-ym-vietė, nauj-ien-laiškis, pirk-in-iadienis</i> ir kt.
II	19, arba 9,9 %	<i>dantisiū-l-is, galvajuos-t-ė, galvaskau-sm-is, gamtavyk-sm-is, garsajuos-t-ė, grikvarž-yb-ės, kailiajuos-t-ė, kiauiliagy-v-is¹⁰⁰, ledgrąž-t-is, naktiraš-t-is, orajuos-t-ė, sieloraš-t-is, sniega-gniūž-t-ė, striukmaršk-in-iai, tylėraš-t-is, vaikjuos-t-ė, vairasvir-t-ė, valdžiagy-v-is, vištagy-v-is</i>
I ir II	2, arba 1 %	<i>nauj-ien-raš-t-is, šlamš-t-amok-sl-is¹⁰¹</i>

4. Kai kuriuos atvejus galima vertinti dvejopai. Pavyzdžiui, *balsalapis* apibrėžiamas kaip ‘balsavimo lapelis’, tačiau demokratiniuose rinkimuose, kuomet pasirinkimo galimybės plačios, tie lapeliai gali būti ir labai dideli, tad visai logiška būtų juos vadinti lapais. Tokiu atveju antrojo pamatinio žodžio *lapas* kamienas būtų lygus šakniai. Taip pat ir dūrinys *paštadėžė* ‘pašto dėžutė’ galėjo atsirasti tiek iš šio ją apibrėžiančio žodžių junginio (tuomet jo darybos pamatas būtų pakitęs išleidžiant antrojo pamatinio žodžio priesagą *-ut-*), tiek, turint galvoje naujadaro priklausymą laisvajam stiliui, iš junginio *pašto dėžė*. Su pastaruoju šis pavadinimas ypač gali būti siejamas, jei pats daiktas yra didesnis (tarkim, ne asmeninis, o priklausantis paštui ar korespondenciją gaunančiai įstaigai). Dar plg. *asmendėžė* ‘pašto dėžė prie gyvenamojo namo, skirta kurjerių nešiojamoms siuntoms asmeniškai (į namus) pristatyti’.

¹⁰⁰ Priesaga *-vas, -a* laikoma dabartinės lietuvių kalbos būdvardžių darybos priemone tiek akademinėje, tiek dabartinės kalbos gramatikoje (LKG 1965: 553, 730; DLKG 2006: 223). LKG ji vadinama pirmine priesaga (kurią sudaro priebalsinis formantas ir galūnė (LKG 1965: 551)), DLKG – galūne su priebalsiniu formantu (abiejų aprašų autorė Adelė Valeckienė). Funkcinėje gramatikoje ji vadinama išplėstine derivacine galūne su desemantizuotu priebalsiniu formantu (Valeckienė 1998: 312). Vis dėlto, žiūrint sinchroniškai, bent jau žodis *gyvas, -a*, kuriuo paprastai iliustruojami šios priesagos vediniai, matyt, laikytinas darybiškai neskaidomu (plg. Jakaitienė ir kt. 1976: 264), nes jau visai nublukęs semantinis ryšys su pamatiniu veiksmažodžiu *gyti*, taigi nebėra kaip kalbėti apie darybos opoziciją ir šiame žodyje priesagos išskirti nebereikėtų. Saulius Ambrazas pateikdamas kitų kalbų atitikmenų – latvių *dzīvs*, prūsų *gijwans*, slavų **živъ*, lotynų *vīvus*, senovės indų *jīvā-* – teigia, kad veiksmažodinis būdvardis *gyvas, -a* yra ypač senas, siekia vėlyvosios indoeuropiečių prokalbės laikus (Ambrazas 2011: 49, 58).

¹⁰¹ Dėl priesagos *-t-* plg. *šlamš-t-o, šlamš-t-q* (LKMDB, prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml?sessionId=07FCEF0ABB1915209964CB26E979543D?id=morfema-db>; žiūrėta 2019-02-19).

5. Galbūt dėl kalbos ekonomijos ilgus darinius stengiamasi trumpinti nepaisant morfemų ribų (plg. LKG 1965: 445 pateikiamus *botkotis* ‘botago kotas’ (LKŽe), *karkvabalis* (: *karklas + vabalas*), *kirpentė* ‘kiryo pentis’ (LKŽe) ir kt.). Šitokių naujadarų *Duomenyne* fiksuota vos keli: *karkadienis* (: *Kar kar + diena*), *smegplovė* (: *smegenys + plauti (plovė)*), dviem atvejais trumpinama priesaga *-toj-*: *medžiotžudys* (: *medžiotojas + žudyti*), *rašytnamis* (: *rašytojas + namas*). Šie naujadarai nėra dažnai vartojami, kai kurie yra autoriniai, pavieniai.

1.1.3.2. Priešdėliniai pamatiniai kamieniai

Duomenyne rasta tik 16 naujadarų, kurie yra išlaikę pamatinio žodžio priešdėlį (3 proc. visų savakilmių sudurtinių daiktavardžių). Vienu atveju priešdėlis, galimas daiktas, atmestas – *žaibosauga* ‘apsauga nuo žaibo’ (: *žaibas + apsaugoti*). Tik vienu atveju priešdėlį yra išlaikęs antrasis dūrinio sandas (*šunpaminklis* ‘menkavertis, neskoningas paminklas’), visais kitais – pirmasis. Septyniais atvejais tai yra daiktavardis (pavyzdžiui: *įtakdarys* ‘žinomas asmuo, nuomonės formuotojas, dažnai išnaudojamas kieno nors idėjų sklaidai, ypač socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje’, *nuolaidynmetis* ‘prekybos nuolaidų metas’¹⁰², *paminklokūra* ‘paminklų kaip visumos kuriamasis darbas’, *pašalpadienis* ‘diena, kai mokama pašalpa’), septyniais – veiksmažodis (*išplautsmegenis*, *-ė* ‘kas atbunkinto mąstymo (išplautomis smegenimis)’, *išsigimžodis* ‘išsigimęs, iškreipto pavidalo žodis’, *nekalbadienis* ‘diena, kai šeimoje nesikalbama (susipykus)’, *suplotasnukis*, *-ė* ‘kas suplotu, plokščiu snukiu’), vienu – būdvardis (*nešvankiaburnis*, *-ė* ‘kas kalba nešvankybes’). Taigi, šiuo atžvilgiu tyrinėto šaltinio duomenys iš dalies prieštarauja gramatikų aprašams. Viena vertus, tai matyti iš pavyzdžių – *Duomenyne* fiksuoti naujadarai patvirtina teiginį, kad priešdėliai į dūrinis dėsningai pereina iš pirmųjų priešdėlinių veiksmažodžių (dalyvių) (plg.: LKG 1965: 459; DLKG 2006: 159), tačiau akivaizdu, kad teiginys „priešdėlius turintys daiktavardžiai niekada nevirsta sudurtinių daiktavardžių sandais“ (LKG 1965: 443; DLKG 2006: 153) nebeatitinka tikrovės. Vis dėlto kol kas užfiksuota pernelyg mažai naujadarų, kad būtų galima įžvelgti kokį nors naują darybos iš priešdėlinių daiktavardžių polinkį, juolab kad dalis aptariamųjų žodžių yra okaziniai, pavieniai.

¹⁰² Plg. *nuolaidynės* ‘kainų nuolaidų akcijos prekyboje’ (ND). Galbūt, turint galvoje šio naujadaro priklausymą laisvajam stiliui (vienintelis vartosenos pavyzdys iš rašytinės reklamos), neatmestina ir formos analogija su animacinio filmo „Lėdynmetis“ ar pan. pavadinimais.

1.1.3.3. Sudurtiniai dūrinių sandai

Tiriamuoju laikotarpiu *Duomenyje* buvo užfiksuoti penki dūriniai, kurių vienas (dažniau antrasis) sandas yra sudurtinis: *didlaikraštis*, *naujienlaikraštis*, *pusgimtadienis*, *puslapiakarpys*, –ė ‘įstatymo vykdytojas – užsienio žurnalų puslapių su draudžiama alkoholio reklama karpytojas’, *tvorlaikraštis* ‘ant tvoros ištemptas ilgas vaikų sukurtas laikraštis’ (situacinis naujadaras). Daugiau nei pusės jų antrasis pamatinis žodis yra *laikraštis* (plg. minėtą gramatikų teiginį, kad vertinys *sienlaikraštis* dėl savo sudurtinio pamatinio žodžio yra reta išimtis). *Šiandienžmogis* ‘žmogus, kurio atmintis siekia tik šiandieną ir neturi praeities’ taip pat remiasi dviem žodžiais, kurių pirmasis yra dvišaknis, tačiau šis sandas nėra sudurtinis, *šiandien* yra sąauga.

Gramatikose, taip pat minėta, teigiama, kad beveik devyni dešimtadaliai dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais savo gimine nesiskiria nuo jų antraisiais sandais einančių daiktavardžių. „Giminės nesutapimas dažniausiai pasireiškia tuo, kad vietoj laukiamo moteriškosios giminės darinio su kamiengaliu *ė* yra vartojamas vyriškosios giminės sudurtinis daiktavardis su kamiengaliu *ia*“ (LKG 1965: 449; DLKG 2006: 154). Naujadarų tyrimas parodė, kad antrojo sando ir viso dūrinio giminės nesutampa 19 atvejų (9,9 proc.), iš jų 16-os antrasis sandas yra –*dienis* (: *diena*, o kamienas): *algadienis*, *bambadienis*, *blyndadienis*, *kaimynadienis*, *knygadienis*, *koldūnadienis*, *mamadienis*, *moliūgadienis*, *pašalpadienis*, *pirkiniadienis*, *pramogadienis*, *putadienis*, *šeimadienis*, *tėvadienis*, *tulpiadienis*, *vaikadienis*. Kitokius antruosius sandus turintys dūriniai: *baudgrikė* ‘Alytaus Grikių šventės metu žaidžiamas neįprastas krepšinis – baudų mėtymas grikių maišeliu, stengiantis jį įmesti į krepšį, prikabinant prie lentos’, *Šiurpnaktis*¹⁰³ ‘Visų šventųjų išvakarėse (spalio 31 d.) švenčiama šventė, į Lietuvą atėjusi iš JAV ir Didžiosios Britanijos; jos simbolika susijusi su šmėklų, vaiduoklių pasauliu’, *vyrmoteris* ‘lyčių sąmaišą demonstruojantis transvestitas’.

12 dūrinių (6,25 proc.) yra mobilieji (arba potenciniai mobilieji), t. y. abiejų giminų formas turintys (arba galintys turėti) daiktavardžiai. Dviejų tokių porų pirmasis sandas yra būdvardinis – tai automobilių, turinčių vairą vienoje ar kitoje pusėje, pavadinimai *dešiniavairis*, *dešiniavairė* ir *kairiavairis*, *kairiavairė*¹⁰⁴. Kiti *substantiva mobilia* yra

¹⁰³ Kitos formos – *Šiurpnakčio*, *Šiurpnakčiu* (prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/%C5%A0iurpnaktis?paieska=%C5%A1iurpnaktis&i=91660f55-f770-4dca-b433-791578c313da>; žiūrėta 2019-06-01).

¹⁰⁴ Pastarieji gali būti ir sudaiktavardėję sudurtiniai būdvardžiai. Šių vartojama gerokai daugiau. Pavyzdžiui, moteriškosios formos daiktavardžio *kairiavairė* vartosenos interneto šaltiniuose tyrimo metu nepavyko rasti, tačiau rasta kelios dešimtys analogiško būdvardžio pavyzdžių: *kairiavairė mašina*, *transporto priemonė*, (automobilio) *versija*, *lupena* (ironiškai apie naudotą mašiną) ir kt.

dviejų daiktavardžių dūriniai: *lenkakalbis*, *-ė*, *lietuviakalbis*, *-ė*, *vokiečiakalbis*, *-ė*; *tinkladraugis*, *-ė* ‘tas, su kuriuo draugaujama internete’, *valdžiažmogis*, *-ė* ‘valdžioje esantis savanaudis žmogus; biurokratas’, *žirniasmegenis*, *-ė* ‘kas primityvaus mąstymo, neapsišvietęs, netašytas stuobrys’, taip pat neaiškos motyvacijos pavienis autorinis dūrinys *kelniapėdis* ‘primityviai mąstantis siaurų interesų politikos veikėjas’ ir galbūt pagal *tešlagalvis* analogiją padarytas *valdžiagalvis* ‘esantis valdžioje; biurokratas’ (pastarieji fiksuoti tik vyriškosios formos, bet moteriškoji yra numatyta jų darybos semantikos). Prie jų galima prišlieti ir lietuvių kalbos darybos taisykles daugiau ar mažiau atitinkančius vertinius *riestainiagalvis*, *-ė* (iš anglų k. *bagelhead*) ‘kas propaguoja kūno kultą ir siekia kuo ekstremaliau jį modifikuoti įvairiomis priemonėmis (pavyzdžiui, poodinėmis injekcijomis kaktoje laikinai suformuojami riestainių pavidalo gumbai)’ ir *žirkliarankis*, *-ė* ‘kirpėjas, meistriškai naudojantis viduramžių kirpimo įrankius’ (iš anglų k., plg. kino filmo „Edward Scissorhands“ lietuvišką pavadinimą „Edvardas Žirkliarankis“)¹⁰⁵. Gramatikose tokie iš dviejų daiktavardžių sudurti mobilieji daiktavardžiai minimi kaip žymintys gyvas būtybes (LKG 1965: 447; DLKG 2006: 154), o apie sudurtuosius iš būdvardžio ir daiktavardžio sakoma, kad jų „mobilumą“ „nulemia ne antruoju sandu einančio daiktavardžio giminė bei kamiengalis, o tokių dūrinių reikšmė ir vartojimas“ (LKG 1965: 453; DLKG 2006: 156). Negausūs *Duomenyno* naujažodžiai šiems teiginiams neprieštarauja.

1.1.4. Tolesnių tyrimų gairės

Turint galvoje, kad *Duomenynas* nuolat pildomas naujais duomenimis, toliau struktūros aspektu tiriant naujuosius dūrinius dar reikėtų paieškoti atsakymų į šiuos klausimus:

- kokios būtent pamatinių žodžių priesagos ar kokie priešdėliai pereina į dūrinius;
- kelių darybos pakopų formantų ir konkrečiai kokių galima rasti sudurtiniuose naujadaruose;
- kokios būtent priesagos ar kokie priešdėliai suduriant sandus atmetami;
- kokie priesagų ir / ar priešdėlių buvimo / atmetimo variantai būdingi skirtingų kalbos dalių dūriniais;
- kurie variantai – pavyzdžiui, pirmasis sandas turi priešdėlį ir priesagą (*nuolaidynmetis*, *paminklokūra*), pirmasis sandas turi dvi priesagas (*kuprinmaišis*, *medžioklėtyra*), abu sandai turi po priesagą (*naujienraštis*, *šlamštamokslis*), pirmasis sandas

¹⁰⁵ Platesnis šio naujadarų vartosenos tyrimas parodė, kad *žirkliarankiu* gali būti pavadinamas ir įprastais įrankiais bei metodais dirbantis kirpėjas, tiesa, galvoje turint būtent meistriškai savo amatą išmanantį žmogų. Taigi, tikslesnė apibrėžtis būtų ‘meistriškai savo amatą išmanantis kirpėjas’, ‘ypatingo meistriškumo kirpėjas’ ar pan.

priesaginis, antrasis sudurtinis (*naujienlaikraštis*), iš dviejų antrojo sando priesagų antroji atmetama (*žaliamarškinis*) ir t. t. – yra dažniausi;

- kokie jungiamųjų balsių vartojimo polinkiai ir skirtumai nuo gramatikose aprašytų dėsningumų ir kt.

Ateityje daugėjant duomenų naujadarų struktūros tyrimus tikslinga derinti su jų vartosenos dažnio tyrimais, atskirai aptariant pavienius autorinius darinius ir jau įsigalėjusius bei paplitusius. Tai leistų pagrįsčiau kalbėti apie naujadaros polinkius.

1.1.5. Apibendrinimas

1. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* rasta visų pagrindinių sandūros tipų savikilmų dūrinių, išskyrus sudurtus iš skaitvardžio ir veiksmažodžio. Jie sudaro 99,4 proc. tipinių dūrinių. Negausiųjų tipų (kurių antrasis sandas nebūtų daiktavardinis ar veiksmažodinis) ir kartotinių dūrinių iki 2020 m. *Duomenyne* neužfiksuota. Dūrinių su antruoju daiktavardiniu ir dūrinių su antruoju veiksmažodiniu sandais proporcija (2 : 1) tiriamuoju laikotarpiu neatitiko nustatytos gramatikose (3 : 1).

2. Sudėtingesnės morfeminės sandaros dūrinių toliau gausėja, ir ta sandara darosi įvairesnė (ypač okazinių dūrinių), tačiau polinkis remtis paprastaisiais žodžiais išlieka, matyt, dėl kalbos ekonomijos dėsnio. Pamatinių žodžių priesagos atmetamos retai, greičiausiai dėl to, kad jos paprastai nėra ryškios, kartais įgytos ankstesnėse nei priešpaskutinė darybos pakopose, skiemenų atžvilgiu žodžio neilgina. Priešdėlėtų pamatinių žodžių (tarp jų ir daiktavardžių) pasitaiko, bet prieš tvirtai teigiant, kad dėsningumas nesiremti priešdėliniais daiktavardžiais darosi nebe toks griežtas, reikia ištirti daugiau ir įvairesnių naujadarų.

3. Apskritai didelių lietuvių kalbos žodžių sandūros pokyčių ir reikšmingų inovacijų nepastebėta. Laisvesnė, nuo bendrųjų taisyklių nukrypstanti dūryba būdingesnė pavieniams, autoriniams dūriniams, bet tai yra žinomas okazinės darybos bruožas. Regis, pavienių darinių *Duomenyne* yra daugiau, nei pažymėta.

4. Apie sudurtinių daiktavardžių darybos inovacijas, juo labiau jų sistemiškumą, vien iš *Duomenyno* naujadarų duomenų spręsti sudėtinga. Norint padaryti pagrįstas išvadas, reikia didesnės duomenų imties ir gilesnės jų vartosenos analizės (įtraukiant ir vartosenos dažnio rodiklius). Jos rezultatus būtų vertinga palyginti su automatiškai (gaidyklių) atrinktų naujadarų tyrimo duomenimis, deja, kol kas, regis, tokių neturime. Be abejo, turi būti tiriami ir hibridiniai dariniai, ir ne vien struktūros, bet ir semantiniu, kilmės aspektais.

1.2. Naujųjų dūrinių analizės ir klasifikacijos problemos

Išsiaiškinus, ar *Naujažodžių duomenyne* pateiktieji sudurtiniai lietuvių kalbos naujažodžiai (daiktavardžiai) atitinka gramatikose aprašytas lietuvių kalbos žodžių darybos taisykles, nustatčius jų sandūros tipus ir ištyrus dūrinių tipiskumą pamatinių kamienų morfeminio sudėtingumo atžvilgiu, toliau domėtasi netipine lietuvių kalbos neologizmu, padarytų iš dviejų ar kelių žodžių, daryba. Tyrinėti *Duomenyne* fiksuoti savakilmiai sudurtiniai daiktavardžiai, padaryti iš dviejų ar kelių lietuviškų žodžių (apie 500). Siekta apžvelgti šiuos darinius ir supažindinti su probleminiais jų darybos analizės bei klasifikacijos atvejais, kai sunku nustatyti pamatinius žodžius, kartais ir jų kalbos dalį, kai neaiški darybos motyvacija ir kt.

1.2.1. Okaziniai dūriniai

Ankstesniame (I.3.2) skyriuje, kalbant apie *Duomenyno* pritaikymą išsamiai darybos analizei ir papildomą duomenų indeksavimą, minėta okazinė daryba. Čia tik primintina, kad okaziniai, t. y. neįprasti, nebūdingi bendrajai vartosenai, pasitaikantys tik tam tikrame kontekste, tyčia pasidaryti tik tai progai (KTŽ 1990: 136; Urbutis 2009: 322), dariniai iš prigimties nelinkę paklusti bendriems dėsningumams, dažnai yra netipiniai, tad neretai galimos įvairios jų darybos interpretacijos, nuo kurių priklauso darinio priskyrimas vienai ar kitai klasifikacijos grupei. Tai gali turėti įtakos nustatant lietuvių naujadaros polinkius ir inovacijas.

Keli pavieniai okazionalizmai pasižymi nenuosekliu sandų jungimu arba sudėtinio darybos pamatu. Naujadaras *įstatympataisdavystė* ‘įstatymų pataisų leidyba – politikų pamėgtas įstatymų pataisų kūrimas’ *Duomenyne* pateikiamas su pastaba vartotojams, skelbiančia, kad tai yra netipiškas darinys, į kurį suplaktas vertalas *įstatymdavystė* (= įstatymų leidyba) ir *pataisos*¹⁰⁶. Kiti du analoginiai dūriniai *dvidešimtkeliametis*, –ė ‘kas turi dvidešimt kelerius metus’ ir *dvidešimtkažkelintmetis*, –ė ‘kas turi apytikriai dvidešimt suvirš metų’ (plg. *dvidešimtmetis*, –ė) netipiški tuo, kad pirmasis jų sandas galbūt yra ne vienas žodis, o žodžių junginys (*dvidešimt keli*, *dvidešimt kažkeli*). Arba, kaip ir *įstatympataisdavystės* atveju, jie yra „suplakti“ iš dūrinio *dvidešimtmetis*, –ė ir įvardžių *keli*, *kažkeli*.

¹⁰⁶ Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/%C4%AFstatympataisdavyst%C4%97?i=b04607a9-0461-484c-ab5c-53e46aa7b17e> [žiūrėta 2019-06-08].

Dviejų iš tyrinėtojų dūrinių – autorinio *kūnovara* ‘senąją lietuvių pasaulėžiūrą atitinkanti sveikatinimo sistema’ ir pavienio *megztipaltis* ‘megztinis, kuris atrodo kaip palas’ – pamatiniai žodžiai nėra iki galo aiškūs formos ar (ir) semantiniu aspektais.

Remiantis antrojo pamatinio žodžio formomis (žr. toliau) matyti, kad *kūnovara* yra dviejų daiktavardžių dūrinys. *Duomenyne* pateikiamas šio naujadaro vartosenos pavyzdys rodo, kad ši terminą „*L. Balsys sukūrė sudūręs du žodžius – „kūnas“ ir „vara“.* „*Vara – daugialypė sąvoka, apimanti tiek fizinį kūną, tiek vidinę energiją*“. Kebčiau šią sandūrą motyvuoti semantiškai. LKŽe ir DŽ₂ ar DŽ_{7e} teikiamo daiktavardžio *vara* (‘vertimas, prievarta’: *Pateisinama gali būti vien teisiškai pagrįsta v.* (DŽ₂); *psn.* ‘vertimas, prievarta’ (DŽ_{7e}); (neol.) ‘jėga, prievarta, smurtas’ (LKŽe)) reikšmėje yra prievartos, smurto semų, kurios, akivaizdu, nekoreliuoja su aptariamojo dūrinio semantika. Taip pat vargu ar kuriant šį naujadarą remtasi senu skoliniu iš A. Juškos *Lenkų–lietuvių kalbų žodyno* – homonimu *vara* ‘tvarka’. Greičiausiai antrasis žodžio *kūnovara* sandas susijęs su veiksmažodžiu *varyti*, yra jo abstraktas, plg. kaip aiškina pats naujadaro autorius: „*Ryte sąmonė prabunda, pati įjungia varą, ir mes pradedame rąžytis. Varą įjungti galime ir sąmoningai mankštindamiesi. Aš kūną varau – mankštinu, o tai veria mano pojūčius ir jausmus. [...] Antroji kūnovaros dalis – dinaminiai pratimai. Ji prasideda ritmingai, pagal tam tikrą garsą, kulnais stuktinti į grindis – tai stimuliuoja širdies veiklą. Kūnas jau pramankštintas, tad įsukamos varos. Trečioje dalyje, kai kūne varos jau pasiekusios pakankamą lygį, savitu būdu – mėtant ir gaudant specialius mankštos įrankius stengiantis, kad jie nenukristų ant žemės, atveriami jausmai*“¹⁰⁷ [paryškinta cituojant – aut. past.]. Šią motyvaciją remia psichoanalizės terminas *vara* (anglų k. atitikmuo *drive* ‘veržlumas; (varomoji) jėga’ ar ‘paskata, skatulys, vidaus impulsas’), taip pat keletas sudėtinių terminų su šiuo pagrindiniu žodžiu: *agresijos vara, dalinė vara, ego vara, griovimo vara, gyvybės vara, mirties vara, savisaugos vara, seksualinė vara, užvaldymo vara* (LAALPTŽ)¹⁰⁸. Atkreiptinas dėmesys ir į sąsają su (at)verti. Be to, turint galvoje baltišką autoriaus pasaulėžiūrą ir veiklą, neatmestina ir latvių k. *vara* ‘galia, valia, galybė’ (LLV) įtaka. Dėl galimos latvių kalbos įtakos dar plg.: „*Grupei kūnovaros mokytinių vadovauja pats L. Balsys – varonis (energijų valdymo treneris)*“ (ten pat) ir latvių k. *varonis* ‘didvyris, herojus’ (LLV).

¹⁰⁷ Prieiga internete: <http://www.baltai.lt/?p=23425> [žiūrėta 2019-03-11 ir 2020-03-07].

¹⁰⁸ Prieiga internete: http://terminai.vlkk.lt/paieska?search=vara&zodzio_dalis=6&kaip2=on&sri-tys=&statusas=0&rykiavimas=0 [žiūrėta 2020-04-17].

Išėivių sukurto *megztipaltis* apibrėžtis ‘megztinis, kuris atrodo kaip paltas’ paimta iš vienintelio vartosenos pavyzdžio, rodančio, kad tai anglų k. *cardigown* atitikmuo¹⁰⁹. Iš pastarojo apibrėžties (*cardigown* ‘a long cardigan, belted like a dressing gown’¹¹⁰) aki-vaizdu, kad anglų kalboje tai yra kontaminantas – sulieti dviejų drabužių pavadinimai: *cardigan* (tam tikro stiliaus trumpas megztinis, kardiganas) ir *dressing-gown* ar *gown*, kurie reiškia ilgus drabužius (suknelę, chalata). Neaišku, ką turėjo galvoje lietuviško atitikmens kūrėjai, nes galima dvejopa šio naujadaro darybos motyvacija: 1) *megztinis* + *paltas* arba 2) *mègzti* (*megztas*) + *paltas*. Pirmuoju atveju reikėtų kalbėti apie dviejų daiktavardžių dūrybą ir nutrupėjusią pirmojo priesagą *-in-*, antruoju – apie veiksmažodžio formos (dalyvio) ir daiktavardžio dūrinį bei tokiems dūriniams nebūdingą jungiamąjį balsį *-i-*.

Naujažodžius *Duomenynui* siunčianti visuomenė (pastaruoju metu didžiausia naujažodžių dalis į ND atkeliauja būtent šiuo keliu), natūralu, lengviau pastebi neįprastus, keistus, t. y. okazinius, netipiškos darybos ar kitaip išsiskiriančius naujadarus. Realizuotieji, bet iki tol nefiksuoti potenciniai dariniai gali būti sunkiau pastebimi ir praslysti pro akis, nes jie yra numatyti sistemos ir gali būti realizuoti bet kada prireikus. Tad galima daryti prielaidą, kad okazinės leksikos, taigi ir netipiškos darybos, atvejų *Duomenyne* procentiškai yra daugiau nei vartosenoje.

1.2.2. Mišriosios darybos naujažodžiai

Daryba laikoma mišriąja, kai iš karto reiškiasi du skirtingi darybos būdai, t. y. žodis daromas iš karto pridedant priešdėlį ir priesagą (prefiksacija-sufiksacija, pavyzdžiui: *povestuvinis*, *paeiliui*) arba priesaga pridedama suduriant du žodžius (kompozicija-sufiksacija, pavyzdžiui: *pelėkautai*, *žmogėdra*) (Urbutis 2009: 340–341). Iki 2019 m. vidurio į *Duomenyną* pateko keli, galimas daiktas, mišriai (kompozicijos-sufiksacijos būdu) padaryti dariniai. Iš aštuonių atvejų abejonių nekelia tik *saulėdengtės* ‘išorinė langų arba balkonų užuolaida; pastogėlė, sauganti nuo saulės’ (: *saulė* + *deng-ti* + *-tė*).

Greičiausiai pagal *žmogėdros* analogiją pasidarytas autorinis darinys *trešnėdra* ‘trešnių ėdrūnas’ (: *trešnės* + *ėsti* (*ėda*, *ėdė*) + *-ra*), kontaminacija (*trešnės* + *žmogėdra*¹¹¹) šiuo atveju galbūt mažiau tikėtina. Daiktavardžio ir būdvardžio dūrybos (: *trešnės* + *ėdrus*, *-i*)

¹⁰⁹ Žodis nuo 2010 m. nepaplito, *Google* paieškos sistema 2019-03-10 nerado nei vienskaitos vardininko, nei kitų linksnių formų vartosenos.

¹¹⁰ Prieiga internete: <https://www.dnaindia.com/lifestyle/report-soon-dictionary-to-describe-clothes-like-whorts-cardigowns-treggings-1441592> [žiūrėta 2019-03-10 ir 2020-03-04].

¹¹¹ Plačiau apie kontaminacijos reiškinį žr. II.1.3 skyriuje. Sutartinio kontaminacijos žymėjimo aiškinimą žr. 56-oje išnašoje.

galimybė atmesta dėl šio sandūros tipo retumo; be to, visi jo dariniai, kaip rašoma gramatikose, remiasi būdvardžiu *palaikis*, *-ė: vaikpalaikis, knygpalaikė* (DLKG 2006: 166; LKG 1965: 472). Beje, lietuvių kalbos žodžių darybos tyrimuose neteko aptikti šitaip traktuojamo seno darinio *žmogėdra*, pastarasis kaip tik pirmiausia pasitelkiamas kaip mišriosios darybos pavyzdys (Urbutis 2009: 253; Keinys 1999: 107).

Akivaizdu, kad *ateivio* ir *išeivio* pavyzdžiu remtasi kuriant naujadarus *svetimeivis*, *-ė* ‘ateivis iš kosmoso’ ir *sugrįžeivis*, *-ė* ‘kas sugrįžta iš emigracijos, reemigrantas’¹¹². Pirmasis irgi greičiau laikytinas mišriuoju dariniu (: *svetimas* + *ei-ti* + *-vis*)¹¹³.

Trijų analoginių darinių (*galvapjūtė, kainapjūtė, valdžiapjūtė*; plg. *rugiapjūtė*) darybą galima interpretuoti dvejopai, priklausomai nuo to, kas būtų laikoma antruoju sandu – veiksmazodis *pjauti* ar daiktavardis *pjūtis* (Urbutis 2009: 111). Pirmuoju atveju jie būtų priskirtini mišriesiems dariniams.

1.2.3. Analoginiai dariniai

Žodžių darybos tyrimuose analoginiais paprastai vadinami netipiški dariniai, kurių „daryba remiasi tolimesne, netikslia, daugiau tik tariama analogija su tipišku <...> dariniu ir jų pamatinių žodžių poromis (darybos opozicijomis)“ (Urbutis 2009: 328). Aptariamo tyrimo laikotarpiu *Duomenyne* rasta apie 30 savakilmių analoginių darinių, pavyzdžiui: *ausiratis* ‘ausimis pajėgiamas girdėti aplinkos plotas’ – plg. *akiratis*; *galvapjūtė, kainapjūtė* – plg. *rugiapjūtė*; *kiemšikis* ‘nekilmingas kiemsargis šuo; netvarkingų šeimininkų vedžiojamas šuo’ – plg. *kiemsargis*; *kišenpildis* – plg. *kišenvagis*; *lėtpuodis* – plg. *greitpuodis*; *linksmakojis* ‘ironizuojant – linksmas neblaivių statybininkų „šokis“ – darbas statybų aikštelėje’ – plg. *klumpakojis*; *noskaras* – plg. *auskaras*; *tvorlaikraštis* – plg. *sienlaikraštis*; *žemėraižis* ‘giliai po žeme įleistas pastatas, dangoraižio priešingybė’ – plg. *dangoraižis* ir kt. Tokių naujadarų atsiranda pasinaudojus jau buvusio, kažkuo formos atžvilgiu artimo

¹¹² Naujadaro autorė, paklausta, kaip pasidarytas šis žodis, atsakė: „Susijungė galvoj „sugrįžęs išėivis“.“

¹¹³ Ko gero, mišriaisiais dariniais laikytini ir senieji *keleivis, kareivis, jūreivis, moksleivis, upeivis, žyeivis, vandeneivis* (Simono Daukanto neologizmas), taip pat *pirmeivis* ir kt., kuriuos galima sieti su veiksmazodžiu *eiti*, nors žodžių darybos aprašuose šie žodžiai kalbant apie kompoziciją-sufikaciją lyg ir nėra minimi (plg. Pranas Skardžius žodį *keleivis* (-ys) laiko sudaiktavardėjusiu sudurtiniu („sudėtinu“) būdvardžiu (Skardžius 1943: 436)). Pažymėtina, kad priesagos *-eivis, -ė* nėra daiktavardžių priesagų sąrašuose, kuriuos pateikia lietuvių kalbos gramatikos. O apie priesagą *-vis, -ė* ten rašoma, kad didesnė dalis su ja išvestų asmenų (veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų) pavadinimų remiasi priešdėliniais veiksmazodžio *eiti* vediniais (DLKG 2006: 110–111; LKG 1965: 331). Dar dėl darinių su baigmeniu *-eivis, -ė* žr. išsamų Jolantos Vaskelienės tyrimą ir jos išvadas apie galimybę sinchroniškai tam tikrais atvejais šį baigmenį laikyti priesaga bei apie besiformuojantį *-eivis, -ė* darybos tipą (Vaskelienė 2019).

ir vienaip ar kitaip semantiškai susijusio darinio analogija, taigi, be dėsningos dūrinio ir jo pamatinių žodžių opozicijos, turi įtakos dar vienas veiksnys. Šiaip jau visa žodžių daryba yra paremta analogija (KTŽ 1990: 19; Urbutis 2009: 327–328), tačiau aptariamuoju atveju analogijos yra tik „paviršinės, iš esmės neatitinkančios darinių struktūros, panašios tik skambesiu“ (Paulauskienė 1994: 53). Tiesa, vienais atvejais jos netrukdo naujadarą laikyti vieno ar kito darybos tipo nariu, nes atlikus jo darybinę analizę matyti, kad esminiams žodžių darybos dėsniams nenusižengiama. Pavyzdžiui, naujadaras *neskaitadienis* ‘diena, kai nėra ko skaityti’, padarytas pagal *nekalbadienio* analogiją, priklauso tam pačiam, kaip ir pastarasis, veiksmažodžių ir daiktavardžių dūrinių darybos tipui (: *neskaityti* + *diena*). O *nelovadienis* ‘sutuoktinių miegojimas skirtingose lovose susipykus’ ir hibridinis *neseksadienis* ‘diena, kai susipykusi pora atsisako sekso’ yra netipinės darybos, nes pirmieji jų sandai, turintys neiginį, yra daiktavardiniai (*lova*, *seksas*). Nedėsningą neiginio buvimą galima paaiškinti tik tuo, kad jie akivaizdžiai remiasi *nekalbadienio* pavyzdžiu ir šį jų darybos analogiškumą puikiai parodo *Duomenyne* parinkti iliustraciniai vartosenos pavyzdžiai: *Nuolat vienam kitą įžeidinėjant širdyje kaupiasi nuoskaudos. Ilgainiui tokie tarpusavio santykiai perauga į nekalbadienius ir neseksadienius, galop – į patyčias, norą pažeminti sutuoktinį, keršyti ir pan.* • *Bet jei ir po bendrai išgyventų sunkumų, ir po kasdieninių rutininių darbų, praėjus N metų artimo žmogaus prisilietimas vis dar įžeibia laužus širdyje (na, nesakau, kad ištisai, būna gi visokių dienų – nekalbadienių, nelovadienių), tai tada jau galima sakyti, kad tai – meilė.*

Judamatis ‘prietaisas, fiksuojantis ir matuojantis žmogaus judumą’ yra analoginis darinys pagal kitus įrankių, mašinų, prietaisų ir šiaip priemonių pavadinimus su antruoju sandu *-matis*, kilusiu iš veiksmažodžio *matuoti*. Dėsningai pirmuoju sandu pažymima, į ką tas matavimo veiksmas nukreiptas, kas sudaro jo objektą, taigi pirmasis sandas yra daiktavardis (DLKG 2006: 162; LKG 1965: 464), plg. *Duomenyne* taip pat pateikiamus *akimatis*, *cukromatis*, *laikmatis*, anksčiau fiksuotus *garomatis*, *drėgmėmatis*, *vidmatis*. Dar plg. standartizacijos ir metrologijos srities terminus iš Terminų banko: *aidamatis* (: *aidas*), *slėgmatis*, *gylmatis*, *tolimatis*, *akytmatis*, *srautmatis* (: *srautas*), *atspindžiamatis*, *apskritmatis*, *aukščiamatis*, *lygmatis*, *bangomatis*, *blizgomatis*, *stormatis*, *dažniamatis*, *greitmatis*, *dujomatis*, *dulkėmatis*, *druskomatis*, *gebomatis* (: *geba* (fot.)), *jautriamatis*, *jėgomatis*, *kampamatis*,

kietmatis (: *kietis* ‘kietumas’), *kreivėmatis*, *lietmatis* ir kt.¹¹⁴ *Judamatis* vargiai galėtų būti pamatuotas retai vartojamu, tik raštų kalbai būdingu abstrakčiu daiktavardžiu *juda* ‘judėjimas’ (LKŽe), taip pat abejotinas ir rėmimasis būdvardžio abstraktu *judumas* (šiuo atveju reikėtų kalbėti ir apie pirmojo kamieno dezintegraciją – išleistą priesagą *-um-*). Taigi, dėl kitokios pirmojo pamatinio žodžio kalbos dalies *judamatis* dūrinių iš daiktavardžių ir veiksmažodžių tipui nepriklauso, yra netipinis. Paprasčiausias kelias jam atsirasti, ko gero, buvo minėtoji „paviršinė“ analogija su kitais tokį antrąjį sandą turinčiais dūriniais.

Kiti nagrinėti analoginiai dūriniai priklauso tiems patiems tipams, kaip ir sudurtiniai daiktavardžiai, kurių pavyzdžiu jie sukurti, tarkim, minėtieji *ausiratis*, *lėtpuodis*, *noskaras*. Dar kitų forma lyg ir leistų juos gretinti su jų prototipais, tačiau semantiškai jų darybos motyvacija gali būti suprasta tik tarpiškai, per tą prototipą. Pavyzdžiui, iš dūrinio *žemėraižis* darybos reikšmės ‘kas raižo žemę’ praktiškai neįmanoma įspėti jo leksinės reikšmės ‘giliai po žeme įleistas pastatas, dangoraižio priešingybė’, nes sąsaja su raižymu atėjusi iš *dangoraižio* semantikos (dangų rėžti – būti aukštam). Šiuo atveju ne tiek svarbu, kad pats *dangoraižis* yra vertinys (plg.: rusų k. *небоскрёб*, anglų k. *skyscraper*), nes aukštumo, aukščio siejimas su dangaus siekimu, rėžimu fiksuotas ir lietuvių tautosakoje: *Atleikia ožys, atistrimbaliuoja, ragais dangų rėžia, barzda žemę šluoja* (LKŽe).

1.2.4. Apibendrinimas

1. Daroma prielaida, kad okazinių neologizmų *Duomenyne* procentiškai yra daugiau nei apskritai vartosenoje, nes kaupiant duomenis rankiniu būdu okaziniai neologizmai dėl jų netipiškumo pastebimi ir fiksuojami lengviau nei realizuoti tie potencialiai dariniai, kurie yra sistemos numatyti ir gali būti pasidaromi bet kada prireikus.

2. Neretai galimos įvairios okazinių darinių darybos interpretacijos (*kūnovara*), nuo kurių priklauso darinio priskyrimas vienai ar kitai klasifikacijos grupei (*megztipaltis*). Tai gali turėti įtakos nustatant lietuvių naujadaros polinkius ir inovacijas.

4. Nemažai daliai *Duomenyne* fiksuotų naujadarų atsirasti padėjo analogija. Vieni analoginiai dūriniai (*ausiratis*, *lėtpuodis*, *noskaras*) priklauso tiems patiems tipams, kaip ir sudurtiniai daiktavardžiai, kurių pavyzdžiu jie sukurti (plg. atitinkamai *akiratis*,

¹¹⁴ Prieiga internete: http://terminai.vlkk.lt/paieska?search=matys&zodzio_dalis=2&kaip1=on&sri-tys=%2C577&statusas=0&rykiavimas=0 [žiūrėta 2019-03-15, 2020-04-03 ir 2020-04-17].

Pastebėtina, kad kai kurie Terminų banke fiksuoti dūriniai, turintys antrąjį sandą *-matis*, bent jau semantiškai gali būti siejami ir su būdvardžiais, pavyzdžiui: *akytmatis* ‘popieriaus akytumo matuoklis’ (plg. *akytas*, *-a*), *apskritmatis* (plg. *apskritas*, *-a* ir termino rusišką atitikmenį *кругломер*). Tačiau prieš darant prielaidą, kad matavimo prietaisų pavadinimai su antruoju sandu *-matis* gali remtis ir būdvardžiais, reikia juos atskirai nuodugniai ištirti.

greitpuodis, auskaras). Tačiau didesnės analoginių dūrinių dalies sandūra yra netipinė, pavyzdžiui, *judamatis*, kurį sudaro du veiksmožodiniai sandai (*judėti, matuoti*), remiasi kitų dūrinių, turinčių šį antrąjį sandą, analogija, tačiau prototipų pirmasis sandas yra daiktavardinis, plg. *laikmatis* (: *laikas + matuoti*).

5. Keletas *Duomenyne* fiksuotų darinių galbūt yra mišriosios darybos. Neabejotinai kompozicijos-sufiksacijos būdu yra padarytas naujadaras *saulėdengtės* 'išorinė langų arba balkonų užuolaida; pastogėlė, sauganti nuo saulės' (: *saulė + dengti + -tė*). Keliems kitiems šiuo būdu atsirasti greičiausiai daugiau ar mažiau yra padėjusi ir analogija, pavyzdžiui: *trešnėdra* (plg. *žmogėdra*), *galvapjūtė, kainapjūtė, valdžiapjūtė* (plg. *rugiapjūtė*).

1.3. Kontaminacija ir jos tyrimų perspektyvos

Naujažodžių duomenynas – kol kas vienintelis viešai prieinamas šaltinis, kuriame kaupiami ir identifikuojami lietuvių kalbos ir skolinti kontaminantai. Tai įdomus, negausus, bet, regis, gausėjantis lietuvių leksikos sluoksnius, iki šiol beveik netyrinėtas. Lietuvių kalbotyra šioje srityje smarkiai atsilieka – pasaulyje kontaminacija aktyviai domėtasi dar XX a. viduryje. Prieš pradedant nuodugniau domėtis lietuvių kalbos kontaminantais, ko gero, buvo galima paminėti tik du darbus, kuriuose kontaminacija analizuojama nuosekliai. Birutės Kabašinskaitės studijoje (1998) nagrinėjama senoji, istorinė kontaminacija¹¹⁵, o Rita Miliūnaitė savo straipsniu (2014) pradėjo tyrinėti naujuosius, sukaupčius *Duomenyne*¹¹⁶. Pastaraisiais metais paskelbta keletas publikacijų (Murmulaitytė 2018, 2020), kuriose stengiamasi užčiuopti esmines kontaminacijos kaip tam tikro žodžių darymosi problemas, jos santykį su tradicine lietuvių kalbos žodžių daryba ir nusižymėti tolimesnių šios temos tyrimų gaires.

¹¹⁵ Šioje studijoje kontaminacijos ir jai artimos leksinės analogijos apraiškos analizuojamos siejant su pagrindiniu tyrimo objektu – liaudies etimologija, nagrinėjami jų tarpusavio ryšiai, stengiamasi nubrėžti ribas. Analizuojamos Ernsto Frenkelio *Lietuvių kalbos etimologijos žodyne*, taip pat Zigmo Zinkevičiaus, Kazio Alminauskio, Prano Skardžiaus, Antano Salio ir kt. veikaluose pateikiamos etimologijos, o pseudoetimologijos rinktos iš Simono Daukanto, Andriaus Vištelio, Jono Užupio-Šerengos, Mikalojaus Akelaičio ir kt. raštų. Apskritai literatūros ir šaltinių sąrašas vyrauja XIX a. pabaigos – XX a. aštuntojo dešimtmečio darbai, taigi nagrinėjama senoji, istorinė kontaminacija.

¹¹⁶ Straipsnyje supažindinama su šio reiškinių tyrinėjimais anglų kalboje, kuri jų turi gerokai gausiau, su lietuviškų kontaminacinių darinių atsiradimo būdais, pateikiamas apie 80 jų, fiksuotų *Duomenyne* 2013 m., sąrašas.

1.3.1. Kontaminacijos sąvoka

Leksinė kontaminacija (maišyba, anglų k. *blending*) – (tikslingas) naujo žodžio kūrimas maišant mažiausiai du pradinius žodžius, suliejant, kryžiuojant jų dalis (plg.: Gries 2004b: 416; LKE 2008: 282). Šis reiškinys, ko gero, būdingiausias anglų kalbai¹¹⁷, bet neretas ir vis populiarejantis ir kitose kalbose¹¹⁸. Tarkim, toks žodžių darymosi modelis yra bene pirmaujantis vokiečių jaunimo šnekamojoje kalboje (Косова, Александрова 2018: 118). Taigi, jis nemažai nagrinėjamas ne tik anglų, bet ir kitų, net ir tipologiškai skirtingų, kalbų tyrimuose (Elsen 2008; Brdar-Szabo, Brdar 2008; Marković 2009: 226–236; Mikić Čolić 2015; Ефанова 2015, 2016; Bat-El 1996, 2013; Balteiro 2017; Tomić 2019a, 2019b, Bugarski 2019 ir kt.), neretai lyginant su šiuo anglišku žodžių darymosi būdu (Renner 2015, 2019; Хрущева 2010; Orekhova, Badelina 2019; Veisbergs 1997; Ločmele, Veisbergs 2011 ir kt.). Įvairuoja ne tik šį reiškinį bei jo rezultatus pavadinantys terminai, bet ir jo apibrėžtys, kuriose skirtingai iškeliami vieni ar kiti kontaminacijos požymiai. Ieškoma bendrų sąlyčio taškų su kitais naujų leksinių vienetų formavimo būdais (López Rúa 2002; Renner 2015). Lietuvių kalbotyroje svarbus nemorfeminis kontaminacijos pobūdis, kuriuo leksinė kontaminacija skiriasi nuo dūrybos – nauji žodžiai kuriami suliejant, sumaišant, jungiant nemorfemines ppr. dviejų ar kelių žodžių dalis (plg. Bauer 1983: 234–235; Gries 2004a: 639, 2004c: 201, 214; Ефанова 2016: 8–9; Marković 2009: 223–224; Hosseinzadeh 2014: 19; Tomić 2019c: 1–2 ir kt.).

Kontaminacinių naujadarų pavyzdžiai iš *Duomenyno*: *skiepenis*, –ė ‘kas nusistatęs prieš skiepus ir skiepijamą’ (aliuzija į Seimo narį Dainių Kepenį, pagarsėjusį sveiko gyvenimo būdo propagavimu ir neigiamu požiūriu į skiepus) < **skiepai** + **Kepenis**¹¹⁹, *batakovė* ‘prie bato tvirtinamas aulės’ < **batas** + **rankovė**, *šlapkritis* ‘šlapias vėlyvas ruduo’ < **šlapias**, –ia + **lapkritis**, *pusbrolakis* ‘knygos veikėjas – vilkolakio pusbrolis’ < **pusbrolis**

¹¹⁷ Kontaminacija kitose kalbose neretai daugiau ar mažiau siejama su anglų kalbos įtaka. Bet, pavyzdžiui, Ana Mikić Čolić (2015: 35) teigia, kad kroatų kalbos kontaminantai nėra motyvuoti vien anglišku žodžių. Remdamasi Martina Radčenko, ji teigia, kad antrojoje XX a. pusėje ne tik kroatų, bet ir kitose slavų kalbose dėl rusų kalbos įtakos kaip produktyvus žodžių darybos procesas iškilo abreviacija, plg.: *колхоз* < *коллективное хозяйство*, *Рабфак* < *Рабочий факультет*. Ir tęsia, kad, be santrumpų, šiuo laikotarpiu pastebima ir kontaminacijos užuomazgų, tokia laikomas rusų k. *профсоюз* < *профессиональный союз*, padarytas suliejant pirmojo žodžio pradžią su visu antruoju žodžiu. Todėl esą galima teigti, kad kontaminantai yra universalesnės prigimties.

¹¹⁸ Leksinės kontaminacijos atsiradimą ir aktyvėjimą Vidurio ir Rytų Europos šalių (baltų ir slavų) kalbose Vincentas Renneris sieja su sociolingvistiniais pokyčiais, įvykusiais po 1989 m. revoliucijų, komunistų valdžios pabaiga, Vakarų, ypač Amerikos, kultūros, atėjusios kartu su anglų kalba, įtaka (Renner 2018: 5–6).

¹¹⁹ Sutartinio kontaminacijos žymėjimo aiškinimą žr. 56-oje išnašoje.

+ *vilkolakis*, *feisbučkis* ‘virtualus bučiny socialiniuose tinkluose’ < *feisbukas* + *bučkis*, *prezimentas* ‘prezidentas, kuris vadovaujasi policijos darbo metodais’ < *prezidentas* + *mentas* žarg. ‘policininkas’, *žirnelistika* ‘žirneliais margintą audinį išpopuliarinusios politikės Ingridos Šimonytės idėjas remianti žiniasklaidos dalis’ < *žirnelis* + *žurnalistika*, *Žvėrkūnkiemis* ‘Vilniaus miesto dalis Žvėrynas, galintis tapti panašus į kitą (prastai suplanuotą) miesto dalį – Perkūnkiemį’ < *Žvėrynas* + *Perkūnkiemis* ir kt.

Tradiciškai manoma, kad lietuvių kalbai kontaminacija kaip žodžių darybos būdas nėra būdinga, toks leksikos radimosi būdas nelaikomas žodžių daryba, šią suprantant tik kaip morfologinę (Urbutis 2009: 324, 355; Barauskaitė 1985: 44)¹²⁰. Čia nesigilinant į kalbėjimo ir kalbos, t. y. netyčinių (pavyzdžiui: *neapsiverta* < *neapsimoka* + *neverta*, *korusas* < *korona* + *virusas*) ir sąmoningai pasidaromų (pavyzdžiui: *Gargždulis* (apie Gargžduose nuolat išrenkamą Seimo narį P. Gražulį) < *Gargždai* + *Gražulis*), kontaminantų skirties ir pan. aspektus, kurie iš esmės yra svarbūs vertinant šį žodyno gausinimo būdą, minėtini keli atvejai, kai naujadaro priskyrimas dūriniam ar kontaminantams kelia abejonių.

1.3.2. Kontaminaciniai dariniai Naujažodžių duomenyje

2020 m. gruodžio viduryje *Duomenyje* buvo 274 neologizmai, turintys ypatingą požymį „kontaminacinis darinys“ ir 12 – „(galimas) kontaminacinis“ (pastarieji iki 2020 m. nebuvo atskirai išskirti). Jie sudarė apie 4,4 proc. visų šiame šaltinyje užfiksuotų naujažodžių. Stebint kontaminacinių darinių fiksavimo *Duomenyje* dinamiką (žr. 12-ąją lentelę) matyti, kad nuo 2014 m. tokių darinių padaugėjo daugiau nei tris kartus, tačiau procentiškai jų dalis šiame šaltinyje paaugo labai nežymiai (apytiksliai 1,5 proc.), ir, galimas daiktas, augimas stabilizuojasi (plg. 2020 m. balandžio mėnesį procentas buvo vos vos didesnis). Nemažai naujažodžių reikalauja išsamesnių tyrimų, po kurių galbūt ir jie bus pažymėti kaip kontaminaciniai¹²¹.

¹²⁰ Plg. kitokią nuomonę dėl žodžių darybos ir kontaminacijos santykio: Gries 2004a: 639; Прокопец 2006: 140; Лаврова 2008: 45, 2013: 5–15 lietuvių kalbotyroje – Mikelionienė 2002: 79; Girčienė 2013: 82–83.

¹²¹ Arba atvirkščiai – labiau ištyrinėjus patį kontaminacijos lietuvių kalboje reiškinį, nuodugniau pasigilinus į naujadaro atsiradimo motyvą, palyginus su daugiau forma ar semantika panašių naujadarų, gali pasirodyti, kad tai ne kontaminantas, o netipiškas, analoginis darinys ar pan. Tarkim, *verktinis* ‘kas verkšlens dėl šauktinių kariuomenės ir nori nuo jos išsisukti arba kas tai parodijuoja; kas nepagrįstai dėl ko nors virkauja’, ko gero, greičiau gali būti laikomas ne kontaminaciniu (< *verkiantis šauktinis* / *verkti* + *šauktinis*?), o darybos reikšmės atžvilgiu netipišku veiksmožodiniu priesagos *-tinis*, *-ė* veidiniu, kuriam, be jokios abejonės, atsirasti padėjo *šauktinis*, *-ė* ‘į būtinąją karinę tarnybą šaukiamas jaunuolis’ (DŽ_{7e}) analogija.

12 lentelė

Kontaminacinių darinių fiksavimo *Naujažodžių duomenyne* dinamika

Data	Kontaminaciniai dariniai (pagal atitinkamą ypatingąjį požymį)	
	abs. sk.	% visų ND naujažodžių
2014 m. spalio	apie 80	> 3 (iš ≈2 400)
2017 m. kovas	144	apie 3,63 (iš ≈3 960)
2017 m. lapkritis	158	apie 3,76 (iš ≈4 200)
2017 m. gruodis	169	apie 3,78 (iš ≈4 470)
2018 m. vasaris	177	apie 3,9 (iš ≈4 530)
2018 m. balandis	190	apie 4 (iš ≈4 700)
2019 m. kovas	217	apie 4,3 (iš ≈5 100)
2020 m. balandis	250 + 10(?)	apie 4,5 (iš ≈5 700)
2020 m. gruodis	274 + 12(?)	apie 4,4 (iš ≈6 400)

Pažymėtina, kad *Duomenyne* kaip kontaminaciniai ir galimi kontaminaciniai žymimi tiek savos kilmės naujadarai, tiek skoliniai, tiek vertiniai. 2018 m. tiriant kontaminacijos vietą lietuvių kalbos naujadaruose nustatytas toks jų santykis: skolinių rasta apie 54 proc., darinių (maišinių) – beveik 38 proc., vertinių – kiek daugiau nei 8 proc. Taigi, daugiau nei pusė tirtų naujažodžių buvo skoliniai, t. y. jų atveju kontaminacija buvo įvykusi skolinančioje (dažniausiai anglų) kalboje, pavyzdžiui: *kiborgas* ‘kibernetinis organizmas – biologinių sistemų ir technologijų sintezės produktas’ (*cyborg* < *cybernetic* + *organism*), *mokteilis* ‘nealkoholinis kokteilis (paprastai iš vaisių sulčių)’ (*mocktail* < *mock* ‘netikras’ + *cocktail*), *rašizmas* ‘XXI amžiaus pradžios Rusijos režimo ideologija ir praktika’ (rusų k. *пауизм* < *Пауа* ‘angliškas Rusijos pavadinimas pagal tarimą’ + *фауизм*). Lietuvių kalbos žodžių darybos atžvilgiu tikrasis tyrimo objektas tegali būti savakilmiai ir verstiniai kontaminantai, kurių, akivaizdu, dar fiksuota pernelyg mažai, kad būtų galima kelti rimtesnes hipotezes ar daryti svaresnes išvadas. Vien indigenias morfemas turinčių kontaminantų apskritai *Duomenyne* kol kas tėra dešimtys (*baldelės* ‘populiarūs baldai, kuriems masiškai gaminti kertami didžiuliai miškų plotai’, t. y. baldai „kepami“ kaip *bandelės*, *čiubingala* ‘čiulbanti lakštingala (išdrožinėto meno kūrinio pavadinimas)’, *šeimūnas* ‘šeimūnas, besirūpinantis šeimos reikalais’, *visvaldybė* ‘Kauno mero Visvaldo Matijošaičio vadovaujama savivaldybė’ ir kt.). Tačiau lietuvių kalbos kontaminantai gali būti padaryti

ir maišant savus bei svetimus (pavyzdžiui: *autostogos* ‘atostogos keliaujant automobiliu’, *begemotina* ‘begemoto motina’, *cinamondelė* ‘cinamoninė bandelė’, *perkatonas* ‘internetinės prekybos maratonas’) arba vien svetimus (*prezimentas* ‘prezidentas, kuris vadovaujasi policijos darbo metodais’, *vulgaretė* ‘suvulgarinta operetė’, *zoomferencija* ‘internetu platformoje „Zoom“ vykstanti nuotolinė konferencija’ ir kt.) žodžius, svarbu, kad pats maišymo faktas būtų įvykęs lietuvių kalboje.

1.3.3. Probleminiai kontaminantų analizės atvejai

Kontaminacijai būdinga suliejant trumpinti pradinius žodžius. Tai paprastas fonetinis pamatinio kamieno trumpėjimas, pasitaikantis, beje, ne vien kontaminaciniuose dariniuose, plg.: *drūgalis* (: *drūtas* + *galas*), *kiaupienė* (: *kiaulė* + *pienė*) (Urbutis 2009: 235¹²²). Dar plg.: *diamedis* (< *dievamedis*), *kirpentė* (< *kirvapentė*), *kraugerys* (< *kraujagerys*), *Naumiestis* (< *Naujamiestis*), *Tauragė* (< **taura-ragė*), *vėpūtinis* (< **vėja-pūtinis*) ir kt. (Skardžius 1943: 427). Kontaminuojant dar įtakos turi kiti veiksniai: pradiniai žodžiai beveik visada turi bendrų segmentų (plg. Kabašinskaitė 1998: 69–73), dažniausiai jie panašūs vienas į kitą ir / ar į kontaminantą fonologiškai, semantiškai, sintaksiškai (Gries 2004a: 656–660; 2004b: 419–427; 2004c: 206–213; plg. Kabašinskaitė 2014: 140–142), įtakos turi silabinė struktūra, kirtis ir kt., tačiau sandų trumpinimas yra būtent fonetinis.

O morfologinėje žodžių daryboje pasitaiko morfeminė pamatinio žodžio kamieno dezintegracija, kuri iš esmės suprantama kaip afikso (afiksų) išleidimas iš pamatinio žodžio morfemiškai skaidomo kamieno, šiam pereinant į darinį, pavyzdžiui: *vokiškas* (: *vokiet-is*), *vienaląstis* (: *vienas* + *ląst-el-ė*). Tai iš esmės kitokio pobūdžio trumpinimas¹²³. Kamieno dezintegracija – savotiškas pamatinio kamieno morfeminis [pabraukta *aut.*] formavimas, kai afiksas šalinamas iš pamatinio žodžio kamieno, darinys neišlaiko pamatinio žodžio afikso ar jo sudėtinės dalies. Gali būti išleidžiama tik baigiamoji (sudėtinio) afikso dalis, tačiau vis tiek laikomasi morfemų ribų, pavyzdžiui, *spekuliac-in-is, -ė* (: *spekul-iac-ij-a*) (Urbutis 2009: 236, 239–240). Antai Alvydas Umbrasas, kalbėdamas apie tai, kad dėl dezintegracijos jo tirtuose priesagos *-inis, -ė* būdvardžiuose „dingsta pusė priesagos“

¹²² Šaltinyje įsivėlusį korektūros klaidą – *kiaulpienė*, bet pirmajame šio veikalo leidinyje (Urbutis 1978: 198) pavyzdys pateikiamas korektiškai – *kiaupienė*.

¹²³ Morfologinės žodžių darybos atveju pamatiniai žodžiai (kamieniai) trumpinami dėl „labai būdingos tendencijos remtis paprastaisiais (darybiškai ir morfemiškai neskaidomais) ar bent ne tokiais sudėtingais pamatiniais kamienais (Urbutis 2009: 234). 2019 m. atliktas ND naujadarų (sudurtinių daiktavardžių) tyrimas parodė, kad sudėtingesnės morfeminės sandaros dūrinių toliau gausėja, ir ta sandara darosi įvairesnė (ypač okazinių dūrinių), tačiau polinkis remtis paprastaisiais žodžiais išlieka, galbūt tai lemia kalbos ekonomijos dėsnis (žr. I.1.1 skyrių, taip pat Murmulaitytė 2019: 112–115, 119).

(Umbrasas 2000: 82), vis dėlto turi galvoje išplėstines (ar sudėtines) priesagas, taigi dezintegruojant nubyra ne šiaip garsų (raidžių) seka, o morfema. Tokios darybos pavyzdys iš *Duomenyno* galėtų būti autorinis naujadaras *knygskirtė* ‘knygos skirtukas skaitomai vietai pasižymėti’ (: *knyga* + *skirt(uk)as*)¹²⁴.

Nors paprastai kalbama apie praleidžiamas priesagas ar priešdėlius, Vincas Urbutis mini ir dezintegracinės kompozicijos reiškinių (Urbutis 2009: 355), tiesa, nepateikdamas jos pavyzdžių. Neaišku, ar turimas galvoje toks morfeminis trumpinimas, kai išleidžiami pamatinių kamienų afiksai, ar (darantis dūrinius iš sudurtinių žodžių) ir šaknys¹²⁵. Beje, dezintegracinė kompozicija minima kaip tik kontaminacijos kontekste, kalbant apie pastarosios sąvokos ribas (ar ši apima ir dezintegracinę kompoziciją) ir priskyrimą žodžių darybai. Pasak V. Urbučio, jei kontaminacijos (turint galvoje sąmoningą žodžių maišymą) „sąvoka labai neišplečiama (į ją neįjungiama dezintegracinė kompozicija, dūrinių daryba iš trumpinių ar perpus iš trumpinių ir ištisinių žodžių) [...]“, šis reiškinys nėra gramatinis (morfologinio pobūdžio) procesas, o jo padariniai (maišiniai, t. y. kontaminantai) – ne dariniai, o paprastieji, darybiškai neskaidomi žodžiai (Urbutis 2009: 355). Taigi, galima suprasti, kad dezintegracinė kompozicija yra kitokio pobūdžio, t. y. morfologinis procesas, ir nuo kontaminacijos skiriasi iš esmės.

¹²⁴ Atkreiptinas dėmesys į dūrinio giminę, kuria jis skiriasi nuo antrojo pamatinio žodžio, tradicinėje lietuvių kalbos žodžių daryboje dūrinio ir pamatinio žodžio giminė skiriasi tik 1/10 sudurtinių daiktavardžių, padarytų iš dviejų daiktavardžių (DLKG 2006: 154). Galbūt giminės pokyčiui įtakos turėjo tai, kad paprastai skirtukai būna juostelės (moteriškosios giminės daiktavardžiu vadinamos realijos) pavidalo. Mišriosios darybos – kompozicijos-sufiksacijos (: *knyga* + *skir-ti* + *-tė*) – galimybė atmesta pasikonsultavus su naujadarų autoriumi.

¹²⁵ Čia prisimintini ir naujieji dariniai su antruoju sandu *-raštis*, semantiškai susiję ne su vientisiniu žodžiu *raštas*, o su sudurtiniais *dienoraštis*, *eilėraštis*, *tinklaraštis* ir pan., pavyzdžiui: *žygioraštis* ‘žygį aprašantis dienoraštis’, *vietoraštis* ‘eilėraštis, skirtas kokiai geografinei vietai’, *vaizdaraštis* ‘tinklaraštis, kurio turinys kuriamas iš vaizdo įrašų’ ir kt. (dar apie juos žr. II.2.2.1 skyrių). Apibrėžtyse vartojamus dūrinius *dienoraštis*, *eilėraštis*, *tinklaraštis* laikant naujadarų *žygioraštis*, *vietoraštis*, *vaizdaraštis* pamatiniais žodžiais, iškiltų tas pats pakitusio darybos pamato (išleistos vienos iš pamatinio dūrinio šaknų) klausimas. Analogiška situacija yra ir su baigmens *-sklaida* naujažodžiais. Dalis jų semantiškai susiję su veiksmažodžiu *skleisti*, pavyzdžiui: *žiniasklaida* (: *žinios* + *skleisti*), *tekstasklaida* ‘kultūrinė spauda kaip tekstų sklaidos priemonė’ (plg. *Duomenyne* pateikiamą vartosenos pavyzdį: *Mes esame ne žiniasklaida, o tekstasklaida* – *pateikiame visus geriausius tekstus, kuriuos savo ubagystėje galime sugraibyti*), o kitus motyvuoja būtent dūrinys *žiniasklaida*, pavyzdžiui: *geltonasklaida* ‘geltonoji (bulvarinė) žiniasklaida’ (: *geltonas* + *žiniasklaida*, ne *skleisti*), *valdžiasklaida* ‘valdžiai tarnaujanti žiniasklaida’ (: *valdžia* + *žiniasklaida*, ne *skleisti*) ir kt. Antra vertus, nemažai priklauso ir nuo apibrėžties formuluotės. Tarkim, *brukalosklaida* *Duomenyne* apibrėžiama kaip ‘brukalą (šlamštą) skleidžianti žiniasklaida’, taigi, lyg ir sietina su *žiniasklaida*, o vartosenos pavyzdys – *Žiniasklaida, pramogasklaida, brukalosklaida* ir *visokia kitokia sklaida veikia kaip fonas, vienaip ar kitaip savo beveliais būdais patekdamas mano vidun ir vėliau netikėtai pavidalais atsispindintis pasirašančiuose tekstuose. Visa ta įvairiaspalvė įvairialypio informacinio srauto sklaida – šiuolaikinės kasdienybės dalis [...]* – rodo aiškią sąsają su tiesiog *sklaida*, *skleidimu*, taigi pamatiniu žodžiu reikėtų laikyti veiksmažodį *skleisti*.

Šiuo atžvilgiu smulkiau panagrinėtina įdomi naujųjų žargonybių pora (tai, kad ant-rasis jų sandas yra nelietuviškas, šiuo atveju nėra tiek svarbu) – *žalfanis*, –ė ‘„Žalgirio“ krepšinio komandos fanas (aistruolis)’ ir *rytfanis*, –ė ‘„Lietuvos ryto“ krepšinio komandos fanas (aistruolis)’¹²⁶. Ar naujažodis *žalfanis*, kuris remiasi žodžių junginiu „Žalgirio“ *fa-nas*, laikytinas kontaminaciniu dariniu, ar dezintegruotu dūriniu, kurį darantis praleista antroji iš pirmojo dėmens (*Žalgiris*) šaknų? Turint galvoje, kad kontaminacija nelaikoma žodžių daryba, toliau galima klausti – ar tai paprastas žodis, ar darinys? Taigi – ar jo kamienas dar skaidytinas morfemomis (jos šiuo atveju neužkloja viena kitos, yra len-gvai atskiriamos), ar morfemiškai analizuojant jame skirtina tik nauja šaknis *žalfan-* ir galūnė *-is*? Plg. *rytfanis* (< „Lietuvos ryto“ *fanas*) taip pat galėtų būti laikomas sintag-minės, t. y. vykstančios tarp pastovesnio žodžių junginio narių, kontaminacijos (dėl ter-mino žr. Kabašinskaitė 1998: 63, pavyzdį plg. ten pat, 67) padariniu, tik šiuo atveju kontaminuojant išleidžiamas ne pradinio sudurtinio žodžio sandas, o vienas iš junginio žodžių. Antra vertus, turint galvoje, kad neabejotinai analogijos ryšiais susiję *žalfanis* ir *rytfanis* yra žargonybės, o laisvajame stiliuje „Lietuvos rytas“ (ypač turint galvoje krepšinio komandą) ir prieš komandos pervadinimą dažniausiai sutrumpintai vadintas tiesiog „Rytu“, pastarąjį komandos aistruolio pavadinimą darybiškai galima traktuoti arba (tra-diciškai) kaip daiktavardžių „Rytas“ ir *fanas* dūrinį, arba kaip galūnės vedinį iš žodžių junginio „Ryto“ *fanas*¹²⁷ (dėl tokio darybos būdo plg.: Smetona 2005: 5–86; Paulauskienė 2007: 20). Abiem atvejais tai būtų tikrosios žodžių darybos, o ne kontaminacijos rezul-tatas. Tokiame taisyklingame dūrinyje dėsninga būtų ir antrojo sando galūnės kaita (plg. *-fanis* ir *fanas*). O galūnės kaitą *žalfanio* atveju (laikant jį kontaminaciniu) būtų sunku paaiškinti, nes kontaminacijai ji nebūdinga.

Apibendrinant ir atsižvelgiant į visas išdėstytas aplinkybes turbūt logiška būtų įsi-vaizduoti šiuos naujadarus atsiradus taip: *žalfanis* pasidarytas pagal *rytfanio* analogiją (tiek galūnės, tiek skiemenų skaičiaus atžvilgiu), o pastarasis yra dėsningas darinys iš sutrum-pinto komandos pavadinimo ir žargonybės *fanas*. Galbūt *žalfaniui* analogiškai atsirasti padėjo ir tai, kad darinyje *rytfanis* taip pat išlikusi tik dalis tuo metu oficialaus komandos

¹²⁶ Taip žodis 2021 m. vasario 21 d. dar buvo apibrėžiamas *Duomenyne*. Krepšinio komanda (klubas) nuo 2018 m. pervadinta Vilniaus „Rytu“ (prieiga internete: <https://www.rytasvilnius.lt/lt/apie-mus/klu-bo-metrastis/>; žiūrėta 2020-03-04). Tačiau naujažodis atsirado gerokai anksčiau, nei buvo pervadintas klubas, anksčiausias jo vartosenos pavyzdys *Duomenyne* pateikiamas iš 2005 m., tad šiame straipsnyje jis nagrinėjamas kaip galimai besiremiantis ankstesniu komandos pavadinimu.

¹²⁷ Plg. *Duomenyne* pateikiamą vartosenos pavyzdį (skyryba autentiška): *Pradėkime nuo to, kaip Ryto fanai (vėliau vadinsiu rytfaniais) pasiskelbė Basketnews portale, važiuojo palaikyti Žalgirio į rungtynes su Power Electronics*.

pavadinimo. Žinoma, pagrįstesnės išvados galėtų būti padarytos tik visapusiškai ištyrus šių žodžių atsiradimo istoriją, pabandžius nustatyti, ar tikrai *rytfanis* atsirado kad ir vos vos anksčiau.

Įvairiuose kitų kalbų kontaminacijos tyrimuose pateikiama pavyzdžių, kurie rodo, kad kontaminantais laikomi ir tokie atvejai, kai suliejant žodžius nepažeidžiamos pradininių dūrinių morfemų ribos, vienas pradinis žodžių (turintis ne vieną kamieną) trumpinamas, išleidžiant vieną iš kamienų (šaknų, tarptautinių dėmenų), pavyzdžiui: anglų k. *pornotopia* (*pornography* + *utopia*), *telecast* (*television* + *broadcast*) (Kaunisto 2013); kroatų k. *filmozofija* (*film* ‘film’ + *filozofija* ‘philosophy’) (Mikić Čolić 2015: 30), ispanų k. *dedocracia* ‘arbitrary exercise of power’ < *a dedo* ‘through string-pulling’ + *democracia* ‘democracy’ (Renner 2015: 125); prancūzų k. *tapuscrit* ‘typed manuscript’ < *tapè* ‘typed’ + *manuscrit* ‘manuscript’ (Renner 2015: 129), rusų k. *Бармоглот* < *Барма-лей* + *живоглот* (Ефанова 2016: 6) ir kt. Tačiau dauguma atvejų išleidžiami tarptautiniai dėmenys. Be to, bent jau anglų kalbos dūriniams nebūdinga keisti antrojo pamatinio žodžio galūnę, tad nekyla tokių klausimų, kaip *žalfanio*, *rytfanio* ar toliau aptarsimo *dvirtakio* atvejais.

Naujadarui *dvirtakis* ‘dviračių takas’ atsirasti galbūt irgi įtakos turėjo tokį patį antrąjį sandą turinčių žodžių analogija (plg. *bėgtakis*, gal dar tolimesnės semantikos, bet panašios fonetikos *žvyrtakis*?). Tačiau vien jos konstatavimas nepadeda atsakyti į klausimą, kam priskirtinas šis naujadaras – dūriniams ar kontaminantams, nes jis turi tiek vienų, tiek kitų bruožų: kontaminantams būdingas nemorfeminis sandų trumpinimas, o dūriniams – antrojo sando galūnės kaita. Jei tai dūrinys (sprendžiant iš pakitusios antrojo sando galūnės), tai jo pirmasis, sudurtinis, sandas yra sutrumpintas nemorfemiškai, antrosios šaknies paliekant tik vieną garsą (raidę) *-r-*. Jei tai kontaminantas (sprendžiant iš nemorfeminio trumpinimo), tai jo ir pradinio žodžio *takas* galūnių neatitikimas yra nedėsningas. Mažai įtikimas ir toks šio žodžio atsiradimo aiškinimas: *dvirtakis* < *dvirk-takis* (: *dvirka* žarg. ‘dviratis’ + *takas*). Šiuo atveju tai būtų dūrinys su dezintegruotu pamatiniu kamieniu, bet žodžio *dvirtakis* (rašytinės) vartosenos tyrimo metu nepavyko rasti (dar žr. Murmulaitytė 2018: 67).

Tačiau gal galima daryti prielaidą, kad morfologinės žodžių darybos ir kontaminacijos metodai, pavyzdžiui, pamatinio kamieno dezintegracija ir fonetinis pradinis žodžių trumpinimas, kartais sumaišomi ar imami taikyti kartu? Šiai prielaidai patikrinti reikia išnagrinėti gerokai daugiau duomenų.

1.3.4. Tolesnių tyrimų uždaviniai

Kyla klausimas – ar kuriant indigenius naujažodžius kontaminacijos imamasi dažniau, ar tiesiog kontaminantų daromasi apytikriai tiek, kiek anksčiau, tik dabar, interneto ir socialinių tinklų laikais, jie greičiau pastebimi ir fiksuojami, todėl susidaro regimybė, kad šiuo būdu žodžių randasi vis daugiau? Galbūt kontaminacija, kad ir labai pamažu, ilgainiui gali užimti dalį tradicinės žodžių darybos pozicijų, jei produktyvių pastarosios tipų mažėtų? Trumpiau tariant, ar tikrai kontaminacija lietuvių kalboje plinta kaip reiškiny, naujų žodžių radimosi būdas, ar jos apraiškų daugėja dėl kitų priežasčių (skolinimosi, vertybos, modernesnės paieškos ir operatyvesnio fiksavimo ir kt.)?

Apie kai kuriuos kontaminacijos tyrimų aspektus – kalbos ir kalbėjimo kontaminantus, žodžius su naujaisiais tarptautiniais sandais (*-nomika*, *-geitas*, *-holikas*, *-ė*, *-holizmas*, *-mobilis*, *-matas*, *-busas*, *-exit* ir kt.), semantinę kontaminantų motyvaciją kaip kriterijų skiriant kontaminantus nuo morfologinių darinių, apskritai morfologinės ir nemorfologinės darybos santykį ir ypatybes ir kt. – jau daugiau ar mažiau užsiminta keliuose *Duomenyno* kontaminantus nagrinėjančiuose straipsniuose. Tačiau visomis šiomis kryptimis ir daugeliu kitų, kurios ryškėja toliau gilinantis į kontaminacijos problematiką, tyrimus reikia tęsti. Kai kurie aspektai, pavyzdžiui, struktūriniai kontaminantų tipai ir jų sandaros dėsningumai, taip pat semantiniai tipai, dar nėra paliesti.

1.3.5. Apibendrinimas

Kontaminacija nuo tradicinės žodžių darybos skiriasi savo nemorfologiniu pobūdžiu, lietuvių kalboje kontaminantai tradiciškai nelaikomi dariniais. Tačiau kai kurie naujadarai turi dūrinių ir kontaminantų bruožų, todėl sudėtinga juos vienareikšmiškai priskirti vieniems ar kitiems. Kai kurie atvejai, pavyzdžiui, pakitusi antrojo sando galūnė (būdingas dūrybos požymis), galimas daiktas, kartais gali būti paaiškinta analogija (*dvirtakis* – plg. *bėgtakis*). Kyla klausimas, ar morfologinės žodžių darybos ir kontaminacijos metodai, pavyzdžiui, pamatinio kamieno dezintegracija ir fonetinis pradinių žodžių trumpinimas, negali būti kartais sumaišomi ar derinami, imami taikyti kartu. Šiai prielaidai patikrinti reikia ištirti gerokai daugiau duomenų. Užsienyje kontaminantai pradedami nuodugniau tyrinėti turint bent kelių šimtų tokios sandaros žodžių žodynėlį. Antai Stefanas Th. Griesas iš ankstesnių kitų tyrinėtojų darbų, *Oksfordo anglų kalbos žodyno*, *Britų enciklopedijos*, interneto puslapių ir kt. turėjo susirinkęs 585 kontaminantų žodynėlį ir teigė, kad tai buvo didžiausias korpusas, lyginant su iki jo buvusiais

(Gries 2004a: 647). Marko Kaunisto (2000) 101 kontaminanto korpusą jis laikė „gana mažu“ (Gries 2004b: 417)¹²⁸. Gorica R. Tomičius (2019b: 248–249) kalbėjo apie Ranko Bugarskio knygoje (Bugarski 2013, 2014) pateikiamus 1 395 kontaminantus, užfiksuotus per du dešimtmečius¹²⁹.

Naujažodžių duomenyne savakilmių ir verstinių kontaminantų apibendrinant tyrimų rezultatus buvo apie pusantro šimto, dauguma kontaminacinio ar galimo kontaminacinio darinio požymį turinčių naujažodžių buvo skoliniai¹³⁰. Jie žodžių darybos atžvilgiu nesudaro pagrindinio tyrimų objekto, nors ir yra svarbūs kaip galimi kontaminacijos modelių, „struktūrinio skolinimosi“ (Renner 2018: 2) pavyzdžiai ir pan. atžvilgiais.

Kontaminantus – tiek savus, tiek verstinius ar skolintus – neabejotinai reikia tyrinėti dar ir dėl to, „kad būtų atnaujinta lietuvių kalbotyroje susiklosčiusi jų samprata ir mokslinėje bei mokomojoje literatūroje funkcionuojančių šios rūšies naujažodžių pavyzdžių fondas“ (Miliūnaitė 2014: 247). *Naujažodžių duomenynas* juos ne tik kaupia, bet ir preliminariai identifikuoja, nurodo kilmę (pavyzdžiui, *kurortinas* < *kurortas* + *karantinas*), jei žinomi – ir autorius (*kurortino* atveju tai Eduardas ir Gabrielius E. Klimenkos). Tai ypač svarbu turint galvoje tai, dėl ko sutaria daugelis tyrėjų, – dauguma kontaminantų gyvuoja neilgai (Kaunisto 2013).

¹²⁸ Tiesa, 2013 m. tyrime Markas Kaunisto rėmėsi ne ką didesniu, 102 žodžių, žodynėliu.

¹²⁹ Taip pat remiantis R. Bugarskiu manoma, kad kasmet serbų leksikone atsiranda maždaug 100 naujų kontaminantų. Daugelis jų sudaryti iš indigenių elementų, tad daroma prielaida, kad dauguma kontaminantų serbų kalboje yra struktūrinio, o ne leksinio skolinimosi rezultatas (plg.: Tomić 2019b: 249; Bugarski 2014: 227).

¹³⁰ 2021 m. pabaigoje, monografiją jau rengiant spaudai, savakilmių ir verstinių kontaminantų artėjo prie dviejų šimtų, jų santykis su skoliniais pakito – skolinti kontaminantai tesudarė apie 40 proc. naujažodžių, turinčių kontaminacinio ar galimo kontaminacinio darinio požymį.

2. Naujažodžių darybinių ryšių tyrimai

„Naujažodžiai paprastai kalboje gyvuoja ne pavieniui, o pasiskolinami ar pasidaromi ištisi jų lizdai. Giminiški naujažodžiai siejami nuorodomis [...]“, – rašoma *Duomenyne*, skyriuje „Duomenyno sandara“¹³¹. Taigi, žodžių daryba besidomintis naudotojas gauna minimalią informaciją apie rūpimo naujažodžio darybinius ryšius – jam pateikiami *Duomenyne* užfiksuoti bendrašakniai žodžiai. Tai leidžia susidaryti apytikslį konkretaus naujažodžio darybinės aplinkos, jo darybinių ryšių apimties vaizdą, taip pat daryti prielaidas apie jo populiarumą, poreikį, įsitvirtinimą vartosenoje, pasitikslinti semantiką ir kt. Tačiau sunku nustatyti visos *Duomenyno* leksikos sisteminius darybos ryšius, kurie būtų aiškiau matyti turint visus žodžių darybos lizdus. Jų sudarymas rankiniu būdu, t. y. pradinis visos medžiagos apdorojimas, užimtų pernelyg daug laiko, todėl bandomojo tyrimo metu¹³² apsiribota tik lietuviškos kilmės naujadarų tyrimu, skolintų šaknų naujažodžius pasitelkiant tik kai kuriais aspektais (norint palyginti ir pan.).

Duomenyno naujažodžius žodžių darybos ryšių aspektu galima tirti įvairiomis kryptimis. Kelios perspektyviausios, tarpusavyje susijusios, galėtų būti šios:

- pagal šaknis,
- pagal darybos kategorijas (darybos afiksus),
- pagal leksines semantines grupes.

¹³¹ Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20Duomenyno%20sandara> [žiūrėta 2016-08-25 ir 2021-01-09]. Tiesa, ne visada visi, ir ne visada tie patys giminiški žodžiai, palyginti su pateikimu kitų bendrašaknių žodžių įrašuose. Pavyzdžiui, naujažodžio *karkadienis* ‘ledų „Kar kar“ atsiradimo diena (simbolinis gimtadienis)’ įrašo giminiškų žodžių skiltyje 2016 m. tyrimo metu buvo išvardyti *algadienis*, *bilietadienis*, *koldūnadienis*, *mamadienis*, *melionadienis*, *nekalbadienis*, *picadienis*, *pi-giadienis*, *putadienis*, *sofadienis*, *tortadienis*, *tėvadienis*, *valentinadienis*, *valentindienis*, *žavadienis* [žiūrėta 2016-08-25]; vėliau sąrašas papildytas giminiškais naujažodžiais *bambadienis*, *blynadienis*, *dykadienis*, *knygadienis*, *sulčiadienis*, *sutaupadienis* [žiūrėta 2021-01-09], tačiau kaip anksčiau nebuvo, taip ir iki 2021 m. peržiūros neatsirado *gimtadienininkas*, *-ė*, *gimtadienininkas*, *-ė*, *kalbadienis*, *nelovadienis*, *neseksa-dienis*, *pusgimtadienis*, *šeimadienis*, *vaikadienis*. Pastarojo naujažodžio giminiški žodžiai 2016 m. tyrimo metu buvo tik *įsivaikaitinti*, *mamadienis*, *šėtonvaikis*, *tėvadienis*, *vaikišė*, *vaikuostė*, *vaikmaišis*, 2021 m. peržiūrint dar fiksuoti *kaimynadienis* ir *vaikmušys*, *-ė*, nors akivaizdu, kad jam giminiški ir visi kiti anksčiau minėtieji su dėmeniu *-dienis*.

¹³² Bandomasis tyrimas atliktas 2016 m. kovo–rugpjūčio mėnesiais ir pristatytas konferencijos pranešime ir straipsnyje (Murmulaitytė 2016b). Rengiant monografiją duomenys buvo peržiūrėti, patikslinti, atkreiptas dėmesys į jų kitimo dinamiką, į tai atsižvelgta apibendrinant tyrimo rezultatus.

2.1. Darybos lizdų tyrimai

Pirmoji kryptis – bendrašaknių žodžių ir jų tarpusavio ryšių nagrinėjimas, darybos lizdų sudarymas, analizavimas ir lyginimas, aiškinantis:

- ar lizdas gausus;
- kelių darybos pakopų dariniai jį sudaro;
- ar jis plačiai išsišakojęs, ar atvirkščiai – dauguma naujadarų remiasi tuo pačiu nauju arba seniau fiksuotu žodžiu, o ne daromi vienas iš kito;
- kiek naujažodžiai patys yra davę naujadarų;
- kaip lizde santykiauja reguliarūs ir pavieniai, okaziniai dariniai;
- kaip toli naujieji dariniai yra nutolę nuo lizdo pradinio žodžio, taigi, ar jie remiasi paprastesnės morfeminės sandaros pamatiniais žodžiais, ar yra daromi iš morfe-miškai sudėtingesnių pamatinių žodžių;
- kokia dalis naujadarų yra neįprastos (mišrios, analoginės, kontaminacinės ir pan.) darybos ir t. t.

Vėliau šiuos tyrimus reikėtų papildyti naujadarų vartosenos dažnumo analize, iš kurios galėtų paaiškėti:

- kiek ir kaip naujažodžių darybos išgalės priklauso nuo jų vartosenos dažnumo;
- ar dažniau vartojami naujadarai kuria gausesnius ir / ar platesnius darybos lizdus, palyginti su rečiau vartojamais;
- ar iš jų linkstama darytis kitų naujadarų ir kiek dažni pastarieji;
- ar, kiek ir kaip naujadaro vieta darybos lizde (jo darybos pakopa) susijusi su jo vartosenos dažnumu ir t. t.

2016 m. buvo nustatyta, kad *Duomenyne* pateikta naujažodžių (vedinių, dūrinių, hibridų, semantinių naujadarų) su maždaug 800 lietuviškų šaknų (skaičiuojant su jų variantais, pavyzdžiui: *darb-* / *dirb-*, *did-* / *didž-*, *krau-* / *krov-* / *krūv-* / *kro-*, *lenk-* / *link-* / *lank-*, *vers-* / *verč-* / *vert-* / *virksč-* ir kt. – 876). Kadangi per kiek daugiau nei ketverius metus *Duomenynas* padidėjo apie 35 proc. ir pasipildė ne mažiau kaip 2 250 naujų įrašų¹³³, iš naujo skaičiuoti naujažodžių šaknis rankiniu būdu būtų buvę neracionalu dėl pernelyg didelių laiko ir darbo sąnaudų, tad 2021 m. sausio mėnesio pradžioje peržiūrint atnaujintus duomenis apsiribota buvusių dažniausių (pagal 2016 m. duomenis) šaknų statistikos atnaujinimu. Be jokios abejonės, *Duomenynui* toliau augant tikslinga tokias peržiūras

¹³³ Plg. *Duomenyno* pildymo statistiką lentelėje (prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20Duomenyno%20sandara>; žiūrėta 2021-01-09).

kartoti atliekant jau automatizuotą analizę, kuri galėtų remtis kad ir morfemine naujažodžių skaida (žr. I.3.1 skyrių). Šiuosyk labiau siekta ne visapusiškai ištirti problemą (juo lab kad *Duomenyno* apimtis dar neleidžia daryti rimtų išvadų vertinant giminiškų žodžių nedidelių lizdų duomenis), o išsiaiškinti ir parodyti tyrimų kryptis bei galimybes.

2016 m. daugiausia naujadarų *Duomenyne* turėjo šaknį *kalb-*, dažniausiai jame pasi-
taikanti ji išliko ir peržiūrint duomenis 2021 m. Kitos dažnesnės šaknys buvo: *raš-*, *dien-*,
žmog-, *darb-* / *dirb-*, *tinkl-*, *žod-* / *žodž-*, *galv-*, *laid-* / *laidž-* / *lai*¹³⁴, *skaič-* / *skait-*, *sklaid-*,
tyr-, *veik-*, *viet-*, *daug-*, *gy-*, *sav-*, *vaizd-*, *vien-*, *did-* / *didž-*, *lap-*, *lent-*, *dvi-*, *laik-* (plg. *laikas*),
vald- / *valdž-*, *bat-* / *bač-*, *dėž-*, *kab-*, *teis-*, *važ-* / *vež-*, *žal-*, *žin-*. Naujažodžių, turinčių šias
šaknis, statistinių duomenų dinamika 2016–2020 m. parodyta 13-ojoje lentelėje.

13 lentelė

Dažniausios lietuviškos šaknys Naujažodžių duomenyne

Šaknys	Naujažodžių skaičius		Pokytis (↑)	
	2016 m.	2021 m.	abs. sk.	proc.
<i>kalb-</i>	43	66	+24–1 ¹³⁵	56
<i>raš-</i>	35	48	13	37
<i>dien-</i>	26	53	27	104
<i>žmog-</i>	21	43	22	105
<i>darb-</i> / <i>dirb-</i>	19	34	15	79
<i>tinkl-</i>	19	29	10	53
<i>žod-</i> / <i>žodž-</i>	19	38	19	100
<i>galv-</i>	16	23	7	44
<i>laid-</i> / <i>laidž-</i> / <i>lai-</i>	16	24	8	50

¹³⁴ Tokia šaknis (morfema) žodžiuose *laisvas*, *laisvė* ir jų dariniuose išskiriama *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazėje*, kurioje šie žodžiai morfemiškai skaidomi *lai-sv-ė*, *lai-sv-as*, *iš-lai-sv-in-im-as*, *lai-sv-a-laik-iu*, *lai-sv-a-nor-išk-ai* ir kt. (prieiga internete: <https://klc.vdu.lt/morfema/>; žiūrėta 2016 ir 2021-06-13), nors turbūt paprasčiau juose įžvelgti šaknį *lais-* (plg. *leis-ti*) ir priesagą *-v(as)* (plg. su šia priesaga išvestus būdvardžius (plg. su šia priesaga išvestus būdvardžius LKG (1965: 551–553)).

¹³⁵ 2016 m. trimis atvejais (*lietuviakalbis*, *-ė*, *vokiečiakalbis*, *-ė* ir *viešakalbis*, *-ė*) tame pačiame *Duomenyno* įrašė buvo nurodytos dvi kalbos dalys – daiktavardis ir būdvardis, tad šio lizdo žodžių iš tiesų buvo trimis daugiau (plg. Murmulaitytė 2016b: 8–9). 2021 m. *lietuviakalbis*, *-ė* ir *vokiečiakalbis*, *-ė* jau pateikti sistemškai, daiktavardžiui ir būdvardžiui skiriant atskirus įrašus, o naujažodžio *viešakalbis*, *-ė* atveju, matyt, neradus būdvardiškos vartosenos pavyzdžių, paliktas vienas, daiktavardžio, įrašas. Taigi, formaliai lizdas vienu naujažodžiu sumažėjo (nors iš esmės buvo tik patikslinti duomenys) ir 24-iais naujažodžiais buvo papildytas.

Šaknys	Naujažodžių skaičius		Pokytis (↑)	
	2016 m.	2021 m.	abs. sk.	proc.
<i>skaič-</i> / <i>skait-</i>	14	17	3	21
<i>sklaid-</i>	14	25	11	79
<i>tyr-</i> (plg. <i>tirti</i>)	14	21	7	50
<i>veik-</i>	14	19	5	36
<i>viet-</i>	14	21	7	50
<i>daug-</i>	13	20	7	54
<i>gy-</i>	13	18	5	38
<i>sav-</i>	13	30	17	131
<i>vaizd-</i>	13	18	5	38
<i>vien-</i>	13	19	6	46
<i>did-</i> / <i>didž-</i>	12	16	4	33
<i>lap-</i>	12	16	4	33
<i>lent-</i>	12	14	2	17
<i>dvi-</i>	11	17	6	55
<i>laik₁-</i> (plg. <i>laikas</i>)	11	18	7	64
<i>vald-</i> / <i>valdž-</i>	11	20	9	73
<i>žal-</i> / <i>žel-</i>	11	16	5	45
<i>bat-</i> / <i>bač-</i>	10	10	=	=
<i>dėž-</i>	10	15	5	50
<i>kab-</i>	10	11	1	10
<i>teis-</i>	10	14	4	40
<i>važ-</i> / <i>vež-</i>	10	12	2	20
<i>žin-</i>	10	15	5	50

Iš lentelės matyti, kad kai kurias šaknis turinčių naujažodžių lizdai išaugo dvigubai ar daugiau nei dvigubai (100–131 proc.). Ypač pildėsi didžiausi lizdai – daugiausia naujažodžių užfiksuota su šaknimis *dien-* (27 po 2016 m. tyrimo fiksuoti naujažodžiai), *kalb-* (26), *žmog-* (22), *žod-* / *žodž-* (19), taip pat *sav-* (17, šis lizdas, nors nėra gausiausias, santykinai pagausėjo labiausiai).

5 paveikslas

Dažniausių lietuviškų šaknų eiliškumo pokyčiai 2016–2020 m.¹³⁶

¹³⁶ Analizuoti 2016–2020 m. laikotarpio ND duomenų pokyčiai. 13-ojoje lentelėje ir 5-ajame paveiksle minimi 2021 m. neturėtų klaidinti, nes naujažodžiai buvo peržiūrėti tik jiems prasidėjus, o patys 2021 m. į tiriamąjį laikotarpį neįeina.

5-ajame paveiksle pavaizduotas buvusių dažniausių šaknų „judėjimas“ sąrašė pagal jas turinčių naujadarų skaičių, arba, kitaip tariant, šaknų eiliškumo pagal naujažodžių skaičių pokyčiai. Matyti, kad procentiškai daugiau nei kitų pildėsi šaknų *sav-*, *vald-* / *valdž-*, *laik₁-* (plg. *laikas*), *žin-* darybos lizdai, o žodžių su kitomis šaknimis daugėjo ne tokiu dideliu mastu (pavyzdžiui, *skaič-* / *skait-*, *lent-*) arba visai nepasipildė (*bat-* / *bač-*), tad jos dažniausių šaknų sąrašė užleido savo pozicijas ir nusileido žemiau. Be abejonės, dar reikia atsižvelgti ir į absoliučius skaičius (žr. 13-ąją lentelę). Vertinant ir juos, akivaizdu, kad dažniausių šaknų, arba didžiausių darybos lizdų, sąrašo viršūnėje padėtis beveik nepasikeitė (eiliškumo aspektu) – ten šiek tiek (per 1–2 pozicijas) susikeitusios vietomis rikiuojasi iš esmės tos pačios šaknys, kaip ir 2016 m.: *kalb-*, *dien-*, *raš-*, *žmog-*, *žod-* / *žodž-*, *darb-* / *dirb-*, *tinkl-*, pasipildžiusios tik didžiausią šuolį padariusia šaknimi *sav-*. Todėl, turint galvoje, kad peržiūrėtos ne visos šaknys, o tik buvusios dažniausios prieš daugiau nei ketverius metus, vis dėlto, ko gero, galima daryti prielaidą, kad minėtos šaknys išliko daugiausia naujadarų turinčių lietuviškų šaknų sąrašo pradžioje, tarkim, *kalb-* greičiausiai išlaikė jame pirmą vietą.

375 šaknys (*aikšt-*, *alg-*, *alyv-*, *arš-*, *band₁-* (plg. *bandelė*), *band₂-* (plg. *bandyti*), *bėg-*, *čiuž-*, *duon-*, *gam-*, *kiem-*, *lauk-*, *maž-*, *mėg-*, *pien-*, *raus-*, *slap-*, *sūr-*, *šyp-*, *tam-*, *trūk-*, *uog-*, *vabzd-*, *vaist-*, *žing-*, *žiūr-*, *žvirbl-* ir kt.) 2016 m. pasitaikė vos viename naujažodyje. Taigi, apie 47 proc. šaknų buvo darybos santykių prasme pavieniuose, t. y. į darybos lizdus neįeinančiuose, naujažodžiuose. Iki 2021 m. iš šio „pavienių“ šaknų sąrašo iškrito *alg-* (5 naujažodžiai), *bėg-* (3), *kiem-* (5), *maž-* (11), *mėg-* (2), *sūr-* (3), *šyp-* (2), *tam-* (2), *uog-* (4), *vaist-* (4), *žiūr-* (4), tačiau neaišku, kiek atsirado naujų šaknų, ir kol nėra galimybės bendrašaknius žodžius tirti automatizuotai, galima tik spėlioti, sumažėjo ar padaugėjo giminiškų žodžių neturinčių darinių.

Pastebėta, kad viso *Duomenyno* augimo statistika maždaug koreliuoja su dažniausių šaknų lizdų augimu. Tačiau negalima daryti prielaidos, kad pačių lietuviškų šaknų, kaip naujažodžių apskritai, padaugėjo apie 35 proc. Norint tai išsiaiškinti, reikia iš naujo atlikti morfeminę viso *Duomenyno* analizę, kaip jau sakyta, automatizuotai.

Tiesa, atkreiptinas dėmesys, kad tirti viešai prieinami duomenys, o naujažodžių kartotekoje (apie *Duomenyno* struktūrą ir duomenų tvarkymo lygmenis žr. Įvadą) gali būti ir daugiau minėtas „pavienes“ šaknis turinčių vedinių ar dūrinių. Be to, reikia dar turėti galvoje, kad ne visi giminiški naujažodžių žodžiai iš karto atsiranda ir kartotekoje, nes neturima tikslo radus naujažodį stengtis *Duomenyne* sudaryti darybiškai išsamų vaizdą, tikslingai ieškoti ir jo bendrašaknių žodžių ar to paties darybos afikso vedinių.

Kiek nukrypstant nuo pagrindinės minties verta aptarti vieną konkretų pavyzdį. Tarkim, *Duomenyne* tebėra¹³⁷ vienintelis šaknies *niauk-* dalyvis (ko gero, jau subūdvardėjęs) *niauktas* ‘tamsintas (apie automobilio langus)’. Interneto vartoseną rodo esant ir jo abstraktą: *Susikaupęs, lėtai iškvėpęs orą pro nosį, nemirelis ryžtingai pajuda prie Sailui priklausančio džipo „niauktais“ galiniais stiklais, pro kuriuos nesimatė absoliučiai nieko. Kiek žinojo, tai toks aklinas stiklų „niauktumas“ nėra leidžiamas pagal įstatymus. Baisu net pagalvot ką patirti galėjo policininkai, bandę stabdyti šį automobilį.*¹³⁸ Dar daugiau, vartoseną rodo (ir tai neturėtų stebinti, ypač jei ND pateiktasis *niauktas*, *-a* laikomas dalyviu), kad nauja perkeltine reikšme vartojamas pamatinis veiksmožodis *niaukti*: [...] *kaip niaukti/dazyti iš dviejų spalvų? [...] Priekini bamperi ir kapota reikia dazyti, tad nusprendžiau per dazyti visa auto, arba niaukti plevele, kokia matinė spalva*¹³⁹; *Šiame puslapyje pateikiamos įmonės, kurių pagrindinė veikla Niaukti auto stiklus.*¹⁴⁰ Taigi, *Duomenyne* anksčiau ar vėliau turėtų atsirasti ir semantinis naujadaras *niaukti* ‘tamsinti (ppr. langus)’ (nebūtinai automobilio, nes gali būti *niaukiami* ir gyvenamųjų patalpų langai ir kt.), perkeltinė LKŽe pateikiamo *niaukti* 1. ‘debesimis supti, dengti, temdyti’ reikšmė. Internetu vartojamas ir pastarosios leksemos vedinys – veiksmožodžio abstraktas: *gražus passatukas, langus patamsinus tai pagražėtų [...] Nežinau, man tas niaukimas išvis nereikalingas... savo jei niaukčiau, tai tik visus langus, gale kokiais 50%, o priekį pacia silpniausia, arba išvis ne-niaukčiau.*¹⁴¹ Kadangi abstraktai (tiek vardažodžių, tiek veiksmožodžių) yra reguliari dariniai (Urbutis 1978: 100, 267–268), naujažodžio *niauktas*, *-a* atveju iš karto buvo galima spėti, kad jis nėra vienišas vartosenoje, kurią patyrinėjus, jau galima formuoti

¹³⁷ Statistika nepasikeitė nuo 2016 m. antrosios pusės.

¹³⁸ Prieiga internete: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BX0VuptrEZQJ:bloody-rose.forumlt.com/t689p50-gyvenamasis-namas+&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [visi *niaukti* vedinių vartosenos šaltiniai žiūrėti 2016-09-08].

¹³⁹ Prieiga internete: <http://www.mb1.lt/showthread.php?t=12027>.

¹⁴⁰ Prieiga internete: <https://www.spec.lt/paieska/niaukti-auto-stiklus>.

¹⁴¹ Prieiga internete: <http://www.passat-club.lt/forum/viewtopic.php?f=6&t=3120&start=10>.

darybos lizdą iš mažiausiai keturių narių. Išsamiau netyrinėjus, kol kas preliminariai tas lizdas, atrodo, galėtų būti toks (žr. 6 pav.¹⁴²).

6 paveikslas

Naujažodžio *niaukti* darybos ryšiai

	SD	1	2
<i>niaukti</i> 'debesimis supti, dengti, temdyti'	niaukti prk. 'tamsinti (ppr. langus)'	niaukIMAS	
		niaukTAS	niauktUMAS

Atkreiptinas dėmesys, kad veiksmažodžio abstraktas *niaukimas* yra ne semantinis, o leksinis naujadaras, pasidarytas iš naujos (perkeltinės) *niaukti* leksemos. Tai yra LKŽe fiksuotojo *niaukimas* homonimas, nes pastarasis remiasi kitu veiksmažodžiu *niaukti*₂ 'lyti': *niaukìmas* → 2 *niaukti*: *Tas lietus niaukia ir niaukia, ir galo nėra tam jo niaukimui*.

Taigi, grįžtant prie skaitinių duomenų aptarimo, darytina išvada, kad minėti 47 proc. darybiškai pavienių lietuviškų šaknų *Duomenyne* nėra tikslus orientyras, kalbant apskritai apie naujažodžių darybą ir sprendžiant apie naujažodžių darybinius ryšius. Jie nerodo, kad tokia dalis lietuviškas šaknis turinčių naujažodžių neturi giminiškų naujažodžių, t. y. neina jų pamatiniais žodžiais, neformuoja naujų ar neplečia buvusių darybos lizdų. Tikslėsnis vaizdas gali susidaryti tik papildomai ištyrus galimų, bet į *Duomenyną* neįtrauktų, bent jau reguliarių naujažodžio vedinių buvimą ir vartoseną. Jų reikėtų ieškoti tikslingai, pavyzdžiui, radus būdvardį (ir nustačius, ar jis kokybinis, ar santykinis), tikrinti, ar vartojami jo abstraktai su priesagomis *-umas*, *-ybė*, priesagos *-ai* prieveiksmiai;

¹⁴² Jame ir tolesniuose paveiksluose numeruoti stulpeliai žymi darybos pakopas. Pilkame fone pateikiamos *Duomenyno* atraminiuose šaltiniuose jau fiksuotos leksemos (taigi, *Duomenyne* jų nėra). Darybos afiksai pateikiami mažomis didžiosiomis raidėmis, naujadarų jie paryškinti pusjuodžiu šriftu. Šalia pradinio žodžio skliausteliuose žymimas jo lizdo naujadarų skaičius. Vartojami šie sutartiniai sutrumpinimai: anl – analoginė daryba; dpp – darybos pamato pakitimai; knt – kontaminacija; mšr – mišrioji daryba; ntp – netipinė daryba; sd – semantinė daryba, t. y. reikšmės perkėlimas ir pan.; vrt – vertinys. Potenciniai, nepaliudyti pamatiniai žodžiai žymimi žvaigždute (*). Juoda spalva pateikiami 2016 m. fiksuotieji naujadarai, oranžine – tie, kuriais *Duomenynas* papildytas iki 2021 m. Detali žodžių pateikimo lizde eilės tvarka dar svarstoma, derinama ir tikslinama, nes kiekvienos kalbos dalies žodžių pateikimo metodika turi savitumų, tačiau esminiai jos principai būtų tokie: pradžioje pateikiami tos pačios kalbos dalies, po to – kitų kalbos dalių dariniai; pirmiausia priesaginiai, po to – priešdėliniai ir galūniniai vediniai, po jų – dūriniai (pirmiau tie, kuriuose pradinis lizdo žodis eina pirmuoju sandu, po to – tie, kuriuose jis yra antrasis, šie lygiuojami pagal dešinę paraštę, ir t. t.); galiausiai eina mišriosios ir netipinės darybos dariniai. To paties darybos būdo dariniai (pavyzdžiui: priešdėlių vediniai, dūriniai ir t. t.) savo grupėse pateikiami pagal abėcėlę.

radus veiksmažodį – ar yra jo abstraktai su priesagomis *-imas / -ymas*, asmenų pavadinimai su priesagomis *-tojas, -a, -ėjas, -a*; kai kuriais atvejais paieškoti priesagų *-inis, -ė, -iškas, -a* vedinių ir pan. Siekiant dar tikresnio dabartinės žodžių darybos vaizdo, žinoma, reiktų naudoti kompiuterines naujažodžių gaudykles, išrenkančias naujažodžius iš didelių tekstynų, nes ND duomenys kaupiami rankiniu būdu, „todėl darbas nėra spartus ir jo rezultatai gali rodyti tik pačius bendriausius kiekybinius naujosios leksikos polinkius“ (Miliūnaitė 2015: 171).

Dar keletas naujažodžių darybos lizdų, rodančių, kokie įvairūs gali būti *Duomenyne* pateikiamų naujažodžių darybos ryšiai. Jie pateikiami ta pačia tvarka, kaip ir apibendrinant 2016 m. tyrimo rezultatus, tuomet pradėta nuo mažiau darybos pakopų turinčių.

7 paveikslas

Pilti darybos lizdo naujažodžiai

	1	2	3
<i>pilti</i> (6)	pilDYTI	papildyti	papilda
		kišenpildis, -ė	
	pilSTYTI	pilstUKAS	pilstukININKAS, -ė
	pilNAS, -A	pilnATIS	pilnatINIS, -ė
		pilnUTĖ	

2021 m. pradžioje *Duomenyne* fiksuoti šeši naujadarai, turintys šaknį *pil*¹⁴³ (žr. 7 pav.). Lizdą sudaro trijų darybos pakopų dariniai, pirmosios pakopos naujadarų nėra. Užfiksuoti naujadarai yra įvairių darybos būdų – priesaginiai, galūniniai vediniai, dūrinys. Du trečiosios pakopos priesaginiai vediniai turi po tris priesagas (*pil-st-uk-inink-as, pil-n-at-in-is*). Tačiau lizdas neišsiskiria dydžiu, darybos grandinių ilgiu ir įvairove. Per daugiau nei ketverius metus (nuo 2016 m. antrosios pusės iki 2020 m. pabaigos) *Duomenyne* šis lizdas pasipildė vieninteliu priesaginiu vediniu *pilnutė* ‘stambi jauna moteris’.

¹⁴³ Atkreiptinas dėmesys, kad čia ir kituose paveiksluose vaizduojami tik naujadarai ir jų pamatiniai žodžiai (nauji ir anksčiau jau fiksuoti), visi kiti į žodynus jau įtraukti lizdo pradinio žodžio dariniai nevaizduojami.

8 paveikslas

Diena darybos lizdo naujažodžiai

	1	2	3	4	5
diena	dienkirtys				
(53)	dienvaizdis				
	algadienis				
	bambadienis				
	bilietadienis				
	blynadienis				
	dykadienis				
	gimtadienis	gimtadienININKAS, -Ė			
		gimtadienINKAS, -Ė			
		*gimtadienIAUTI	gimtadieniauTOJAS, -A		
		pusgimtadienis			
		POgimtadienINIS, -Ė mšr			
		PRIEŠgimtadienINIS, -Ė mšr			
	kaimynadienis				
	kalbadienis				
	karantinadienis				
	karkadienis ntp				
	knygadienis				

1	2	3	4	5
koldūnadienis				
kovovienuoliktadienis ntp				
mamadienis				
melionadienis				
moliūgadienis				
nekalbadienis				
nelovadienis anl				
neseksadienis anl				
neskaitadienis anl				
pašalpadienis				
picadienis				
pigiadienis				
pirkiniadienis				
pižamadienis				
pramogadienis				
putadienis				
sekmadienis	sekmadienIAUTI			
sesiadienis				
sofadienis				
sulčiadienis				

	1	2	3	4	5
	sutaupadienis				
	šaltadienis				
	šeimadienis				
	šeštadienis	šeštadien IAUTI	* PA šeštadieniauti / *šeštadieniaut IS	* paSI šeštadieniauti / * PA sišeštadieniauti	pasišeštadieniav IMAS
	šiandien	šiandienžmogis			
	tėvadienis				
	tortadienis				
	tulpiadienis				
	vaikadienis				
	valentinadienis				
	valentindienis				
	žavadienis				
	žuvadienis				
kasdarbodien ?					

Žodžio *diena* lizdas (žr. 8 pav.), ND duomenimis, 2016 m. buvo prasiplėtęs 26-iais naujadarais, 2021 m. pradžioje jų pagausėjo iki 53-ų¹⁴⁴. Absoliuti naujadarų dauguma (81 proc.) yra pirmosios pakopos vediniai, t. y. remiasi pradiniu lizdo žodžiu (anksčiau tokių buvo 88 proc.). Tačiau 2016 m. buvo fiksuoti tik pirmosios ir antrosios pakopų vediniai, 2021 m. pateiktas ir po vieną trečiosios (*gimtadieniautojas*, *-a*) bei penktosios (*pasišeštadieniaivimas*) darybos pakopų vedinį.

Pirmajame tyrimo etape 92 proc. naujadarų buvo dūriniai, visuose pamatinis žodis *diena* ėjo antruoju sandu. Peržiūrėjus papildytus duomenis matyti, kad dūrinių santykinais sumažėjo (83 proc.), tarp jų atsirado du, kuriuose pamatinis žodis *diena* eina pirmuoju sandu (*dienkirtys*, *dienvaizdis*). Šalia daiktavardžių atsirado ir kitų kalbos dalių naujadarų, pavyzdžiui, veiksmažodžių (*sekmadieniauti*, *šeštadieniauti*). Prieveiksmis *kasdarbodien* 'kiekvieną darbo dieną' iš pirmo žvilgsnio panašus į sąaugą, t. y. ne darinį, tačiau neatmestina ir *kasdien* kontaminacijos su *darbo diena* galimybė (kadangi tai yra pavienis autorinis greičiausiai Ingridos Šimonytės naujadaras¹⁴⁵, kurio platesnės vartosenos ir įvairesnių kontekstų nepavyko rasti, kol kas sunku tiksliau jį klasifikuoti). Yra ir kitos netipinės darybos (*karkadienis* 'ledų „Kar kar“ atsiradimo diena (simbolinis gimtadienis)'), analoginių (*nelovadienis*, *neseksadienis* – plg. *nekalbadienis*), mišrių (*pogimtadieninis*, *-ė*, *priešgimtadieninis*, *-ė*) darinių. Nevengiama pamatinį žodį durti su morfemiškai sudėtingesniais (priešdėliniais) ar šiaip ilgesniais pirmaisiais sandais, neretai – tarptautiniais. Palyginti su *pilti* naujadarų lizdu, šis yra gausesnis, bet paprastesnės struktūros, vienalytiškesnis darybos būdų atžvilgiu.

Tas pats pasakytina, palyginus jį ir su kito daiktavardžio – *galva* – naujadarų lizdu (žr. 9 pav.), kuriame naujadarų daugumą (70 proc.) taip pat sudaro dūriniai.

¹⁴⁴ Plg. Jurgitos Mikelionienės disertacijos (Mikelionienė 2000), nagrinėjančios 1991–1996 m. laikotarpio DLKT (periodikos) naujažodžius, priede pateikti tik du dūriniai, kurie remiasi daiktavardžiu *diena*: *lovadienis* ir *poilsiadienis*.

¹⁴⁵ Prieiga internete: https://ekalba.lt/naujazodziai/kasdarbodien?paieska=kasdarbo*&i=10d53e2a-dfc2-4b9e-a2dd-b9d22d500135 [žiūrėta 2021-06-13].

9 paveikslas

Galva darybos lizdo naujažodžiai

	1	2
<i>galva</i> (23)	galvIZMAS	
	galvOTI	galvojIMAS sd
		galvOTOJAS, -A sd
	plg. galvotrūkis, galvotrūkiais	galvotrūkOMIS
	galvajuostė	
	galvakablis	
	galvapjūtė	
	galvaplovė	
	galvaskausmis	
	galvasopė	
	galvažmogis	
	benzingalvis, -ė	
	bukagalvis, -ė	bukagalvIZMAS
	gandragalviai	gandragalviŠKAS, -A
	kempingalvis, -ė	
	kiaušingalvis, -ė	
	kinkagalvis	
	mėsgalvis	
	moliūgagalvis, -ė	
	riestainiagalvis, -ė	
	valdžiagalvis	
	tuščiagalvITAS mšr	

Tačiau šio lizdo dūriniuose pamatinis žodis *galva* maždaug vienodai dažnai (7 : 9) eina tiek pirmuoju, tiek antruoju sandu. Sudėtingesnės morfeminės struktūros yra nebent būdvardis *riestainiagalvis*, -ė, kurio pirmasis sandas turi dvi priesagas. Priesagų esama ir skolintų: *galvizmas*, *bukagalvizmas*, *tuščiagalvitas* (pastarasis darinys remiasi ne vienu

pamatinio žodžiu, o žodžių junginiu *tuščia galva*¹⁴⁶, taigi yra mišriosios, dūrybos–priesagų, arba kompozicijos–sufiksacijos, darybos).

Visi dūriniai yra pirmosios darybos pakopos, iš viso pakopų žodžio *galva* lizde tėra dvi. Antrosios yra tik keli priesaginiai vediniai, besiremiantys dvišakniais pamatiniais žodžiais.

Šis lizdas pasižymi dviem semantinės darybos atvejais – žodžio *galvoti* vediniai (*galvojimas* ‘lietuviškas Arvydo Šliogerio žodis filosofijai pavadinti’ ir *galvotojas*, –ė ‘specialus žodis lietuvių filosofams pavadinti’) yra įgiję naujas reikšmes (plačiau apie pastarąjį žr. II.2.3.1 skyrių ir Murmulaitytė 2016a: 7, 8).

¹⁴⁶ Šis žodis greičiausia sukurtas pagal ligų, uždegimų ir pan. lotyniškų pavadinimų, turinčių šią priesagą (*apendicitas*, *celiulitas*, *gastritas*, *pleuritas*, *sinusitas*, *tromboflebitas* ir t. t.), analogiją. Pastarieji žodžiai dažniausiai remiasi pažeistų, nesveikų, probleminių organų pavadinimais, ir jei lietuvių kalba turi pasiskolinusi tiek ligos, tiek atitinkamo organo pavadinimą, jų darybos opozicija puikiai išvelgiama: *aortitas* ‘aortos uždegimas’, *bronchitas* ‘bronchų uždegimas’, *miokarditas* ‘širdies raumens (miokardo) uždegimas’, *periodontitas* ‘apydančio (periodonto) uždegimas’, *prostatitas* ‘priešinės liaukos (prostatos) uždegimas’ ir kt. (Interleksis). *Tuščia galvito* atveju akivaizdi semantinė sąsaja su problemų keliančia *tuščia galva*.

Kalbėti darybos lizdo naujažodžiai

	1	2	3	4
<i>kalbėti</i> (66)	kalbINTI	NUkalbinti		
	APkalbėti	apkalbA	apkalbYNAS	apkalbosklaida
	NEkalbėti	nekalbadienis		
	kalbYKLA			
	kalbuONIS, -Ė			
	kalbA	kalbAINIS	kalbainYSTĖ	
			kalbainIZMAS	
			kalbainIŠKAS, -A	
		kalbiŠIUS	kalbišiUTĖ	
		kalbaknisys, -ė		
		kalbakūrys, -ė		
		kalbaratis		
		kalbodara	kalbodarININKAS, -Ė	
		kalbokūra		
		[kalbonacis, -ė] ¹⁴⁷	kalbonaciŠKAS, -A	
		kalbosofas, -ė		
		kalbotakis		
		kalbotarša		

¹⁴⁷ Duomenyne nefiksuotas, tačiau internete vartojamas, pavyzdžiui: ***Kalbonaciai*** jums nurodys kaip kalbėti, nes jūs nemokate lietuvių kalbos ir esate puskalbis beraštis (prieiga internete: <http://rokiskis.popo.lt/tag/kalbonaciai/>; žiūrėta 2021-01-10).

1	2	3	4
	kalbotyra	psichokalbotyra	psichokalbotyr ININKAS , -ė
	kalbotvarka		
	anglakalbis, -ė (bdv.)		
	anglakalbis, -ė (dkt.)		
	arabakalbė		
	arabakalbis, -ė (bdv.)		
	arabakalbis, -ė (dkt.)		
	bendrakaišis, -ė	bendrakaišYSTĖ	
	feiskalbis, -ė dpp		
	gestakalbis, -ė (dkt.)		
	gimtakalbis, -ė (bdv.)		
	gimtakalbis, -ė (dkt.)		
	ispanakalbis, -ė (bdv.)		
	ispanakalbis, -ė (dkt.)		
	klišakalbė		
	lenkakalbis, -ė (bdv.)		
	lenkakalbis, -ė (dkt.)		
	lietuviakaišis, -ė (bdv.)		
	lietuviakaišis, -ė (dkt.)		
	menkakalbis, -ė (dkt.) ? anl?		
	mėšlakalbis, -ė (dkt.) anl?	mėšlakaišYSTĖ	

1	2	3	4
	minkštakalbė		
	pliurpakalbė		
	portugalakalbis, -ė		
	prancūzakalbis, -ė (bdv.)		
	rusakalbis, -ė (bdv.)		
	rusakalbis, -ė (dkt.)		
	saldžiakalbė		
	siaurakalbė		
	slavakalbis, -ė (bdv.)		
	šlykščiakalbė		
	švariakalbė anl		
	švedakalbis, -ė (dkt.)		
	tarpukalbė		
	tinklakalbė		
	*transkalbis, -ė?	transkalbYSTĖ	vrt
	trumpakalbė		
	vaizdakalbė		
	vokiečiakalbis, -ė (bdv.)		
	vokiečiakalbis, -ė (dkt.)		
kalbadienis			
viešakalbis, -ė (dkt.)			

Palyginti su 2016 m. sudarytuoju, naujasis *kalbėti* darybos lizdas (žr. 10 pav.) išaugo viena, ketvirtąja, pakopa, kuriai priklausančios naujadaras, natūralu, pasižymi sudėtingesne morfemine ir darybos struktūra (*psicho-kalb-o-tyr-inink-as*). Šis lizdas buvo ir liko gausiausias. Naujieji dūriniai jame sudaro 76 proc. (2016 m. sudarė 80 proc.) visų naujažodžių.

Peržvelgiant šio darybos lizdo naujadarus į akis krinta keletas dalykų. Pirmiausia tai, kad jų daugumą sudaro antrosios pakopos dariniai – sudurtiniai mobilieji tam tikra (ppr. natūralia, kokios nors tautos) kalba kalbančių asmenų pavadinimai (daiktavardžiai) ar atitinkami tų asmenų ir kitko apibūdinimai (būdvardžiai¹⁴⁸), kuriuose pirmosios pakopos galūninis vedinys *kalba* eina antruoju sandu, pavyzdžiui: *anglakalbis*, *-ė*, *gimtakalbis*, *-ė*, *gestakalbis*, *-ė* ir kt. Ši grupė 2016–2021 m. pasipildė mažai – tik būdvardžiu *lenkakalbis*, *-ė* ir *portugalokalbis*, *-ė* (informacija apie šį žodį dar buvo renkama, tad kalbos dalis nenurodyta). Iš tiesų naujų šios semantinės grupės žodžių vartojama ir daugiau, jie dėsningai pasidaromi iš tautų pavadinimų ir daiktavardžio *kalba*, kai tik to prireikia. Tarkim, baigiant pakartotinį tyrimą, *Duomenyne* dar nebuvo, bet internete jau vartotas daiktavardis *norvegakalbis*, pavyzdžiui: *Susipažinsite su norvegakalbių intonacija ir išmoksitė ją pamėgdžioti*.¹⁴⁹

Iš pirmo žvilgsnio darybiškai panašus naujadaras *viešakalbis*, *-ė* yra kitokios darybos – tai prieveiksmio ir veiksmazodžio (: *viešai* + *kalbėti*) dūrinys, tas pats pasakytina apie vėliau fiksuotąjį *feiskalbis*, *-ė* ‘kas daug reiškiasi socialiniame tinkle feisbuke’, kurio antrasis sandas irgi veiksmazodinis, o pirmasis kamienas (*feisbuk-*) yra pakitęs, nutrupėjęs¹⁵⁰. Šaknies *kalb-* lizdą vėliau papildė *menkakalbis*, *-ė* ‘kas menkai moka kokią nors kalbą (įskaitant gimtąją)’ ir *mėšlakalbis*, *-ė* ‘kas, siekdamas pasityčioti iš adresato, kalba agresyviai, nešvankiai, vulgariai’ priskirti prie dūrinių su antruoju daiktavardiniu sandu, t. y. *kalba*. Jiems daugiau ar mažiau įtakos galėjo turėti *gimtakalbis*, *-ė* ar pan. dariniai. Žinoma, *menkakalbio* darybos reikšmę formuluojant kaip ‘kas menkai (t. y. prastai,

¹⁴⁸ Tokie būdvardžiai gali turėti keletą reikšmių, pavyzdžiui: *anglakalbis*, *-ė* 1. ‘įprastai kalbantis anglų kalba’; 2. ‘pateiktas anglų kalba’; 3. ‘toks, kuriame vartojama anglų kalba (apie vietą, erdvę ir pan.)’; *gimtakalbis*, *-ė* 1. ‘toks, kuriam kokia nors kalba yra gimtoji’; 2. ‘susijęs su gimtosios kalbos vartojimu’.

¹⁴⁹ Prieiga internete: <http://www.mokslonamai.lt/seminarai/norvegu-k-per-3-dienas> [žiūrėta 2021-01-15].

¹⁵⁰ *Duomenyne* peržvelgus naujažodžio *feiskalbis*, *-ė* giminiškus žodžius kilo mintis, kad galbūt tokiam darybos pamato pakitimui analoginę įtaką galėjo turėti ir skolinys *feisbosas* ‘Italijos mafijos bosas, veikiantis per socialinį tinklą *feisbuką*’, plg. anglų k. *faceboss* ar kiti panašūs žodžiai, kurių, norint tvirtiau paremti ar paneigti hipotezę, jau reikėtų ieškoti tikslingai, ir ne tik lietuvių kalboje. Pasidomėjus anglišku *feisboso* atitikmeniu, regis, kad anglų k. *faceboss* plačiau žinomas kita reikšme iš angliakasybos srities ir nieko bendra su feisbuku neturi.

nekaip, netikusiai¹⁵¹) kalba', būtų galima jame išvelgti ir prieveiksmio bei veiksmožodžio *kalbėti* sandūrą. Pastaroji traktuotė gal net atrodytų įtikinamesnė vertinant šį naujadarą atsietai nuo kitų šios leksinės semantinės grupės žodžių, remiantis vien jo apibrėžtimi, darybos opozicija, neatsižvelgiant į minėtą galimą analogiją (tvirčiau paremti vieną ar kitą požiūrį trūksta duomenų ir įvairesnių vartosenos kontekstų, nes naujadaras yra pavienis ir, regis, neplinta). *Mėšlakalbio* atveju antrąjį veiksmožodinį sandą rodančią darybos reikšmę suformuluoti būtų sudėtinga, tuomet pirmasis turėtų būti kilęs ne iš *mėšlas*, o iš *mėšlinai* ar pan., o tokiu atveju reikėtų konstatuoti ir pamatinio kamieno dezintegraciją (išleistą priesagą *-išk-*).

Kita gausesnė naujųjų dūrinių grupė – įvairių kalbos atmainų ar kalbėjimo būdų pavadinimai, atsiradę sudūrus būdvardį ar daiktavardį su daiktavardžiu *kalba*. 2016 m. *Duomenyne* buvo pateikta: *klišakalbė* 'kalba, maišyta iš kelių kalbų', *minkštakalbė* 'neryžtingumu pasižymintis kalbėjimo būdas', *siaurakalbė* 'ribotos apimties tekstais (paprastai telefono žinutėse) funkcionuojanti elektroninės kalbos atmaina', *tinklakalbė* 'kalbos tipas, pasižymintis unikaliomis internetui būdingomis savybėmis, kurias lemia interneto kaip elektroninės, globalios ir interaktyvios medijos aplinka', *trumpakalbė* 'ribotos apimties tekstais (paprastai telefono žinutėse) funkcionuojanti elektroninės kalbos atmaina'; prie jų šliejasi ir kalbą tam tikru jos aspektu pavadinantis *vaizdakalbė* 'vaizdinga (t. y. gyva, graži, meniška ir pan.) kalba'. *Pliurpakalbė* 'kalbėjimas tuščiažodžiaujant' yra retesnės darybos, jo pirmasis sandas remiasi nedalyvine veiksmožodžio forma. Antruoju tyrimo etapu ši grupė pasipildė keturiais naujadarais: *saldžiakalbė* 'mažybinių ir maloninių žodelių prisodrinta kalba', *šlykščiakalbė* 'turinio šlykštumu, bjaurumu pasižyminti kalba', analoginiu dariniu *švariakalbė* 'frazė, naudojama tarčiai lavinti' (plg. *greitakalbė*) ir vertiniu *tarpukalbė* 'kalbinė sistema, kuri įgyjama mokantis svetimos kalbos iki ją išmokstant ir turinti tiek gimtosios, tiek svetimosios kalbos bruožų' (plg. anglų k. *interlanguage*). DLKT dar užfiksuoti *puskalbė*, *esmekalbė*, *snobkalbė*, *slaptakalbė*, *šventkalbė* ir kt., taigi akivaizdu, kad minėtieji sandūros tipai yra būdingi šios semantinės grupės žodžiams, jų nuolat daromasi naujų.

Daiktavardžių darybos apraše (LKG 1965: 251–473) nurodyta, kad abiejų sandūros tipų – 1) dviejų daiktavardžių ir 2) daiktavardžio su veiksmožodžiu – jungiamųjų

¹⁵¹ Plg. **menkas** 6. 'prastas, netikęs, ne koks' [...] **menkaĩ** adv. *Ma[no] tėvai menkai gyveno* Šlčn. *Jis dar nemoka nei skaityti, o rašyti juo menkiaus* KI349 (LKŽe). Jei *menkakalbis*, –ė vis dėlto būtų laikomas būdvardžio ir daiktavardžio dūriniu (: *menka kalba*), tuomet semantiškai jį, matyt, labiau reikėtų sieti su kita to paties būdvardžio reikšme, plg. **menkas** 3. 'silpnas, nestiprus': [...] *Senis menkos sveikatos* Plm. *Jaunas mano sūnužis, menkas jojo protužis* RD46 [...] *Žmonės menko tikėjimo* SkvMt16,8 (LKŽe).

balsių vartojimo tendencijos, kai pirmuoju sandu virsta *o* kamieno daiktavardžiai (toks yra *kalba*), yra vienodos – dažniau be jungiamojo balsio, kiek rečiau su *-a-* ir dar rečiau su *-o-* (LKG 1965: 447, 466; DLKG 2006: 153, 163). Kaip tokių retų sudurtinių žodžių pavyzdys pateikiamas *kalbotyra*. *Duomenyne* visi aptariamojo lizdo naujadarai turi jungiamuosius balsius¹⁵². 14-ojoje lentelėje matyti, kaip dviejų sandūros tipų dūriniai pasiskirsto pagal jungiamuosius balsius, pateikiami seniau fiksuoti žodžiai iš LKŽe ir naujadarai iš *Duomenyno* bei DLKT (pastarieji – laužtiniuose skliaustuose).

14 lentelė

Dūrinių su pirmuoju sandu *kalba* jungiamieji balsiai

Sandūros tipas	LKŽe		ND ir [DLKT]	
	<i>-a-</i>	<i>-o-</i>	<i>-a-</i>	<i>-o-</i>
<i>kalba + dktv.</i>	<i>kalbamokslis</i>	<i>kalbomokslis</i>	<i>kalbadienis</i> <i>kalbaratis</i>	<i>kalbotakis</i> [<i>kalbovaizdis</i>]
<i>kalba + vksm.</i>	<i>kalbakalis</i> <i>kalbatyrys, -ė</i> <i>kalbažinys, -ė</i> <i>kalbažinis, -ė</i>	<i>kalbotyra</i> <i>kalbotyrys, -ė</i> <i>kalbožinis, -ė</i>	<i>kalbaknisys, -ė</i> <i>kalbakūrys, -ė</i> [<i>kalbadarys</i>]	<i>kalbodara</i> <i>kalbokūra</i> <i>kalbotarša</i> <i>kalbotvarka</i>

Akivaizdu, kad dažnesnė dūryba yra su jungiamuoju balsiu ir kad jungiamasis balsis *-o-* nėra retesnis už *-a-*. Jungiamojo balsio (ne)vartojimas ir pasirinkimas nepriklauso nuo sandūros tipo. Plg.: *kalbadienis* (*kalba + diena*), *kalbaknisys, -ė* (: *kalba + knisti*), *kalbakūrys, -ė* (: *kalba + kurti, kūrė*) ir *kalbotakis* ‘daugiakalbės erdvės jungtis’ (: *kalba + takas*), *kalbodara* (: *kalba + daryti*), *kalbotarša* ‘kalbos teršimas svetimybėmis’ (: *kalba + teršti*), *kalbotvarka* (: *kalba + tvarkyti*). Aptariant 2016 m. tyrimo rezultatus, svarstyta, kad, šiuo aspektu nagrinėjant kitų lizdų dūrinius, būtų įdomu patikrinti, ar nėra polinkio jungiamuoju balsiu rinktis tą, kuris sutampa ar yra fonetiškai artimiausias pirmojo sando galūnės balsiui darybos pagrindą sudarančių žodžių junginyje (plg. *kalbą knisti* ir *kalbos takas*). Vėlesni duomenys – pavyzdžiui, *kalbakūrys, -ė* ir *kalbokūra* – parodė, kad keli dūriniai gali remtis tuo pačiu pamatiniu junginiu (: *kalbą kūrė*), tačiau turėti skirtingus

¹⁵² LKŽe visi jungiamojo balsio neturintys dūriniai, kurių pirmasis dėmuo kilęs iš daiktavardžio *kalba*, yra iš senųjų raštų: *kalbknygės, kalbmokslis, kalbnastė, kalbrėda, kalbtriubė*. Plg. DLKT dar pateikia Kazimiero Kristupo Daukšos *kalbmokslė* ir Jono Juškos *kalbrėdė* (pastarojo LKŽe yra tik variantas su galūne *-a*, DLKT pateikiamas iš Antano Mockaus knygos *Broliai Juškos – lietuvių liaudies dainų rinkė-jai*, Tyto alba, 2003).

jungiamuosius balsius, taigi tokiam hipotetiniam teiginiui lyg ir nebeliko pamato, nors, aišku, jį reikėtų tikrinti nagrinėjant daug daugiau duomenų.

11 paveikslas

Rašyti darybos lizdo naujažodžiai

	1	2	3	4
rašyti (48)	rašytis	pasirašyti	parašas	parašIAUTI
	rašTELETI			
	užrašyti	užrašas	užrašINĖ	
	*išrašyti	išsirašyti		
	rašIKLIS	rašikLINĖ		
	rašINYS	lavonrašinis		
	rašytoJAS, -A	rašytojAUTI	rašytojauTOJAS	
		rašytnamis dpp		
	rašyTUVAS			
	rašLIAVA	rašliavOTI	rašliavOTOJAS, -A	
	rašTAS	paraštė	paraštINIS, -Ė	
		poraštė		
		rašTININKAS, -Ė		
		‘vertėjas raštu’		
		laikraštis	laikraštIENA	
			laikraštistika	
			laikraštINTI	
			didlaikraštis	
			naujienlaikraštis	
			tvorlaikraštis	
			klaikraštis knt	
		aiškinraštis		
		dietoraštis		
		geidaraštis		
		grojaraštis		
		minutraštis		
		naktiraštis		
		*naujaraštis	naujaraštINIS, -Ė	

1	2	3	4
	naujienraštis		
	sieloraštis		
	stovykloraštis		
	tylėraštis		
	tinklaraštis	tinklaraštINIS, -Ė	
		tinklaraštININKAS, -Ė	
		videotinklaraštis	videotinklaraštININKAS, -Ė
	trumpraštis		
	vaizdaraštis	vaizdaraštININKAS, -Ė	
	Vienoraštis		
	vietoraštis		
	viršraštis		
	žygioraštis		
	žodraštis		
	įrašTINTI	įraštinIMAS	
dainarašys, -ė			

Rašyti darybos lizdas (žr. 11 pav.) padidėjo palyginti nedaug (37 proc., 13 naujažodžių), darybos pakopų išliko keturios. Jis yra įvairesnis darybos būdų požiūriu, nors ir jame daugumą sudaro iš dviejų žodžių padaryti naujadarai (kiek daugiau nei pusę, 2016 m. jų buvo 57 proc.) – dūriniai ir galimi kontaminantai (maišiniai).

Net 19-os naujųjų dūrinių antrasis sandas yra *-raštis*, pavyzdžiui: *aiškinraštis* ‘aiškinamasis raštas’, *geidaraštis* ‘geidžiamų dalykų (dovanų, norimų klausyti muzikos kūrinių ir pan.) sąrašas’, *grojaraštis* ‘specialiai sudarytas muzikos kūrinių sąrašas, kuris gali būti automatiškai grojamas iš eilės arba atsitiktine tvarka’, *tylėraštis* ‘tyloje parašytas ar tinkamas tyloje skaityti kūrinys’ ir kt. Tačiau ne visi jie semantiškai remiasi žodžiu *raštas*, įvairiomis jo reikšmėmis – dalykinio dokumento, raštu išdėstyto teksto ir kt. Pavyzdžiui, naujadarų *dietoraštis* ‘dietos laikymosi dienoraštis’, *stovykloraštis* ‘stovyklos dienoraštis’, *žygioraštis* ‘žygį aprašantis dienoraštis’ ir kt. apibrėžtys rodo, kad jų antrasis pamatinis žodis greičiau yra *dienoraštis* (pagrindiniai aiškinamieji lietuvių kalbos žodynai nefiksuoja žodžio *raštas* reikšmės ‘dienoraštis’). Tas pats pasakytina ir apie pavienį autorinį Aido Marčėno naujadarą *Vienoraštis*, kuris *Duomenyne* apibrėžtas ‘Vienos mieste (vienumoje)

rašytas dienoraštis¹⁵³. Dėl kitų nėra visiškai aišku. Antai *naktiraštis* ‘naktį rašomas dieno-raštis, eilėraštis ir pan.’, matyt, kildintinas iš *naktis* ir *raštas*, nes pastarojo sąvoka apima ir apibrėžtyje minimus dienoraštį ir eilėraštį. *Vietoraštis* ‘eilėraštis, skirtas kokiai geografinei vietai’ semantiškai irgi susijęs ne su bet koku raštu (parašytu tekstu), o su eilėraščiu. *Sieloraštis* ‘sielos išgyvenimų užrašymas’ gali būti traktuojamas dar įvairiau, pagal apibrėžtį antruoju pamatiniu žodžiu lyg ir galima būtų laikyti daiktavardį *raštas* ‘rašomas ar parašytas tekstas’, tačiau semantiškai šis naujadaras gali būti siejamas ir su *dienoraštis*¹⁵⁴ ar net su *tinklaraštis*¹⁵⁵, kaip ir, sprendžiant iš apibrėžties, yra naujadaras *vaizdaraštis* ‘tinklaraštis, kurio turinys kuriamas iš vaizdo įrašų’ atveju.

15-ojoje lentelėje matyti, kuo skiriasi seniau fiksuotų (LKŽe) ir naujai pasidarytų (ND) dūrinių su antruoju sandu *-raštis* semantika.

15 lentelė

Antrojo dūrinių sando *-raštis* semantika
Lietuvių kalbos žodyne ir Naujažodžių duomenyne

<i>-raštis</i> reikšmės	Dūrinių pavyzdžiai	
	LKŽe	ND
parašytas tekstas; raštiškas kūrinys	<i>juodraštis, rankraštis, švar-raštis, šventraštis; eilėraštis</i>	<i>žodraštis, naujienraštis</i>
dokumentas	<i>aplinkraštis, lydraštis, saugi-raštis, važtaraštis, žiniaraštis</i>	<i>aiškinraštis, trumpraštis</i>
rašto sistema, rašymo būdas	<i>dantiraštis, mazgaraštis, pleištaras, slaptaraštis, tautiraštis; greitraštis</i>	
sąrašas	<i>prekyraštis, kainoraštis, tvar-karaštis, valgiaraštis</i>	<i>geidaraštis, grojaraštis</i>

¹⁵³ Šiuo atveju problemiščiau nustatyti pirmąjį pamatinį žodį, nes naujoje sąvokoje yra susiplakusi ir miesto pavadinimo *Viena*, ir būdvardžio *vienas* ‘kuris be kitų, vienintelis’ (DŽ_{7e}) ar ‘kuris be artimųjų, vienišas’ (LKŽe) semantika.

¹⁵⁴ Plg. Duomenyne pateikiamą vartosenos pavyzdį iš žurnalo *Naujasis židinys-Aidai*: A. Blokas, *kalbėdamas apie pirmąsias savo knygas, pastebėjo: "tai iš tiesų dienoraštis, užrašytas eilėmis."* V. Mačernio kūryba galima perskaityti kaip *sieloraštį* (prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/naujazodziai/sielora%C5%A1tis?paieska=sielora%C5%A1tis&i=fe5a6525-a968-47cc-8498-d4f1bdc3e52e>; žiūrėta 2021-01-17).

¹⁵⁵ Plg. <https://www.facebook.com/Sielorastis/> [žiūrėta 2021-01-17].

-raštis reikšmės	Dūrinių pavyzdžiai	
	LKŽe	ND
audimo, mezgimo, pynimo ar pan. raštas	<i>didžraštis, kaspinraštis, kiau- raraštis, raišraštis, rėtraš- tis, skrandraštis, uograštis, voraraštis</i>	
laikraštis, (spaudos) leidinys	<i>savaitraštis, mėnraštis, dienraštis</i>	<i>minutraštis</i>
dienoraštis		<i>dietoraštis, stovykloraštis, žygioraštis, sieloraštis (?)</i>
eilėraštis		<i>vietoraštis</i>
tinklaraštis		<i>vaizdaraštis, sieloraštis (?)</i>

Aiškiai matyti naujas polinkis aptariamaisiais dūriniais vadinti tam tikrus dienoraščius, eilėraščius, tinklaraščius (nenuostabu, kad LKŽe pavyzdžiai pastarosios semantinės sąsajos nerodo – rašant akademinį žodyną dar nebuvo tokios realijos), tačiau nefiksuota audimo, mezgimo, pynimo ir pan. raštų bei rašto sistemų pavadinimų, kurių LKŽe apstu.

Keturių trečiosios darybos pakopos dūrinių antrasis sandas remiasi sudurtiniu daiktavardžiu *laikraštis*, taigi šie naujažodžiai turi po tris šaknis ir apskritai yra gana sudėtingos morfeminės struktūros, pavyzdžiui: *nauj-ien-laik-raš-t-is* (morfeminis modelis – š_{k1} ps_{1.1} (š_{k2} š_{k3}) ps_{3.1} gl), *laik-raš-t-ist-ik-a* (morfeminis modelis – (š_{k1} š_{k2}) ps_{2.1} PS_{2.2} PS_{2.3} gl). Kai kurių darinių pakitęs darybos pamatas, pavyzdžiui, *rašytnamis* ‘pastatas, kuriame įsikūrusi Rašytojų sąjunga’ (: *rašytojas* + *namas*) turi aptrupėjusią pirmojo pamatinio žodžio priesagą *-toj-*; *klaikraštis* ‘klaikią informaciją pateikiantis laikraštis’ pasidarytas nemorfeimiškai suliejant du žodžius (< *klaikus* *laikraštis*), t. y. kontaminacijos būdu.

12 paveikslas

Dirbti darybos lizdo naujažodžiai

	1	2	3	4	5
<i>dirbti</i> (34)	SUSIDIRBTI				
	dirbtUVĖS sd				
	akmendirbys, -ė				
	bendradarbis, -ė	bendradarbYSTĖ sd			
	klumpdirbys, -ė	klumpdirbYSTĖ			
	kryždirbys, -ė	kryždirbYSTĖ			
	peiliadirbys, -ė				
	savadirbys, -ė				
	vagondirbys, -ė	vagondirbYSTĖ			
	darbas	darbiETIS, -Ė ntp	socialdarbietis		
		darbININKAS, -Ė	psichodarbininkas, -ė		
		darbINTI	įdarbinti	įsıdarbinti [*įsıdarbi-namas]	įsıdarbinamUMAS
		darboholikas, -ė	darboholIZMAS		
		darbomanas, -ė			
		darbabiržė			
		darbalaukis			
		darbdavys, -ė	darbdavYSTĖ		

1	2	3	4	5
	darbgavys, -ė			
	darbastalis			
	darbostogos <i>knt</i>	darbostogAUTI	darbostogautoJAS, -A	
	Darbotvarkė <i>ntp</i>			
	daugiadarbis, -ė	*daugiadarbiŠKAS, -A	daugiadarbiškUMAS	
	laisvadarbis, -ė	laisvadarbYSTĖ		
	rankdarbis	rankdarbINIS, -Ė		
		rankdarbISTAS, -Ė		
		rankdarbiUOTIS		
	šūddarbis			
	kasdarbodien ?			

Šis darybos lizdas 2016 m. nebuvo pats gausiausias, bet iš kitų išsiskyrė darybos pakopų skaičiumi – vardažodžio abstraktas *įsidarbinamumas* yra net penktosios darybos pakopos. Antrajame tyrimo etape, darybos pakopų padaugėjus ir kituose lizduose (pavyzdžiui, žodžio *diena*), aptariamasis lizdas šiuo aspektu nebėra išskirtinis, tačiau jis nemažai pasipildė žemesnių, ypač antrosios ir trečiosios, pakopų naujadarais. Krinta į akis tai, kad daugiausia tai yra reguliariųjų darybos tipų ar tipiškos darybos dariniai – priesagų *-ystė, -inis, -ė, -auti, -tojas, -a* vediniai ir dėsningai padaryti dūriniai. Pastarųjų šiame lizde mažiau nei prieš tai nagrinėtame žodžio *rašyti* lizde – apie 44 proc. Pirmosios pakopos dūriniai turi antrąjį veiksmazodinį sandą (iš *dirbti*), o antrosios pakopos dūriniai remiasi daiktavardžiu *darbas*, kuris gali eiti tiek pirmuoju (dažniau), tiek antruoju dūrinio sandu, pavyzdžiui: *darbalaukis, darbastalis* ir *laisvadarbis, -ė, šūddarbis* ir kt.

Du žodžiai (*darbietis, -ė* ‘Darbo partijos narys’ ir *Darbovarkė* ‘šmaikštus dviejų ketinusių susijungti Lietuvos politinių partijų – Darbo ir „Tvarkos ir teisingumo“ – pavadinimas’) yra netipinės darybos. Pirmasis jų sandas semantiškai remiasi ne žodžiu *darbas*, o tikriniu pavadinimu, žodžių junginiu *Darbo partija*. Lietuvių kalboje jau seniai vartojamas ir žodynuose pateikiamas daiktavardis *darbotvarkė* ‘posėdžių, susirinkimų, suvažiavimų darbo tvarka’ (DŽ_{7e}, LKŽ_e). Naujai fiksuotasis *Darbotvarkė* (dėl semantinio rėmimosi ne bendriniais žodžiais *darbas* ir *tvarka*, o partijų pavadinimais) laikytinas ne nauja jo reikšme, o naujai pasidarytu žodžiu, t. y. ne semantiniu, o darybiniu naujadaru. Priešingai nei *dirbtuvės* ‘įvairių meno ar mokslo sričių profesinio mokymo (praktikos) forma (pavyzdžiui, mokomoji repeticija, meninio vertimo pratybos ir pan.)’ – tai nauja skolinta šio žodžio reikšmė¹⁵⁶.

Darbastogos – kontaminacinis darinys, sudurtas iš *darbas* ir *atostogos*, išsivertus iš anglų kalbos *workday* (< **work** + **holiday**) (Miliūnaitė 2014: 252). Į *Duomenyną* jis, matyt, pateko vienas pirmųjų, 2011 m. O 2019 m. fiksuoti ir jo vediniai *darbastogauti* ir *darbastogautojas, -a*.

¹⁵⁶ Plg. *workshop* anglų kalbos žodynuose: 2. ‘A **workshop** is a building which contains tools or machinery for making or repairing things, especially using wood or metal’ ir 1. ‘A **workshop** is a period of discussion or practical work on a particular subject in which a group of people share their knowledge or experience’ (*COBUILD Advanced English Dictionary*); taip pat ‘a group of people engaged in study or work on a creative project or subject ⇒ a music workshop’ (*Collins English Dictionary*); ‘a seminar or series of meetings for intensive study, work, discussion, etc. in some field’ (*Webster’s New World College Dictionary*). Žodynų prieiga internete: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/workshop> [žiūrėta 2016 ir 2021-01-18].

Apibendrinimas. Nagrinėjant žodžių darybos lizdus daugiau norėta išsiaiškinti *Duomenyno* kaip šaltinio ir kaip naujadarų tyrimo priemonės išgales, o ne visapusiškai ištirti vieno ar kito pradinio žodžio naujadaros potenciją, juolab pateikti kokių svarių išvadų apie naujažodžių darybos ryšius. Grupuojant bendrašaknius *Duomenyno* naujadarus ir analizuojant juos darybiškai, galima pamatyti, kokią dalį žodžių darybos lizduose sudaro naujažodžiai, kaip toli jie yra nutolę nuo lizdo pradinio žodžio, t. y. kiek darybos pakopų lizde galima išskirti, kiek naujažodžiai patys yra davę naujadarų, kokia naujadarų dalis yra netipinės darybos, kiek jų turi pakitusį darybos pamatą ir t. t. Sustruktūrinius duomenis netikėtai išryškėjo net ir semantinės jų analizės galimybės, pavyzdžiui, lizde tinkamai suklasifikavus dūrinius su analogiškais sandais, patogu tirti, kaip kinta tų sandų reikšmės (aptartasis sando *-raštis* atvejis).

Turint daugiau automatiškai apdorotų duomenų, t. y. dar gerokai paaugus *Duomenynui* (1) ir lizdus kuriant ne rankomis, o automatiškai (2), galima būtų šiais ir kitais aspektais pažvelgti plačiau, tuomet turėtų išryškėti bendresni giminiškų žodžių tarpusavio santykių polinkiai ir tendencijos. Papildžius lizdus antrojo tyrimo etapo (2021 m.) duomenimis, tapo akivaizdūs struktūriniai (pavyzdžiui, darybos pakopų skaičiaus) pokyčiai, kurie iš dalies rodo ir nevienodą skirtingų šaknų naujadaros potenciją. Beveik visada darinio morfeminis sudėtingumas tiesiogiai priklauso nuo darybos pakopų skaičiaus – kuo pakopa aukštesnė, tuo darinys ilgesnis, tuo daugiau morfemų jis turi, tuo didesnė tikimybė, kad morfemų struktūra bus įvairesnė. Pritaikius automatizuotą morfeminę analizę (morfeminių modelių nustatymą, įvairią paiešką pagal tam tikras morfemų rūšis ir jų derinius, siejant juos su darybos pakopomis ir kt.), galima būtų tikėtis dar įvairesnės analizės ir jos rezultatų.

2016 m. nustatyta, kad giminiškų žodžių *Duomenyne* turi ir su jais darybos lizdus sudaro daugiau nei pusė jame fiksuotų naujadarų. Didžioji lizdų dalis buvo negausūs, tačiau būta ir gausių, apimančių po 26–40 naujadarų (šaknys *kalb-*, *raš-*, *dien-*, *žmog-*, *darb-* / *dirb-*, *žod-* ir kt.), pasiskirsčiusių per 4–5 darybos pakopas (pavyzdžiui, žodžių *rašyti*, *dirbti* darybos lizdai). Po daugiau nei ketverių metų pakartojus tyrimą paaiškėjo, kad „populiariausios“ iš anksčiau tirtųjų šaknys išliko maždaug tos pačios. Papildžius tų pačių pradinių žodžių darybos lizdus naujai *Duomenyne* fiksuotais naujadarais ir dar kartą ištyrus jų tarpusavio ryšius bei darybos ypatybes, paaiškėjo, kad lizdai kito labai nevienodai. Vieni, pavyzdžiui, žodžio *pilti*, pasipildė vos vienu naujadaru, kitų, pavyzdžiui, *galva*, lizdas pagausėjo gerokai daugiau, bet, kaip ir *pilti* lizdas, išlaikė tą pačią pakopų struktūrą, o tiek pat (dvi) pakopų turėjęs žodžio *diena* darybos lizdas jas „išaugino“ iki penkių.

Tyrimo pradžioje, atlikus morfeminę analizę, nustatyta, kad apie 47 proc. jos metu išskirtų šaknų pasitaikė tik viename *Duomenyno* naujažodyje. Ta dalis, gausėjant duomenų, kinta, ir nebūtinai mažėja, nes tai priklauso ne tik nuo duomenų skaičiaus augimo, bet ir nuo to, kokie konkrečiai naujadarai fiksuojami. Tačiau reikia turėti galvoje, kad minėti 47 ar kokie kiti procentai anaipol nerodo, kad tokia dalis lietuviškas šaknis turinčių naujažodžių neturi bendrašaknių naujažodžių, t. y. neina jų pamatiniais žodžiais, neformuoja naujų ir neplečia buvusių darybos lizdų ir pan. Tikslingai ieškant reguliarių naujažodžio darinių (pavyzdžiui, vardažodžių ir veiksmažodžių abstraktų), internetinėje vartosenoje jų dažniausiai randama.

Natūralu, kad aukštesnių darybos pakopų darinių *Duomenyne* fiksuojama mažiau nei žemesnių – tai būdinga ne tik naujažodžiams. Tyrinėjant lizdus atkreiptas dėmesys, kad dūriniai dažniau būna pirmosios ar antrosios darybos pakopos, o aukštesnėse pakopose daugiau daromi vediniai, dažniau – reguliariųjų darybos tipų. Tačiau, neištyrus gerokai daugiau įvairesnių ir gausesnių lizdų, tai gali būti tik atsitiktinis pastebėjimas. Be to, prie dar kitokių ir įvairesnių išvadų galima prieiti ir ėmus analogiškais metodais tyrinėti ne tik lietuviškų šaknų lizdus, t. y. išplėtus darybos ryšių tyrimą visame *Duomenyne*.

2.2. Darybos kategorijų ir darybos tipų tyrimai

Kita galima *Duomenyno* naujadarų nagrinėjimo kryptis – pagal darybos kategorijas ir / ar tipus (darybos afiksus). Nuodugniau pasidomėta įrankių darybos kategorijos priegaminiais naujadarais, jų darybos polinkiais, šiai kategorijai būdingų afiksų darumo kaita, semantine naujadarų struktūra, jų leksinės ir darybos reikšmių santykiais, apibrėžčių sistemiškumu. Pastebėta įdomių pokyčių ir pavadinimų pagal lyties skirtumą darybos kategorijoje, konkrečiai – galūnės *-ė* vedinių naujadarų. Bandomieji tyrimai atlikti 2014 ir 2016 m., jų rezultatai aptarti ir pristatyti konferencijų pranešimuose bei publikacijose (Murmulaitytė 2014, 2016b). 2021 m. pradžioje išnagrinėti atnaujinti (papildyti) duomenys, įvertinta jų dinamika.

2.2.1. Įrankių pavadinimai

2.2.1.1. Pradinio bandomojo (2016 m.) naujųjų įrankių pavadinimų tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar, kiek ir kaip pakito šios darybos kategorijos vedinių daryba, palyginti su gramatikų (LKG 1965: 381–392; DLKG 1996: 129–132) aprašais, kuriuose įrankių pavadinimai sugrupuoti pagal darybos afiksų darumą. Buvo nagrinėjami daresniųjų

(ne tarminių ir ne tarptautinių) priesagų vediniai. Jų *Duomenyje* 2016 m. buvo rasta apie 95, kai kurie naujadarai turi po dvi tris reikšmes, tad iš viso buvo nagrinėtos 123 leksemos. 2021 m. pradžioje rasta 120 naujadarų (152 leksemos), taigi per daugiau nei ketverius metus įrankių pavadinimų padaugėjo apie 20 proc. Apibendrinti abiejų tyrimų rezultatai pateikti 16-ojoje lentelėje.

16 lentelė

Įrankių pavadinimų priesagos pagal darumą
Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje ir Naujažodžių duomenyje

Eil. Nr. ¹⁵⁷ (DLKG)	Priesagos	ND naujadarų skaičius				Eil. Nr. (ND)	
		2016		2020		2016	2020
		žodžiai	leksemos	žodžiai	leksemos		
1.	-tuvas	9	12	11	14	3.	4.
2.	-iklis	38	53	41	58	1.	1.
3.	-tas	–	–	2	2	–	9.
4.	-tukas	9	11	16	19	4.	3.
5.	-alas	1	1	1	1	10.	10.
6.	-yklė	13	15	18	21	2.	2.
7.	-tuvė	2	2	2	2	9.	9.
8.	-ynė	3	4	5	6	8.	7.
9.	-tis	–	–	–	–	–	–
10.	-eklis	–	–	2	2	–	9.
11.	-klas	–	–	–	–	–	–
12.	-tė	–	–	–	–	–	–
13.	-klė	3	6	3	6	7.	8.
14.	-lys	1	1	1	1	10.	10.
15.	-(i)oklis	–	–	2	2	–	9.
16.	-ikas	–	–	1	1	–	–
17.	-stis	–	–	–	–	–	–
18.	-ukas	7	7	7	7	6.	6.
19.	-ta	–	–	–	–	–	–

¹⁵⁷ Pirmame stulpelyje darybos afiksai surikiuoti pagal darumą (vedinių skaičių) DLKG (2006) duomenimis, paskutiniuose – pagal naujadarų skaičių *Duomenyje*.

Eil. Nr. ¹⁵⁷ (DLKG)	Priesagos	ND naujadarų skaičius				Eil. Nr. (ND)	
		2016		2020		2016	2020
		žodžiai	leksemos	žodžiai	leksemos		
20.	-tuvis / -tuvys	– / –	– / –	–	–	–	–
21.	-lė	1	1	1	1	10.	10.
22.	-stas / -štas	– / 1?	–/ 1?	–	–	–	–
23.	-las	1	1	–?	–?	10.	10.
30.	-klis	6	8	8	10	5.	5.
Iš viso		95	123	120	152		

2016 m. nagrinėjant įrankių pavadinimus, pirmiausia į akis krito tai, kad ND duomenys neatitinka gramatikose pateikiamos darybos afiksų darumo eilės tvarkos.

Dešimt priesagų (-tas, -tis, -eklis, -klas, -tė, -(i)oklis, -ikas, -stis, -ta, -tuvis / -tuvys) vedinių pirmuoju tyrimo etapu *Duomenyne* apskritai nerasta. Gramatikose įrankių pavadinimai pradedami aprašyti nuo pačios dariausios priesagos -tuvas. Pagal ND duomenis ji atsidūrė tik trečioje vietoje, nes su antrąja (pagal gramatikas) priesaga -iklis ir šeštąja -yklė jame buvo užfiksuota daugiau naujadarų. Nustatyta, kad daugiausia *Duomenyne* pateikiamų įrankių pavadinimų pasidaryta su priesaga -iklis – 53 leksemos, plg. su priesaga -tuvas – tik 12¹⁵⁸. Priesaga -yklė antroji pagal darumą tapo gal ir todėl, kad į *Duomenyną* buvo įtraukta kompiuterinių programų pavadinimų (*naršyklė* ‘kompiuterinė programa saityno (žiniatinklio) peržiūrai ir informacijos paieškai jame’, *renvyklė* ‘kompiuterinė programa dokumentams rengti’, *tvarkyklė* ‘programa kompiuterio periferiniams įtaisams valdyti’, *vertyklė* ‘kompiuterinė teksto vertimo iš vienos kalbos į kitą programa’), tiksliai su šia priesaga daromų skolintiems kompiuterijos terminams keisti (dar plg. į *Duomenyną* neįtrauktus žodžius *braižyklė*, *rašyklė* ir kt.¹⁵⁹). Naujų iš tradicijos trečiosios pagal darumą priesagos -tas vedinių (plg. jau fiksuotuosius *gnybtas*, *grąžtas*, *kaltas*, *raktas*, *žibintas* ir t. t.) *Duomenyne* nerasta, o nedaria laikyta (LKG 1965: 392; DLKG 1996: 132) priesaga -klis buvo davusi šešis naujus vedinius, iš viso aštuonias leksemas: *kopijuoklis* ‘spausdintų

¹⁵⁸ XX a. viduryje rašytoje *Lietuvių kalbos gramatikoje* konstatuota, kad priesagos -tuvas vedinių yra dvigubai daugiau nei priesagos -iklis vedinių, atitinkamai 200 ir 100 (LKG 1965: 383; plg. DLKG 2006: 129). Teigiama, kad šiedu yra pagrindiniai įrankių pavadinimų darybos tipai (Keinys 1975: 21; dar plg. Girčienė 2000: 38–39).

¹⁵⁹ „Rengyklė – programa, skirta kompiuteriniams dokumentams rengti. Dažniau naudojamos rengyklės turi atskirus pavadinimus, atspindinčius duomenų apdorojimo būdą: tekstų rengyklė – *rašyklė* (nes tekstai rašomi), lentelių rengyklė – *skaičiuoklė* (nes nuolat perskaičiuoja lentelių langelių reikšmes), brėžinių rengyklė – *braižyklė* ir t. t.“ (EKŽ 2016).

dokumentų, leidinių kopijavimo aparatas’, *koreguoklis* 1. ‘priedaisas ar įtaisas kam nors pataisyti ar ištaisyti’, 2. ‘kokius nors defektus paslepianči ar ištaisanti medžiaga’, *maskuoklis* 1. ‘kosmetikos priemonė odos trūkumams (patamsėjusiems paakiams, spuogams ir kt.) maskuoti’, 2. ‘priemonė automobilio įbrėžiams maskuoti’, *skaitmenuoklis* ‘analoginius duomenis skaitmeniniais duomenimis paverčiantis įtaisas’, *vaizduoklis* ‘kompiuterio įtaisas su ekranu, leidžiantis stebėti kompiuteryje vykstančius procesus ir juos valdyti’, *žingsniuoklis* ‘treniruoklių rūšis – priedaisas kojų raumenims, klubo, kelio ir čiurnos sąnariams treniruoti, širdies ir kraujagyslių sistemos veiklai aktyvinti žingsniuojant vietoje’¹⁶⁰. Taigi, ši priesaga iš nedarijų buvo tapusi penktoji pagal darumą.

Po daugiau nei ketverių metų išnagrinėjus papildytus duomenis ir palyginus gautus rezultatus, galima padaryti keletą išvadų:

1. Iš esmės įrankių pavadinimų padėtis *Duomenyne* nepasikeitė, jų priesagos pagal darumą išsirikiuoja beveik analogiškai, kaip nustatyta pirminio tyrimo metu. Vietomis susikeitė tik buvusi trečioji pagal vedinių skaičių priesaga *-tuvas* (pavyzdžiui: *garbiniuotuv* ‘įrankis plaukams garbanoti’, *grynintuvas* ‘pastato viduje naudojamas priedaisas užterštam orui gryninti’) su ketvirtąja *-tukas* (pavyzdžiui, *daužtukas* ‘įrankis (vandenyje atsidūrusio) automobilio stiklui išdaužti’) ir buvusi septintoji priesaga *-klė* (pavyzdžiui, *nešioklė* ‘sėdynė, kuprinė, gultukas, iš ilgų juostų suraišijama ar kitokia priemonė kūdikiams ir mažiems vaikams nešioti, paprastai tvirtinama prie nešėjo krūtinės ar nugaros’; šios priesagos vedinių nepadaugėjo) su aštuntąja *-ynė* (pavyzdžiui, *džiaustynė* ‘įtaisas skalbiniams džiauti’).

2. Daugiausia naujų leksemų išvesta su priesaga *-tukas* (8), tai ir leido jai pakilti darumo lentelėje. O priesaga *-tuvas* šiuo aspektu dar labiau smuktelėjo. Stebint ND duomenų dinamika atrodo, lyg priesagos *-tuvas* produktyvumas toliau mažėtų – ją šiuo aspektu 2016 m. aplenkė ne tik priesaga *-iklis*, bet ir *-yklė*, o 2021 m. – ir *-tukas*. Žinoma, kol kas kalbama tik apie kelias dešimtis leksemų, tvirtai pagrįstoms išvadoms reikia daug daugiau duomenų.

3. Dariausia išliko priesaga *-iklis*, nors naujų jos vedinių atsirado nedaug (5), pavyzdžiui: *gariklis* ‘elektroninių cigarečių rūšis’, *ilgiklis* ‘ilginamasis laidas, ilgintuvas’,

¹⁶⁰ Prie jų *Duomenyne* semantiškai besišliejantis, matyt, analoginis pavienis vedinys *šypsenuoklis* ‘kompiuterinė programa žmogaus atvaizdai iš nuotraukos atpažinti ir nuotaikai įvertinti’ įrankio pavadinimu galėtų būti laikomas tik siejant jį su **šypsenuoti*, nes įrankių pavadinimai yra veiksmazodžių vediniai. Tokio veiksmazodžio, tinkančio būti pamatiniu naujadaro *šypsenuoklis* žodžiu ne tik formos, bet ir reikšmės atžvilgiais, vartosenos kol kas nepavyko rasti. Taigi, formos požiūriu naujadaras remiasi daiktavardžiu (*šypsena*), ir tai neatitinka įrankių pavadinimų darybos tipiško taisyklių.

nusunkiklis ‘įnagis arbatos maišeliui išspausti’ ir kt. Kitų anksčiau fiksuotų priesagų pateikta taip pat vos po kelis naujus vedinius ir statistinio vaizdo bei priesagų eiliškumo pagal darumą tai nepakeitė.

4. Naujai fiksuotos įrankių pavadinimų priesagos: *-tas* (pavyzdžiui, *mautas* ‘ant kaklo per galvą užmaunamas apvalus šalikas sujungtais galais’), *-eklis* (pavyzdžiui: *žymeklis* ‘teksto žymėjimo išsiskiriančia spalva priemonė’, *ploneklis*¹⁶¹), *-oklis* (pavyzdžiui, *garbanoklis* ‘įrankis plaukams garbanoti’), *-ikas* (pavyzdžiui, *nukirmėlikas* ‘gyvūnų priežiūros priemonė, naudojama kirmėlėms išnaikinti’ : *nukirmėlinti* ‘išnaikinti kirmėles’).

5. Kai kurių vedinių priskyrimas įrankių pavadinimų darybos kategorijai nėra visiškai aiškus. Pavyzdžiui, *stumdukas* ‘žaislas, į kurį įsikabinęs vaikas mokosi vaikščioti’ ir *spardukas* ‘žaislas mažam vaikui – gulint ant nugaros kojytėmis spardyti specialią atramą, kurioje įsijungia muzika, švieselės’ galėtų būti laikomi įrankių pavadinimais, jei jų darybos reikšmės būtų formuluojamos atitinkamai ‘priemonė stumdyti’ ir ‘priemonė spardyti’. Tačiau, darybos reikšmę formuluojant ‘tai, kas stumdoma’ ar ‘tai, kas spardoma’, šie naujadarai galėtų būti priskirti veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimams, plg. *narstukas* ‘toks raitytas pyragaitis, narstytinis’ (DLKG 2006: 110; LKG 1965: 328). Kiek paabejojus *paspirtukas* ‘važiuoti stačiomis, koja pasispiriant skirta transporto priemonė – lentelė su dviem ar trimis ratukais ir aukštai iškelta rankena; vaikiška transporto priemonė, primenanti triratuką be pedalų, kuria važiuojama sėdint ir pasispiriant abiem kojomis’ (: *pasispirti*) vis dėlto priskirtas įrankių pavadinimams, jo darybos reikšmė ‘priemonė pasispirti’. Neįsigilinus atrodo, kad pasispiriami koja, o paspirtuku pasispiriant važiuojama, taigi jo paskirtis yra ne pasispirti, o važiuoti, ir todėl pasispirimo priemonė yra ne paspirtukas, o koja. Tačiau nuomonė pasikeitė pasigilinus į pamatinio veiksmožodžio apibrėžtį (*pasispirti* 4. ‘pasiremti kojomis ar rankomis, norint pasistūmėti, pakilti’ (LKŽe)) ir vartosenos pavyzdžius: *Ant Palangos tilto fotografuojame paskutinius kadrus, įrodančius, kad tikrai iki čia atriedėjome pasispirdami paspirtukais savo jėgomis.*¹⁶² • Lietuvoje pastaraisiais metais vis labiau populiarėja keliavimo būdas *pasispiriant paspirtuku*, riedant riedžiu, ar

¹⁶¹ Tyrimo metu naujažodis buvo tik įtrauktas į *Duomenyno* antraštinę, informacija apie jį buvo dar renkama. Tačiau panaršius internete sužinota, kad tai kol kas pavienis autorinis Simonos Lipnės naujadaras, pavadinantis tam tikrą liekninantį apatinį drabužį, korsetą, padarytas iš veiksmožodžio *ploninti* ‘daryti liekną, laibą’ (LKŽe).

¹⁶² Prieiga internete: <https://www.lrytas.lt/zmones/veidai-ir-vardai/2015/08/11/news/riededami-paspirtukais-is-vilniaus-i-pajuri-sudroze-sportbaciuss-3000868/> [žiūrėta 2021-01-27].

*tiesiog keliaujant elektroninio paspirtuko dėka*¹⁶³ ir kt.¹⁶⁴. *Maigyklė* ‘kompiuterio klaviatūra – įtaisas tekstui rinkti ir kompiuteriui valdyti’ bei *čiaudyklė* ‘čiaudanti burna’ greičiausiai pasidaryti pagal tipišku priesagų *-yklė* vedinių, reiškiančių nesudėtingus prietaisus, analogiją ir priskirtini įrankių pavadinimams, nors jais vadinamų realiųjų tiesioginė paskirtis ir nėra maigyti ar čiaudėti. Jos taip pavadintos juokaujamai, *čiaudyklės* autorius – Juozas Erlickas¹⁶⁵. Šiuo atveju dar svarbu, kad aptariamieji priesagos *-yklė* vediniai negali būti laikomi nei deminutyvais (tokiam pasirinkimui dar trukdytų ir pamatinio žodžio kalbos dalies neatitikimas), nei vietos pavadinimais, kurie padaromi su homoniminėmis priesagomis *-yklė*, plg. deminutyvą *bobyklė* ‘menka boba’ (LKG 1965: 286) ar vietos pavadinimus *čiuožyklė*, *gulyklė* (LKG 1965: 403). *Naujažodžių duomenynas*, fiksuodamas tokius naujadarus, suteikia galimybę pastebėti ir darybos reikšmių (ne)tipiškumą bei semantines darybos kategorijų sąsajas. Gramatikose, siekiant pailustruoti vieną ar kitą darybos dėsningumą, paprastai pateikiami aiškūs, akivaizdūs tos ar kitos darybos kategorijos dariniai, kurių darybos reikšmė formuluojama vienareikšmiškai.

5. *Sukčiuoklė* ‘klaidingai (sukta) skaičiuojanti elektroninė skaičiuoklė’ savo forma labai primena priemonės pavadinimą *skaičiuoklė*, tačiau greičiausiai tai ne priesagos *-klė* vedinys iš reto veiksmažodžio *sukčiuoti* ‘sukčiauti’, o kontaminantas, atsiradęs suliejus žodžius *sukčius* ir *skaičiuoklė* (< *sukčius* + *skaičiuoklė*), taigi net ne tradicinis, ne morfologinis darinys.

2.2.1.2. Priesaga *-iklis* yra viena iš tipiškiausių įrankių pavadinimų darybos priemonių – tai patvirtina ir *Duomenyno* naujažodžiai. Jos vediniai parankūs nagrinėti darybos ir leksinės reikšmių santykį, kuris svarbus apibrėžiant naujadarus.

¹⁶³ Prieiga internete: <https://www.mokslobaze.lt/riedziu-ir-paspirtuku-nuomos-imone-verslo-planas.html> [žiūrėta 2021-01-27].

¹⁶⁴ *Paspirtukas Duomenyne* turi ir antrąją reikšmę – ‘kas nuolankus, leidžiasi paspiriamas’, kuria pirmą kartą jis buvo pavartotas Alytaus mero Nerijaus Cesiulio posakyje „Mes dzūkai, o ne paspirtukai“, jam kalbant apie didžiulį gaisrą Alytuje ir jo padarinių likvidavimą. Regis, kituose kontekstuose ši leksema bent jau kol kas nevartojama (patikrinti internete keblu, nes absoliuti dauguma iš maždaug 4,7 mln. 2021-01-28 rastų pavyzdžių buvo susijusi su transporto priemonės pavadinimu). Nors šios leksemos *Duomenyne* pateikiamos kaip dvi vieno žodžio reikšmės, greičiausiai tai yra atskiri žodžiai, darybiniai homonimai, kurių pirmasis, kaip sakytą, remiasi veiksmažodžiu *paspirti* ir yra įrankio (priemonės) pavadinimas, o antrasis padarytas iš veiksmažodžio *paspirti* 1. ‘kojos smūgiu, spyriu kiek pastumti, nublokšti, pasviedėti’ (LKŽe) ir yra veiksmažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas, turintis ir moteriškosios giminės formas, plg.: *Dzūkės ne paspirtukės* (prieiga internete: <https://www.facebook.com/pg/lzvaigzde.lt/posts/>; 2021-01-15 įrašas, žiūrėta 2021-01-28).

¹⁶⁵ Prieiga internete: <https://naujas.lt/rytas.lt/kultura/literatura/2020/04/26/news/kaip-juozas-erlickas-ejo-i-banka-14639143/> [žiūrėta 2021-01-22].

Veiksmažodiniais priesagos *-iklis* vediniais vadinamos įvairios priemonės, skirtos pamatiniu veiksmažodžiu vadinamam veiksmui atlikti, dažniausiai įrankiai, prietaisai, mechanizmai ar jų dalys (*rašiklis, kirtiklis, jungiklis, variklis*), taip pat (cheminės) medžiagos (*tirpiklis, baliklis*). Pagal darybos reikšmę šiam darybos tipui priklauso ir leksikaliizuoti, specialesnes reikšmes įgavę vediniai *daliklis, daugiklis*, (vabzdžio) *čiupiklis, rodiklis* ir pan. Minėta, kad XX a. viduryje žinomesnių šios priesagos vedinių suskaičiuota apie 100 (LKG 1965: 383). 2014 m. patyrinėjus vėlesnius šaltinius (AŽ, DLKT, DŽ₇ ir kt.) jų skirtingų iš viso rasta apie 200. *Duomenyne*, pateikiančiame naujausią, į žodynus dar nepakliuvusią leksiką, priesagos *-iklis* leksemų per daugiau nei šešerius metus (nuo 2014 m. rugpjūčio iki 2021 m. sausio mėnesio) pagausėjo beveik dvigubai – nuo maždaug trijų dešimčių iki beveik šešių. Taigi, nors įrankių pavadinimų darybos tipai, pagal gramatikas, paprastai darumu nepasižymi (DLKG 2006:129)¹⁶⁶, ND duomenys rodo, kad su priesaga *-iklis* daromasi nemažai naujadarų¹⁶⁷. Formuojasi atskira šios darybos leksinė semantinė maisto priedų pavadinimų grupė, pavyzdžiui: *blizgiklis, dažiklis, drėkiklis, gardiklis, kietiklis, kildiklis, kvapiklis, kvėpiklis, puriklis, rūgštiklis, saldiklis, skaniklis, standiklis, stingdiklis, tirštiklis* ir kt. Tokiōs semantikos leksemos 2021 m. pradžioje sudarė apie 30 proc. visų priesagos *-iklis* leksemų *Duomenyne*.

Dažniausios priesagos *-iklis* naujadarų vartojimo sritys – bendroji vartoseną, chemiją, maistas, buitis. Po vieną kitą žodį ar leksemą yra iš žvejybos, technikos, statybos, administravimo, gyvenimo būdo (stiliaus), teisės ir teisėtvarkos, verslo, žemės ūkio, politikos, technologijų, elektrotechnikos sričių. Pažymėtina, kad tas pats naujadaras gali priklausyti kelioms vartojimo sritims, pavyzdžiui, maisto priedų pavadinimai *dažiklis, puriklis, saldiklis* ir kt., paprastai pavadinantys natūralią ar sintetinę medžiagą, suteikiančią maistui kokią nors savybę, vartojamą maisto produktams vienaip ir kitaip pakeisti, pagerinti ir pan., priklauso maisto ir chemijos vartosenos sritims, buitinės chemijos priemonių pavadinimai (*ploviklis, blizgiklis, kvapiklis, kvėpiklis* ir kt.) – chemijos, buities, bendrosios vartosenos sritims ir pan. Maždaug trečdalis (2014 m. duomenimis, apie ketvirtadalis) naujadarų turi po dvi ar tris reikšmes, tos leksemos vartojamos skirtingose

¹⁶⁶ Kitur teigiama, kad darybos tipas, bent jau diachroniniu aspektu, yra produktyvus, „kai jo pavyzdžiu kalboje sudaryta dešimtys ar šimtai darinių“ (Urbutis 2009: 314; daugiau apie darybos tipų produktyvumą istoriniu ir sinchroniniu aspektais žr. Urbutis 2009: 309–314).

¹⁶⁷ Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad nemaža dalis šiam darybos tipui priklausančių naujažodžių *Duomenyne* klasifikuojami kaip naujos žodžių reikšmės, vis dėlto ne vienu atveju, žiūrint darybiškai, naujasias leksemas galima laikyti ne semantiniais, o leksiniais naujadarais (daugiau apie leksinių ir semantinių naujadarų skirties problemą žr. I.1.2 skyrių, konkrečiai apie priesagos *-iklis* naujadarų – Murmulaitytė 2014).

sirtyse. Pavyzdžiui, *standiklis* 1. ‘priemonė plaukams standinti, šukuosenai formuoti ir išlaikyti’ (vartojimo sritys: chemija, gyvenimo būdas (stilius), statyba); 2. ‘priemonė drabužiams, audiniams, betonui ir kt. standinti, kietinti’ (buitis, chemija); 3. ‘maisto produktams standumo suteikianti natūrali ar sintetinė medžiaga’ (maistas, chemija). Kitais atvejais keliose srityse vartojamas žodis pateikiamas kaip vienareikšmis, pavyzdžiui, *slopiklis* ‘cheminė ar kitokia medžiaga kam nors slopinti, silpninti, stabdyti’, kurio vartosenos sritys nurodytos chemija ir bendroji vartoseną. Sprendžiant iš iliustracinių vartosenos pavyzdžių, slopikliai gali būti labai įvairūs – dūmų, kvapų, pelėsių, garso, baltymų (onkologijos ligų kontekste), korozijos, apetito, tad naujadaras apibrėžtis formuluojama abstrakčiau nei *standiklio* atveju. Taigi, vienos leksemos *Duomenyne* apibrėžiamos labai plačiai ir jų leksinės reikšmės sutampa ar beveik sutampa su darybos reikšmėmis (pavyzdžiui, *naikiklis* 2. ‘priemonė kam naikinti’, *švelniklis* ‘priemonė ar medžiaga kam švelninti’), kitais atvejais apibrėžiama daug konkrečiau, nurodant daugiau specifinių semų, leksinė reikšmė yra nutolusi nuo darybinės (pavyzdžiui: *žvalgiklis* ‘elektroninis prietaisas, padedantis nustatyti objekto buvimo vietą kelio žemėlapyje’, *pritraukiklis* 1. ‘magnetą turintis, hidraulinis ar kitoks prietaisas, skirtas varstomoms dalims (langams, vartams, durims ir pan.) pritraukti’¹⁶⁸, *jutiklis* ‘kokį nors fizinį poveikį jaučiantis ir apie tai elektriniu signalu pranešantis įtaisas’ ir kt.). Vieni naujadarai galbūt sukuriama prireikus pavadinimo kokiai konkrečiai realijai įvardyti ir jų leksinė reikšmė iš karto savaime būna konkretesnė už darybos reikšmę, kitų semantinė struktūra galbūt formuojasi darybos reikšmei įvairiai sukonkretėjant, formuojantis atskiroms leksemoms, kurių leksinės reikšmės yra daugiau ar mažiau siauresnės už bendrąją darybos reikšmę¹⁶⁹. Kiekvieno naujadaras semantika ir jos raida priklauso ir nuo žymimų realijų prasminių ryšių, nuo motyvuojančio (pamatinio) veiksmožodžio semantikos ir kt. Be to, reikia dar turėti galvoje, kad net ir egzistuojant vediniui su konkrečia leksine reikšme, prireikus tokios pačios darybos (to paties darybos

¹⁶⁸ Papildoma informacija *Duomenyne*: „Lietuvių kalbos žodyne“ (LKŽe) nurodyta tik viena bendra *pritraukiklio* reikšmė „prietaisas kam pritraukti“ (pavyzdys – siuvamosios mašinos detalė); dabartinėje vartosenoje šio žodžio reikšmė sukonkretėjusi“ (prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/naujazodziai/pritraukiklis?paieska=pritraukiklis&i=f8d0fc83-1002-4e44-86c1-cea7478ab555>; žiūrėta 2021-01-25).

¹⁶⁹ „Leksinės ir iš darybos kylančios reikšmės paprastai būna susipynusios, vienos nuo kitų priklauso“ (Keinys 1999: 14). „[...] darybos reikšmė yra schematiškesnė, mažiau apibrėžta, o leksinė reikšmė labiau konkretizuota, detalesnė bei turtingesnė [...]“ (Urbutis 2009: 175). Darinio darybos ir leksinių reikšmių sąsaja ryškėja ir iš teiginio, kad darinio reikšmė nustatoma remiantis ne realijos, kurią pavadinama darinys, aprašymu, o pamatinio žodžio reikšme, kartu pripažįstant, kad žodžių darybos reikšmas taip pat yra paaiškinti numatomas [taigi leksinės, kurios tokios tegali būti – *aut. past.*] žodžio reikšmės (plg. Кубрякова 1981: 7, 166). „Darybinė reikšmė – tai tik apytikrė žodžio sandaros rodoma semantinė schema. Tos pačios darybinės reikšmės darinys gali būti vartojamas įvairiomis leksinėmis reikšmėmis“ (Girčienė 2003: 23). Darybos reikšmė paprastai būna abstraktesnė, platesnė už leksinę, gerokai rečiau – siauresnė (plg. Urbutis 2009: 176).

afikso, iš to paties pamatinio žodžio padaryto ir tos pačios darybos reikšmės) žodžio kitai realijai įvardyti, jis gali būti sukuriamas iš naujo. Tarkim, paklausus, ką reiškia žodis *ilgiklis*, dauguma lietuviakalbių, matyt, nurodytų ilginamąjį laidą, ilgintuvą. Internetu abso-
liuti dauguma šio žodžio vartosenos rodo būtent šią reikšmę. Tačiau *ilgiklis* bet kada gali būti pasidaromas prireikus pavadinti ką nors, skirtą pailginti, bet ką, kas yra priemonė pailginti, o tai ir yra šio vedinio darybos reikšmė, pavyzdžiui: *pieštuko kotelio ilgiklis*¹⁷⁰ ar *teleskopinis langų valytuvų ilgiklis*¹⁷¹.

Išnagrinėjus priesagos *-iklis* vedinių vartoseną, ryšius su pamatiniais ir ankstesnių darybos pakopų pamatiniais žodžiais, semantinius ryšius su kitais tų pačių leksinių semantinių grupių (maisto priedų, medžiagų, smulkių įrankių ar įnagių ir kt.) žodžiais, paaiškėjo, kad apibrėžiant priesagos *-iklis* naujadarų reikšmes ir nustatant jų semantinę struktūrą reikia atsižvelgti į pamatinių veiksmažodžių ir ankstesnių darybos pakopų pamatinių žodžių semantiką, reikšmių struktūrą, paties naujadaro semantinę raidą, jo reikšmių formavimąsi ir pastarųjų struktūrą, atskirų leksemų rėmimąsi skirtingomis pamatinio veiksmažodžio reikšmėmis¹⁷², tapatų ar skirtingą atskirų leksemų semantinį junglumą¹⁷³, jų vartojimo sričių skirtumą ar tapatumą, naujadaro reikšmių rutuliojimąsi viena iš kitos (ppr. reikšmės siaurėjimą), tos pačios darybinės ir leksinės semantinės grupės žodžių tarpusavio ryšius ir pan. dalykus. Visa tai labai svarbu įtraukiant naujažodžius į aiškinamuosius žodynus ir sistemiškai formuojant jų apibrėžtis. Maisto priedų pavadinimai žodynuose galėtų būti pateikiami kaip atskiros leksemos, jei naujadaras, be šios, maisto priedo, reikšmės, turi dar ir kitų (plg. *blizgiklis Duomenyne* aiškinamas ‘priemonė batams, baldams, grindims, automobiliams, plaukams, augalų lapams ir kt. blizginti; medžiaga, maisto produktams suteikianti blizgią išvaizdą’). Vis dėlto kiekvienu konkrečiu atveju

¹⁷⁰ Prieiga internete: <https://www.artinn.lt/piesimo-priemones/priedai/piesimo-priemones-rasikliai-priedai-kitos-priemones-22779.html> [žiūrėta 2021-01-25].

¹⁷¹ Prieiga internete: <https://www.pirk.lt/ilgiklis-teleskopinis-karcher-wv-langu-valytuvams-06/> [žiūrėta 2021-01-25].

¹⁷² Pavyzdžiui, *pritraukiklis* 1. ‘magnetą turintis, hidraulinis ar kitoks prietaisas, skirtas varstomoms dalims (langams, vartams, durims ir pan.) pritraukti’ (: *pritraukti* 11. ‘traukos jėga priartinti prie ko’ (LKŽe)), 2. ‘prietaisas pritraukti, prisiurbti skysčio’ (: *pritraukti* 28. ‘tam tikrais prietaisais prisiurbti (skysčio)’ (LKŽe)).

¹⁷³ Pavyzdžiui, *puriklis* turi dvi reikšmes: 1. ‘į tešlą dedamas natūralus arba sintetinis maisto priedas, kad kepinys būtų puresnis’; 2. ‘kosmetikos priemonė plaukams padaryti puresniems’. Pirmuoju atveju puriklio į maistą *dedama*, antruoju jis paprastai *purškiamas*, jį galima arba jo nereikia *išskalauti*. Nuo pirmojo galbūt *storėjama*, *tunkama*, jis *tukina*, antrosios leksemos vartoseną su šiais veiksmažodžiais vargiai įsivaizduojama. Pirmasis, plačiau žiūrint, įeina į tą pačią leksinę semantinę grupę, kaip ir įvairūs prieskonių pavadinimai, antrasis semantiškai gali būti siejamas su plaukų priežiūros priemonių pavadinimais *šampūnas*, *balzamas*, *kondicionierius* ir pan.

nustatant vedinio semantinę struktūrą ir kuriant jo žodyninį straipsnį atsižvelgtina į pamatinio veiksmožodžio semantiką ir kitus minėtus reiškinių formavimosi veiksnius.

Duomenyne pasiekti tokio naujažodžių apibrėžčių sistemiškumo (tiek priesagos *-iklis* vedinių, tiek kitų leksinių semantinių ar darybinių grupių) vargu ar įmanoma – dėl dar nenusistovėjusios vartosenos ir semantinės struktūros, nepakankamos iliustracinės medžiagos (pavienių, okazinių darinių atveju) ir kitų priežasčių, atsirandančių dėl žodžių naujumo. Todėl naujadarai čia dažniau gali būti aiškinami abstraktesnėmis darybos reikšmių formuluočiomis ir tai neturėtų būti traktuojama kaip yda.

Žvelgiant visos įrankių pavadinimų darybos kategorijos mastu, įrankių pavadinimams nebūdingas visiškas leksinės ir darybos reikšmės tapatumas (Urbutis 2009: 133). Ši darybos kategorija yra mutacinio (nominacinio) pobūdžio (Urbutis 2009: 204), jos dariniai turi mutacinę darybos reikšmę, t. y. jais pavadinami kiti dalykai, santykiaujantys su pamatiniais žodžiais pasakomais dalykais tik kaip su vienu (nominaciniu) savo požymiu. Tokiu atveju „darybos reikšmė paprastai yra labai bendro, neapibrėžto pobūdžio, teikianti dariniui daug semantinių išgalių, kurių aktualizaciją vartojimo plotmėje sunku numatyti“ (Urbutis 1978: 203). Tačiau galbūt kaip tik dėl šios priežasties – darybos reikšmės neapibrėžtumo ir semantinių išgalių – nemažai priesagos *-iklis* vedinių žodynuose apibrėžiami daugiau ar mažiau konkretnėmis, bet iš esmės darybos reikšmėmis, nes tokios apibrėžtys tinka ir naujų realiųjų pavadinimams, kol jie dar nėra pakankamai leksikalizuoti, kad būtų pateikiami kaip atskiros leksemos. Visa tai puikiai atspindi ir *Duomenyne*.

2.2.1.3. Tolimesnių tyrimų dar laukia įrankių pavadinimų darybos kategorijos galūnių vediniai. Žinia, įrankių pavadinimai gali būti daromi su galūnėmis *-as* (pavyzdžiui: *apavas, jungas, smaugas*; tai gausiausia grupė), *-a* (pavyzdžiui: *įmova, saga*; šių yra perpus mažiau), *-is* (*-ys*) (pavyzdžiui: *kyšis* ‘kaišis, skląstis’, *stabdys*; vedinių negausu) ir *-ė* (pavyzdžiui: *dildė, segė, sklendė, atkaltė, pašluostė*) (DLKG 2006: 132–133). Rankiniu būdu šiuo aspektu klasifikuoti naujažodžius pasirodė neracionalu, nes minėtos galūnės, ypač pirmosios, būdingos ne tik galūniniams įrankių pavadinimams, tad dėl, tikėtina, keleto naujažodžių būtų reikėję peržiūrėti apie 3 000–5 000 *Duomenyno* daiktavardžių, savų ir skolintų. Tačiau, remiantis doktorantės Agnės Aleksaitės¹⁷⁴ suteiktais duomenimis, galima daryti išvadą, kad 2019 m. *Duomenyne* buvo fiksuota po du visų darybos galūnių, išskyrus *-a*, vedinius: *stabdas* ‘traukinio vagone įrengtas avarinių stabdžių įtaisas’, *prie-*

¹⁷⁴ Viena iš *Naujažodžių duomenyno* kūrėjų A. Aleksaitė tyrinėja šio šaltinio naujadarus ir rašo disertaciją apie lietuvių kalbos naujažodžių darybą.

vadas 1. ‘kompiuterio sąsaja duomenims arba komandoms persiųsti tarp kompiuterio ir jo išorinių įtaisų’; 2. ‘prietaiso, įrenginio jungtis keliems prietaisams, įrenginiams ar kabeliams sujungti’; *riedis* ‘elektra varoma dviratė transporto priemonė’, *sąšvelnis* ‘kalbos priemonės, švelninančios autoriaus teiginių kategoriškumą’; *kreipė* ‘socialiniuose tinkluose ir tviteryje sutartiniu ženklu, dažniausiai grotelėmis (#), žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda’, *spaudė* ‘dviejų dalių užsegtukas drabužių, piniginių ir pan. dalims susegti, užsegti spaudžiant kauburėlį į įdubėlę’. Taigi, akivaizdu, kad galūninė įrankių pavadinimų naujadara nėra produktyvi, šis darybos būdas kuriant naujus įrankių pavadinimus nėra paplitęs.

2.2.2. Pavadinimai pagal lyties skirtumą

Kitas šios krypties tyrimo pavyzdys – pavadinimai pagal lyties skirtumą, padaryti su galūne *-ė*. *Duomenyne* užfiksuoti keli, paprastai pavieniai, moteriškosios giminės vadiniai iš daiktavardžių, tradiciškai reiškiančių tik vyriškosios lyties asmenis, pavyzdžiui: *išmintė* ‘išminties sukaupusi moteris’, *vyskupė*, *orakulė* ‘žmonių sudarytose situacijose savo neprognozuojamu elgesiu varžybų baigtį ar kokių įvykių eigą „spėjanti“ gyvūno patelė’¹⁷⁵, situacinis naujadaras *tėvė* ‘pagal genderizmo ideologiją – vienas iš vaikų auginančių šeimos narių (nesvarbu, kurios lyties)’. Dar plg.: *lavonė*, *robotė*, *šviesulė*. (Beje, yra ir atvirkščiai – šalia (iš) senesnių bendrosios praktikos slaugytojų pavadinimų *seselė*, *sesutė* pasidaryti vyriškosios giminės daiktavardžiai *seselis*, *sesutis*.) Nauja tai, kad gramatikose (DLKG 1996: 143; LKG 1965: 418) kalbama tik apie tokiu būdu iš rūšies (ir atskirai patinų) pavadinimų padarytus gyvulių ir paukščių patelių pavadinimus (pavyzdžiui: *vilkę*, *kalakutė* ir kt.), tačiau neužsimenama apie žmones pavadinančius vedinius. Norint nuodugniau ištirti šios darybos kategorijos naujoves ir polinkius reikėtų daugiau tiriamosios medžiagos. Tikslingai jos ieškoti interneto vartosenoje yra sudėtingiau, nes tai nėra potencialiai dariniai. Kol kas matyti tik tai, kad, atsiradus poreikiui įvardyti naujas realijas (*tėvė*, *vyskupė*), pritaikomi formos požūriui įprasti darybos būdai ir plečiamos semantinės motyvacijos galimybės.

¹⁷⁵ *Duomenyne* pastaba vartotojams: „Vartosenoje žodis *orakulas* įgavo ne tik naują reikšmę, bet ir moteriškąją giminę.“

2.2.3. Apibendrinimas

Tai, kad priesagų, su kuriomis daromi įrankių pavadinimai, darumo pirmojo (2016 m.) ir antrojo (2021 m. pradžios) tyrimų rezultatai praktiškai nesiskiria, rodo, jog duomenų atranka, nors ir atliekama rankiniu būdu, yra gana objektyvi ir *Duomenynu* galima patikimai remtis tiriant lietuvių kalbos naujažodžius. Ateityje tiriant ND duomenis darybos kategorijų ar tipų (darybos afiksų) aspektu nepamirština ir, ko gero, dar svarbesnė yra atvirkščia tyrimų kryptis – atskaitos tašku laikant ne gramatikų aprašus, o pačius ND duomenis, tarp kurių, tikėtina, galima rasti ir gramatikose neaprašytų reiškinių, taip pat netipiškos darybos, analoginių, pavienių naujadarų ir pan.

2.3. Darinių leksinių semantinių grupių tyrimai

Dar viena galima naujadarų darybos ryšių tyrimo kryptis – pagal leksines semantines grupes. Šiuo aspektu moksliniai interesai gali būti kuo įvairiausi.

2.3.1. Tiriamosios leksikos atranka

Kai kurias domėjimosi kryptis gali pasufleruoti ir kiekvienam *Duomenyno* vartotojui prieinama galimybė išsirinkti naujažodžius pagal vartojimo sritį ar semantinius požymius. Kai kada atlikus tokią paiešką paaiškėja, kad darybinė vienos ar kitos leksinės semantinės grupės analizė būtų per ankstyva ar apskritai netikslinga, nes duomenų per mažai arba naujažodžiai nėra dariniai. Antai iš 16 desertų pavadinimų 2021 m. vasario pradžioje tik vienas – *karamelinis kremas* (neteiktinas, nes yra netikslus prancūzų k. *crème brûlée* atitikmuo, žodžių junginys, taigi darybiškai nenagrinėtinas) – buvo lietuviškas, visi kiti (*baklava*, *brigadeiras*, *flanas*, *granita*, *kanolis*, *krembriulė*, *kulfi*, *natija*, *panakota*, *parfė*, *sabajonas*, *šerbetas*, *tiramisas*, *zabaljonė*) – skoliniai. Iš 74 gėrimų pavadinimų didžioji dalis (apie 82 proc.) irgi pasiskolinta (*baidziu*, *daikiris*, *espresas*, *frapė*, *lasis*, *latė*, *šabli*, *ulongas* ir kt., be to, tarp jų nemažai keliažodžių citatų (*espresso con panna*, *cappuccino doppio*) ar žodžių junginių (*latė makijatas*)). 13 naujažodžių pasidaryta lietuvių kalboje, iš jų du hibridai (*fitoarbata*, *šotukas* ntk.). Kiti yra priesagų (*glotn-utis*, *kaukol-inis*, *kaukol-inė*, *šveln-ukas*, *technin-ukė*), galūnių (*blaiiv-is*, *karšt-ė*) vediniai arba sudurtiniai žodžiai (daiktavardžiai *karš-tvynis*, *šnypšt-a-vynis*, *vien-gurkšnis* ir būdvardis *smulk-ia-putis*, *-ė*). Taigi, ir šiuo atveju vien *Duomenyno* informacijos išvados apie kokias nors darybos tendencijas yra pernelyg mažai.

Kitoks vaizdas yra sportininkų pavadinimų leksinėje semantinėje grupėje (19 naujažodžių, turinčių semantinį požymį „sportininkai“). Ją sudaro keturi skoliniai (*gregoris*, -ė ‘dviračių lenktynininkų komandos narys, padedantis laimėti lyderiui’, *trikeris* ‘kas užsiima trikingu’¹⁷⁶, nenorminiai *drifteris*, -ė ‘šonaslydžio sportininkas’, *kerleris*, -ė ‘akmenslydžio (kerlingo) žaidėjas’ ir naujai skolinta santrumpa *MVP* ‘naudingiausias žaidėjas’ (plg. anglų k. *most valuable player*) bei 15 lietuviškų darinių. Dauguma jų – priesagos -*ininkas*, -ė vediniai, sportininkus pavadinantys pagal sporto šakas arba sporto įrankius: *akmenslydininkas*, -ė, *šonaslydininkas*, -ė, *driftininkas*, -ė (nenorminis); *banglentininkas*, -ė, *irklentininkas*, -ė, *orlentininkas*, -ė, *snieglentininkas*, -ė, *parasparnininkas*, -ė, *riedutininkas*, -ė. Į akis krinta sudėtingesnė nei įprasta pamatinių žodžių struktūra – beveik visi jie yra dūriniai¹⁷⁷, t. y. turintys ne vieną šaknį¹⁷⁸. Du šios leksinės semantinės grupės naujažodžiai yra priesagos -*tojas*, -*a* vediniai (veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų darybos kategorija): *aitvaruotojas*, -*a* ‘kas užsiima jėgos aitvarų sportu’¹⁷⁹ ir *stoguotojas*, -*a* ‘kas, žaisdamas krepšinių, *stoguoja*, t. y. mėgsta išmušti varžovo į krepšį mestą kamuolį’. Vienas – *laisvūnas*, -ė 2. ‘laisvųjų imtynių sporto šakos atstovas’ – padarytas su priesaga -*ūnas*, -ė. *Duomenyne* pastarasis laikomas semantiniu naujadaru, nauja žodžio *laisvūnas*, -ė ‘kas laisvas’ (DŽ_{7e}) reikšme. Jis, kaip ir pirmoji šio naujažodžio leksema 1. ‘Laisvės partijos narys’, tokiu atveju turėtų būti suprantamas kaip atsiradęs sukonkre-tėjus darybos reikšmei. Tačiau toji žodynuose (ne tik DŽ_{7e}, bet ir LKŽe) fiksuotoji leksema, kurios leksinė ir darybos reikšmės sutampa, remiasi būdvardžiu *laisvas*, -*a*, plg. iliustracinius pavyzdžius: *vėjai laisvūnai* (S. Nėries), *laisvūnai čigonai*, *laisvūnas paukštis*, o naujosios leksemos semantiškai yra motyvuotos žodžių junginių *Laisvės partija* ir *laisvosios imtynės*. Tad yra pagrindo manyti, ypač sportininko pavadinimo atveju, kad tai ne

¹⁷⁶ *Trikingas* ‘laisvoji akrobatika – laisvo stiliaus akrobatinis sportas, kurį sudaro įvairūs triukai, kovos menų ir gimnastikos elementai’ (ND).

¹⁷⁷ Naujadaras *irklentininkas*, -ė pamatinis žodis *irklentė* ‘maždaug trijų metrų ilgio ir metro pločio lenta paprastai kiek riestu priekiu, skirta plaukti irkluojant vienu irklu stovint ar klūpant’ *Duomenyne* turi požymį „kontaminacinis darinys“ (< *irklas* + *lenta*), nors neatmestina ir, ko gero, labiau tikėtina, kad tai yra tradicinis, morfologinis, dūrinys (: *irklas* + *lenta*) su pakitusiu darybos pamatu – fonetiškai su-trumpėjusiu pirmuoju pamatiniu kamienu (plg. Urbutis 2009: 235). Šią tikimybę dar remtų ir pakitusi antrojo dėmens galūnė, plg. *lenta* ir -*lentė*. Daugiau apie panašius atvejus žr. II.1.3.3 skyrių.

¹⁷⁸ Nors gramatikose apie šios priesagos vedinių, priklausančių asmenų pagal profesiją darybos kategorijai, pamatinius daiktavardžius sakoma, kad jie darybiškai yra labai įvairūs (LKG 1965: 408; DLKG 2006: 138), vis dėlto vos vieno kito vedinio iš ten paminėtųjų jie yra sudurtiniai (plg.: *geležinkelininkas*, -ė, *kraštotyrininkas*, -ė, *kulkosvaidininkas*, -ė).

¹⁷⁹ Pastarojo įrašė, pastabose vartotojams pateikiama ir daugiau į *Duomenyną* neįtrauktų (neteiktinų) naujų šios rūšies sportininkų pavadinimų: *kaituotojas*, *kaitininkas*, *kaiteris*, *kaitistas*, *kaitborderis*, *keitsurferis*, *banglentininkas* su *aitvaru*; du pirmieji taip pat yra anksčiau aptartų priesagų vediniai.

reikšmės konkretėjimo rezultatai, o nauji priesagos *-ūnas*, *-ė* vediniai. Dar vienas aptariamiosios leksinės semantinės grupės naujažodis – *tvirtarankis*, *-ė* ‘rankos lenkimo (sporto šakos) sportininkas’ – yra dūrinys. Jo leksinė reikšmė yra siauresnė už darybos reikšmę, žodis pavadina ne bet ką, kas turi tvirtą ranką, o tik tuo pasižyminčius tam tikros sporto šakos atstovus.

Taigi, nors sportininkų leksinės semantinės grupės naujažodžių *Duomenyne* tyrimo metu buvo bene keturiskart mažiau nei gėrimų pavadinimų, žodžių darybos aspektu ji daug turtingesnė, daugiau minčių kelianti ir tolesnio gilinimosi kryptį sufleruojanti nei beveik vien iš skolinių sudaryta antroji.

Pirminio bandomojo tyrimo metu domėtasi naujažodžiais, padarytais iš tikrinių pavadinimų, dažniausiai asmenvardžių. 2016 m. jų rasta apie 40, peržiūrint atnaujintus duomenis 2021 m. pastebėta jų gerokai pagausėjus, akivaizdu, kad bendras šių naujadarų skaičius jau yra triženklis. Didžioji jų dalis remiasi dažnai minimų ar šiaip žinomesnių Lietuvos ar kitų šalių žmonių pavardėmis, pavyzdžiui: *gražuliada* ‘genderizmui priešinga ideologija, propaguojama LR Seimo nario Petro Gražulio’, *grybauskizmas* ‘Daliaus Grybauskaitės, kaip politikės, kalbinis išsišokimas (plg. *obamizmas*)’, *Kalantinės* ‘Romo Kalantos susideginimo Kaune 1972 m. gegužės 14 dienos įvardijimas’, *karbauskiada* ‘istorijos, susijusios su Seimo nario Ramūno Karbauskio veikla’, *karboskvernelis* ‘politikų Sauliaus Skvernelio ir Ramūno Karbauskio duetas’, *kubilizmas* ‘Andriaus Kubiliaus skleidžiama ideologija ir vykdoma politika’, *maironiada* ‘viskas, kas susiję su Maironiu ir jo įamžinimu’, *tapinoidas* 1. ‘žurnalisto ir rašytojo Andriaus Tapino sekėjas’; 2. ‘žurnalisto ir rašytojo Andriaus Tapino, pasižyminčio aštria socialinio ir politinio visuomenės gyvenimo kritika, įvardijimas’, *tomaševskininkas*, *-ė* ‘Lietuvoje veikiančios politinės jėgos, atstovaujančios daliai lenkakalbių, lyderio Valdemaro Tomaševskio šalininkas’, *užkalmanija* ‘perdėtas domėjimasis žurnalisto Andriaus Užkalnio rašiniais ir veikla’, *žigaitukas*, *-ė* ‘Kazlų Rūdos Rimvydo Žigaičio menų mokyklos mokinyš’, *čiviliuoti* ‘dainuoti Rositos Čivilytės maniera’, *įmatijošaitinti* ‘įgyvendinti, kaip yra padaręs Kauno meras Visvaldas Matijošaitis’, *nusišalčiūnti* ‘nusifotografuoti asmenukei socialinių tinklų ir pramogų pasaulio veikėjos Monikos Šalčiūtės stiliumi’, *suvaišvilėti* ‘pasidaryti panašiam į politiką Zigmą Vaišvilą’, *žvagulintis* ‘smagintis scenoje’ (aliuzija į [...] popmuzikos atlikėją Žilviną Žvagulį); *putleris* ‘Rusijos Federacijos prezidentas Vladimiras Putinas, taip pavadintas dėl vykdomos agresyvios ekspansinės politikos panašumo į Adolfo Hitlerio’, *šrioderizacija* ‘Europos Sąjungos šalių nuolaidžiavimas Rusijos politikai, diktuojamas Vokietijos politiko, buvusio kanclerio Gerhardo Šrioderio (Schröder)’, *trumpistas*, *-ė* ‘Jungtinių

Amerikos Valstijų prezidento Donaldso Trumpo sekėjas, šalininkas' ir kt. Darybos pamatas gali būti ir vardas ar žodžių junginys su juo – *užingridas*, –ė 'kas rinkimuose balsuoja už Ingridą Šimonytę', *užingridininkas*, –ė 'kas rinkimų kovose palaiko Ingridą Šimonytę (remia rinkimų šūkį „Už Ingridą!“)', *visvaldybė* 'Kauno mero Visvaldo Matijošaičio vadovaujama savivaldybė', *Valentindienis* 'šv. Valentino diena – įsimylėjėlių šventė (vasario 14 d.)'. Dalis naujadarų remiasi įmonių, partijų ir pan. pavadinimais. Antai net keturi naujadarai susiję su banko „Snoras“ pavadinimu: *snoriada* '2011 m. suvalstybinto banko „Snoras“ istorija ir visa, kas su ja susiję', *snoriukas* 'buvusio (2011 m. pabaigoje suvalstybinto) banko „Snoras“ savitarnos kioskelis gatvėje', *apsisnorinti* 'apsikvailinti, svarstant „Snoro“ banko nacionalizavimo klausimus', *nusnorinti* 'likviduoti „Snoro“ banką'. Iš kitų įmonių pavadinimų kilo *Grigeogeitas* 'skandalas dėl įmonės „Grigeo Klaipėda“, dideliu mastu teršusios Kuršių marias', *uberizacija* 'JAV įkurtos tarptautinės pavėžėjimo bendrovės „Uber“ veiklos, kurioje naudojamos mobiliosios programėlės paslaugai iškviesti, plėtimasis; tokio pobūdžio – dalijimosi ekonomikos – veiklos forma', simboliniais pavadinimais remiasi ir *užkakaduoti* 'pranešti žinią pramoginėje televizijos laidoje „KK2“', *karkadienis* 'ledų „Kar kar“ atsiradimo diena (simbolinis gimtadienis)'. Iš partijų ir sąjungų pavadinimų atsirado *tvarkietis*, –ė, *darbietis*, –ė, *žaliavalsčiai*, *žalstiečiai* (plg.: partija „Tvarka ir teisingumas“, Darbo partija, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga). Šiai leksinei semantinei grupei priklauso ir *ekskremlentai* 'propagandiniai Kremliaus taršalai, sklindantys televizijos kanalais'. Keli pavieniai naujadarai yra savitos darybos ir semantinės motyvacijos – *rūtusėlis* 'savitų vieno menininko drožiamų kūrinių pavadinimas (pasidarytas iš drožėjo žmonos Rūtos vardo)', *balsevičiai* 'naujai aptiktų grybų rūšies pavadinimas pagal juos atradusios šeimos pavardę', *vingiųjonizmas* 'mąstymo ir veikimo vangumas kaip kultūrinė norma' ir *vingiajonėti* 'darytis panašiam į rašytojos Žemaitės personažą Vingių Joną' (: *Vingių Jonas*).

Neturint galimybės šios leksinės semantinės grupės naujadarų išsirinkti iš vis didėjančios naujažodžių sancaupos ir suskaičiuoti automatiškai, jie toliau netyrinėti. Racionalu būtų pirmiausia juos suindeksuoti specialiais indeksais ir pagal juos atsirinkti bei suklasifikuoti.

2.3.2. Naujieji asmenų pavadinimai

2.3.2.1. Darybos ir semantinis tyrimo aspektai

2016 m. viduryje darybos ir semantiniu aspektais nagrinėti *Duomenyne* fiksuoti septynių produktyviausių priesagų vediniai, pavadinantys asmenis¹⁸⁰. Tuomet rūpėjo išsiaiškinti šios semantinės grupės naujadarų, priklausančių kelioms darybos kategorijoms, atsiradimo kelius ir aplinkybes, taip pat:

- ar naujas žodis susikuriamas remiantis nauju pamatiniu žodžiu;
- ar tai tik nauja jau buvusio žodžio reikšmė, savo ruožtu išsirutuliojusi leksikalizuojantis jau buvusioms, ar galbūt leksema iš naujo pasidaryta remiantis kita (nauja ar jau fiksuota) ar ta pačia to paties pamatinio žodžio reikšme;
- ar žodis padarytas remiantis kitų žodžių – savos ir svetimų kalbų – analogija;
- koks naujažodžių leksinių ir individualių darybos reikšmių santykis: ar leksinė reikšmė sutampa su darybos reikšme, ar yra už ją siauresnė (gal platesnė), jei nesutampa – kas lėmė jų išsiskyrimą (tai gali būti aktualu tiriant naujadarų leksikalizacijos reiškinius) ir pan.

Leksinių ir individualių darybos reikšmių santykis nustatinėtas remiantis *Duomenyne* pateikiamomis naujažodžių apibrėžtimis. Kai kuriais atvejais jos nėra visai tikslios, pavyzdžiui, *galvotojas*, –a ‘specialus žodis lietuvių filosofams pavadinti’ iš tiesų nėra išskirtinai lietuvių filosofų apibūdinimas, greičiausiai tai yra tiesiog termino *filosofas*, –ė sinonimas; *dėliotojas*, –a ‘kas dėlioja dėliones’, remiantis interneto vartoseną, irgi galėtų būti apibrėžiamas plačiau, neminint konkrečiai dėlionių ir kt. Kartais leksinės ir darybos reikšmių santykį nustatyti sudėtinga dėl to, kad *Duomenyne* nėra naujadaro pamatinio žodžio (kuris taip pat yra naujažodis), todėl be atskiros kiekvieno iš jų tyrimo galima tik spėti, kaip vedinys turėtų būti apibrėžtas. Pavyzdžiui, *Duomenynas* nepateikia veiksmazodžio *katastrofuoti* ‘pernelyg išgyventi, perdėti nelaimės, ligos ar pan. mastą, vertinti kaip katastrofą’, kuris yra naujadaro *katastrofuotojas*, –a ‘kas perdėtai suvokia visur esant katastrofų grėsmę’ pamatinis žodis. Nuodugniau netyrus vartosenos ir pernelyg nesigilinus į semantiką vis dėlto akivaizdu, kad šis žodis vartojamas (kad ir rečiau nei reikšmė ‘patirti katastrofą’ (apie lėktuvus, laivus), kurios, beje, irgi nėra *Duomenyne*), pavyzdžiui: [...] *kalbama apie nerimastingus pacientus: jie apie ligą informuoti, menkai socialiai apsaugoti, neturi pasitikėjimo asmenų ar visos sistemos, kuri juos prižiūri, jie labai susikoncentruoja*

¹⁸⁰ Tyrimo rezultatai aptarti tarptautinėje mokslinėje J. Jablonskio konferencijoje ir paskelbti elektroniniame leidinyje *Lietuvių kalba* (Murmulaitytė 2016a).

ir *katastrofuoja dėl savo skausmo, jaučia, kad jų chirurginė intervencija ir sveikimas po jos labai mažai ar beveik visai nekontroliuojami, jie neturi įsitikinimo, kad sugrįš į buvusią prieš operaciją darbovietę*.¹⁸¹ • Pacientai dažnai linkę *katastrofuoti* savo skausmą, o tai neigiamai veikia judėjimą.¹⁸²

Taigi, tiriant asmenų pavadinimus, kiekvienas naujažodis išnagrinėtas darybiškai ir semantiškai, analizuota jo vartoseną interneto šaltiniuose (argumentus ir išsamią analizę žr. Murmulaitytė 2016a: 3–14). Tokie konkrečių žodžių, ypač naujažodžių, nagrinėjimai ir jų semantinės sandaros interpretacijos ypač vertinami ir laukiami žodynininkų, kurie turi naujažodžius tinkamai pateikti leksikografijos leidiniuose.

Atnaujinus tyrimą po maždaug ketverių su puse metų pagrindinis dėmesys sutelktas į duomenų dinamiką, nagrinėtų priesagų vedinių pasiskirstymą pagal darybos kategorijas, galimus naujadaros polinkius ir gautų rezultatų skirtumus. Šiuokart leksinių ir darybos reikšmių santykiai palikti kiek nuošaly.

2.3.2.2. Priesaginiai vediniai pagal darybos kategorijas

Tyrimo objektą sudarė aštuonių priesagų (*-tojas*, *-a*, *-ėjas*, *-a*, *-ikas¹*, *-ė* (lietuviškos, pavyzdžiui: *nešikas*, *-ė* ar *šventikas*, *-ė*), *-ikas²*, *-ė* (tarptautinės, pavyzdžiui: *satyrikas*, *-ė*, *akademikas*, *-ė*), *-ininkas*, *-ė*, *-ėlis*, *-ė*, *-ūnas*, *-ė* ir *-uolis*, *-ė*) vediniai, priklausantys veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimų (*nomina agentis*, NAg), vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų (*nomina attributiva*, NAtt) ir asmenų pavadinimų pagal profesiją (*nomina professionalia*, NP) darybos kategorijoms¹⁸³. Trečioji darybos kategorija išskirta laikantis tradicijos, nors iš esmės asmenų pavadinimai pagal profesiją taip pat gali būti laikomi vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais, šią darybos kategoriją suprantant plačiąja prasme (Urbutis 2009: 330–331; DLKG 114).

¹⁸¹ Prieiga internete: https://www.emedicina.lt/lt/skausmo_medicina/skausmo_medicina_2017/2/v-1.html [žiūrėta 2021-02-12].

¹⁸² Prieiga internete: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:8609006/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2016-04-03 ir 2020-02-12].

¹⁸³ Šiame tyrime laikytasi tradicinės darybos afiksų klasifikacijos, pateikiamos gramatikose. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad tapačios formos, bet su skirtinga darybos reikšme susijusius afiksus reikėtų laikyti homoniminiais. Taigi, čia reikėtų kalbėti apie, pavyzdžiui, dvi priesagas *-uolis¹*, *-ė* ir *-uolis²*, *-ė*, kurių pirmoji būdinga veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimams (pavyzdžiui: *žinduolis*, *barškuolė*), o antroji – vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimams (pavyzdžiui, *smalsuolis*, *-ė*). Kol kas, regis, visas afiksų inventorių šia prasme niekur nėra peržiūrėtas, plg. *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazėje* (prieiga internete: <https://klc.vdu.lt/morfema/>; žiūrėta 2021-02-14) į morfemų homonimiškumą neatsižvelgiama. Tai rengiamasi įgyvendinti kuriant lietuvių kalbos išteklių informacinės sistemos „E. kalba“ vienos iš paslaugų („E. patarimų“) dalį – „Žodžių darybos vedlį“. Šiuokart, tiriant naujuosius asmenų pavadinimus, apsiribota tik itin ryškių homonimų – lietuviškos *-ikas¹*, *-ė* ir tarptautinės *-ikas²*, *-ė* priesagų – atskyrimu.

Naujažodžiai rinkti pagal atitinkamus baigmenis. Klasifikuojant pradinius duomenis pastebėta, kad kai kuriais atvejais nagrinėjamoji priesaga asmenį pavadinančiame naujažodyje yra ne darybos afiksas, o tiesiog morfema, darybos afikso vaidmenį atlikusi ankstesnėje darybos pakopoje, ar net ne morfema. Tokių naujadarų rasta kelios dešimtys, tai dūriniai, žodžiai su tarptautiniais priešdėliais ir sandais (*gastroistorikas*, *-ė*, *antiskalininkas*, *-ė*), mišriosios darybos dariniai, priesagų vediniai iš žodžių junginių (*antraeilininkas*, *-ė*, *daugiamandatininkas*, *-ė*, *paobelininkas*, *-ė* ‘kas įsitaisęs po obelimi’, *liberalsqjūdininkas*, *-ė*, *užingridininkas*, *-ė* ‘kas rinkimų kovose palaiko Ingridą Šimonytę (remia rinkimų šūkį „Už Ingridą!“)’, *viešaryšininkas*, *-ė*, *plokščiažemininkas*, *-ė* ‘teorijos, kad Žemė plokščia, šalininkas’ ir kt.), kontaminaciniai, analoginiai dariniai (*darboholikas*, *-ė*, *kavaholikas*, *-ė*, *kinoholikas*, *-ė*, *rūbaholikas*, *-ė*, *tekstoholikas*, *-ė* ir kt.). Jie tyrimo metu taip pat nepalikti be dėmesio, nagrinėtas jų leksinių ir darybos reikšmių santykis ir kt. Pastebėta, kad priesaga *-ininkas*, *-ė* gerokai dažniau nei kitos pasitelkiama darantis mišriosios darybos (kompozicijos-sufiksacijos) darinius. Tačiau konstatuoti tokį dabartinės lietuvių kalbos žodžių darybos polinkį būtų galima tik turint gerokai daugiau duomenų ir ištyrus visus *Duomenyne* pateikiamus asmenų pavadinimus. Juolab kad šios priesagos dariniai sudarė apie pusę visos tirtos leksikos (žr. 17-ąją lentelę).

Nagrinėtų vedinių priesagos yra labai nevienodo darumo. 17-ojoje lentelėje matyti, kiek kurios priesagos vedinių kuriuo tyrimo etapu (2016 ir 2021 m.) rasta. Kai kurie vediniai turi po dvi tris reikšmes (pavyzdžiui, *žodininkas*, *-ė* 1. ‘žodžių rinkėjas; žodynų rašytojas’; 2. ‘kūrėjas – žodžio meistras’; 3. ‘vertėjas žodžiu’), tad tirtų leksemų yra daugiau. Prie dariųjų priesagų skirtinos *-ininkas*, *-ė*, *-tojas*, *-a*, *-uolis*, *-ė*, kurių vedinių *Duomenyne* 2021 m. pradžioje buvo atitinkamai apie 53, 22 ir 12 proc. (plg. 2016 m. viduryje – 49, 23 ir 15 proc.) visų tirtų vedinių. Plg. gramatikose viena tipiškiausių ir dariausių laikomos veikėjų pavadinimų priesagos *-ėjas*, *-a* būta viso labo keturi (2016 m. – du) vediniai, neskaičiuojant netaisyklingos darybos įrankio pavadinimo *pritraukėjas*; taigi su ja buvo padaryta mažiau nei 1,5 proc. *Duomenyne* fiksuotų naujųjų priesaginių asmenų pavadinimų.

Taip pat skaitiniai duomenys lentelėje rodo, kad tirtų darybos afiksų darumas keiverių su puse metų laikotarpiu svyruoja apie 0,1–7 proc. ir jų eiliškumo pagal darinių skaičių nekeičia. Tai svarbu ne tik naujadaros atžvilgiu, bet ir vertinant paties *Duomenyno* patikimumą. Nors rankinis naujadarų „gaudymas“ ir atranka yra subjektyvesni, palyginus su automatinėmis gaudyklėmis, tačiau duomenų dinamikos stebėsena lyg ir leidžia daryti pagrįstą prielaidą, kad skirtingais etapais į *Duomenyną* patenka daugmaž tolygiai vienos

ar kitos darybos kategorijos, darybos afikso ar leksinės semantinės grupės darinių¹⁸⁴. Vadinasi, tai daugmaž atspindi realią padėtį vartosenoje, nes vargiai tikėtina, kad to galima būtų pasiekti tikslingai renkant, ką pateikti *Duomenyje*, ir atmetant, ko nepateikti.

17 lentelė

Naujieji priesaginiai asmenų pavadinimai *Naujažodžių duomenyje*

Priesagos	Tyrimo etapai	Žodžiai		Leksemos			
				abs.		%	
		I / II	I+II	I / II	I+II	I / II	I+II
-ininkas, -ė	I	69	148	74	155	49	52,5
	II	+79		+81		56,2	
-tojas, -a	I	34	63	35	64	23,2	21,7
	II	+29		+29		20,1	
-uolis, -ė	I	22	35	22	35	14,6	11,9
	II	+13		+13		9	
-ėlis, -ė	I	10	16	10	16	6,6	5,4
	II	+6		+6		4,2	
-ūnas, -ė	I	4	10	4	11	2,6	3,7
	II	+6		+7		4,9	
-ikas ² , -ė	I	3	9	3	9	2	3,1
	II	+6		+6		4,2	
-ėjas, -a	I	2	4	2	4	1,3	1,4
	II	+2		+2		1,4	
-ikas ¹ , -ė	I	1	1	1	1	0,7	0,3
	II	–		–		–	
Iš viso	I	145	286	151	295	100	100
	II	+141		+144		100	

18-ojoje lentelėje parodyta, kaip naujieji priesaginiai asmenų pavadinimai pasiskirsto pagal darybos kategorijas.

¹⁸⁴ Dar žr. 18-osios lentelės priešpaskutinį stulpelį, kur procentine išraiška parodyta, kiek kurios kategorijos naujadarų pasipildė iki antrojo tyrimo etapo. Žinoma, reikšmingi yra tik gausesnių grupių duomenys, kurie rodo, kad duomenys pasipildė nuo 37 iki 52 proc. Lentelės apačioje esančių priesagų vedinių 2016 m. būta vos po keletą, atsiradus vos keliais daugiau, santykinis pagausėjimas gali atrodyti ir labai didelis, todėl į jį atsižvelgti čia nereikia.

18 lentelė

Naujieji priesaginiai asmenų pavadinimai pagal darybos kategorijas (leksemos)

Priesagos	Tyrimo etapai	NAg*				NAtt				NP				Iš viso	
		abs.		%		abs.		%		abs.		%		I / II	I+II
		I / II	I+II	I / II	I+II	I / II	I+II	I / II	I+II	I / II	I+II	I / II	I+II		
-ininkas, -ė	I	–	1	–	1,1	26	74	54,2	62,7	48	80	96	94,1	74	155
	II	+1		2,6		+48		68,6		+32		91,4		+81 (52 %)	
-tojas, -a	I	35	64	66	69,6									35	64
	II	+29		74,4										+29 (45 %)	
-uolis, -ė	I	4	6	7,5	6,5	18	29	37,5	24,6					22	35
	II	+2		5,1		+11		15,7						+13 (37 %)	
-ėlis, -ė	I	10	15	18,9	16,3	–	1	–	0,8					10	16
	II	+5		12,8		+1		1,4						+6 (38 %)	
-ūnas, -ė	I	1	1	1,9	1,1	2	9	4,2	7,6	1	1	2	1,2	4	11
	II	–		–		+7		10		–		–		+7 (64 %)	
-ikas ² , -ė	I					2	5	4,2	4,2	1	4	2	4,7	3	9
	II					+3		4,3		+3		8,6		+6 (200 %)	
-ėjas, -a	I	2	4	3,8	4,3									2	4
	II	+2		5,1										+2 (100 %)	
-ikas ¹ , -ė	I	1	1	1,9	1,1	–	–	–	–					1	1
	II	–		–		–		–						–	
Iš viso	I	53	92	100	100	48	118	100	100	50	85	100	100	151	295
	II	+39		100		+70		100		+35		100		+144 (49 %)	
Iš viso tam tikros kategorijos vedinių (%)				35,1	31,2			31,8	40			33,1	28,8		
				27,1				48,6				24,3			

* Sutartinis žymėjimas: NAg – veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, NAtt – vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, NP – asmenų pavadinimai pagal profesiją; I ir pilkšvi langeliai – 2016 m. duomenys, II ir gelsvi langeliai – 2021 m. duomenys, tamsesni tušti langeliai – nebūdinga, brūkšnys (–) – nėra duomenų.

Iš jos matyti, kad per ketverius su puse metų labiausiai padaugėjo vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų ir ši darybos kategorija tapo gausiausia (40 proc. visų tirtų vedinių, duomenų dinamika – nuo 31,8 iki 48,6 proc.), aplenkdamą 2016 m. pirmoje vietoje buvusius veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimus. Trečioje vietoje išliko asmenų pavadinimai pagal profesiją (28,8 proc.), absoliuti dauguma pastarųjų (apie 94 proc.) yra padaryti su priesaga *-ininkas*, *-ė*.

2.3.2.3. Vedinių apžvalga pagal priesagas (duomenų dinamika)

Su priesaga *-ininkas*, *-ė* daromi trijų darybos kategorijų vediniai. Tai veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (LKG 1965: 330; DLKG 2006: 110), vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (LKG 1965: 340–343; DLKG 2006: 114–115) ir asmenų pavadinimai pagal profesiją (LKG 1965: 406–408; DLKG 2006: 137). Pirmųjų daromasi labai nedaug. 2016 m. *Duomenyne* jų nebuvo užfiksuota, 2021 m. atsirado vienas žodis, kurį su išlyga būtų galima šlieti prie šios darybos kategorijos, nes tai yra vertinys *švilpininkas*, *-ė* ‘skundikas; slaptos (demaskuojamosios) informacijos pranešėjas’ (plg. anglų k. *whistle-blower* ‘skundėjas, skundikas; demaskuotojas’). Vardažodinės ypatybės turėtojų ir profesinių asmenų pavadinimų santykis per tyrimo laikotarpį pasikeitė: iki 2016 m. vidurio asmenų pavadinimų pagal profesijas buvo užfiksuota beveik dvigubai daugiau (plg. 48 ir 26 leksemas), o nuo 2016 m. vidurio iki 2021 m. – priešingai: vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų rastos 48 naujos leksemos (pavyzdžiui: *asmenukininkas*, *-ė* ‘kas turi pomėgį daryti asmenukes’, *bunkerininkas*, *-ė* ‘Vilniaus Lukiškių aikštės paminklo, primenančio partizanų bunkerį, šalininkas’, *melasklaidininkas*, *-ė* ‘kas skleidžia melą per visuomenės informavimo priemones’ ir kt.), o profesinių pavadinimų – tik 32 (pavyzdžiui: *džiazininkas*, *-ė* ‘džiazo muzikantas’, *kvepalininkas*, *-ė* ‘kvepalų kūrėjas (gamintojas)’, *spurgininkas*, *-ė* ‘spurgų pardavėjas’ ir kt.). Iš esmės šis pokytis nėra itin reikšmingas, turint galvoje ne tik negausius duomenis, bet ir tai, kad asmenų pavadinimai pagal profesiją, kaip sakytą, gali būti laikomi vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais. Taigi, žiūrint plačiau, tai galėtų būti tik poslinkiai vienos darybos kategorijos viduje. Tačiau, ko gero, būtent dėl vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, padarytų su priesaga *-ininkas*, *-ė*, gausos II tyrimo etape ši darybos kategorija tapo pirma pagal darinių skaičių.

Visi pirmajame tyrimo etape nagrinėti vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai buvo padaryti iš daiktavardžių. 2021 m. fiksuotas vienas, kuris remiasi būdvardžiu – *nevyriausybininkas*, *-ė* ‘nevyriausybinių organizacijos narys, atstovas’ (: *nevyriausybinis*, *-ė*), jis padarytas su trumpesniu šios priesagos variantu *-inkas*, *-ė*. Dar dvi

leksemos – *žodininkas*, *-ė* ir *raštininkas*, *-ė*, – pavadinančios atitinkamai žodžiu ir raštu verčiančius vertėjus, semantiškai remiasirieveiksmiais *žodžiu* ir *raštu*, tačiau netiesiogiai yra susijusios ir su daiktavardžiais *žodis* ir *raštas*, tad laikytinos daiktavardžių vediniais (gramatikose apie šios kategorijos vedinių darybą išrieveiksmių nekalbama). Naujųjų vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų santykiai su pamatiniais žodžiais yra labai įvairūs, pagal tai išskirti kokias nors reikšmines grupes kol kas būtų sudėtinga.

Pamatiniai priesagos *-ininkas*, *-ė* daiktavardžiai gali būti įvairios sandaros (DLKG 2006: 115). Naujų vedinių taip pat nevengiama darytis iš sudurtinių, priešdėlinių, kelias priesagas turinčių daiktavardžių, taigi vedinio morfeminė struktūra gali būti gana sudėtinga ir įvairi, pavyzdžiui: *ap-link-o-saug-ININK-as*¹⁸⁵, *ir-k(l)-lent-ININK-as*, *mok-sl-o-tyr-ININK-as*, *pil-st-uk-ININK-as*, *antr-a-ei-l-ININK-as*, *didž-ia-žod-yn-ININK-as*, iš naujesnių: *ne-už-mirš-t-uol-ININK-as*, *psicho-kalb-o-tyr-ININK-as*, *video-tinkl-a-raš-t-ININK-as* ir kt.

Priesaga *-tojas*, *-a* iš kitų nagrinėtųjų išsiskiria tuo, kad su ja daromasi tik vienos – veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų – darybos kategorijos vedinių. Tai, pagal gramatikas, „pati daro“ šios kategorijos priesaga (LKG 1965: 317–318; DLKG 2006: 104–105). Per laikotarpį iki antrojo tyrimo etapo jos vedinių *Duomenyne* padaugėjo beveik dvigubai, ir ši priesaga išliko antra pagal darumą. Visi vediniai dėsningai pasidaryti iš priesagas turinčių veiksmažodžių, pavyzdžiui: *apsipirkinėtojas*, *-a*, *gintarautojas*, *-a*, *darbostogautojas*, *-a*, *savaitgaliautojas*, *-a* ir kt.; kai kurie – ir iš priešdėlinių, pavyzdžiui: *įdieginėtojas*, *-a*, *išgyventojas*, *-a*, *išnormintojas*, *-a*, *nutekintojas*, *-a* ir kt.

Priesagos *-uolis*, *-ė* naujadarai veikėjų pavadinimų ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategorijas papildė beveik tokiomis pačiomis proporcijomis, kaip ir buvo fiksuota 2016 m.

Ko gero, vis dar pasitvirtina gramatikų teiginys, kad tai dariausia priesaga, su kuria vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai yra daromi iš būdvardžių (LKG 1965: 346; DLKG 2006: 116–117). Iš daiktavardžių padarytų naujažodžių *Duomenyne* fiksuota tik du: *nuomonuolis*, *-ė* ir *tiesuolis*, *-ė*. Nors pastarojo apibrėžtis ‘tiesus, teisingai besielgiantis žmogus’ lyg ir suponuoja mintį jį kilus iš būdvardžio *tiesus*, *-i* (dar plg. vartosenos pavyzdį *gražuolis* ir *tiesuolis*, *kitų ne taip gražių ir tiesių auka*¹⁸⁶), vienintelis vartosenos

¹⁸⁵ Dėl skirtingos rūšies morfemų žymėjimo žr. I.3.1 „Morfeminės sudėties“ skyrelį.

¹⁸⁶ Prieiga internete: http://www.draugas.org/archive/1988_reg/1988-12-17-PRIEDAS-DRAUGASm.pdf [žiūrėta 2020-02-13]. Atkreiptinas dėmesys į naujažodžio pavartojimo datą (1988 m.). Tiesa, iš konteksto nelabai aišku, kuria būdvardžio *tiesus*, *-i* reikšme jame remiasi vedinys. Plg. ir *Atrodo tikrai dvi skirtingos merginos [...] Kas zaviu? Garbane ar tiesuole?* (prieiga internete: <https://m.facebook.com/evelina.sulzickaite/photos/a.1160859707331674/3430768603674095/?type=3&source=57>; žiūrėta 2020-02-13).

pavyzdys *Duomenyne* ir vartosena internete (jei tai nėra korektūros klaidos vietoj *teisuo-*
lis) lyg ir rodo jį labiau susijus su daiktavardžiu *tiesa*, plg.: *Prie apskrito stalo sėdi 14 žmo-*
nių. Kiekvienas iš jų yra arba melagis, arba tiesuolis. Melagis visada meluoja, tiesuolis vi-
*sada sako tiesą.*¹⁸⁷ • *Pasaulio Tautų Tiesuolių istorijos daug papasakoja apie ekstremaliomis*
*sąlygomis susiformuojančius santykius tarp žmonių.*¹⁸⁸

Neužmirštuolis, *-ė* ‘kas nešioja Sausio 13-osios aukų atminimo simbolį – neužmirš-
tuolę’, nors semantiškai ir susijęs su veiksmažodžiu *neužmiršti*, tačiau nėra priesaginis jo
vedinys. Tiesioginė semantinė sąsaja vis dėlto yra su daiktavardžiu *neužmirštuolė*, taigi šis
žodis yra ne priesagos *-uolis*, *-ė*, o galūnės *-is*, *-ė* vedinys.

Asmenų pavadinimų, padarytų su priesaga *-ėlis*, *-ė*, padaugėjo 38 proc. Penki pa-
pildė veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategoriją (*išsityrėlis*, *-ė*
‘kas pasitraukia iš socialinio tinklo ir išsitrina savo paskyrą’, *nušvitėlis*, *-ė* ‘kas patiria nu-
švitimą’, *pavėlavėlis*, *-ė* ‘kas nesilaiko numatytų terminų ir vėluoja’, *susidomėjęlis*, *-ė* ‘kas
susidomėjęs koku dalyku’, *užsikrėtėlis*, *-ė* ‘kas persiėmęs kokia nuotaika, idėja ar pan.’)¹⁸⁹,
o pagal žodžio *mažutėlis*¹⁹⁰ analogiją pasidarytas *didžiutėlis*, *-ė* ‘kas turtingas ir galingas,
esantis valdžioje’ tapo pirmuoju vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų kategori-
joje. Teigiama, kad beveik visai nėra seniau fiksuotų priesagos *-ėlis*, *-ė* vedinių iš antrinių
veiksmažodžių (DLKG 2006: 105), o *Duomenyne* tokie veiksmažodinės ypatybės turėtojų
pavadinimai 2016 m. buvo du iš dešimties: *pagyvenėlis*, *-ė*, *sustabarėjęlis*, *-ė*, antrajame
tyrimo etape prisidėjo dar ir *pavėlavėlis*, *-ė*. Tiesa, vartosena rodo, kad jie būdingesni lai-
svajam stiliui, kur neretai nepaisoma nustatytų dėsningumų, tačiau teigti, kad tokių nėra,
jau nebūtų galima.

Priesagos *-ūnas*, *-ė* pateikiama vos po vieną kitą vedinį, tačiau jų yra visų trijų da-
rybos kategorijų (jei dažnai vartojamą daiktavardį *seimūnas*, *-ė* laikysime asmens pavadi-
nimu pagal profesiją, nors pastarieji su šia priesaga daromi labai retai ir bendrinėje kalboje
suvokiami kaip archaizmai ar tarnybės). Nors duomenų dar vis labai mažai, bet santykinai
šios priesagos vedinių pagausėjo daugiau nei 60 proc. Jie visi – *delfūnas*, *-ė* ‘populiaraus
interneto naujienų portalo *delfi.lt* darbuotojas’, *kregždūnas* ‘Tėvynės sąjungai–Lietuvos

¹⁸⁷ Prieiga internete: <https://kengura.lt/uzduotys/2018/spB.pdf> [žiūrėta 2020-02-12].

¹⁸⁸ Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2019-03-08-kas-isgelbes-viena-gyvybe-isgelbes-vi-sa-pasauli/> [žiūrėta 2020-02-13].

¹⁸⁹ Užfiksuotas ir dar vienas šios darybos kategorijos naujadaras *nesprogėlis* ‘nedetonavęs šaudmuo’, tačiau jis nėra nagrinėjamos leksinės semantinės grupės narys.

¹⁹⁰ *Mažutėlis*, *-ė* bene dažniausiai vartojamas bažnytiniame diskurse ir reiškia paprastą, neturtingą, neturintį galios ir valdžios žmogų. Jis, regis, taip pat nėra fiksuotas atraminiuose *Duomenyno* šaltiniuose.

krikščionių demokratų partijai, kurios simbolis yra kregždutės, priklausantis Seimo narys', *laisvūnas*, -ė 1. 'Laisvės partijos narys'; 2. 'laisvųjų imtynių sporto šakos atstovas', *lėtūnas* '0,5 mm ilgio bestuburis gyvūnas (vandens meškutė)', *šmaikštūnas*, -ė 'kas šmaikštus, sąmojingas' – papildė vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategoriją ir yra padaryti ne tik iš daiktavardžių, kaip kad buvo 2016 m., bet (išskyrus *laisvūnas*, -ė?) ir iš būdvardžių. Tačiau teigti, kad šios darybos kategorijos vediniai dažniau remiasi būdvardžiais (LKG 1965: 350; DLKG 2006:118), jau gal ir nebūtų visiška tiesa.

Naujažodžių, pasidarytų su, pagal gramatikų aprašus, „viena tipiškiausių ir dariausių veikėjų pavadinimų priesagų“ (LKG 1965: 319–320; DLKG 2006: 106) *-ėjas*, *-a*, ND per duomenų dinamikos stebėjimo laikotarpį padaugėjo tik dviem ir 2021 m. pradžioje buvo užfiksuota viso labo keturi: *apipirkėjas*, *-a* 'stilistas, padedantis klientui apsipirkti', *būvėjas*, *-a* 'tas, kuris tiesiog būna', *pavežėjas*, *-a* 'kas teikia iškviečiamą pavežimo paslaugą' ir *prabuvėjas*, *-a* 'kas, patekęs į naujas pareigas, tuščiai prabūna skirtą laiką'. Pavienis (sitacinis) naujadaras *būvėjas*, *-a* dėl ilgojo balsio šaknyje nėra visai dėsningos darybos (nes šios priesagos vediniai remiasi būtojo kartinio laiko kamienais), matyt, todėl laikomas ne naują reikšmę įgijusiu, o naujai pasidarytu žodžiu, plg. LKŽe fiksuotąjį dėsningą *buvėjas*, *-a* 'kas yra kur buvęs'. Galima pagrįstai abejoti, ar *-ėjas*, *-a* tebėra tipiškiausia ir dariausia veikėjų pavadinimų priesaga, nes jos vedinių *Duomenyne* nėra daug ir jie nesipildo sparčiai. Be to, gramatikose (ten pat) rašoma, kad šie vediniai paprastai daromi iš pirminių nepriešdėlinių veiksmažodžių, bet minėtųjų naujadarų morfeminė sandara rodo, kad neatmestina ir naujo polinkio remtis priešdėliniais pamatiniais veiksmažodžiais galimybė.

Palyginus 2016 ir 2021 m. duomenis, matyti (žr. 17-ąją lentelę), kad lietuviškos priesagos *-ikas*¹, *-ė* vedinių kaip buvo, taip ir liko vienintelis veikėjo pavadinimas *švietikas*, *-ė* 'švietimo sistemos darbuotojas'¹⁹¹. O leksemų su tarptautine priesaga *-ikas*², *-ė* fiksuojama vis daugiau ir 2021 m. pradžioje buvo devyni (plg. 2016 m. – trys): *anorektikas*, *-ė*, *antipatikas*, *biodinamikas*, *-ė*, *bulimikas*, *-ė*, *depresikas*, *-ė*, *epigenetikas*, *-ė*,

¹⁹¹ Analogiškas vedinys, nurodant į sinonimą *švietėjas*, *-a* reikšmė 'kas šviečia, lavina, prusina', LKŽe jau yra fiksuotas iš laikraščio *Tėvynės sargas* (1901 m.). Greičiausiai *Duomenyne* pateikiama naujoji leksema, besiremianti ta pačia veiksmažodžio *šviesti* reikšme, dabar pasidaryta iš naujo, prireikus pavadinti būtent švietimo sistemos darbuotoją, o ne siaurėjant reikšmei atsirado iš jau buvusios abstraktesnės leksemos *švietikas*, *-ė*. Semantiniu aspektu senoji ir naujoji leksemos skiriasi leksinių reikšmių santykiu su darybos reikšme, naujadaras leksinė reikšmė yra siauresnė už darybos reikšmę, o senojo vedinio jos yra tapčios.

geriatrikas, *-ė*, *ortorektikas*, *-ė*, *tanatopraktikas*, *-ė*. Sinchroniniu požiūriu¹⁹² dėl darybos opozicijų *-ikas*², *-ė* : *-ija*, *-ikas*², *-ė* : *-ika* dėsningumo (LKG 1965: 363–364; DLKG 2006: 123) jie gali būti laikomi homoniminės priesagos *-ikas*², *-ė* vediniais, plg.: *antipatikas*, *-ė* : *antipatija*, *bulimikas*, *-ė* : *bulimija*, *depresikas*, *-ė* : *depresija*, *epigenetikas*, *-ė* : *epigenetika*, *ortorektikas*, *-ė* : *ortoreksija* ir kt. Ši opozicija akivaizdi ir iš *Duomenyne* pateikiamų aptariamųjų naujažodžių apibrėžčių: *antipatikas* ‘kas jaučia antipatiją (priešišumą) kam nors, bjaurėjimasi kuo nors’, *depresikas*, *-ė* ‘depresijos ištiktas arba į ją linkęs žmogus’, *geriatrikas*, *-ė* ‘geriatrijos (senatvės ligų) specialistas’, *epigenetikas*, *-ė* ‘epigenetikos specialistas, *-ė*’, *ortorektikas*, *-ė* ‘kas serga ortoreksija (valgymo sutrikimu, kai fanatiškai atsiribojama nuo kai kurių maisto produktų grupių)’, *tanatopraktikas*, *-ė* ‘tanatopraktikos specialistas’. Tokiu atveju (laikant šiuos žodžius priesagos *-ikas*², *-ė* vediniais) jie priklausytų vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų (*anorektikas*, *-ė*, *antipatikas*, *-ė*, *bulimikas*, *-ė*, *depresikas*, *-ė*, *ortorektikas*, *-ė*) ir asmenų pavadinimų pagal profesiją (*biodinamikas*, *-ė*, *epigenetikas*, *-ė*, *geriatrikas*, *-ė*, *tanatopraktikas*, *-ė*; plg. LKG 1965: 410, 363) darybos kategorijoms. Istoriniu požiūriu šie žodžiai gali būti ir greičiausiai yra ne lietuviškai kalbančių pasidaryti, o ištaisai pasiskolinti¹⁹³. Kita vertus, galimi ir abu jų atsiradimo lietuvių kalboje keliai, nelygu kada, kaip ir kokiame kontekste jie pirmaisiais kartais buvo pavartoti – ar remiantis minėtomis žodžių darybos opozicijomis ir pritaikant darybos taisykles, ar atsiminus girdėtą (perskaitytą) kitos kalbos žodį ir jį pritaikius (adaptavus).

2.3.2.4. Apibendrinimas

Kaip ir įrankių pavadinimų tyrime (žr. II.2.2.1 skyrių), matyti, kad duomenys pagal klasifikacijos grupes *Duomenyne* pildosi tolygiai, taigi rankinis duomenų kaupimas ir atranka iš esmės neiškreipia statistinio vaizdo. Žinoma, jei vienos ar kitos leksinės semantinės grupės duomenų yra labai nedaug, ir ji, tarkim, vienu kartu papildoma nemaža grupe

¹⁹² Plg. analogišką požiūrį į skolintų veiksmažodžių morfologinę adaptaciją ir darybinę interpretaciją: „Tais atvejais, kai skolinantis veiksmažodžius į kalbą yra atėję ir bendrakamieniai vardažodžiai, tarp jų siūloma įžiūrėti sinchroninę darybos opoziciją, nors istoriniu požiūriu darybos veiksmo lietuvių kalboje ir nėra įvykę [...]“. „[...] ne mažiau svarbu išsiaiškinti ir skolinių darybinį statusą bei bendresnį jų vaidmenį visoje derivacinėje sistemoje. Statuso klausimo esmė atrodytų paprasta: kalboje donorėje tie žodžiai gali būti ir paprastieji, ir dariniai, bet kalboje recipientėje šis dalykas lyg ir neturėtų rūpėti [...]. Vis dėlto iš tikrųjų situacija būna sudėtingesnė, mat į kalbą gali būti pasiskolinama ne vienas tą patį kamieną turintis žodis, ir tada, kai vienas jų yra morfologiškai sudėtingesnis, jau galima įžiūrėti sinchroninę darybos ryšį [...]“. Pripažinus esant derivacinę opoziciją, priesaga tampa darybine (Pakerys 2013–2014: 1–2). Dar plg. Urbutis 2009: 292–293.

¹⁹³ Apie žodžių *simpatikas*, *-ė* ir *antipatikas*, *-ė* semantiką ir vartoseną ukrainiečių ir rusų kalbose bei žodynuose žr. prieigą internete: <http://forum.lingvolive.com/search/?term=%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA> [žiūrėta 2021-02-11].

naujadarų, rastų viename šaltinyje ar kryptingai patyrinėjus kokią vartojimo sritį, tai subjektyvumo veiksnys pasidaro gana reikšmingas. Tačiau plečiantis *Duomenyno* apimčiai, t. y. daugėjant duomenų apskritai, šio veiksnio įtaka šaltinio reprezentatyvumui išties darosi vis mažesnė ir, nagrinėjant bendresnes, įvairesnius duomenis apimančias temas, praktiškai nepaveikia rezultatų ir nėra pagrindas klaidingoms išvadoms.

Taip nuolat stebint duomenų kaitą ir kas keleri metai atnaujinant analogiškus leksinių semantinių ar darybinių grupių tyrimus, galima greičiau identifikuoti ne vienadienius, o dėsningumais virstančius reiškinius, pagrįsti ar atmesti kylančias hipotezes, pastebėti naujadaros tendencijas ir sekti jų kaitą.

IŠVADOS

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas analizuotas dviem atžvilgiais – kaip naujažodžių šaltinis (duomenų sandauga) ir kaip jų tyrimo priemonė. Įvairiais aspektais tyrinėjant šio šaltinio naujadarus bei stebint duomenų kaitą, siekta užčiuopti aktualiausias ir perspektyviausias lietuvių kalbos naujadaros tyrinėjimų temas bei išsiaiškinti, kaip ir kiek *Duomenynas* gali būti naudingas lietuvių kalbos žodžių darybos ir morfemikos tyrimams. Toliau pateikiamos išvados grupuojamos pagal minėtus *Duomenyno* analizės atžvilgius.

- I. Naujadarai tyrinėti darybos tipiskumo, reguliarumo, semantikos, indigenumo, raidos (XX a. viduryje aprašytų dėsningumų atitikimo) ir kt. aspektais.
1. Išryškėjo perspektyvios žodžių darybos ir morfemikos tyrimų kryptys:
 - leksinių ir semantinių naujadarų skirtis;
 - atgijusi ir nenauja nefiksuota leksika (vieta dabartinėje kalboje ir žodynuose, raidos ypatybės, semantinė struktūra, atgijimo ir nefiksavimo priežasčių analizė);
 - naujadarų morfemika (morfemų indigenumas, hibridinė morfemų sudėtis, morfeminiai modeliai ir jų kaita);
 - netipinė daryba (netipiskų naujadarų klasifikacija, netipiskumo priežastys, santykis su tipiskais dariniais ir vieta lietuvių kalbos naujadaroje);

- kontaminacija (struktūriniai kontaminantų tipai, savakilmių ir skolintų kontaminacinių darinių morfeminė skaida, pateikimas giminiškų žodžių lizduose ir kt.);
 - okazinė daryba (jos ypatumai, okazinių darinių klasifikacija, atsiradimo priežastys ir logika);
 - analoginė daryba (jos tipiškumas / netipiškumas, analoginių darinių klasifikacija);
 - vertiniai žodžių darybos ir morfemikos požiūriai;
 - darybos kategorijos, nauji darybos tipai ar buvusių netipiškumo tendencijos;
 - darybos afiksai ir jų produktyvumo kaita;
 - darybos reikšmės pokyčiai, jos santykis su leksinėmis reikšmėmis;
 - tam tikrų vartojimo sričių naujadarų ypatumai ir darybos polinkiai ir kt.
2. *Naujažodžių duomenyno* duomenų pagrindu atlikta konkrečių bandomųjų tyrimų, kai kurie jų, stebint duomenų dinamiką, pakartoti po trejų–penkerių metų atnaujinus duomenis. Apibendrinus šių tyrimų rezultatus padaryta keletas svaresnių išvadų.
- 2.1. *Duomenyne* morfemiškai indigenių (tik iš savakilmių morfemų sudarytų) neologizmų grupė yra didžiausia, bet vis dėlto jų yra mažiau nei skolintų morfemų turinčių žodžių, t. y. skolinių ir morfeminių hibridų (2017 m. santykis buvo maždaug 40 : 60). Tai suponuoja mintį, kad lietuvių kalboje yra aktyviai skolinamasi ir skolintos morfemos nevaržomai dalyvauja darantis hibridus. Aptikta negausi grupelė skolintos morfemikos, bet lietuvių kalboje sukurtų naujadarų (*akropolizacija, kotletogeitas, sakurozė* ir kt.). Šis savakilmės ir skolintos bei mišrios morfemikos santykis bėgant laikui ir pildantis *Duomenynui* greičiausiai kis, svarbu stebėti duomenų kaitą ir pasekti indigenumo ar svetimo prado didesnio skverbimosi linkme.
- 2.2. Ištyrus savakilmius sudurtinius daiktavardžius, didelių lietuvių kalbos žodžių sandūros pokyčių ir reikšmingų inovacijų nepastebėta. Visi pagrindiniai sandūros tipai, išskyrus dūrybą iš skaitvardžio ir veiksmažodžio, savakilmėje naujadūroje yra tebenaudojami. Vienetiniai neaiškos sandūros atvejai dar neleidžia kalbėti apie kokius nors naujus tipus. Sudėtingesnės morfeminės sandaros dūrinių toliau gausėja, ir ta sandara darosi įvairesnė (ypač okazinių dūrinių), tačiau polinkis remtis paprastaisiais žodžiais išlieka, matyt, dėl kalbos ekonomijos dėsnio.
- 2.3. Tikėtina, kad okazinės leksikos, taigi ir netipiškos darybos atvejų, *Duomenyne* procentiškai yra daugiau, nei galėtų būti kokiame nors naujažodžių gaudyklėmis surinktame naujosios leksikos šaltinyje ar apskritai vartosenoje. Naujažodžius aptinkanti ir *Duomenynui* atsiunčianti visuomenė lengviau pastebi neįprastus,

keistus, t. y. okazinius, netipiškos darybos ar kitaip išsiskiriančius naujadarus. Realizuotieji iki tol nefiksuoti potenciniai dariniai gali būti sunkiau pastebimi ir praslysti pro akis, nes jie yra numatyti sistemos ir gali būti pasidaromi bet kada prireikus, jų naujumas nėra toks akivaizdus.

- 2.4. *Naujažodžių duomenynas* – vienintelis viešai prieinamas šaltinis, kuriame kaupiami ir identifikuojami lietuvių kalboje sukurti ir pasiskolinti kontaminantai. Jų skaičius *Duomenyne* po truputį auga – nuo maždaug 3 proc. 2014 m. iki 4,4 proc. 2020 m. Dabartinė leksinė kontaminacija – nemorfologinis naujų žodžių darymasis suliejant mažiausiai du pradinis žodžius – be galo įdomi ir tik pradėta tyrinėti tema. Dar nuodugniai ar visai nenagrinėti kontaminantų sandaros ypatumai, sąliejos būdai, struktūriniai ir semantiniai modeliai, kol kas tam yra per mažai duomenų. Tačiau jau pavyko apčiuopti problemas, į kurias reikia toliau gilintis, – tai dezintegracinės žodžių darybos ir kontaminacijos santykis, galimybė vienu metu taikyti ir tradicinės (morfologinės) darybos, ir kontaminacijos būdus ir kt. Taip pat reikia toliau nagrinėti kalbos ir kalbėjimo, arba tikslinius ir netyčinius, kontaminantus, žodžius su naujaisiais iš kontaminantų atsiradusiais tarpautiniais sandais (*-nomika*, *-geitas*, *-holikas*, *-ė*, *-matas*, *-exit* ir kt.), semantinę kontaminantų motyvaciją kaip kriterijų skiriant kontaminantus nuo morfologinių darinių ir daug ką kita. Platesniu – dabartinės kalbos raidos – atžvilgiu būtų svarbu išsiaiškinti, ar kontaminacija lietuvių kalboje plinta kaip reiškiny, naujas žodžių radimosi būdas, ar jos apraiškų daugėja dėl kitų priežasčių (skolinimosi, vertybos, operatyvesnio fiksavimo ir kt.).
- 2.5. Atsiradus galimybei automatiškai formuoti žodžių darybos lizdus, galima būtų išplėtoti naujadarų darybinių ryšių tyrimus, o vėliau, derinant su naujadarų vartosenos dažnumo analize, išsiaiškinti, kiek ir kaip nuo jo priklauso naujažodžių darybos išgalės, ar dažniau vartojami naujadarai kuria gausesnius ir / ar platesnius darybos lizdus, palyginti su rečiau vartojamais, ar, kiek ir kaip naujadaro vieta darybos lizde (jo darybos pakopa) susijusi su jo vartosenos dažnumu ir t. t. Kol kas, rankiniu būdu suformavus šešis daugiausia bendrašaknių žodžių *Duomenyne* turinčių naujadarų lizdus (šaknys *dien-*, *galv-*, *kalb-*, *raš-*, *dirb-*, *pil-*), stebėta, kaip gausėjant duomenų kinta jų struktūra (darybos pakopų skaičius), naujadarų pasiskirstymas, kokių yra nukrypimų nuo tipinės darybos ir kt. Atkreiptas dėmesys, kad dūriniai dažniau būna pirmosios ar antrosios darybos pakopos, o aukštesnėse pakopose daugiau daromi vediniai, dažniau – reguliariųjų darybos tipų.

Įsitikinta, kad tokio pobūdžio tyrimai yra perspektyvūs ir naudingi siekiant apskritai suvokti dabartinę žodžių darybos vietą tarp kitų leksikos gausėjimo būdų.

II. Antras išsikeltas tikslas buvo išsiaiškinti *Naujažodžių duomenyno* reprezentatyvumą ir jo, kaip žodžių darybos ir morfemikos tyrimo priemonės, galimybes. To siekta nagrinėjant šio šaltinio duomenų bazės struktūrą, duomenų atrankos principus, atskirų leksinių ir darybinių grupių duomenų išsamumą ir pakankamumą bei kt. Apibendrinus tyrimų rezultatus galima konstatuoti keletą svarbesnių dalykų.

1. *Duomenynas* nėra pritaikytas išskirtinai tirti žodžių darybą, pirminis jo sumanymo tikslas yra kur kas platesnis – pateikti leksikografiškai aprašytus, bendrinės kalbos normų požiūriu įvertintus naujažodžius. Norint atlikti išsamią ir visapusišką naujažodžių darybos analizę jo duomenų bazę reikėtų specialiai pritaikyti – sukurti tris naujus laukus naujų rūšių, darybiniais ir morfeminiais, duomenims (pamatinių žodžių kalbos dalims, morfeminei naujažodžio sudėčiai ir morfeminiais modeliams) žymėti. Taip pat turėtų būti galimybė įvairiais (indigenumo, tipiško, darybos pamato pakitimų ir kt.) aspektais indeksuoti naujažodžius, t. y. reikalingas dar vienas laukas indeksams. Indeksuojant naujažodžius ryškėja mažai tirtų ar iš viso netirtų jų darybos reiškinių. Įvairiapusės paieškos galimybė pagal naujus duomenis, indeksus ir jų derinius leistų visokeriopais pjūviais rūšiuoti ir analizuoti darybinius ir morfeminius naujažodžių duomenis. Labai naudinga būtų ir galimybė automatiškai formuoti žodžių darybos lizdus. Čia turimas galvoje ne giminiškų žodžių registravimas (jie *Duomenyne* yra fiksuojami, galbūt ne visada išsamiai), o hierarchinis struktūrizuotas lizdų formavimas ir pateikimas.
2. *Duomenyne* taikomas formalusis leksinių ir semantinių naujadarų skyrimo kriterijus (žodžio fiksavimas atraminiuose šaltiniuose) patogus jame pateikiant naujažodžius ir daugeliu atveju neišvengiamas vėliau juos įtraukiant į žodynus, tačiau netinka tiriant žodžių darybą, kur išeities taškas turėtų būti darybos opozicija, naujoms reikšmėms (semantiniams naujadarams) paliekant tik semantinės raidos rezultatus (reikšmės perkėlimą, siaurėjimą, leksikalizaciją, specializaciją ir pan.).
3. Nors į *Duomenyną* netraukiami prelogizmai, t. y. progiškai kuriami, o ne natūraliai vartojami naujažodžiai, naujadaros atžvilgiu tai labai įdomi ir vertinga duomenų rūšis. Galbūt galima būtų kaupti ir juos, nuo natūraliųjų neologizmų atskiriant pridedamu

- ypatinguoju požymiu (kaip kontaminantų atveju), indeksuojant tam tikru indeksu ar pan.
4. *Naujažodžių duomenynas* yra unikalus tuo, kad jį faktiškai kuria ne tik profesionalūs kalbos tyrėjai, bet ir pati visuomenė, kuri vadovaujasi savo kalbos jausmu ir gimtosios kalbos žiniomis, atpažindama naujus kalbos reiškinius ir siūsdama juos *Duomenyno* kūrėjams. Nebūtų galima kategoriškai teigti, kad ND subjektyviai sukonstruotas ar jo pateikiama informacija yra perdėm šališka. Ko gero, vienintelis dalykas, dėl kurio galima būtų *Duomenyną* kaltinti subjektyvumu, yra skelbtinų duomenų atranka, nes ne visi gauti naujažodžiai iš karto patenka į viešumą. Tačiau šito išvengti vargu ar įmanoma ir dėl *Duomenyno* pobūdžio – jame neužtenka tik užfiksuoti naują leksikos vienetą, reikia surinkti, ištirti ir apdoroti nemažai įvairių duomenų, kad naujažodis atgal jį aptikusiai visuomenei būtų pateikiamas kiek įmanoma aiškesnis semantikos, vartosenos, normų ir kt. atžvilgiais. Net ir gaudyklių (jei tokios veiksmingos būtų sukurtos ir imtos naudoti) automatiškai sugaunamas naujoves reikia identifikuoti ir tirti, antraip jų milžiniško darbo nauda būtų viso labo naujų kalbos reiškinių daugiau ar mažiau tiksli rodyklė. *Duomenynas* yra išsikėlęs gerokai didesnius tikslus – ne tik identifikuoti naują leksinį kalbos reiškinį, bet ir paaiškinti jo reikšmę (-es), iliustruoti autentiškais vartosenos pavyzdžiais, suteikti informacijos apie jo kilmę, vartojimą, santykį su bendrinės kalbos normomis.
 5. Nors duomenis *Naujažodžių duomenynui* kaupiant rankiniu būdu ir ypač atrenkant, kuriuos iš jų rodyti viešai, subjektyvumo visiškai išvengti neįmanoma, statistinių duomenų dinamikos analizė rodo, kad daugėjant duomenų kai kurių naujažodžių rūšių proporcijos beveik nesikeičia arba keičiasi ne iš esmės. Minėta, kad kontaminacinių darinių nuo tyrimų pradžios padaugėjo tik maždaug 1,5 proc., pastaruoju metu jie sudaro apie 4,5 proc. visų ND duomenų ir kol kas ties šiuo skaičiumi nedaug svyruoja. Greičiausiai tai ir atskleidžia šio reiškinio vietą ir padėtį dabartinėje lietuvių kalboje – kol kas kontaminantai sudaro naujadarų nedidelę dalį, bet šio žodžių darymosi tolygiai daugėja. Kitas pavyzdys, kuriuo galima paremti *Duomenyno* objektyvumą – įrankių pavadinimų tyrimų rezultatai. Iš esmės įrankių pavadinimų padėtis daugiau nei ketverius metus *Duomenyne* nepasikeitė, jų priesagos pagal darumą 2021 m. pradžioje išsirikiuoja beveik analogiškai, kaip nustatyta pirminio tyrimo 2016 m. viduryje metu. Vietomis susikeitė tik trečioji su ketvirtąja (-tuvas ir -tukas) ir septintoji su aštuntąja (-klė ir -ynė) priesagos. Tačiau naujų šių priesagų vedinių iš viso fiksuota tik po 2–7, apskritai įrankių pavadinimų padaugėjo tik 29 leksemomis (nuo 123 iki

152, apie 20 proc.), taigi tas priesagų eiliškumo pagal darumą svyravimas nėra statistškai reikšmingas. Kas kita, kad, pavyzdžiui, pavienių naujažodžių per trejus su puse metų *Duomenyne* padaugėjo apie 23 proc. ir 2021 m. pradžioje buvo daugiau nei pusė tūkstančio. Tai jau mažai susiję su duomenų atrankos subjektyvumu (bent jau jis šiuo atveju nėra lemiamas) ir skatina domėtis, ar neaktyvėja netipinė daryba, kuria paprastai pasižymi pavieniai naujadarai.

6. ND duomenų dinamikos stebėseną ir periodišką analogiškų tyrimų atnaujinimas įtraukiant naujus duomenis yra prasmingas, nes leidžia ne tik pastebėti įvairių leksikos sistemų pokyčius ar polinkius kisti (pavyzdžiui: skolinių ir indegenių naujadarų santykį, darybos tipų produktyvumą), bet ir patikrinti, ar tinkamai įvairūs duomenys pateikiami *Duomenyne*.
7. *Duomenyno* įvade, išvardijus, kokio pobūdžio informacija jame kaupiama, konstatuojama, kad „duomenynas – daugiau nei žodynas, be kita ko, iliustruotas autentiškais vartosenos faktais (su nurodytais šaltiniais) ir nuotraukomis“ (<https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20%C4%AEvadas>). Ko gero, tiksliau būtų sakyti, kad tai yra kitokia nei (aiškinamasis) žodynas (turinti kitus tikslus, sprendžianti kitus uždavinius, atliekanti nevienodas funkcijas ir kitaip sistemiškai) leksinių duomenų ir informacijos apie juos sanakaupą, iš kurios žodynininkai semiasi žinių, siekdami naująją leksiką pateikti leksikografiniuose leidiniuose. Tam, kad tai būtų tinkamai padaryta, dar reikėtų padirbėti, be kita ko, ir pildant bei tikslinant nevienodai gausią ir išsamią *Duomenyne* sukauptą informaciją. Ir šio darbo rezultatai po kurio laiko galėtų būti matomi dabartinę vartoseną atspindinčiuose sistemiškai parengtuose žodynuose. Pastarieji savo ruožtu irgi galėtų būti naudingi tam pačiam *Duomenynui*, kad ir tikslinant naujažodžių semantinę struktūrą, jų apibrėžtis ir pan. Trumpiau tariant, jei *Duomenynas* yra „įrankis kalbos mokslo darbams (pravartus leksikologams, leksikografams, kalbos normintojams) ir naudinga faktų sanakaupa“ (ten pat), tai žodynas turėtų būti vienas iš jo parankinių veikalų.
8. *Duomenyno* medžiaga, palyginta su gausesnių, bet mažiau tirtų ir leksikografiškai neapdorotų duomenų tyrimų rezultatais, žodžių darybos specialistams gali teikti svarbios informacijos ne tik nagrinėjant, bet ir kitais žodžių darybos ir morfemikos aspektais. Ta informacija gali būti ir neretais atvejais jau yra pagrindas kelti mokslines hipotezes, stebint duomenų dinamiką daugėja argumentų joms paremti ar atmesti. Dažniausiai išryškėja papildomų duomenų poreikis, bet paprastai jau yra aišku, ko būtent reikia ieškoti, ir paieška pasidaro tikslinga. Taigi, *Duomenynas* yra tinkamas alternatyvus

šaltinis ir paranki tyrimo priemonė, bet hipotezes ir prielaidas dažniausiai būtina tikrinti tikslingai ieškant daugiau duomenų ir nuolat analizuojant vartoseną, o tyrimų rezultatus lyginti su rezultatais, gautais tyrinėjant subjektyvumo veiksnį eliminuojančių kompiuterinių gaudyklių ir tekstynų pateikiamus duomenis. Nors dėl taikomos skirtingos metodikos rezultatai neišvengiamai daugiau ar mažiau turėtų skirtis, tačiau išsiaiškinus priežastis galima būtų tikėtis kiek įmanoma objektyvesnių tyrimų išvadų.

9. Akivaizdu, kad *Duomenyno* patikimumas didėja gausėjant jo duomenų. Kol nėra tinkamai apdorota, viešai pasiekama ne visa jau sukaupta informacija. Todėl tam tikro laikotarpio ND duomenys iš esmės kiek atsilieka nuo to laikotarpio realios vartosenos. Atnaujintoje lietuvių kalbos išteklių sistemoje „E. kalba“ *Duomenynas* susietas su kitais lietuvių kalbos leksikografiniais šaltiniais, jo duomenys naudojami žodžių tinkluose ir įvairioms paslaugoms. Tikėtina, kad juo bus gerokai dažniau naudojama ir duomenų kaupimas dar paspartės, tačiau jų tyrimas ir apdorojimas dar labiau ims atsilikti dėl kvalifikuotų darbuotojų stokos. Siekiant šio šaltinio reprezentatyvumo ir apskritai tolesnio vystymo, būtinas nuolatinis dar mažiausiai kelių tyrėjų darbas. Be to, tai turėtų būti kelių sričių specialistai, atsakingi už jų kompetencijai priklausančias ND kūrimo ir tvarkybos sritis. Žodžių darybos specialistas turėtų rūpintis naujadarų darybos ir morfemine analize, klasifikavimu, indeksavimu ir pan.

ŠALTINIAI

- AŽ – *Atgalinis dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, sud. V. Žilinskienė, Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, Lietuvių kalbos institutas, 1995.
- COBUILD *Advanced English Dictionary*. Copyright © HarperCollins Publishers. Prieiga internete: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/workshop> [žiūrėta 2016 ir 2021-01-18].
- Collins *English Dictionary*. Copyright © HarperCollins Publishers. Prieiga internete: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/workshop> [žiūrėta 2016 ir 2021-01-18].
- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> [žiūrėta 2014–2021].
- DŽ₂ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, ats. red. Jonas Kruopas, 2-as papild. leidimas, Vilnius: Mintis, 1972.
- DŽ₇ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. Stasys Keinys, 7-as leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.
- DŽ_{7e} – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. Stasys Keinys, 7-as patais. ir papild. leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012; elektroninis variantas, 2015 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis> [žiūrėta 2017–2021].
- Interleksis – *Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas „Interleksis“*, Vilnius: Alma littera, Fotonija, 2008.
- Jaunimo žodynas. Prieiga internete: <http://www.zodynas.lt/jaunimo-zodynas/>.
- LAALPTŽ – Tomas V. Kajokas, Vitalija Mickutė, Birutė Didžiokaitė (sud.), *Lietuvių–anglų ir anglų–lietuvių psichoanalizės terminų žodynelis* [elektroninis išteklius], Vilnius: Lietuvos psichoanalizės draugija, 2011. Prieiga internete: <http://psichoterapija.org/zodynas> [žiūrėta 2020-04-17].
- Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga internete: <http://terminai.vlkk.lt/> [žiūrėta 2019-03-15 ir 2020-04-17].
- LKMDB – Erika Rimkutė, Asta Kazlauskienė, Gailius Raškinis, Irena Markievicz, *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazė*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <https://klc.vdu.lt/morfema/> [žiūrėta 2019–2021].
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*, 1–20 (1941–2002): elektroninis variantas, vyr. red. Gertrūda Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: www.lkz.lt [žiūrėta 2016–2021].
- LLV – Alvydas Butkus, *Latviešu–lietuviešu vārdnīca*. Prieiga internete: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=2&r=10621063> [žiūrėta 2019-03-11].
- Macmillan Dictionary. Prieiga internete: <http://www.macmillandictionary.com/>.
- ND – Rita Miliūnaitė, Agnė Aleksaitė, *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* [tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.], sud. Rita Miliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/> [žiūrėta 2014–2021].
- Neologismenwörterbuch. Prieiga internete: <https://www.owid.de/docs/neo/start.jsp>.

- Oxford Dictionaries*. Prieiga internete: <https://en.oxforddictionaries.com/> [žiūrėta 2016-10-08].
- Tarptautinių žodžių žodynas*, ats. red. A. Kinderys, Vilnius: Alma littera, 2001.
- Urban Dictionary*. Prieiga internete: <https://www.urbandictionary.com/> [žiūrėta 2017-12-16].
- Webster's New World College Dictionary*, 4th Edition. Copyright © 2010 by Houghton Mifflin Harcourt. Prieiga internete: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/workshop> [žiūrėta 2016 ir 2021-01-18].
- Zaikauskas Egidijus 2007: *Kalbos paribiai ir užribiai: lietuvių žargono žodynėlis*, Vilnius: Alma littera.
- Луркоморье, русский Lurkmore*. Prieiga internete: <http://lurkmore.to/> [žiūrėta 2016-10-08 ir 2021-02-21].

Vartosenos pavyzdžių ieškota interneto paieškos sistema *Google*. Jų šaltiniai pateikiami išnašose.

LITERATŪRA

- Adams Valerie 2013a: *An introduction to Modern English Word-Formation*: eBook, First published 1973, London, New York: Routledge.
- Adams Valerie 2013b: *Complex Words in English*: eBook, First published 2001, London: Routledge.
- Aleksaitė Agnė 2018: Ypatybių pavadinimai *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne*. – *Bendrinė kalba* 91, 1–27. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/91/Aleksaite_BK_91_straipsnis_apie_pavadinimus.pdf.
- Aleksaitė Agnė 2019: Emocinė-ekspresinė leksika *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* – naujadarų radimosi aplinkybės ir darybos būdai. – *Bendrinė kalba* 92, 1–26. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/92/Aleksaite_BK_92_straipsnis_apie_naujazo-dzius.pdf.
- Aleksaitė Agnė, Murmulaitytė Daiva 2018: Naujoji lietuvių kalbos leksika – sąva ir svėtima. – *Linguistica Lettica* 26, 236–258.
- Ambrasas Saulius 2011: *Būdvardžių darybos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Balteiro Isabel 2017: Emerging hybrid Spanish–English blend structures: ‘Summergete con socketines’. – *Lingua* 205, 1–14. Prieiga internete: [10.1016/j.lingua.2017.12.010](https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.12.010).
- Barauskaitė Dalia 1985: *Darybinė žodžių analizė: metodinė priemonė*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
- Bat-El Outi 1996: Selecting the Best of the Worst: The Grammar of Hebrew Blends. – *Phonology* 13(3), 283–328.
- Bat-El Outi 2013: Blends. – *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, ed. Keith Brown, 371–343.

- Bauer Laurie 1983: *English Word-Formation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brdar-Szabo Rita, Brdar Mario 2008: On the marginality of lexical blending. – *Jezikoslovlje* 9(1–2), 171–194. Prieiga internete: https://www.academia.edu/4389203/Jezikoslovlje_09_171_Brdar_Szabo_Brdar [žiūrėta 2020-04-02].
- Bugarski Ranko 2013: *Sarmagedon u Mesopotamaniji*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bugarski Ranko 2014: *Putopis po sećanju*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bugarski Ranko 2019: *Srpske slivenice. Monografija sa rečnikom*, Novi Sad: Akademska knjiga.
- Butāne Anita 2014: Vārddarināšanas kalku paveidi un to norobežošanas kritērii. – *Valoda: nozīme un forma* 4, 7–13. Prieiga internete: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=465372>.
- DLKG 2006 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. Vytautas Ambrazas, 4-oji pataisyta laida, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- EKŽ 2016 – Valentina Dagienė, Gintautas Grigas, Tatjana Jevsikova, *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas*, 4 leidimas. Prieiga internete: <http://ims.mii.lt/EK%C5%BD/>.
- Elsen Hilke 2008: Kontaminationen im Randbereich der deutschen Grammatik. – *Deutsche Sprache: Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation* 36(2), 114–126. Prieiga internete: <https://doi.org/10.5282/ubm/epub.14541> [žiūrėta 2020-01-03].
- Girčienė Jurgita 2000: Naujųjų skolinių atitikmenys – naujadarai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 33–57.
- Girčienė Jurgita 2003: Žodžio reikšmė leksikologijos ir žodžių darybos požiūriu. – *Žmogus ir žodis* 1, 21–29. Prieiga internete: <https://www.lituanistika.lt/content/12831>.
- Girčienė Jurgita 2013: Stilistiniai naujadarai internete. – *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 78–88.
- Gries Stefan Th. 2004a: Shouldn't it be *breakfunch*? A quantitative analysis of blend structure in English. – *Linguistics* 42–43, 639–667.
- Gries Stefan Th. 2004b: Isn't that Fantabulous? How Similarity Motivates Intentional Morphological Blends in English. – *Language, Culture, and Mind*, eds. Michel Achard og Suzanne Kemmer, 415–428.
- Gries Stefan Th. 2004c: Some characteristics of English morphological blends. – *Papers from the 38th Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society 2, The Panels*, eds. Mary A. Andronis, Erin Depenport, Anne Pycha, Keiko Yoshimura, Chicago: Chicago Linguistic Society, 201–216.
- Hosseinzadeh Naghmeh Mirzaie 2014: New blends in English language. – *International Journal of English Language and Linguistics Research* 2(2), 15–26.
- Jakaitienė Evalda 2009: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jakaitienė Evalda, Laigonaitė Adelė, Paulauskienė Aldona 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslo.
- Kabašinskaitė Birutė 1998: *Lietuvių kalbos liaudies etimologija ir artimi reiškiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kabašinskaitė Birutė 2014: *Etimologijos metmenys: istorija, teorija, skaitiniai*, Vilnius: Eugrimas.

- Kalnača Andra 2015: Emīlijas Soidas vārddarināšanas / formveidošanas principi vispārīgās valodniecības aspektā. – *Valoda: nozīme un forma* 6, 17–25. Prieiga internete: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=459900> [žiūrėta 2021-01-27].
- Kaunisto Mark 2000: Relations and proportions in the formation of blend words. – *Conference handbook, Fourth Conference of the International Quantitative Linguistics Association (QUALICO)*, Prague, August 24–26.
- Kaunisto Mark 2013: Relations and proportions in the Structure of English blend words. – *Kieliskooppi* 11. Prieiga internete: <http://research.jyu.fi/kieliskooppi/article/2013-11-Relations-and-Proportions-in-the-Structure-of-English-Blend-Words.html> [žiūrėta 2021-01-29].
- Keinys Stasys 1975: Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16: *Lietuvių terminologija*, 7–56.
- Keinys Stasys 1984: Lietuvių kalbos hibridai (sąvoka, rūšys ir normiškumas). – *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai* 3(88), 113–125.
- Keinys Stasys 1999: *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Keinys Stasys 2005: Svarbiausias žodyno plėtros būdas. – *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- KTŽ – Kazimieras Gaivenis, Stasys Keinys, *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa, 1990.
- Kuosienė Monika 1986: *Morfeminė analizė*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
- LKE 2008 – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, 2-as patikslintas ir papildytas leidimas, sud. Kazys Morkūnas, red. Ambrazas Vytautas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG 1965 – *Lietuvių kalbos gramatika* 1, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- LKŽin 1998 – *Lietuvių kalbos žinynas*, autoriai: Bronius Dobrovolskis, Pranas Kniūkšta, Antanė Kučinskaitė, Aldona Paulauskienė, Asta Ryklienė, Bonifacas Stundžia, Danutė Tarvydaitė, sud. P. Kniūkšta, red. A. A. Rėbždaitė, Kaunas: Šviesa.
- Ločmele Gunta, Veisbergs Andrejs 2011: The other polysystem: The impact of translation on language norms and conventions in Latvia. – *Contexts, subtexts and pretexts: Literary translations in Eastern Europe and Russia*, ed. Baer Brian James, Amsterdam: John Benjamins Publishing, 295–316.
- López Rúa Paula 2002: On the structure of acronyms and neighbouring categories: A prototype-based account. – *English Language and Linguistics* 6.1, 31–60.
- Marković Ivan 2009: Tri nehrvatske tvorbe: infiksacija, reduplikacija, fuzija. – *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 217–241.
- Mikelionienė Jurgita 2000: *Naujoji lietuvių kalbos leksika (1991–1996 m. kompiuterinio periodikos teksto pagrindu)*: daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Mikelionienė Jurgita 2000s: *Naujoji lietuvių kalbos leksika (1991–1996 m. kompiuterinio periodikos teksto pagrindu)*: daktaro disertacijos santrauka, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Mikelionienė Jurgita 2002: Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potencialiai ir okaziniai dariniai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 73–80.

- Mikić Čolić Ana 2015: Word formation of Blends. – *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti* 19(2), 21–36. Prieiga internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/d7b2/b938660b3ebc9d4d724988978ae00510ae2b.pdf> [žiūrėta 2019-04-15].
- Miliūnaitė Rita 2014: Naujieji kontaminaciniai dariniai lietuvių kalboje. – *Acta Linguistica Lithuanica* 71, 246–264.
- Miliūnaitė Rita 2015: Naujažodžių atranka ir pateikimas „Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne“. – *Leksikografija ir leksikologija* 5, 161–184. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė Rita 2016: Žodžių reikšmių slinktytis ir bendrinės kalbos normos. – *23-ioji tarptautinė mokslinė Jono Jablonskio konferencija „Reikšmė kalboje ir kultūroje“*: tezės, 2016 m. rugsėjo 23–24 d., Vilnius: Vilniaus universitetas, 14–15. Prieiga internete: http://www.kalbos-namai.lt/images/dokumentai/jablonskis_2016_bendrin%C4%97s-kalbos-sekcijos-tez%C4%97s.pdf.
- Miliūnaitė Rita 2018: Naujažodžių pateikimas ir paieškos galimybės *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne*. – *Bendrinė kalba* 91, 1–21. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/91/Miliunaite_BK_91_straipsnis.pdf.
- Miliūnaitė Rita 2020: Neologijos terminija ir *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* praktika. – *Terminologija* 27, 81–107. DOI: doi.org/10.35321/term27-04. Prieiga internete: <http://journals.iki.lt/terminologija/article/view/2023/2118>.
- Moksleivio žinytas*, sud. ir red. Bronislavas Burgis ir Antanas Kulikauskas, Kaunas: Naujasis lankas, 1998.
- Murmulaitytė Daiva 2014: Priesagos *-iklis* naujadarų apibrėžčių sistemiškumas. – *Bendrinė kalba* 87, 1–17. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/87/Murmulaityte_BK_87_straipsnis.pdf.
- Murmulaitytė Daiva 2016a: Naujieji asmenų pavadinimai darybos ir semantiniu aspektu. – *Lietuvių kalba* 10, 1–22. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/200>.
- Murmulaitytė Daiva 2016b: *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* ir naujadarų tyrimų perspektyvos. – *Bendrinė kalba* 89, 1–27. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/89/Murmulaityte_BK_89_straipsnis.pdf.
- Murmulaitytė Daiva 2016c: *Naujažodžių duomenyno* leksika pakeliui į *Bendrinės lietuvių kalbos žodyną*. – *Acta Linguistica Lithuanica* 75, 68–88.
- Murmulaitytė Daiva 2018: Kontaminacija ir lietuvių kalbos naujadara. – *Kalba ir kontekstai* 8(1), 60–70.
- Murmulaitytė Daiva 2019: Lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių naujadara ir bendrinės kalbos normos / New word formation of compound nouns and standard language norms in lithuanian. – *Baltu filologija* 28(2), 107–122. Prieiga internete: <https://doi.org/10.22364/bf.28.2.03>.
- Murmulaitytė Daiva 2020: Naujųjų dūrinių analizės ir klasifikacijos galvosūkliai / The Puzzles of New Compounds' Analysis and Classification. – *Acta Linguistica Lithuanica* 82, 34–51.

- Orehova Elena, Badelina Mariya 2019: Teaching students of non-linguistic specialties to translate telescopisms into Russian in texts of journalese style. – *Amazonia investiga* 8(19), 333–345.
- Pakerys Jurgis 2013–2014: *Naujųjų skolinių duomenų bazės* veiksmažodžių morfologija. – *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–26.
- Pakerys Jurgis 2016: Morphological adaptation of adjectival borrowings in modern Lithuanian. – *Baltistica* LI(2), 239–269.
- Paulauskienė Aldona 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Paulauskienė Aldona 2007: *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*, Kaunas: Technologija.
- Paulauskienė Aldona, Tarvydaitė Danutė 1986: *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*, Kaunas: Šviesa.
- Pažūsis Lionginas 1989: Konvergencinė žodžių daryba. – *Kalbotyra* 40(1), 58–73.
- Renner Vincent 2015: Lexical blendings as Wordplay. – *Wordplay and Metalinguistic / Metadiscursive Reflection. Authors, Contexts, Techniques, and Meta-Reflection*, eds. Angelika Zirker, Esme Winter Froemel, 119–134.
- Renner Vincent 2018: Structural Borrowing in Word-Formation: An Exploratory Overview. – *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 15(2), 2–12. Prieiga internete: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01921952/document>.
- Renner Vincent 2019: French and English lexical blends in contrast. – *Languages in Contrast* 19(1), 27–47. Prieiga internete: [10.1075/lic.16020.ren](https://doi.org/10.1075/lic.16020.ren).
- Rimkutė-Ganusauskienė Aušra 2019: Naujieji avalynės pavadinimai. – *Terminologija* 26, 184–208. DOI: doi.org/10.35321/term26-09. Prieiga internete: http://lki.lt/wp-content/uploads/2020/03/Terminologija_26_maketas.pdf.
- Rimkutė-Ganusauskienė Aušra 2020: Naujieji kelnų pavadinimai. – *Terminologija* 27, 164–185. DOI: doi.org/10.35321/term27-07. Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/terminologija/article/view/1715/2129>.
- Rimkutė Erika, Kazlauskienė Asta, Raškinis Gailius 2011: Lietuvių kalbos veiksmažodžių morfeminė struktūra. – *Acta Linguistica Lithuanica* 64–65, 87–105.
- Rimkutė Erika, Kazlauskienė Asta, Utkā Andrius 2016: Morphemic Structure of Lithuanian Words. – *Open Linguistics* 2, 160–179.
- Skardžius Pranas 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Smetona Antanas 2005: Pagrindinių darybos būdų skyrimo klausimu. – *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 83–89.
- Smetonienė Anželika 2016: Slavizmai veiksmažodžiai ir slaviškos šaknies hibridai. – *Acta linguistica Lithuanica* 74, 68–88. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001/J.04~2016~1479058312131/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

- Tomić Gorica 2019a: Творбено-семантичка анализа нових сливеница у српском језику / A morphosemantic analysis of new blends in Serbian. – *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 49(2), 61–84.
- Tomić Gorica 2019b: On a new type of word-forming element in Serbian. – *Filolog* 20(20), 248–266.
- Tomić Gorica 2019c: Headedness in contemporary English slang blends. – *Lexis* [Online] 14, 1–24. DOI: doi.org/10.4000/lexis.3862. Prieiga inernete: <http://journals.openedition.org/lexis/3862>.
- Umbrasas Alvydas 2000: V. Mykolaičio-Putino literatūrologijos terminai su *-inis*, *-ė* formos dėmenimis. – *Terminologija* 6, 78–90.
- Urbutis Vincas 1961: Dabartinės lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių daryba. – *Dabartinė lietuvių kalba*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Urbutis Vincas 1962: Dar dėl kirtavietės ir kirtimvietės. – *Kalbos kultūra* 3, 45–49.
- Urbutis Vincas 1978: *Žodžių darybos teorija*, 1-asis leid., Vilnius: Mokslo.
- Urbutis Vincas 2009: *Žodžių darybos teorija*, 2-asis leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaicekauskienė Loreta, Dabašinskienė Ineta, Kamandulytė-Merfeldienė Laura 2013–2014: Naujųjų skolinių kaitybinio ir darybinio adaptavimo modelių produktyvumas. – *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–27.
- Valeckienė Adelė 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaskelienė Jolanta 2019: Dėl darinių su baigmeniu *-eivis*, *-ė*. – *Bendrinė kalba* 92, 1–16. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/92/Vaskeliene_BK_92_straipsnis.pdf.
- Veisbergs Andrejs 1997: *English and Latvian Word-Formation: Contrastive Analysis*, Riga: University of Latvia.
- Алефиренко Николай Федорович 2005: *Спорные проблемы семантики*: монография, Москва: Гнозис.
- Алфимова Дарья Алексеевна 2018: *Основные тенденции образования неологизмов в современном литовском языке*, Санкт-Петербург. Prieiga internete: https://dspace.spbu.ru/bitstream/11701/13986/1/VKR_Alfimova.pdf.
- Андриянова Татьяна Александровна 2010: Значение производного слова. – *Иностранные языки в высшей школе* 1(12), 49–53.
- Астафурова Татьяна Николаевна, Сухорукова Оксана Николаевна 2006: Телескопия: новый способ словообразования? – *Вестник ВолГУ. Серия 2: Языкознание* 5, 182–185. Prieiga internete: <https://cyberleninka.ru/article/n/teleskopiya-novyy-sposob-slovoobrazovaniya> [žiūrėta 2021-05-30].
- Бутакова Лариса Олеговна 2012: *Морфемика и словообразование*: учебное пособие для магистрантов филологических специальностей, Москва: ФЛИНТА, Наука.
- Ефанова Лариса Георгиевна 2015: Контаминация (материалы к словарю лингвистических терминов). Часть 1. Широкое и узкое понимание термина «контаминация». Вестник Томского государственного университета. – *Филология* 2(34), 14–22.

- Ефанова Лариса Георгиевна 2016: Контаминация. Часть 2. Основные разновидности контаминации. Вестник Томского государственного университета. – *Филология* 1(39), 5–14.
- Жеребило Татьяна Васильевна 2011: *Термины и понятия: Морфемика. Словообразование: словарь-справочник*, Назрань: ООО «Пилигрим». Prieiga internete: http://gerebilo.ucoz.ru/_ld/5/532_2--.doc [žiūrėta 2021-05-31].
- Косова Ольга Александровна, Александрова Лариса Геннадьевна 2018: Словообразовательные тенденции современного немецкого языка с позиций эмотивной лингвэкологии. – *Филологические науки. Вопросы теории и практики* (входит в перечень ВАК) 11(1), 118–122. Prieiga internete: www.gramota.net/materials/2/2018/11-1/24.html [žiūrėta 2021-03-29].
- Кубрякова Елена 1981: *Типы языковых значений: семантика производного слова*, Москва: Наука.
- Кубрякова Елена Самойловна, Панкрац Юрий Генрихович 1990: *Аффикс. – Лингвистический энциклопедический словарь*, Москва: Советская энциклопедия, 59–60. Prieiga internete: <http://tapemark.narod.ru/les/059a.html> [žiūrėta 2021-05-24].
- Лаврова Наталия Александровна 2008: Понятие контаминации: форма и содержание. – *Актуальные проблемы современной английской лексикологии* 552: вестник Московского государственного лингвистического университета, 44–53.
- Лаврова Наталия Александровна 2013: *Контаминация как словотворческая модель: структура, семантика, стилистика, прагматика: на материале современного английского языка*: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Москва: Московский педагогический государственный университет, 1–48.
- Лингвистика*: конспект лекций, вопросы к экзамену. Prieiga internete: <http://linguistics-konspekt.org/?content=8704> [žiūrėta 2021-05-22].
- Новикова Лариса Валерьевна 2009: К вопросу о словообразовательном значении в рамках неологии. – *Филология. Искусствоведение*: вестник Челябинского государственного университета 37(35), 115–119.
- Новикова Лариса Валерьевна 2010: *Деривационный потенциал неологизмов немецкого языка*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук (на правах рукописи), Нижневартонск. Prieiga internete: <http://www.dislib.ru/jazykoznanie/20533-1-derivacionniy-potencial-neologizmov-nemeckogo-yazika.php> [žiūrėta 2021-05-30].
- Прокопец Анатолий Петрович 2006: Семантические модели словообразовательных контаминантов. – *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия: *Филология* 19(58), 3, 140–146.
- Хрущева Оксана Александровна 2010: Универсальные особенности блендинга. – *Вестник ВГУ*. Серия: *Лингвистика и межкультурная коммуникация* 2, 187–189.

SUMMARY

Research Perspectives of New Word Formation and Morphemics (The Case of the Database of Lithuanian Neologisms)

The monograph analyses new word formation in the Lithuanian language and possibilities for its analysis using the *Database of Lithuanian Neologisms* (hereinafter – DLN). The aim of the research is to identify what kind and what directions of research on new word formation in the Lithuanian language are most perspective and efficient using DLN both as accumulation of new Lithuanian lexis and as a modern means of research in word formation, morphemics, derivational and lexical semantics. Striving for this goal, the structure of the DLN data was analysed from the perspective of possibilities of analysing word formation and morphemics. The extent to which DLN can contribute to research in Lithuanian word formation and morphemics was identified, and it was established what influence principles of its data selection can have on research on new word formation and the representativeness of this source.

The analysis of new lexis stored in DLN was based on the following research methods: synchronic analysis of word formation, morphemic analysis, semantic analysis, comparative, analytical, quantitative, and descriptive methods. The monograph can also be regarded as a work of lexicographic criticism because the DLN itself was also analysed. As a source of lexicography (neography), DLN has not been substantially analysed so far, with the exception of several problems related to its structure, possibilities for data selection, and presentation analysed by the author of the monograph and her colleagues in scientific publications and presentations of scientific conferences.

DLN is analysed in the first part of the monograph, which introduces kinds of neologisms available in the database distinguishing the ones that comprise the research object of word formation. The problem of difference between lexical and semantic neologisms and the question of renewed lexis as a research object of new word formation are addressed as well. The principles of data selection for the DLN and their influence on results of word formation research are discussed elaborating on the research on regularity of *nomina actionis* formation, reflexive derivatives, and polysemy, and briefly discussing the obtained results. The structure of word formation and morphemic data in this source has been explored. Two mutually complementary ways are suggested to adapt the database to a comprehensive analysis of new word formation, which include

creation of new data fields and data indexation. The practical benefit of data indexation and research possibilities provided by it are revealed discussing the results of a pilot study on indigeneity of neologism morphemics, which was conducted after indexation of neologisms according to the origin of morphemes.

The second part of the monograph aims at setting possible directions for the research on new word formation in the Lithuanian language employing various pilot studies and their results. Through illustration of one of the possible directions (i.e., recording and analysing trends in new word formation in the Lithuanian language), various and useful ways to conduct research on new Lithuanian compounds are shown. Firstly, the features of indigenous compounds are compared to regularities of compounding described in the grammar of Lithuanian language in the middle of the 20th century (in terms of types of compounding, morphemic complexity of base stems, etc.). The problem cases (occasional, analogue and mixed type word formation) encountered analysing and classifying new compounds are highlighted. One chapter in the monograph targets at evoking interest in almost unexplored phenomenon in Lithuanian lexis, i.e., in blending: its concept is explained, research on other languages is presented, blends included in the DLN and problem cases of their analysis are discussed, and further research perspectives are provided for. Another direction in research on new word formation includes studies on derivational relations of neologisms. These relations can be researched from a big number of aspects, such as word families, derivational categories and derivational types, lexical-semantic groups of coinages and others. Each of the aforementioned aspects is illustrated in the monograph by the results of conducted research.

Thus, some research was conducted using DLN, which analysed:

- indigeneity of neologism morphemics;
- relationship of new word formation of indigenous Lithuanian compounds to word formation described in the middle of 20th century;
- problems encountered in analysing and classifying new compounds (occasional, analogous, mixed-type word formation);
- blending, its relationship to traditional (morphological) word formation, and place in the system of Lithuanian word formation;
- derivational relations of neologisms within word families;
- trends of new word formation in separate derivational categories (action nouns (*nomina actionis*), nouns denoting an instrument or a tool (*nomina instrumenti*),

etc.) and derivational types (derivatives with the suffix *-iklis*, the ending *-ė* and others), etc.

During the research period from March 2017 to the beginning of 2021, DLN increased by more than a third and amounted to 6500 lexical units. Groups of new words of different size were analysed at different times and from various aspects, e.g., indigeneity of morphemics was analysed on the basis of about 3500 neologisms, features of formation of indigenous compound nouns were studied referring to about 500 neologisms, the phenomenon of blending was researched analysing about 280 blends and only half of them were of Lithuanian origin.

During the research, it was more important to identify possible directions and perspectives of neologism research rather than to examine one or another scientific problem in detail. On the contrary, attempts were made to choose as diverse problems as possible hoping to better disclose the possibilities of the DLN. The conducted research consisted mostly of pilot studies, i.e., the DLN data was used without expanding to other sources, except cases, when it was required due to the specifics or methodology of the very research. For example, word families were formed searching for missing links (but not of all the unrecorded neologisms of common roots) outside DLN, and similar actions were taken conducting research on regular derivatives, when there was a shortage of them in DLN. However, even during such pilot studies, it was possible to clarify and substantiate some interesting things in the formation of Lithuanian words or neology.

The bigger part of research studies were the ones repeated three-four years later, when a larger number and newer neologisms were already available in DLN. The results received previously were compared to the later ones, and significant conclusions were made.

1. The group of morphemically indigenous neologisms (i.e., formed only from indigenous morphemes) was largest in the DLN during the research, but their number was still lower compared to words containing loan morphemes, i.e., loanwords and morphemic hybrids (ratio approximately 40:60). This allows presupposing that the process of borrowing words is active in the Lithuanian language and loan morphemes are freely used forming hybrids. A small group of neologisms containing borrowed morphemics but coined in the Lithuanian language was found (*akropolizacija* ‘spending leisure time in large shopping centres such as Vilnius “Akropolis” etc.’), *kotletogeitas* ‘a scandal

initiated by the dinner of Communications Minister J. Narkevičius (supposedly with a cutlet), when he was treated to the meal by a subsidiary institution’, *sakurozė* ‘psychosis of sakuras – mass taking of pictures in the background of blossoming sakuras (in Lithuanian cities in particular), etc.). This ratio between the indigenous and borrowed morphemics may change in the course of time and with the increasing number of items in the DLN. Moreover, it is necessary to follow the changes in data and monitor the process in terms of tendencies towards indigeneity or greater penetration of loan source.

2. No significant differences and relevant innovations have been observed in the compounding of Lithuanian words. All the main types of compounding, with the exception of compounding from a numeral and a verb, have still been used in indigenous new compounding. Single cases of unclear compounding do not give a basis for referring to any new types. The number of compounds of more complex morphemic constitution tends to further grow, and this constitution is acquiring more diverse character (especially that of occasional compounds). However, the tendency to rely on simple words apparently remains due to the economy principle in language.
3. The percentage of occasional lexis and that of atypical formation in the DLN is likely to be higher compared to a certain source from which items are extracted with the help of neologism catchers (tools of automatic extraction of neologisms from online news portals) or to the use in general. The society members, who identify and send neologisms to DLN, easier notice unusual, strange, i.e., occasional neologisms or ones formed in an atypical way or otherwise exceptional. Previously unrecorded potential coinages are foreseen by the system and can be coined when necessary, their novelty is not very obvious; therefore, they may be more difficult to identify and may remain unnoticed.
4. DLN is the only openly accessible source that accumulates and identifies blends that are coined or borrowed in the Lithuanian language. Their number in the DLN is gradually growing, i.e., from approximately 3% in 2014 to 4.4% in 2020. Current lexical blending, the nonmorphological formation of new words when at least two source words are merged, is a very interesting topic, whereof research has started only recently. Due to the lack of data, the structural peculiarities of blends, ways of fusion, and structural models have not been thoroughly investigated so far. However, some problems to be delved into have been identified, and they include a relationship between morphemic disintegration of stem and blending, a possibility of simultaneous

application of traditional (morphemic) ways of formation and blending, etc. The following requires further research: speech-error blends and intentional blends, word formation with splinters (new international constituents, which derived from blends: *-nomika*, *-geitas*, *-holikas*, *-ė*, *-holizmas*, *-matas*, *-busas*, *-exit*, etc.), semantic motivation of blends as a criterion that differentiates blends from morphological coinages and others. It is also important to analyse in a broader way, i.e. from the perspective of the development of current language, whether blending in the Lithuanian language has been spreading as a phenomenon, a new way of word formation or if the number of its manifestations has been growing due to other reasons (borrowing, translation, faster recording, etc.).

5. The introduced possibility of automatic formation of word families would allow developing research on derivational links of neologisms and later, combining with the analysis of frequency of neologism usage, clarifying to what extent and how the potential of neologism formation depends on frequency, whether more frequently used neologisms form more numerous and/or broader word families compared to less frequent ones and to what extent and how the place of neologism in a word family (its derivational stage) is related to frequency of usage, etc. So far after manual formation of six word families containing the biggest number of common-rooted words in the DLN (the roots: *dien-*, *galv-*, *kalb-*, *raš-*, *dirb-*, *pil-*) allowed observing how an increasing volume of data results in their structure (number of derivational stages), distribution of neologisms, what deviations from typical formation are observed, etc. It should be noted that compounds are more frequently of the first and second derivational stage, whereas in higher stages derivatives are more frequently formed (more frequently of regular formation types). It is clear that such research is perspective and useful in seeking to perceive a current place of word formation among other that result in an increase in lexis.
6. The perspective directions for research on word formation and morphemics were highlighted:
 - a division between lexical and semantic neologisms;
 - revived and not new unfixed lexis (its place in the present language and dictionaries, peculiarities of development, semantic structure, analysis of reasons for revival and non-recording);
 - morphemics of neologisms (morphemic indigeneity, hybrid composition of morphemes, morphemic models and their change);

- atypical word formation (classification of atypical neologisms, reasons for atypicality, relation to typical coinages, and place in new word formation in the Lithuanian language);
- blending (structural and semantic types of blending, morphemic analysis of indigenous and borrowed blends, their presentation in word families, etc.);
- occasional word formation (its peculiarities, classification of occasional coinages, reasons for their emerging, and rationale);
- analogous word formation (its typicality/atypicality, classification of analogous coinages);
- loan-translations from the perspective of word formation and morphemics;
- derivational categories, new derivational types, or tendencies in atypicality of former types;
- derivational affixes and changes in their productivity;
- changes in derivational meaning, its relationship to lexical meanings;
- peculiarities and derivational trends of neologisms in certain areas of use, etc.

The second goal was to identify the representativeness of the DLN and its possibilities as a means of research on word formation and morphemics. This aim was achieved by analysing the structure of the database of this source, principles of selecting data, comprehensiveness, and sufficiency of data on separate lexical and derivational groups, and so on. Summarizing the results of the research, several more important things can be concluded.

1. DLN is not exclusively adapted for conducting research on word formation. Its primary purpose is much wider: to present lexicographically described neologisms that are evaluated in terms of standard language norms. Striving for a deep and comprehensive analysis of new word formation, the database has to be specially adjusted, i.e. 3 data fields for new types of data have to be created: for marking parts of speech of base words, morphemic structure of neologism, and morphemic models. A possibility for indexing neologisms from various perspectives (indigeneity, typicality, changes in base stem, etc.) is also necessary, i.e. one more field for indexes is needed. Indexation of neologisms highlights under-researched or not researched phenomena of word formation. A possibility for comprehensive search according to new data, indexes and their combinations would allow one to classify and analyse

derivational and morphemic data of neologisms in various sections. An option to automatically form word families would also be very useful. Hierarchical structured formation and presentation of word families are meant here rather than registration of common-rooted words (they are registered in DLN now, maybe not always in detail).

2. Although the formal criterion of differentiation of lexical and semantic neologisms (fixing of a word in main lexicographical resources) applied in the DLN is convenient presenting neologisms in the DLN and, in most cases, unavoidable including them later into dictionaries, it is not appropriate conducting research on word formation, where derivational opposition (i.e., formal and semantic relationship between the coinage and the base word) becomes the point of reference, when only results of semantic development (transfer and narrowing of senses, lexicalisation, specialisation, etc.) are assigned to new meanings (semantic neologisms).
3. DLN does not include prelogisms, that is, occasionally coined neologisms that are not naturally used. However, from the perspective of word formation, it is a very interesting and valuable type of data. The possibility of accumulating such information should be considered by assigning a specific label or a certain index to it.
4. DLN is unique because it is factually created not only by professional language researchers, but also by society itself, whose members follow their sense of language and knowledge of mother tongue, recognising new language phenomena, and sending them to developers of the DLN. It cannot be stated that DLN is constructed in a subjective way or that the information presented in it is too biased. Probably the only thing that would allow accusing DLN of subjectivity is selection of data to be publicised because not all the received neologisms become public immediately. However, this can hardly be avoided also due to the nature of the DLN as it is not enough to record a new unit of lexis: it is necessary to collect, investigate and process a large variety of data to present a neologism back to society that found it in as clear aspects of semantics, usage, norms and others as possible. Even linguistic innovations detected by tools of automatic extraction of neologisms from online portals (if such efficient tools were developed and used) will have to be identified and investigated, otherwise the only benefit of their enormous work would be a more or less precise index of new language phenomena. The goals of the DLN are much more ambitious – not only to identify a new lexical phenomenon but also to explain its meaning(s), to illustrate it providing authentic examples of usage, and to present information on its origin, usage and relation with norms of standard language.

5. DLN is accumulated manually and data are selected for public display and all this cannot completely prevent subjectivity. However, the analysis of dynamics of statistical data shows that with increasing data, proportions of some types of neologisms remain unchanged or changes are minor. It has been mentioned that the number of blends has only increased by approximately 1.5%. In the beginning of 2021 they equalled about 4.5% of all the DLN data and their number has been fluctuating at this point so far. Most probably this reflects the place and situation of this phenomenon in the present Lithuanian language – so far blends have constituted a small part of new coinages, but this way of word formation has been gradually growing. The objectivity of the DLN can be supported by research on *nomina instrumenti*. The situation with derivatives of this derivational category in DLN has not changed for more than four years and in the beginning of 2021 the productivity of this suffix was in the same place as established during the first research in the middle of 2016. Only the suffixes in the third and the fourth places (*-tuvas* and *-tukas*) and the ones in the seventh and the eighth places (*-klė* and *-ynė*) switched their places. However, only 2-7 derivatives with the aforementioned suffixes were recorded. In general, the number of tool names increased only by 29 lexemes (i.e. by about 20%), and this fluctuation of ranking according to the productivity is not statistically significant. On the other hand, the number of separate neologisms coined by particular authors in the DLN increased by approximately 23% over three years and in the beginning of 2021 they amounted to more than half a thousand. This is already hardly related to the subjectivity of data selection (at least in this case it is not decisive) and encourages interest in whether atypical formation is getting more active, which is usually characteristic of separate neologisms.
6. Monitoring of dynamics of data in the DLN and periodic update of analogous research including new data are meaningful because this allows not only observing changes or tendencies to change in various lexical systems (for example, relationship between loanwords and indigenous neologisms, productivity of derivational types) but also checking if properly diverse data is presented in the DLN.
7. The introduction of the DLN provides information on the kind of data that is accumulated and states that the “data base is more than just a dictionary” (<https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20Ivadas>). Perhaps it would be more accurate to say that it is a slightly different collection of lexical data and information on it compared to an (explanatory) dictionary, which seeks different goals, performs

not the same functions and is systemic in a different way. Lexicographers seek to obtain knowledge from it aiming to present new lexis in lexicographic publications. To do that appropriately, it is necessary to supplement and specify the unequally abundant and comprehensive information accumulated in the DLN. After some time, the results of this work can be seen in systematically prepared dictionaries that reflect current usage. The latter can be of use to DLN itself, for example, to specify the semantic structure of neologisms and their definitions, etc. In summary, if the DLN is “a tool for works of linguistics (useful for researchers in lexicology and lexicography, language standardisers) and an aggregate of useful facts” (*ibid.*), a dictionary should be one of its useful works.

8. Compared to more abundant but less investigated and lexicographically unprocessed data, the material in DLN can provide specialists in word formation with important information related not only to the analysed aspects but also to the other aspects associated with word formation and morphemics. This information may serve and frequently serves as basis for raising scientific hypotheses already and observing data dynamics the number of arguments to support or reject them also tends to increase. Often a necessity for additional data is revealed, but usually it is already clear what to look for and, thus the search becomes targeted. Thus, DLN is an appropriate alternative source and a helpful research tool, but hypotheses and assumptions most frequently have to be checked purposefully searching for more data and constantly analysing the usage, whereas the research results have to be compared to the ones obtained investigating the data presented by tools of automatic extraction of neologisms and corpora, which eliminate the subjectivity factor. Although due to the different methodology applied, results are supposed to differ in one way or another, the identification of reasons could result in as positive conclusions of research as possible.
9. It is obvious that the reliability of the DLN increases as the volume of the database increases. Before proper processing, not all the accumulated information is publicly available. Therefore, the data in the DLN is slightly behind the real usage of that particular period. In the renewed system of Lithuanian language resources “E. kalba”, DLN is linked to other lexicographic sources of the Lithuanian language and its data will be used in semantic wordnets and for various services. It is likely to be used much more often and data accumulation will accelerate, but research and processing of accumulated information will lag behind even more due to the shortage of qualified

specialists. Striving for the representativeness of this source and its further development in the future, the continuous work of at least several researchers is necessary.

Vertė Jovita Bagdonavičiūtė

DAIVA MURMULAITYTĖ
NAUJAŽODŽIŲ DARYBOS IR MORFEMIKOS
TYRIMŲ PERSPEKTYVOS
(*Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno atvejis*)

Mokslo monografija

Redagavo *Irutė Raišutienė*
Maketavo *Rasa Labutienė*

Išleido Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius